

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Монке О.С.

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**
Навчальний посібник

Одеса 2010

УДК: 372.21.+ 808.899.282
ББК: 74.1+ 74.100.551
М-77

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(лист №1/П-10135 від 09.12.09 р.)

Рецензенти:

Л.М.Паламар, доктор педагогічних наук, професор

О.А.Копусь, кандидат філологічних наук, доцент

А.Г. Івершинь, кандидат педагогічних наук, доцент

Українська література для дітей дошкільного віку/ Навчальний посібник/ -
М-77. Монке О.С. Південноукраїнський державний педагогічний університет імені
К.Д.Ушинського, 2009. – 334 с.

ББК: 74.1+ 74.100.551

© Монке О.С., 2009

Зміст

Переднє слово

Розділ I. Особливості залучення дітей дошкільного віку до української літератури

- 1.1. Художня література як мистецтво слова
- 1.2. Особливості сприймання дітьми змісту художніх творів
- 1.3. Деякі аспекти впливу художньої літератури на формування особистості дитини дошкільного віку

Розділ II. Усна народна творчість

Розділ III Особливості розвитку української літератури для дітей XIX – початку XX століття (Огляд творчості для дітей Якова Щоголева, Сидора Воробкевича, Бориса Грінченка, Павла Грабовського, Василя Стефаника, Степана Васильченка, Іванни Блажкевич та ін.)

3.1. Нова література для дітей в Україні XIX початку XX ст. ст. (Тарас Шевченко, Костянтин Ушинський, Леонід Глібов, Марко Вовчок, Олена Пчілка, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Олександр Олесь, Володимир Винниченко, Марійка Підгірянка)

Розділ IV. Специфіка української літератури радянського періоду (Огляд творчості для дітей Андрія Головка, Володимира Сосюри, Олександра Копиленка, Олесь Донченка, Валентина Бичка, Андрія Малишка, Платона Воронька, Юрія Збанацького, Марії Познанської, Андрія М'ястківського, Григора Тютюнника, Віктора Близнеца, Василя Симоненка, Дмитра Павличка, Тамари Коломієць, Миколи Сингаївського, Олега Орача (Комара), Оксани Сенатович, Степана Пушика, Степана Жупанина, Ірини Жиленко та ін.)

4.1. Новітня українська література для дітей (Павло Тичина, Олександр Довженко, Максим Рильський, Наталя Забіла, Оксана Іваненко, Микола Трублаїні, Василь Сухомлинський, Ліна Костенко, Всеволод Нестайко, Микола Вінграновський, Анатолій Качан, Анатолій Костецький)

Розділ V. Сучасна українська література для дітей (Огляд творів Зірки Мензатюк, Володимира Рутківського, Надії Гуменюк, Галини Малик, Івана Малковича, Івана Андрусяка, Лесі Ворониної, Сашка Дерманського)

Список використаних джерел

Список рекомендованої літератури

Додатки

Тести для самоконтролю

Переднє слово

Духовний світ людини визначається творами літератури, які вона прочитала. Проблема підготовки фахівців до залучення дошкільників до художньої літератури в умовах української сучасності вимагає першочергової уваги й осмислення, адже у функціонуванні освітньої та культурно-виховної систем література для дітей через зміст художніх творів визначає обсяг цінностей, які одержує дитина дошкільного віку, і який у майбутньому декларується нею. Ефективність залучення дітей дошкільного віку до української художньої літератури залежить не лише від професійних знань і умінь педагога, а й від перебування його самого в гармонії з духовною культурою, уміння бачити цілісну картину літератури для дітей як специфічної складової всієї літератури. Адже педагог, який не цікавиться мистецтвом, не здатен виховати інтерес до нього.

Діти – це майбутнє кожного народу, країни, вони заслуговують на все найкраще, що ми в змозі їм подарувати. Лише блискуча мова, майстерна розповідь, мудра поетика достойні звання літератури для дітей. Вибираючи літературу для дітей дорослі тим самим обирають для них спосіб пізнання і розуміння світу. Найкраща література для дітей - це та, яка розвиває їх мовлення, уяву, творче мислення, уміння бачити різні шляхи і можливості в різноманітних життєвих обставинах і ситуаціях. Кращі книги для дітей – це репетиція головних подій життя, адже сюжети і образи книг втілюють у собі екзистенціальні питання, які постають перед кожною людиною, вони правдиво відображають світ і, водночас пронизані надією і любов'ю. Книги для дітей – це потужне джерело моралі, своєрідний ключ до розуміння життя, неперевершене джерело насолоди.

Всі ми мріємо, щоб наші діти вирости мудрими, добрими і щасливими. І для того, щоб ця мрія збулась є спосіб: читаймо їм гарні книжки для їх задоволення! Читання вголос немовляті стимулює розвиток його мозку. Читання малюку-дошкільникові пробуджує в нього цікавість до навколишнього світу і допомагає йому зрозуміти себе та довколишніх.

Одним із провідних завдань української літератури для дітей було і є формування естетично розвиненої й національно свідомої особистості. Кожна література виростає на власному національному ґрунті. Через літературу дитина духовно єднається зі своїм народом, ознайомлюється з його історією і культурою. Наш фольклор, народна міфологія — глибинні джерела для творчості кожного письменника. Гарна сучасна українська книжка для дітей, мова, психологія і сюжетні лінії якої відзеркалюють сьогодення, водночас, не позбавлена ментальності свого народу.

Дуже важливо, щоб педагоги прищеплювали дітям любов до української літератури, уміли це робити, систематично формували в маленьких слухачів потяг і інтерес до книжки. Подбаймо ж і про те, щоб щоденне читання вголос дитині стало пріоритетом в сім'ї та дошкільному навчальному закладі. Адже, ми хочемо жити в країні мудрих, вихованих і культурних людей.

Навчальний посібник складено відповідно до програми з української літератури для дітей дошкільного віку для студентів факультетів дошкільного виховання педагогічних ВНЗ . Під час підготовки посібника до друку було використано також програму „Витоки”, „Українське дошкілля” та ін.

Розділ I

Особливості залучення дітей дошкільного віку до української літератури

1.1. Художня література для дітей як мистецтво слова, та її специфіка

Слово „література” латинського походження і означає „літера”. Термін „художня література”, який з’явився лише у ХХ столітті об’єднує і визначає ті словесні твори, що мають мистецьку вартість, характеризуються високою оцінкою їх майстерності, довершеності.¹ Загальною назвою для творів художньої літератури в їх широкому розумінні, став також термін белетристика.*

У художній літературі існують 2 основні жанри: поезія і проза, які, у свою чергу, поділяються на основні роди: епос, лірика, драма; та суміжні родо-жанрові утворення: ліро-епос, епічна драма, мемуари, художня біографія і т.ін.²

Література, як мистецтво слова, належить до умовно визначеного другого, так званого „часового” типу мистецтв, для якого характерний показ предметів у русі, у динамічному розвитку, який відбувається протягом певного часу.³ Художня література пробуджує емоційні враження не завжди, не в усіх, або не в усіх однаково. Це пов’язано насамперед з тим, що емоційне враження від словесного твору відбувається не безпосередньо під час читання або слухання, а завдяки посередницькій дії уяви, фантазії, яка в належно розвиненій формі властива далеко не кожній людині. Міцний зв’язок, що існує між мистецтвом літератури, музики, образотворчим мистецтвом, визначається тим, що кожен з них своїми специфічними засобами розкриває внутрішній світ людини, особливості навколишнього світу. Так, одна із функцій літератури – інформативна, тобто є очевидним вплив її творів на процес мислення.

*Белетристика (від фр. *belles lettres*) - красне письменство, або витончена словесність (у вузькому розумінні — художня проза)

1. Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины. — М., 1999.; Галич О., Назарець В., Васильев Є. Теорія літератури. Підручник. — К., 2001.

2. Там само.

3. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства./ Підручник для гуманітаріїв. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 448с.

Література здатна засобами художнього слова відтворювати зображуване майже кожним видом мистецтва. Так, поезія засобами своєї звукової організації наближається до музики; прозаїчні словесні образи можуть давати ілюзію пластичного зображення і т. ін. Художнє слово — єдиний з матеріалів мистецтва, який дає змогу зображувати людську мову.

Література для дітей, передусім, - естетичний феномен. Виховний вплив літератури для дітей здійснюється насамперед через естетичне в ній. Література для дітей, як специфічна частина всієї літератури, зародилася на “стиках мистецтва, педагогіки, психології”.¹ У процесі навчання і виховання, література для дітей зазнала значного впливу педагогічних ідей. Але дитяча книга і сам феномен „література для дітей” передусім – мистецьке явище. Як зауважує Л.М.Кіліченко, „помилково вважати дитячу книгу ілюстрацією тільки певних положень педагогіки, морально-етичних сентенцій”.² Адже в тому й секрет виховання (а відтак і літератури для дітей), що найефективнішим є виховання тоді, коли дитина не помічає, що її виховують.

Головною властивістю мистецтва є емерджентність (художність). Мистецтво – це продукт художньої творчості як виду діяльності. Мистецтво дітей є водночас пізнанням, оцінкою, формою спілкування і передусє пізнавальній і ціннісній діяльності людини.³

К.Д.Ушинський підкреслював, що важливо розвивати в дітей прагнення до досконалості, душевну потребу в прекрасному. Першочергове завдання дорослого - навчити дитину володіти "скарбами рідного слова "...поповнювати словесний запас... згідно з вимогами.... рідної мови".⁴

1. Кіліченко Л.Н. Українська дитяча література: навч. посібник – К.: Вища школа, 1989. – С.10.

2. Там само.

3. Каган Н.С. Человеческая деятельность. М.: Политиздат., 1974. – С.127.

4. Ушинський К.Д. Руководство к преподаванию по “Родному слову”/собр.соч.: В 11т – М.: Л., 1949.- Т.7 – С. 241-242.

Слід розрізняти поняття „література для дітей” і „дитяча література”. Так, за „Літературознавчим словником-довідником”, *дитяча література* — література, творена безпосередньо дітьми. До неї належать різні жанри фольклору (лічилки, дражнилки, ігрові пісні та ін.), а також перші спроби пера початківців (поезія, проза тощо), опубліковані в періодиці для дітей... чи в колективних збірниках.¹ *Література для дітей* — художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками безпосередньо для молодшого читача різних вікових категорій, починаючи з дошкільнят.²

Основними *специфічними рисами художньої літератури для дітей дошкільного віку* є:

- відповідність до вікових особливостей дитини, адже література для дошкільників відрізняється від літератури для дітей інших вікових категорій за змістом і формою, та і для кожного окремого періоду дошкільного дитинства література набуває нових змістових акцентів і форм.

- у книгах для дітей дошкільного віку органічно поєднуються художній (або інший) текст і малюнок, причому у книгах для дітей молодшого дошкільного віку ілюстрації кількісно переважають над словесним вираженням змісту.³

- книги для дітей специфічно розкривають різноманітні теми (передусім теми, які розкривають навколишній світ) за допомогою побудови сюжетів, образів, композиційного обрамлення, інтонацій, акцентів, насичення особливою лексикою, еспресивністю й емоційністю, доступним дитині дошкільного віку.

- художні тексти для дітей мають бути невеликими, а сам текст — ліричним, милозвучним і мелодійним, цікавим мовною грою, барвистим і яскравим, адже дошкільники, які тільки но починають відкривати для себе всі таємниці рідної мови не можуть досить довго зосереджувати свою увагу на сприйнятті значної за обсягом інформації.

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т.Гром'яка, Л.І.Коваліва та ін. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 752с.
2. Там само.
3. Див.: Детская литература / Под ред. С.С.Зубаревой. – С. 13-14, 372-390.

Художні твори, на думку М.Самохіна – це інструментальний засіб, необхідний насамперед для здійснення навчальних цілей.¹ Такий підхід до книги починається вже з дошкільного закладу. Автор наголошує на усвідомленні першочергової функціональної ролі книги, літератури й мистецтва в цілому. Але, добираючи твори для читання дітям, слід пам'ятати і про роль художньої літератури для дітей як мистецтва, що розвиває духовну сферу особистості, її уяву, без якої неможлива будь-яка діяльність людини.

Духовний світ людини багато в чому визначається книгами, які вона прочитала. Свого матеріального втілення мистецтво слова здобуло в друкованій книзі. В епоху розвинених комп'ютерних технологій, інтернету справжня книга, на жаль, вже не посідає такого почесного місця, яке було в неї навіть 10-15 років тому. Подекуди традиційне уявлення про книгу замінюється її електронним варіантом. Все частіше книга перестає бути неперевершеною цінністю, яку передають від одного покоління до іншого, як символ зв'язку з Духом роду, поступово починає відмирати саме поняття – “книга мого дитинства”. Здебільшого улюбленим заняттям дітей стає перегляд телепередач, фільмів, комп'ютерні ігри, пошуки цікавої інформації в мережі інтернету. Але не можна заперечувати і той факт, що книга з її природним, а не електронним єством є незамінним кладязем мудрості і гуманності. Не зважаючи на наш вік інформатизації, ніщо не може зрівнятися з новенькою, яскравою дитячою книжкою, до якої тягнуться маленькі рученята, і з якої дитина отримує перші знання, перших друзів, запам'ятовує перші у своєму житті слова, опановує рідну мову. Якщо комп'ютер, без якого неможливо уявити сучасні технології надбання знань, допомагає дитині бути більш інформованою для свого мислиннєвого розвитку, то книга допомагає розвивати “розум серця”. Саме тому художня література, робота з книгою повинні зайняти одне з центральних місць у роботі з дошкільниками.

Існує безліч різноманітних книг, і вихователь дошкільного закладу має змогу вибрати ті, які сприятимуть духовному збагаченню, забезпечать становлення дитячого світосприймання. Книжка, створена для дитини дошкільного віку, повинна відповідати рівневі її знань, життєвому досвіду, психологічному розвитку, мати відповідну тематику і технічне оформлення.

1. Новое литературное обозрение. – 2001. – №5(51). – С.328.

Підготовка до залучення дошкільників до української літератури в сучасних умовах вимагає першочергової уваги й осмислення, адже у функціонуванні освітньої та культурно-виховної систем література для дітей через зміст художніх творів визначає обсяг цінностей, яких набуває дитина дошкільного віку та які в подальшому декларуються нею. Люди, які не цікавляться мистецтвом, не можуть виховати інтересу до нього. Падіння інтересу до мистецтва знижує й можливості художнього виховання в сім'ї, яке багато дослідників вважають визначальним.

Педагогічна діяльність – це творча праця. Перед педагогом постійно виникають своєрідні проблемні навчально-виховні ситуації, що вимагають негайного переосмислення й первинного оцінювання. Першочерговою у діяльності педагога мусить бути її гуманістична спрямованість, якій підпорядковується і спрямованість предмета його діяльності. Гуманістично спрямована педагогічна діяльність щодо залучення дітей дошкільного віку до української літератури носить дещо посередницький характер: саме педагог часто є провідником у входженні дитини дошкільного віку в цікавий і барвистий світ художньої літератури.

Відомий російський педагог і методист В.П.Острогорський підкреслював необхідність розвитку емоційного сприйняття художньої літератури, розвитку художнього уявлення і смаку у вихованців. Звідси, роль виразного читання, здатного прищепити дітям естетичний смак. Учений розкривав і значення виразного читання та заучування напам'ять поетичних творів для пробудження в дитині почуття прекрасного.

Є.О.Фльорина надавала особливого значення образності мовлення вихователя та його емоційності. Такий спосіб дії педагога допомагає дитині говорити виразно та емоційно. Вона ввела в науковий обіг терміни „художнє слово” і “живе слово” для характеристики художніх творів, знайомство з якими є провідним засобом розвитку мовлення дітей. Художні твори активізують уявлення дітей, навчають їх перетворювати образи і події, збагачують словник. “Літературні твори, – пише Є.О.Фльорина, – дають для цього готові мовні форми, словесні характеристики образу, визначення, якими оперує дитина; важливо лише правильно їх зрозуміти і далі правильно практично ними користуватись”.¹

Тенденція розглядати “художнє слово” як своєрідний засіб естетичного виховання дітей відображена й у програмах виховання в дошкільному закладі в розділі “Художня література”, де коротко сформульовані завдання художньо-естетичного виховання дітей.

У педагогічний обіг дошкільної освіти введено термін “літературна діяльність”. Зокрема, у програмах навчання і виховання дітей у дошкільних закладах у 80-х-90-х роках ХХ століття було виокремлено розділ “Самостійна художня діяльність у підготовчих групах дитячого садка”, в якому серед інших видів і форм художньої діяльності була названа і літературна діяльність.

1.Фльорина Є.О. Эстетическое воспитание дошкольника / под ред. В.Н. Шацкой. – М.: И-во АПН РСФСР, 1916. – С. 291.

Під літературною діяльністю вчені розуміють “сприйняття дітьми художньої літератури, виразне читання віршів, переказ, словесну творчість...”.¹

А.М.Богущ розглядає художню літературу як “мистецтво слова, до якого діти прилучаються з раннього дитинства; мистецтво слова відображає довкілля в художніх образах, спресовує в них типове на основі узагальнення життєвих явищ; воно втілюється в художньо-мовленнєвій діяльності”.²

Художня література як мистецтво слова виконує низку функцій, які виокремлено і розкрито в авторській програмі А.М.Богуш „Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку”: інформаційно-освітня, виховна, національно-духовна, історична, естетична, культураносна, розважальна, діяльнісна: ³

Інформаційно-освітня функція полягає в тому, що кожний художній твір несе відповідну інформацію, повідомляючи про певні події, життєві ситуації, явища і закони природи, соціальні та моральні норми співжиття тощо. За цією функцією твори художньої літератури можна поділити на кілька груп:

- а) ті, що несуть у собі зовсім нову для дитини інформацію, з якою вона ще не стикалася в житті;
- б) твори, в яких обігрується знайома інформація в нових варіантах, несподіваних для дитини ситуаціях, уточнюються певні форми і правила життя і поведінки;
- в) твори, в яких подаються поглиблені знання з певної галузі (природа, мова, краєзнавство, математика, астрономія, мораль, історія, народознавство тощо). Добираючи твір, вихователь повинен чітко визначити пізнавальні

1. Методика експериментальної перевірки сучасного стану художественного виховання в дитячих садах. М.: НИИ дошк. восп. АПН СРСР, 1970 – С.11.

2. Витоки мовленнєвого розвитку: Програма та методичні рекомендації / укл. Богуш А.М. – Одеса, 1999. – С.57.

3. Там само - С. 58-60.

завдання, які містить змістова сторона твору (збагачення, уточнення, розширення знань дітей чи ознайомлення..., закріплення..., вправляння...).

Виховна функція художньої літератури. Кожна книжка, яку читає дорослий дитині, виховує її розумово, морально, естетично. Від того, як прочитає твір вихователь, на чому і як він розставить акценти, до чого приверне увагу дитини, залежить і її ставлення до змісту прочитаного, що саме зумовить у неї позитивні емоції, співчуття, а що – негативне

ставлення й засудження. Через ставлення дитини до героїв і подій художнього твору в неї формуються певні уявлення про довкілля, закони людського життя, моральні та естетичні почуття, правила й етичні норми поведінки. Чим глибше дитина занурюється в зміст твору, сприймає і розуміє його (в єдності думки і почуття), тим більший виховний вплив він здійснить на неї. Якщо ми хочемо, щоб літературний твір позитивно вплинув на дитину, потрібно відшукати засоби, які б підсилили емоційний відгук на книгу, засоби управління процесом сприймання художнього твору відповідно до вікового періоду дитини, створити умови, що сприяли б перенесенню знань і почуттів дітей, які вони одержали під впливом книги, в їхню активну, практичну діяльність. Художній твір сприяє не лише засвоєнню знань та вмінь, не лише формує окремі психічні процеси, а й змінює загальне ставлення до дійсності, стимулює виникнення нових більш високих мотивів діяльності.

Національно-духовна функція. Художній твір сприяє не лише засвоєнню нових знань та вмінь, не лише формує окремі психічні процеси, а й змінює загальне ставлення до дійсності, стимулює виникнення нових більш високих методів діяльності.

Дитяча книга виникає на стиках мистецтва, педагогіки та психології. У художніх образах відображено національний характер героїв, їхню національну психологію, свідомість, національний менталітет. Через описи пейзажів, природи дитина пізнає свій рідний край, свою Вітчизну, а художнє розкриття взаємовідносин українців, родинних і дружніх стосунків формує в дитини високу духовність, притаманну українському народу. У дошкільному віці відбувається процес соціалізації дитини завдяки інституту соціальних ролей, серед яких особливе місце посідає національна роль, що формується вже на перших етапах соціалізації особистості. Книги, написані зразковою, образною, живою рідною мовою, сприяють формуванню національного менталітету, високої духовності дитини. Особливо цінним у цьому відношенні є український фольклор,

який акумулює в собі не тільки квінтесенцію національного досвіду, а й витончену влучність та точність рідної мови. Прислів'я, приказки, приповідки, казки відбивають ментальність нації, той духовно-моральний кодекс, ті думки, до яких дійшов народ упродовж своєї багатовікової практики. Тому виховувати і навчати дитину потрібно насамперед на творах українських письменників, національному фольклорі.

Історична функція. Художня література – це мистецтво слова, це той національний скарб, який єднає минулі покоління, історію народу із сучасністю в єдиний організм. Історію творить народ, письменники зберігають її для своїх нащадків. Так, діти дошкільного віку дізнаються в переказах, оповіданнях, казках про давніх героїв українського народу: Олексу Довбуша, Кирила Кожум'яку, Наливайка, Богдана Хмельницького, Івана Голоту й ін.; про історію рідного краю, традиції, звичаї, обереги, свята свого народу.

Естетична функція. Мистецтво слова справляє величезний вплив на емоційну сферу дитини, на її почуття. Дитина сприймає художній твір на слух. Через те неабиякі серйозні вимоги ставляться й до мистецтва виразного читання дорослого. У процесі читання (розповідання) читець розкриває своє емоційне ставлення до фактів, подій, героїв твору і тим самим впливає на дітей, переконує їх, що саме так і повинно було все відбуватися; пробуджує в дітей співчуття, співпереживання. Художній образ допомагає дитині прожити разом з героєм частину його життя, “увійти в його життя”, перейнятися його почуттями.

Поетичні твори своєю образною мовою викликають у дітей почуття прекрасного, естетичну насолоду, бажання запам'ятати вірші, читати їх близьким і знайомим людям, водночас вони поповнюють словник дітей яскравими образними виразами, епітетами, метафорами.

Культураносна функція. Художня література, так само, як і рідна мова, є носієм національної культури. Твори художньої літератури (проза, поезія,

драматургія) виконують функцію пропаганди національної культури, транспортування, переливання її національних цінностей у скарбницю світової літератури, культури. Усьому світові відомі українські письменники Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Олесь Гончар, Павло Тичина й ін., а разом з ними й наша українська духовність. Культура, описана літературою, стає органічною частиною світової культури. Культуроносна функція літератури реалізується й на особистісному рівні. Чим більше людина читає художніх творів українських письменників, тим краще пізнає свій народ, його традиції, тим багатшою стає її мова, тим більш високо-культурною стає й сама людина як носій національної культури. Ось чому так важливо з раннього віку прилучати дітей до кращих літературних зразків українського фольклору, поезії, прози, драматичних творів, знайомити їх як із творами українських класиків, так і сучасних поетів та письменників.

Розважальна функція. Цілий ряд художніх творів, що виконують функцію розважання дітей, належить до гумористичного жанру. Це твори Г.Бойка (“Бруднуля”, “Вереда”, “Веремій”, “Не загублюся” та ін.), В.Ладичця (“Ой болять у мене зуби” та ін.), Д.Білоуса (“Упертий Гриць”, “Лікарня в зоопарку”, “Пташині голоси”, “Веселий кут”, “Турботливі друзі” і т. ін.), перевертні М.Вінграновського, О.Сенатович, А. М’ястківського, В. Нестайка та ін. Діти люблять твори цього жанру, вони викликають у них сміх, радість, веселощі. Для розваги дітей використовують і театральні вистави та ігри за змістом художніх творів.

Реалізація всіх означених функцій здійснюється за рахунок смислової насиченості і структури художніх текстів і через співпереживання, емоційне сприйняття дитиною авторської позиції, або позиції персонажів художніх творів.

У період дошкільного дитинства відбувається формування різних видів компетенцій (когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, поетично-

емоційна, оцінно-етична компетенція, театрально-ігрова), завданнями яких А.М.Богуш визначає такі:

- ознайомлення дітей з фольклорними творами, творами письменників-класиків, творами сучасних українських письменників, творами зарубіжних авторів;
- навчання дітей слухати й розуміти зміст художніх творів;
- виховання інтересу до слухання художніх творів;
- навчання відповідати на запитання за змістом прослуханих творів;
- прищеплення вміння відтворювати зміст знайомих творів в активній художньо-мовленнєвій діяльності;
- розвиток поетичного слуху, бажання вивчати вірші напам'ять;
- виховання виразності художнього читання в процесі відтворення змісту художніх творів;
- виховання оцінних суджень, адекватних естетичних та моральних оцінок поведінки героїв;
- формування самостійності в художньо-мовленнєвій і театральній діяльності;
- виховання вибіркового ставлення до книги, охайності в роботі з книгою;
- навчання визначати жанр художнього твору, запам'ятовувати його автора;
- виховання бережливого ставлення до книги, бажання лагодити книжки;
- залучення до чергування в куточку книги, до роботи "в дитячій бібліотеці"¹.

1. Витоки мовленнєвого розвитку: Програма та методичні рекомендації / укл. Богуш А.М. – Одеса, 1999. – С.68.

Н.В.Гавриш у складі художньо-мовленнєвої діяльності виокремлює літературно-мовленнєву діяльність, як таку, що безпосередньо пов'язана із

сприйманням, елементарним аналізом літературних творів і словесною творчістю під впливом художніх вражень.¹

Задля успішного входження дитини дошкільного віку у світ української літератури необхідно дотримуватися спочатку відповідних принципів відбору художніх творів, потім принципів ознайомлення дітей з ними.

А.М.Богущ виокремлює наступні *принципи відбору художніх творів*:²

Висока художня майстерність твору. Іноді вихователі читають дітям оповідання, яке вдалося знайти відповідно до теми заняття чи на актуальну тему сьогодення. Такі “чергові” оповідання здебільшого мають невдалу форму, в’ялий сюжет, невиразних героїв, які залишають дітей байдужими і тут же забуваються.

Образність, жвавість, відповідність до літературних норм мови художнього твору. Висока художня майстерність твору багато в чому визначається мовою. Цінність твору для дітей полягає в тому, що він повинен бути написаний живою, образною і водночас добірною літературною мовою. Добре, якщо письменник використовує яскраві порівняння, метафори, фразеологічні звороти, які легко запам’ятовуються, пряму мову (діалоги дійових осіб).

Цікавий сюжет. Оповідання із захоплюючим сюжетом, з яскравою і гострою характеристикою героїв надзвичайно подобаються дітям. Такий сюжет мають українські народні казки, – дитина ладна не розлучатися з героями казок, сюжет казки тримає її увесь час у напруженні.

До творів, які відповідають означеній вимозі, можна віднести оповідання В.Сухомлинського, К.Ушинського, казки І.Франка тощо.

1. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці / Тов. “Лебідь” – Донецьк, 2001. – С.124.
2. Витоки мовленнєвого розвитку: Програма та методичні рекомендації / укл. Богущ А.М. – Одеса, 1999. – С.62-63.

Простота і ясність композиції. Дитячий твір повинен мати чітку композиційну структуру, конкретність у зображенні героїв (позитивних,

негативних), обстановки, деталей, які допомагають уявити дитині не тільки яскравий образ героя, а й місце, де відбуваються події.

Доступність для дитини художнього твору. Цей принцип узгоджується з принципом відповідності змісту художнього твору до вікових особливостей дитини. Залежно від вікової групи вихователь повинен добирати і книги дитячих письменників, які пишуть для дітей молодшого, середнього, старшого шкільного віку (диференційовано). Дитячі видавництва повинні б чітко диференціювати для якого вікового періоду видаються книжки. Недоцільним при цьому є об'єднувати весь дошкільний вік (скажімо, “для дітей дошкільного віку”), а ще гірше, коли книжка рекомендується для двох суміжних вікових періодів – дошкільного і молодшого шкільного віку. Книжка принесе користь, якщо її зміст буде зрозумілим і доступним для дитини. Водночас не слід забувати, що іноді інтереси дітей перевищують свій віковий рівень, їм багато читають удома, тоді вихователь може читати й більш складні оповідання.

Принцип новизни і контрасту в змісті художніх творів. Є предмети, явища, життєві події, країни, з якими можна ознайомити дітей лише через художню літературу (Космос, деякі тварини, життя на Півночі, Півдні, в Африці, діяльність шахтерів, моряків, льотчиків, військові події, події з минулого країни тощо).

Якщо події, про які розповідається в оповіданні, далекі від дитини, вона їх ніколи не бачила і не сприймала безпосередньо, необхідно добирати ілюстровані дитячі книжки, які б розширили поле безпосереднього сприймання дитини. Серед різних видів ілюстрацій дитячих книжок (лінійний, світло-тіньовий, умовний рисунок) найзрозумілішим є світло-тіньовий рисунок.

Безсумнівним є й вимога щодо **високого морального потенціалу літератури для дітей**, якою обов'язково слід керуватись при виборі творів для читання дітям.

Вітчизняні педагоги, письменники надавали також неабиякого значення естетичному оформленню художнього твору для дітей. Так, Степан Васильченко у зверненні до редакції газети "Пролетарська правда" писав: "Я завжди надавав цьому питанню величезного значення... Недбале, невідповідне ілюстрування вносить у дитяче уявлення грубий, іноді варварський дисонанс, який з художнього твору може зробити в дитячій голові кашу і назавжди відбитися в перекрученій формі".¹

Принципами ознайомлення дітей з художнім творами за А.М. Богуш є наступні: ²

Урахування конкретних педагогічних завдань, задля вирішення яких добирається художній твір. Тематика художніх творів для дітей досить різноманітна. Художні твори використовуються майже на всіх заняттях. Зважаючи на це, вихователю слід чітко диференціювати, з якою метою буде використаний твір і на занятті з якого розділу його слід читати. Так, скажімо, твори природничої тематики (про пори року, явища природи, птахів, тварин, комах тощо) читають на заняттях з розділу "Рідна природа", твори на соціально-побутову тематику (професії дорослих, транспорт, про рідну країну, свята тощо) – на заняттях з ознайомлення з явищами довкілля. Казки, твори на морально-етичні та розважальні (гумористичні) теми читають на заняттях з художньої літератури.

Принцип емоційно-виразного читання художнього твору. Сутність виразного читання – у його емоційній насиченості. Вибравши твір, треба кілька разів прочитати його та визначити: характер інтонації, логічні паузи, логічний наголос, темп читання, тембр мовлення героїв та персонажів твору. Оволодіння мистецтвом художнього читання і розповідання є професійним обов'язком кожного вихователя.

1. Цит. за Золотухиною С.Т. Розвиток теорії та практики виховуючого навчання в історії вітчизняної педагогічної думки (IX – XIX ст.)/ Дис. ... докт. пед. наук. – Київ. – 1995. - 406 с.- С. 232.
2. Витоки мовленнєвого розвитку: Програма та методичні рекомендації / укл. Богуш А.М. – Одеса, 1999 – С.62-63.

Усвідомлення й розуміння дітьми змісту художнього твору. Художній твір лише тоді може справити на дитину позитивний вплив, коли вона його добре зрозуміла, усвідомила хід подій, ідею чи мораль твору. Тому перед читанням твору слід продумати, які слова та фрази будуть важкими для розуміння дітей та як їх пояснити: перед читанням, у процесі читання, після читання. Скласти запитання для вступної бесіди, відтворювальної бесіди за змістом оповідання (пізнавального змісту), дібрати ілюстрації та картинки, які допоможуть дітям наочно уявити описані події.

Повторність читання. Якщо художній твір невеликого розміру, його слід одразу прочитати на занятті ще один чи два рази. З великим за розміром твором можна обмежитися повторним читанням окремих уривків, найбільш яскравих та значущих епізодів. Повторне читання одного й того самого твору передбачається протягом місяця, кварталу, року. Знайомий твір читають на інших заняттях, скажімо під час етичної бесіди, на заняттях з розвитку мовлення (переказування знайомого твору). Уривки знайомих творів читають у процесі бесід про довкілля, літературних вікторин. На тематичних літературних вечорах та ранках. Знайомі твори діти можуть слухати в записах на платівках, на магнітофоні, дивитися театральні вистави, діафільми, мультфільми, кінофільми.

Включення дітей в активну пізнавальну діяльність за змістом художнього твору. Реалізації цього принципу сприяють елементи драматизації та інсценізації на заняттях, ігри-драматизації, інсценування художніх творів, розігрування сюжетів віршів, забавлянок, пісень, театралізовані та сюжетно-рольові ігри за змістом художніх творів; малювання, аплікація за мотивами прослуханих творів з наступним розповідями за своїми малюнками-ілюстраціями.

Взаємозв'язок пізнавальних, виховних і мовленнєвих завдань. Кожний художній твір впливає на дитину з трьох боків: інформує про щось нове, дає їй нові знання; виховує розумово, морально, естетично; збагачує, уточнює і

активізує словник дитини. Отже, усі ці завдання вихователь повинен чітко визначити в програмному змісті заняття, на якому буде читати твір.

Принцип тематичного читання творів. У практиці роботи дошкільних закладів використовують читання творів на одну тему впродовж певного періоду: на одному занятті, протягом місяця, кварталу. Так, до прикладу, на занятті з природи на тему “Весна” („Зима”. „Осінь”. „Літо”) можна дібрати 2-3 невеликих оповідання, в яких ідеться про різні періоди весни. За їхнім змістом проводять порівняльну бесіду. Або на занятті з ознайомлення з довкіллям на тему “Професії твоїх батьків” – дітям читають 2-3 оповідання, вірші про професії дорослих, розглядають картини, ілюстрації. Твори з цієї самої тематики читають дітям і на інших заняттях упродовж 1-2 місяців, завершується читання цього циклу творів тематичною заключною бесідою “Професія твоїх батьків”.

Принцип оцінювального ставлення дітей до змісту художнього твору. Розуміння, усвідомлення тексту зумовлює в дитини емоційні переживання, співчуття, що є основою для формування адекватних оцінних суджень, моральних та етичних оцінок.

Українська література й усна народна творчість, як види мистецтва - багаті на жанри. Для дітей же дошкільного віку найдоступнішими і найцікавішими є жанри: казки (як народної, так і літературної), оповідання і поезії.

Останнім часом існує думка, що, оскільки читач народжується ще в дошкільникові, тому поняття “ознайомлення з художньою літературою” дещо вузьке, радше замінити його поняттям “залучення до літератури”. Воно є глибшим, таким, що припускає систематичну роботу з дитиною й текстом, засновану на наукових принципах формування кола дитячого читання, та вимагає від вихователів професійних знань процесу розвитку, естетики й поетики дитячої літератури. Літературу в дошкільній установі давно вже слід перестати вважати засобом чи прикладним матеріалом для інших методик, арттерапії й артпедагогіки. Вона – мистецтво, перед яким варто схилитися.¹

1. Борисенко В.П. Вызовы современной эпохи и приоритетные задачи педагогической науки // Педагогика. – 2004. – №1. – С. 6-9.; Гриценко З.А. Детская литература. Методика приобщения к чтению. – М.: Академия, 2004. – 226 с.; Семашко О.М. Художньо-естетичні потреби дітей // Духовні потреби дітей України. Монографія / Під заг. ред. Ж.В.Петрочко. – К.: Видавничий дім “Калита”, 2005 – С. 76-80.; Соціологія естетичного виховання // Семашко О.М. Соціологія мистецтва: Навчальний посібник. – Львів: Магнолія, 2005 – С. 229-242.

Лев Толстой назвав дитинство, маючи на увазі передусім дошкільний період, епохальним періодом людського життя. І саме література для дітей відіграє одну з найважливіших ролей у формуванні *особистості* дитини, у створенні системи особистісних цінностей, які в майбутньому декларуватимуться нею. Художня література, включаючи в собі величезну кількість відомостей про навколишній світ, навіть дещо вивищується над власним досвідом кожної окремої людини, який обмежений часом і простором. Художні твори, за умови правильного їх добору, можуть охопити, якщо не все, то більшу частину навчально-виховних тем, які необхідно засвоїти дітям.

І тому стає зрозумілим, що майбутнім педагогам важливо навчитися правильно формувати коло дитячого читання, навчити дитину міркувати над книгою та отримувати задоволення від цих роздумів. Адже майбутній читач у дитині дошкільного віку формується тоді, коли він разом з дорослим обмірковує прочитане, шукає відповіді на важливі для нього питання. І звісно сучасним 2-7-річним дітям не досить ігрової літератури, або гри за змістом літературних творів (і.т. ін.) у процесі заняття в дошкільній установі. Адже література – передовсім мистецьке явище, яке несе в собі гедоністичну функцію мистецтва, функцію насолоди. І дитина дошкільного віку може досягнути її в процесі вдумливого виразного читання художнього тексту.

1.2. Особливості сприймання дітьми змісту художніх творів

Оскільки література для дітей має свого специфічного читача, необхідно враховувати особливості сприймання дитиною творів мистецтва – “тут, де раціональне начало ще слабо виявляється, не можна сподіватися на активну роботу думки, а лише на емоційність”.¹ Сприймання художніх творів - це складний розумовий процес, який складається з таких компонентів:

слухання, сприймання, уявлення, усвідомлення, розуміння (Богуш А.М., Бородич А.М. та ін.).

Дошкільник ще не вміє читати книгу сам, йому читають дорослі. Тому, основною діяльністю у сприйнятті ним художнього твору є слухання. Необхідною умовою успішної роботи вихователя для найбільш повного сприйняття дітьми його розповіді чи читання художнього твору є постійний контроль за слухачами, безперервна підтримка уваги всіх дітей, щоб досягти кінцевого результату читання і слухання – розуміння змісту художнього тексту маленькими слухачами.

1. Цит. за Кіліченко Л.Н. Українська дитяча література: навч. посібник – К.: Вища школа, 1989. – С. 10.

Оскільки під час сприймання художнього тексту в дітей дошкільного віку бере участь тільки слуховий аналізатор, А.М. Богуш рекомендує підключати і зоровий, щоб полегшити процес сприймання. Це забезпечується виразністю читання художнього твору, мімікою, жестами, силою голосу, тембром і темпом мовлення вихователя. У процесі слухання у свідомості дитини виникають уявлення – конкретні образи (герої, предмети явища, описи природи), дитина їх усвідомлює, пов'язує між собою, розуміє зміст прочитаного. Розуміння, усвідомлення змісту художнього твору зумовлює певні почуття, емоційні переживання, формує певний естетичний настрій, впливає на поведінку дітей.¹

У сприйнятті дітей особливу роль відіграє їхнє попереднє сенсорне виховання. Сприйняття художнього твору, його зміст і мова дають змогу дитині відчувати зв'язок між емоційно-образним змістом твору і доступними для них засобами виразності. Літературний твір сприймається в цілому, в єдності його змісту і художньої форми. Але також можуть бути відчутними й специфічні для кожного жанру ознаки, виділені виразні засоби мови. Дітей потрібно навчити орієнтуватись у змісті твору, вслухатися в особливості його художньої мови, оскільки навчання орієнтування у творі закладає основи для більш розвиненої форми сприйняття і художнього мислення.²

1. Богуш А.М. Речевая подготовка детей к школе / К.: Рад.школа, 1984. – С.60.
2. Чемортан С.М. Формирование художественно-речевой деятельности старших дошкольников / Кишинёв, Штиинца, 1986. – С.17.

Отже, слухання художнього твору дітьми дошкільного віку слід розуміти як безперервний внутрішній контакт виконавця зі слухачем, що створюється в процесі художнього впливу на розум і почуття слухачів, як прагнення розповідача примусити маленьких слухачів побачити все те, про що він говорить, зрозуміти його думки, оцінити все, що відбувається, примусити думати, відчувати, хвилюватися разом з оповідачем, повірити в усе почуте. Якщо такого прагнення у вихователя немає, то найвиразніше читання залишається недієвим, пустим промовленням слів.

Розуміння є невід'ємною стороною будь-якого процесу пізнання. За словами Г.С.Костюка, розуміння виникає там, де є здатність живої істоти щось зрозуміти, проникнути в сутність тих чи інших об'єктів, це стан свідомості особистості, яка цю суть розкриває.¹ Зрозуміти певний об'єкт – означає “відбити цей об'єкт у його істотних зв'язках з іншими об'єктами, утворити певне поняття про нього...”; зрозуміти явище – це означає “розкрити його істотні зв'язки з іншими явищами матеріальної дійсності, з'ясувати умови, що його породжують”.² Зрозуміти – це “знайти загальне в поодинокому і через це загальне пояснити поодиноким”.³ Зрозуміти новий об'єкт – це “розв'язати якусь, бодай маленьку пізнавальну задачу”, яку ставить перед дитиною кожен новий предмет (нова метафора, прислів'я, художній твір, описовий чи розповідний текст тощо).⁴

Г.С.Костюк визначає і результати процесу розуміння. За його словами, розуміння виявляється в судженнях, поняттях, умовисновках, поглядах, переконаннях, за якими “...лише і можна судити про його істинність, відповідність до об'єктивної дійсності”.⁵

1. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. / К.: - Рад. школа., 1989. – С.250.
2. Там само – С.252.
3. Там само – С.273.
4. Там само – С.255.
5. Там само – С.254.

У ході процесу розуміння, акцентує вчений, змінюється стан свідомості особистості внаслідок того, що для неї стає зрозумілим, те, що досі не було таким. Він був глибоко переконаний, що процес розуміння має бути керований педагогом, тобто “вміло викликати і спрямовувати дітей на розв’язання поставлених перед ними пізнавальних задач”.¹ А це означає вчити їх зіставляти, порівнювати факти, знаходити в них схоже й відмінне, виділяти істотне серед другорядного, піддавати об’єкти своєї думки аналізу і синтезу, самостійно доходити узагальнень і висновків на основі фактів, застосовувати їх до пояснення нових випадків. У педагогічному керівництві процесами розуміння важливу роль відіграє, на думку автора, уміння педагога чітко ставити перед дітьми завдання й відрізнити його від інших; визначати конкретно, що потрібно зрозуміти, задля цього використовувати продуману систему запитань.

Процес розуміння завжди повинен бути процесом мотивованим. А це означає, що в ньому завжди є якась рушійна сила, що спонукає особистість ставити перед собою певні завдання, або ж приймати їх, коли вони ставляться іншими, усвідомлювати, включатись у процес їх виконання. З-поміж мотивів розуміння автор визначає *прагнення*, за авторською термінологією, – “жадоба” до знань, пізнавальні інтереси, прагнення до істини, допитливість, почуття відповідальності, духовні мотиви.²

Розуміння художнього твору проходить два ступеня впродовж дошкільного періоду. Перший – “розуміння плану значення”, – це розуміння дітьми лише фактичного змісту твору. Таке розуміння не дозволяє слухачеві проникнути в глибинні зв’язки й відношення. Другий ступінь – розуміння “плану смислу” – передбачає проникнення у підтекст з опорою на виразні засоби мови.³

1. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. / К.: - Рад. школа., 1989. – С.270.

2. Там само – С.258.

3. Морозова Н.Г. Развитие отношений детей дошкольного возраста к словесному заданию // Известия АПН РСФСР, вып.14, 1948. – с.64.

У процесі сприймання художніх творів виокремлюють три стадії. Перша стадія – безпосереднє сприймання твору, тобто відтворення і переживання образів твору. На цій стадії провідну роль відіграє процес уяви, твір сприймається "серцем", а потім уже розумом. Друга стадія – розуміння змісту твору. Провідним стає мислення та оскільки воно оперує тим, що було емоційно пережите, воно не вбиває емоційності сприймання твору, а поглиблює його. Третя – вплив художньої літератури на особистість дитини як кінцевий результат сприймання художніх творів.¹

Неабияке значення в сприйманні твору відіграє уява. У старшому дошкільному віці з'являються начатки творчої уяви. Дитина навчається діяти подумки, в уявлюваних обставинах. Уявлювані дії в уявлюваних обставинах породжують у дитини реальні почуття, тут має місце так звана ситуація "входження дитини всередину зображених казкових подій" - "ефект присутності". Сила дитячого уявлення є настільки значною, що діти відчують страх, радість, гордість, ніжність².

Учені (Л.П.Бочкарьова, О.В.Запорожець, Н.С., Карпинська, О.В. Кубасова) одним із показників творчої уяви виділяють здібність дітей виходити за межі ситуації, яку вони сприймають; можливість комбінувати свої враження від почутого й осмисленого з тим, що вони бачать у житті.

Психологи (Л.С. Виготський, М.І. Жинкін, С.Л. Рубінштейн) зазначають, що мова літературного твору впливає на слухача не тільки своїм семантичним змістом, але й емоційним забарвленням, експресивністю.

1. Никифорова О.И. Психология восприятия художественной литературы. – М.: Наука, 1972.
2. Л.П. Бочкарьова Создание образов детьми шестого года жизни под влиянием художественной книги и картины: Дис.канд. пед. Наук – М.: 1982 – С.148.
3. Так само.

Однією з найважливіших умов повноцінного сприймання тексту вчені (Н.С.Карпинська, Н.Г.Морозова, О.І.Никифорова й ін.) називають уміння "читати", яскраво користуватися прийомами художнього зображення. Розвиток та вдосконалення чуття художньої форми загострює емоційну чутливість дошкільників, а це, у свою чергу, сприяє розумінню ними змісту літературного твору.

Сприйняттю і розумінню надається найважливіша роль у слуханні літературних творів. Дошкільне дитинство є періодом накопичення досвіду сприйняття творів мистецтва.

Є.О.Фльорина зазначала, що "літературний твір, пробуджуючи мислиннєвий процес за допомогою слова, тобто відвернення від безпосереднього чуттєвого сприйняття, водночас забезпечує багатство чуттєвого сприйняття, так необхідного для мислення дитини раннього віку...".¹ Автор зазначала, що "чуттєвий образ", викликаний художнім твором, полегшує розуміння дітьми ідей, робить їх "конкретними і переконливими"; художній твір викликає певні оцінки, вчить абстрагування.²

На думку Є.О.Фльориної, єдність "чуттєвого" і "мисленнєвого" є характерною особливістю сприйняття художнього твору. Слухаючи оповідання, казку, дитина дошкільного віку виявляє особливу внутрішню активність, стає немовби співучасником подій, що описуються і сприймаються.³

1. Флёрина Е.О. Эстетическое воспитание дошкольников.- М.: И-во АПН РСФСР, 1961 – С.292.

2. Там само – С.282.

3. Там само – С.293.

Важливу роль у сприйнятті художніх творів дослідники (Є.О. Фльоріна, Н.С. Карпинська) надають повторюваності. Повторюваність необхідна для закріплення і поглиблення сприймання художнього твору. Не кожен твір засвоюється з першого читання, розповідання, багато чого доходить до свідомості й почуттів дитини лише при повторному читанні. У зв'язку з цим Є.О.Фльорина пропонує складати "план художнього читання і розповідання на одне заняття за принципом тематичної єдності або єдності образів".¹ Автор обґрунтовує "наївність дитячого сприйняття", що "базується на малому досвіді і прямолінійній логіці думки".² Отже, "дитяча наївність" ставить свої вимоги до художнього твору.

Н.С.Карпинська привертає увагу до нестійкості дитячих емоцій і необхідності їх підтримувати та поглиблювати: "... треба вести дітей від

емоційного сприймання казки до осмислення її ідейного змісту " – пише вона.³

Дослідження вчених (Д.М. Дубовис-Арановська., О.В.Запорожець, Н.С. Карпинська та ін.) виявили, що старші дошкільники вже мають такий рівень сприймання художніх творів, в якому простежується розгляд подій і вчинків з авторської позиції. На думку психологів (Л.І.Божович, О.М.Леонтьєв та ін.), це відбувається тому, що в цьому віці виникає нова форма самосвідомості дитини. Це певна внутрішня діяльність, що дозволяє дитині зрозуміти явища, які вона безпосередньо не сприймає, поставитися певним чином до подій, в яких вона не бере участі, і це має вирішальне значення для подальшого психічного розвитку дитини.⁴

1. Флёрина Е.О. Эстетическое воспитание дошкольников.- М.: И-во АПН РСФСР, 1961 – С.300.
2. Там само – С.293.
3. Н.С. Карпинська Художественное слово в воспитании детей.- М.: Педагогика, 1972 – С.63.
4. Запорожец О.В. Психология восприятия ребёнком-дошкольником литературного произведения. – М.: Педагогика, 1986. – Т. I – С.53.

Чим тісніший зв'язок між змістом художнього твору і життєвим досвідом дошкільників, тим емоційнішим є їхнє сприйняття.¹ Сила враження, яке одержують діти при слуханні літературного твору залежить від "рівня розвитку їхнього естетичного сприйняття". Здатність естетично сприймати літературний твір розвивається в повній мірі пізніше. Таким чином, у дошкільному дитинстві закладаються перші передумови для цього сприймання.

Інтерес до літературного твору сприяє розумінню його змісту дітьми старшого дошкільного віку. Герої твору стають ближчими, зрозумілішими. Співчуття до персонажів, хвилювання за їхні долі набувають усвідомленої форми. Таке саме переживають діти і в аналогічних життєвих ситуаціях. Переживаючи і осмислюючи те, що їм читають, діти, по суті, осмислюють і оцінюють дійсність, в умовах якої вони живуть. Вони вчаться "зіставляти прості, доступні їхньому розумінню явища з відображенням їх у художніх образах літератури".²

У старшому дошкільному віці сприйняття дітьми художньої форми твору значно збагачується. Слухаючи ритм, відчуваючи музичність вірша "діти порівнюють їх з піснею – "вірші, наче пісня".³ У старшому дошкільному віці діти починають вслуховуватись у віршований текст, звертають увагу на рими, з бажанням промовляють вірші напам'ять, самі вигадують римовані слова.

Розвиток і вдосконалення почуття художньої форми загострює емоційну чутливість дошкільників, сприяє розумінню ними художніх творів. У зв'язку з цим у старших дошкільників необхідно формувати вибіркове ставлення до літературних творів, вони повинні вміти називати з уже знайомих творів ті, що більше подобаються, які хочеться прослуховувати постійно³. Така робота веде не тільки до розуміння змісту художніх творів, а й виховує вже в дошкільному віці художній смак.

1. Н.С. Карпинська Художественное слово в воспитании детей.- М.: Педагогика, 1972 – С.49.
2. Там само – С.63.
3. Там само – С.63.

Упродовж тривалого часу в психолого-педагогічній літературі велися дискусії щодо характеру процесу сприймання дітьми художніх творів. Так, одні вчені (І.Олпертон, Ж.Піаже й ін.) заперечували активний характер сприймання дітьми змісту художніх творів. Вони стверджували, що дошкільникам властивий егоцентризм, небажання й невміння стати на точку зору інших, вони не можуть зрозуміти мотиви і вчинки героїв. Інші вчені (А.М.Богуш, Д.М.Дубовис-Арановська, О.В.Запорожець, Н.С.Карпинська, Є.Ф.Лукина, Л.С. Славина та ін.), навпаки, акцентують увагу на активному сприйманні дитиною художнього тексту.

Так, А.М. Богуш відзначає, що активне, дійове ставлення приводить дитину іноді до несподіваних, з погляду дорослих, дій: вона чорною фарбою замальовує на картинці негативного героя, вириває ілюстрацію з його зображенням. Образи художніх творів викликають у дітей почуття співпереживання, співчуття. Діти намагаються відразу виділити позитивних героїв, стають на їхню позицію, негативно ставляться до всіх, хто їм заважає,

навіть, якщо це неживі предмети, піддають їх критиці. Крім того активне сприймання художніх творів, уміння стати на позицію героя є своєрідним "регулятором" поведінки дитини, стимулює її до активної діяльності. Отже, навчити дитину сприймати художній твір в єдності думки і почуття – це означає виховати в майбутньому талановитого читача.¹

Дошкільники дуже наполегливі у визначенні моральної суті героїв літературного твору. Якщо дитина не зрозуміла самотійно, то вимагає від дорослого чітко визначити, де "хороший" персонаж, а де "поганий".

1. Богуш А.М. Речевая подготовка детей к школе. – К.: Рад. школа, 1984 – С.60.

Сприйняття художнього твору потребує від дитини активності, "входження в середину" зображуваних обставин, уявлюваної участі в діях героїв, переживань їхніх радощів і незгод. О.В.Запорожець зазначає, що "...важливе зрушення, яке відбувається в дошкільному віці, саме і полягає в розвитку здатності подумки діяти в уявлюваних обставинах".¹ Слухання творів і творчі ігри мають дуже важливе значення для формування цього нового виду внутрішньої психічної активності, без якої неможлива ніяка творча діяльність. Л.С.Славіна довела, що за відповідної педагогічної роботи вже в дитини переддошкільного віку можна викликати інтерес до долі героя твору, примусити її слідувати за ходом подій, переживати нові для себе почуття.²

У дитини переддошкільного віку спостерігаються лише зачатки такої активності. Складніші форми сприймання твору з'являються в дошкільника. Його сприймання твору носить надзвичайно активний характер: дитина ставить себе на місце героя, подумки діє разом з ним, бореться з його ворогами. Така діяльність за своєю психологічною природою дуже близька до гри. Натомість, якщо в грі дитина діє реально в уявлюваних обставинах, то тут і дії, й обставини уявлювані. Якщо дитина не соромиться й відчуває себе вільно, то вона постійно перериває хід розповіді, втручається в події, запитує, прагне допомогти герою. Найкращі умови для діяльнісного сприймання складаються в драматизованих іграх і під час слухання художніх

творів та казок. Дитина не бажає і не вміє бути стороннім глядачем відносно описуваних у казці подій.

1. Запорожец О.В. Психология восприятия ребёнком-дошкольником литературного произведения. – М.: Педагогика, 1986. – Т. I – С.70.
2. Славина Л.С. Понимание устного рассказа детьми раннего возраста/ Известия АПН РСФСР, 1947 – С.92-130.

Подекуди таке своєрідне ставлення до мистецтва примушує дітей змінити сюжет оповідання, якщо його кінець видається несправедливим, змінити текст під час переказу, знищити ілюстрації із зображенням негативних героїв. Дитина співчуває герою, прагне безпосередньо вплинути на твір мистецтва, замість того щоб, перенести своє ставлення в дійсне життя. Таке ставлення викликає в дошкільника певні труднощі в розумінні окремих літературних форм, що нагадують казку (байка, прислів'я). Здебільшого труднощі в розумінні означених творів пояснюється недостатнім розвитком абстрактних понять (О.В.Запорожець). Натомість, за дослідженнями О.М.Концевої, саме особливе ставлення дитини до таких художніх творів призводить до того, що вона переживає байку як казку, починає подумки допомагати її персонажам, і тоді алегорія байки втрачає для неї суттєве значення... Так, слухаючи байку “Лебідь, Рак і Щука”, дитина розуміє, що персонажі діяли недружно, що так робити недобре. Та найбільше її цікавить подальша доля героїв і можливість допомогти їм вийти із скрутного становища.¹

Упродовж дошкільного віку розвиток ставлення дітей до художнього твору проходить шлях від безпосередньої участі дитини в зображуваних подіях до складніших форм естетичного сприйняття, які для правильної оцінки явища потребують уміння пристати до позиції стороннього глядача. Отже, дошкільник не є егоцентричним у сприйнятті художнього твору.

Формування в дошкільному віці такої внутрішньої діяльності дозволяє дитині не тільки зрозуміти явища, які вона не сприймає безпосередньо, але й поставитися “зі сторони” до подій, в яких вона не бере першої участі, що має вирішальне значення для її подальшого психічного розвитку. Думки і

почуття, що викликала в дитини казка, довго не згасають у її душі, і проявляються в подальших діях, розповідях, іграх, малюванні.

1. Концева О.М. Розуміння дітьми байки./ Труды респ. конф. По падагогике и психологи. Психология. – К.: Т.2, 1941 – С.73.

Діти дошкільного віку активно переживають усі події, що відбуваються з їхніми улюбленими героями. Вони слухають, затамувавши подих, а коли все скінчується, полегшено зітхають, діляться враженнями. Гумористичні твори викликають усмішку, а то й веселий сміх.

Дітям дошкільного віку доступне і сприймання моралі художнього твору. Так, Л.М.Гурович зазначає, що старші дошкільники здатні зрозуміти зміст поведінки героя, відтворити його образ із свідомості, "побачити" внутрішнє спонукання до дії на основі вміння зіставляти та підпорядковувати різні за цінністю мотиви вчинків героїв і вміння проникнути у світ їхніх переживань, диференціювати складні почуття. Таке розуміння героїв, безумовно, включає емоційне ставлення до них, та, головне, передбачає об'єктивну оцінку особистості героїв. Автор зазначає, що розуміння "характерів" героїв і вміння зіставити смисл їхніх учинків адекватно до позиції автора, дає можливість дошкільнику зрозуміти ідейний зміст твору. У нього з'являється більш об'єктивне ставлення до літературного героя, що виходить за межі однозначних оцінок "хороший" чи "поганий". Так починається новий етап естетичного емоційного ставлення до героя – оволодіння смисловим планом образу.¹

У процесах мислительної й емоційної діяльності дітей формується здатність правильно оцінювати нові знання, отримані з казки, оповідання чи вірша. Слухаючи літературні твори, діти розвивають інтерес, і любов до мистецтва слова. Це означає, що в дошкільника зароджується початкова форма естетичного сприйняття. Розвитку в дітей мислення, уявлення, почуттів сприяє організація дитячої діяльності, що так чи так пов'язана з художньою літературою. Це насамперед виразне читання напам'ять літературних творів самими дітьми та драматизація.

1. Гурович Л.М. Понимание образа литературного героя детьми старшего дошкольного возраста. – Дис. канд. пед. наук. – Л., 1969.

Найулюбленишим літературним жанром дітей 6-7 років залишається казка. Вона своїм змістом створює для дошкільника "ефект актуальності" (Л.І.Рувинський), містить простий, доступний, зрозумілий та захоплюючий матеріал, викликає живу зацікавленість.

О.М.Леонтьєв зазначав, що для правильного розуміння тих чи тих психічних процесів необхідно брати до уваги характер мотивів, що збуджують дитину діяти, те, заради чого вона здійснює ту чи іншу операцію.¹ На думку психоаналітиків, інтерес дитини до казки зумовлений темними, асоціальними потягами, які з-поза заборони дорослих не можуть проявитися в реальному житті, а тому шукають задоволення у світі фантастичних подій. К.Бюлер уважав, що в казці дитину вабить бажання незвичайного, примітивне прагнення до сенсації і дива.²

З таким поглядом не погоджується О.В.Запорожець. Він зауважує, що великий вплив правильно організованого естетичного сприйняття на духовний розвиток дитини полягає в тому, що це сприймання не тільки приводить до надбання окремих знань і вмінь, до формування окремих психічних процесів, але і змінює загальне ставлення до дійсності, сприяє виникненню нових, вищих мотивів діяльності дитини.³

Нові мотиви діяльності, що виникають у дошкільника у зв'язку із загальними змінами мотивів у цьому віці, формуються не за законами біологічного дозрівання, а в залежності від тих суспільних умов, в яких живе дитина, від тієї ідейної атмосфери, що в ній вона перебуває, від системи її виховання.⁴

1. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: И-во МГУ, 1981.

2. Бюлер К. Духовний розвиток дитини. – М., 1924.

3. Запорожец О.В. Психологическое развитие ребёнка. – М.: Педагогика, 1986. – Т.2 - С.74.

4. Там само.

Малята в іграх-маніпуляціях здебільшого захоплюються зовнішньою процесуальною стороною діяльності. Але вже на порозі дошкільного віку дитину не задовольняє просте відтворення предметних дій”.¹

Нові мотиви діяльності, що формуються в загальному ході розвитку дитини в результаті її виховання, уперше дають можливість справжнього розуміння художніх творів, яке, у свою чергу, впливає на подальший розвиток цих мотивів.

Маленьку дитину цікавить не тільки яскравість описів чи обставин, в які потрапляють персонажі творів, її привертає також внутрішня, смислова сторона розповіді. Поступово перед дитиною відкривається ідейний зміст художнього твору. Дошкільник безпосередньо й емоційно переймається співчуттям до позитивних героїв художнього твору і ці переживання є далекими від “вузькоособистісних, егоцентричних інтересів”.² Дітей не задовольняє невизначеність ситуації, коли невідомо, хто є хорошим, а хто поганий. Діти прагнуть відразу ж визначити позитивних героїв, підтримують їх, стають у різко негативну позицію до всіх, хто проти здійснення їхніх замислів. Іноді, навіть, неживі предмети підлягають суворій оцінці, якщо дитина не знаходить живого персонажу, на якого можна було б покласти відповідальність за те, що трапилось. Якщо ж моральні якості героя твору не зовсім зрозумілі дитині, вона всіляко прагне з’ясувати їх. Художній твір привертає увагу дошкільника не тільки зовнішньо, але і внутрішнім – смислом, змістом.

Старші дошкільники вже аргументують свої оцінки, при цьому вказують на суспільне значення вчинку. Діти цього віку можуть давати усвідомлену оцінку не тільки зовнішніх учинків, але і внутрішніх якостей людини. Крім практичного контакту із дійсністю для дошкільника стає можливою і внутрішня діяльність уяви. Він може діяти не тільки реально, а й подумки, не тільки в безпосередніх обставинах, а і в уявлених.

1. Запорожец О.В. Психологическое развитие ребёнка. – М.: Педагогіка, 1986. – Т. 2, - С.75.

2. Там само – С.75.

Гра і слухання казки – важливі умови для виникнення й розвитку цієї ще не зовсім міцної форми психічної діяльності дитини. Після оволодіння нею дитина починає осмислювати і переживати події, в яких не брала безпосередньої участі, але за якими слідувала протягом слухання художнього твору. Моральний смисл учинку, якщо він виражений не у формі абстрактного міркування, а у формі реальних конкретних дій, стає доступним дитині досить рано.

Б.М.Теплов зазначав, що виховне значення творів мистецтва передусім у тому й полягає, що вони дають можливість “увійти всередину життя, пережити відтинок життя, відображений у світлі певного світогляду. І найголовніше, – що у процесі цього переживання складаються певні відносини і моральні оцінки, які мають незрівнянно більшу примусову силу, ніж оцінки, які просто були повідомлені і засвоєні”.¹

1. Теплов Б.М. Психологические вопросы художественного восприятия / М.: Педагогика, 1985. – Т.1, - С.101-102.

Дослідження С.І.Жупанина про естетичне сприймання дітьми 6-9 років змісту поетичних творів про природу, засвідчило, що характер сприймання вірша значною мірою залежить від якості навчального матеріалу, відповідності поетичних образів до вікових особливостей учнів. Іноді неповне сприймання образного змісту твору спричинює невміння асоціювати необхідні враження. Поетичний образ репродукується на базі чуттєвого досвіду дитини і досить часто не відповідає образно-емоційній структурі вірша. Діти намагаються вивчити вірш напам’ять, не заглиблюючись у його зміст. Красу поетичних образів діти відчують інтуїтивно, вони не можуть диференційовано виразити своє ставлення до них. Без цілеспрямованого педагогічного керівництва не відбувається відчутних зрушень у засвоєнні поетичних образів природи. За даними автора, діти дев’ятирічного віку наближаються до цілісного сприймання пейзажного вірша. Натомість

поетичний образ ще часто сприймається ними у прямому, номінативному значенні.

Асоціації учнів у процесі сприймання пейзажного вірша міцно прив'язані до власного досвіду. Дослідження С.І.Жупанина засвідчили, що більшість дітей ще неадекватно сприймають настрій ліричного героя поезій. Причина в тому, що в дитини ще обмежений емоційний досвід. Їй важко уявити конкретний образ без його чіткого окреслення, тому спостерігається не завжди виразне відтворення в пейзажній ліриці обставин, за яких діє ліричний герой, схильність дітей ототожнювати героя з автором, нерозуміння узагальненості образу. Молодші школярі не вміють дати словесну характеристику почуттям героя, не фіксують у достатній мірі свою увагу на внутрішньому світі героя, не схильні до аналізу і синтезу власних та чужих емоцій. Водночас поетичні образи природи знаходять активний відгук у серці учнів і якщо образно-емоційний зміст вірша їм доступний, вони “просвічуються крізь його чуттєвий досвід”.¹

Автор виокремив педагогічні умови повноцінного сприймання учнями творів. З-поміж них: розвиток поетичної спостережливості; наявність налаштованості на сприймання; формування поетичного слуху, творчої уяви; уміння аналізувати образно-емоційний зміст твору; уміння давати естетичну оцінку поезій.²

У дошкільному дитинстві засобами літератури формуються певні моральні оцінки, самооцінки, взаємооцінки, оцінно-етичні судження, які сприяють поступовому формуванню високоморальної духовної особистості.

Складний духовний світ літературних героїв збагачує почуття і розвиває свідомість дітей, художня література допомагає їм оцінювати поведінку як свою, так і інших людей, в різноманітних життєвих ситуаціях. Діти розуміють, де добро, а де зло й з усією силою своїх безпосередніх емоцій стають на сторону добра.

Педагог, використовуючи методи й прийоми естетичного виховання, зобов'язаний постійно знати і враховувати рівень естетичного розвитку дитини, її естетичний досвід, нахили та інтереси.

1. Жупанин С.І. Педагогічні основи формування в молодших школярів художнього образу природи. – Дис. док. пед. наук. – К., 1995 – С.207.
2. Там само - С.207.

1.3. Деякі аспекти впливу художньої літератури на формування особистості дитини дошкільного віку

Література, маючи величезний вплив на формування психічного, мовленнєвого, духовного розвитку дитини, сприяє поступовому входженню ще маленької людини у складний світ дорослого життя, взаємовідносин, співпраці. Як зауважив французький філософ XVII ст. Рене Декарт: „читати розумну книжку – це все рівно, що розмовляти з добре вихованою людиною... ”.¹

Одним із засобів формування й розвитку світогляду особистості, її духовних потреб, інтелекту, культури поведінки і т.ін., яке відбувається ще в дошкільному віці, є читання художньої літератури. Саме література для дітей, пропагуючи істину, добро і красу, сіючи зерна духовності, покликана вдосконалювати та розвивати внутрішній світ дитини, сприяти всебічному й гармонійному її розвитку. Художня література, як універсальний розвивально-навчальний засіб, виводить дитину за межі того, що сприймається нею безпосередньо, занурює її в інші можливі світи з широким спектром моделей людської поведінки, орієнтує її, і, звичайно, забезпечує багату мовленнєве середовище.

Уходження дитини дошкільного віку в барвистий світ української літератури – явище не просте, це не тільки засіб отримання необхідної інформації, а й середовище спілкування, самопізнання, збагачення знаннями про життя та долі різних людей і, звичайно, джерело насолоди. Уже в перші роки життя, малюк, якого ознайомлюють з віршами, казками, активно навчається, пізнає світ дорослих, ще не усвідомлюючи факту такого

навчання. Діти дошкільного віку схильні до запозичення певних рис характеру та копіювання стилю поведінки дорослих.

І.Я.Франко підкреслював, що на дитину не слід тиснути безглуздими оповіданнячками, нерідко беззмистовними. Не слід підсовувати їм сентиментальні і романтичні нісенітниці. Дітям потрібні твори, що пробуджують розум.²

1. Декарт Р. Сочинения в 2 Т.: Сост., ред., вступ. ст. В.В. Соколова. – М.: Мысль, 1989 – 654с. – С.128.

2. Журнал “Друг”, 1876, № 4, - С.61-62; Франко І.Я., Передмова до збірки казок “Коли ще звірі говорили”, Твори, Т. IV, - К.: Держлітвидав.,1950, - С.508-511.

Якісна дитяча книга, з активною авторською позицією, спрямованою на співпрацю з дитиною, розвиває творчу уяву, пам'ять, увагу, забавляє і зацікавлює дітей, приносить насолоду. Водночас вона навчає маленького громадянина самостійно мислити, аналізувати інформацію, формувати власні думки, робити висновки, передусім духовно-морального характеру. Якісні художні твори для дітей роблять доступнішими, зрозумілішими проблеми життя, і водночас, твори для дітей дошкільного віку повинні бути нескладні за сюжетною лінією, з простою і чіткою композицією. Персонажі художніх творів для дошкільників мають прості характеристики, побудовані на протизвасті: добрий – злий, трудолюбивий – лінивий, чесний – брехливий і т.ін. Але слід також урахувати, що протягом дошкільного дитинства малюк опанує все більшим числом відтінків у характеристиці як персонажів творів, так і подій у них. Окрім білої і чорної фарби у змалюванні героїв творів з'являються й інші проміжні фарби, які поступово помічають діти дошкільного віку і починають виносити свої неоднозначні присуди й різноманітні оцінки.

Спостереження засвідчують, що діти молодшого дошкільного віку (і навіть раннього – 2-3 роки – віку) віддають перевагу фантастичним творам про тварин, передусім народним казкам, віршованим творам з казковою лінією.

Водночас, із у міру використаними в сюжетопобудові елементами фантастичної інтриги, пригоди художній твір для дітей не повинен втрачати своєї навчально-пізнавальної і духовної мети.

У відборі творів для читання, у межах дошкільного закладу освіти, у родинному колі, повинен виступити і славнозвісний індивідуальний підхід. Так, батьки повинні навчитися відчувати свою дитину, її настрій, підбирати те, що необхідно саме їхній дитині, те що залишить відчутний, але світлий слід в її пам'яті, навчить доброго, допоможе розібратися у складних для неї життєвих обставинах.

Побувають різні думки щодо розкриття іноді жорстоких реалій життя в літературі для дітей. Однозначно дітям дошкільного віку не допустимо читати твори, які пригнічують психіку, зображують незрозумілі й недоступні взаємини дорослого світу, розкривають складні філософські і психологічні проблеми. Але й зображувати світ лише рожевими фарбами теж не виправдано. Якісна книга для дітей дошкільного віку має розкривати реалії життя, але настільки талановито, тонко, щоб не поранити вразливу дитячу душу, не пригасити бадьорість і радість початку життя, або, навпаки, пробуджувати все більший інтерес до літератури, як до цікавого і дієвого засобу пізнання світу і себе в ньому. І все ж таки в розв'язці твору для дітей для будь якого вікового сегменту дошкілля необхідною має бути перемога добра над злом, світла над темрявою.

Українська література для дітей сприяє формуванню національної свідомості, тому її всебічне вивчення та задоволення національно-культурних потреб дітей в українській книзі є одним із першочергових завдань державної освітньої політики.

Фундатор концепції національної дошкільної освіти в Україні С.Ф.Русова вважала, що суть національної дошкільної установи полягає “у виразній перевазі в системі виховання і розвитку дітей власне українського: мови, фольклору, художньої літератури.... Це творитиме для них національну

культуру світу, формуватиме національну психологію, самосвідомість і національну гордість – обов'язкові складові духовно багатой особистості”.¹

Із усього розмаїття жанрів літератури для дошкільників улюбленим був і залишається казковий жанр. У статті «В оборону казки» С.Русова писала: “Казка й дитина щось таке споріднене...., бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму...”.²

Казка є одним із елементів культури, і передусім її естетичної складової. Усі казки світу, народні чи авторські, завжди несуть у собі реальне та ірреальне, природне і надприродне, правдиве і фантастичне. Соціально-педагогічне значення казки зумовлене тим, що слухач має можливість, опираючись на реально-побутові моменти казки, психологічно прийняти її „неймовірну”, ірреальну сторону. Вона створює багаті можливості для розвитку творчої уяви слухача, підключення його образного мислення до чарівного, ірреального плану. При цьому соціалізується вся сенсорна система слухача: зір, слух, нюх, дотик, просторові моторні механізми.

1. Русова С.М. Дошкільне виховання. – Катеринослав, 1998. - 198 с.

2. Там само.

У казках „сюжет, фабула розвитку подій, атрибутивні характеристики персонажів, зачини і кінцівки і т.ін. можуть бути схожими, інваріативними, а повороти сюжету, назви персонажів, багатомірність епітетів і та ін. – завжди варіативними”.¹ Це має важливе значення для соціально-педагогічної практики, оскільки дозволяє розвивати творчу уяву слухача, його композиційне мислення на основі стандартних елементів. Багато що залежить від таланту педагога, який сам повинен володіти творчою фантазією, здатністю до експромтів, „композиторською” майстерністю.

Поетико-прозаїчна природа казки відкриває широкі можливості для педагога-практика, який у ході занять може ініціювати як поетичні, так і прозаїчні здібності слухачів.

Будь-яка казка є орієнтованою на соціально-педагогічний ефект: вона навчає, виховує, попереджує, спонукає до діяльності і навіть лікує. Інакше кажучи, потенціал казки багатший, ніж її художньо-образна значущість. Казка

є одним із найважливіших соціально-педагогічних засобів формування особистості.

Отже, художня література, а саме казка, як один із найулюбленіших дітьми дошкільного віку жанрів, виконує і соціалізуючу функцію, тобто функцію залучення нових поколінь до етнічного досвіду свого народу. Казці, як і будь-якому явищу мистецтва, притаманна компенсаторна функція. Казка приходить на допомогу дитині, обмеженій у своєму індивідуальному життєвому досвіді, підключаючи її до загальнолюдського досвіду. Варіативна природа казки спонукає дитину до власної, індивідуальної інтерпретації сюжету, образів, характеристик, діючих осіб, їх оцінки, тобто перетворює слухача із об'єкта дії на суб'єкта взаємодії, на співавтора казки. Це виявляється в індивідуальній візуалізації тексту, у своєрідності емоційного переживання сюжету, в індивідуальному стилі переказу і т.ін.

О.С.Пушкін писав: "Сказка – ложь, да в ней намёк, добрым молодцам урок". Саме натяк, а не моральна сентенція, не резонерське моралізування, не ідеологічна директива міститься в казці, в її сюжеті і образах. Саме поняття „натяк” припускає „актуалізацію особистісного трактування, індивідуального доосмислення змісту казки кожною дитиною”.²

1. Сказка как источник творчества детей: Пособие для педагогов дошкольных учреждений / Науч. рук. Ю.А. Лебедев. – М.: Гуманист. издат. центр ВЛАДОС, 2001.- С.4.
2. Там само – С. 6.

Зрозуміло, що соціалізуюча функція казки вимагає від педагога вміння як розповідати казку, так і стимулювати індивідуальне її сприйняття, спонукати дітей до власної творчості. Формуючи звичні навички й вміння дітей, педагог повинен зацікавити їх не тільки і не стільки в кінцевому результаті, скільки в самому процесі творення нових сюжетів чи нових образів. Це відповідає діяльнісній природі творчості.

Цей етап, етап формування творчого потенціалу в контексті соціалізуючої функції, передбачає органічну єдність як репродуктивних, стандартних, традиційних, так і новаторських, креативних елементів.

Від педагога вимагається мобілізація всіх способів, прийомів, методик, які формують творчі якості особистості: уяву, вербальні здібності, спостережливість, образну пам'ять, здатність до імпровізації, до виразності рухів, до порівняльно-оцінної діяльності, тобто до всього, що створює психолого-педагогічний потенціал дитини.

Під час слухання і читання казок відбувається „індивідуальна інтеріоризація вербально-знакових форм казок, а під час відтворення (переказ, інтерпретації, повтори, драматизації) казок відбувається розвиток здатності до індивідуальної екстеріоризації, розвитку мовленнєвої культури дитини. При цьому функціонують і розвиваються як експресивна, так і комунікативна функції мови”.¹

1. Сказка как источник творчества детей: Пособие для педагогов дошкольных учреждений / Науч. рук. Ю.А. Лебедев. – М.: Гуманит. издат. центр ВЛАДОС, 2001.- С.9.

Дитині дошкільного віку, надзвичайно чутливій до зовнішніх подразників, емоційного впливу, твори літератури допомагають розібратись у тому як варто, або, як не слід поводитися в соціумі. Казки, оповідання, вірші, деякою мірою, програмують і певний стиль поведінки майбутніх чоловіка і жінки. У світ маленької дитини входить за змістом художнього твору нове життя, за його звуковим складом, яскравими, образними малюнками і, звичайно, з музикою маминого голосу. Рима віршів, їх мелодійність збуджують емоції малюка, роблять його сприйнятливішим до закладеного в цих творах змісту. Слово – один з найсильніших подразників психіки. Слід бути особливо обережним у виборі творів для читання дітям, або поясненні подій твору, адже іноді засобами художньої літератури можна створити і не завжди правильні стереотипи поведінки, наприклад гендерної.¹ Досить рідко на сторінках книжок можна зустріти повноцінну сім'ю: маму й тата, що разом виховують дітей. Для українських народних казок характерним є показ повної сім'ї та піклування батьків про своїх нащадків („Телесик”, „Ох”, „Кривенька качечка”). Наукові дослідження останніх років доводять, що читання книг, у змісті яких прослідковується статеві стереотипізація,

призводить до збільшення частки статево-типової поведінки в дитячих іграх, які є основою життєвих ролей.²

1. Шевченко Н.П. Гендерні стереотипи у виданнях для дошкільнят / <http://journalib.univ.kiev.ua>

2. Там само

Нагальною щодо літератури для дітей є ще одна проблема сучасності. Незважаючи на величезну кількість кризових явищ у родині (порушення її структури й функцій, зростання кількості розлучень і неповних сімей, асоціальний спосіб життя деяких сімей, падіння життєвого рівня, зростання психоемоційних і фізичних перевантажень у дорослого населення, звужене коло внутрісімейного спілкування тощо), видавці все частіше публікують твори, розраховані на сімейне читання, цікаві не лише дитині, але й дорослому. Їх треба обговорювати, про них треба говорити, поступово разом з маленьким слухачем підходити до розуміння змісту, відкривати, а не нав'язувати дитині ще одну дуже важливу функцію дитячої літератури – виховну. Кризові явища в родині не лише не сприяють цьому, але ведуть до того, що все більша кількість дітей зростає без книги взагалі і тому педагог дошкільної установи стає єдиною людиною, яка уводить маленьку людину в її барвистий і строкатий світ.¹

У доборі книг для дошкільників не можна керуватися тільки своїми пристрастями. І саме в сучасній літературі можна знайти відповіді на ті питання, які ставить перед нами реальність спілкування з дитиною: чому він один і самотній у родині, чому страшно (проблема страхів одна із найсерйозніших у дошкільному дитинстві), чому не складаються взаємини між різними поколіннями в родині тощо.² Навіть те, що нами, дорослими, не піддається перегляду, діти бачать по-своєму. Так, сучасні діти старшого дошкільного віку здатні викласти власне бачення змісту художнього твору, часом трактуючи його по-своєму, виходячи з тих понять, які превалюють у новому соціокультурному середовищі.

Як зауважує О.М.Семашко, започаткування розвитку художньо-естетичних інтересів дитини відбувається в ранньому дитинстві, коли слухання колискових пісень пробуджує в малюка здатність до музично-

звукового сприйняття, що в подальшому втілюється в любові до народної пісні, якою славляться українці в усьому світі.³

Виховна ефективність мистецтва слова, тобто художньої літератури в житті дітей знаходить свій яскравий прояв у бажанні наслідувати приклад улюблених героїв. Слід зазначити, що моральний приклад героїв творів літератури й мистецтва як зразків для наслідування в реальному житті стає, як свідчать дослідження, за останні роки все менш привабливим, бо самі герої як позитивні й гідні наслідування рідко постають у сучасному, в тому числі й в українському, мистецтві.

Так, за даними дослідження О.М. Семашко, серед улюблених письменників було названо триста прізвищ, серед яких з українських письменників лише Т.Шевченко отримав 22% голосів, По одному відсотку голосів отримали В.Сосюра, В.Нестайко, П.Тичина, В.Сухомлинський, М.Коцюбинський. І зовсім не були названі прізвища сучасних українських письменників⁴.

1. Семашко О.М. Художньо-естетичні потреби дітей //Духовні потреби дітей України. Монографія / Під заг. ред. Ж.В.Петрочко. – К.: Видавничий дім “Калита”, 2005 – С. 76-80.; Соціологія естетичного виховання //Семашко О.М. Соціологія мистецтва: Навчальний посібник. – Львів: Магнолія, 2005 – С. 229-242.

2. Там само.

3. Там само.

4.О.М.Семашко. Естетичне виховання в умовах нової соціальної естетичної реальності в Україні - <http://nova.rambler.ru/>

У сучасному полікультурному суспільстві педагог, який навчає і виховує дошкільників повинен бути обізнаним щодо проблеми формування кола дитячого читання, знати історію рідної літератури й літератури інших народів, щоби професійно підходити до аналізу творів для дітей, виділяючи в літературі будь-якого народу в першу чергу “загальнолюдські прагнення” (В.Стоюнін), виховувати повагу до культури різних народів і бажання зрозуміти й прийняти її.

Як зауважує Н.Короткова, розвивально-навчальний потенціал художньої літератури в дошкільному навчальному закладі значно знижують „регламентований набір художніх текстів – єдиний для всіх; регламентовані навчальні заняття з „ознайомлення з художньою літературою”; ізоляваність програмного читання від інших форм навчального процесу”.¹ Найповнішої реалізації розвивально-навчального потенціалу художньої літератури в

дошкільному закладі набуває вільний підбір художніх текстів для конкретної групи дітей, вільна, невимушена форма організації читання, і об'єднання читання з іншими формами сумісної діяльності дорослого з дітьми в загальному навчально-виховному процесі. Адже на „розвиток дошкільника повинна працювати сама книга, а не її спеціальне „препарування” на обов'язкових навчальних заняттях. Для цього читання повинно бути цікавим і невимушеним”.² Дошкільнику потрібна книга, щоб побачити багатоликий світ, здивуватися йому, пережити разом з героями незвичайні події, посміятися разом з ним, а той поплакати над його долею.

Однак, представлена вихователю дошкільного навчального закладу свобода у виборі художніх творів може бути заскладною, адже гарних книг, написаних для дітей дошкільного віку є досить багато. Отже, для того, щоб дібрати книги для дітей групи індивідуально, зацікавити їх, водночас, не упускаючи важливих розвивальних моментів, вихователю потрібні деякі опори для вибору, як-от рекомендаційні списки.³

Так, Н.Короткова, виокремлює наступні завдання, що стоять перед вихователем у роботі з книгою:

- підбирати конкретні художні тексти, виходячи з їх розвивального потенціалу та у відповідності з особливостями дітей групи з тим, щоб діти побачили в книзі джерело задоволення своїх пізнавальних інтересів щодо навколишнього світу, відчули красу і виразність художнього слова;
- забезпечення часу і умов для щоденного читання і невимушеного обговорення художніх текстів; виховувати в дітей звичку до уважного слухання книги;
- звертатися до художніх текстів в інших формах співдіяльності дорослого і дітей, використовуючи тексти як смисловий фон і стимул для продуктивної пізнавально-дослідницької діяльності, гри, проводячи аналогії між подіями, які відбуваються з персонажами, їх переживаннями, роздумами і власною діяльністю дітей.⁴

1. Короткова Н. "Художественная литература в образовательной работе с детьми старшего дошкольного возраста" // Дошкольное воспитание № 8, 2001, С. – 35.

2. Цит. за Н.Короткова. Там само.

3. Там само С. 36.

4. Там само С. 38.

Для реалізації розвивального потенціалу художньої літератури – щоб книга сама „працювала” на розвиток дитини – вихователь повинен використовувати сукупність художніх текстів, спеціально відібраних з урахуванням їх структури (художньої форми) і змістовно-сміслового наповнення. Н.Короткова зауважує, що ця сукупність не повинна мати характер обов’язкової систематичної програми, але може бути представлена лише у вигляді рекомендаційного кола читання, яке з одного боку реалізує заплановані розвивальні функції, а з іншого – задовольняє потреби й інтереси дітей конкретної вікової групи ¹. Водночас художні тексти, на думку автора, за ступенем складності не просто повинні бути „підлаштовані” під наявний рівень дитячого сприйняття, а й мають створювати „напруження душі”, тобто просувати дітей на крок уперед в їх розумовій та емоційній роботі. ²

1. Короткова Н. "Художественная литература в образовательной работе с детьми старшего дошкольного возраста" // Дошкольное воспитание № 8, 2001, С. – 38.

2. Там само. С. 38.

Зазвичай у програмах декларується принцип жанрової різноманітності художніх творів, але вирішальним для добору художніх текстів є жанровий поділ: поезія – проза, а в середині поділ на фольклор і авторські твори. Разом з цим важливим є і поділ на великі літературні форми (поезія: авторські поеми і оповідання у віршах; проза: авторські повісті, цикли оповідань з наскрізним персонажем) і малі літературні форми (поезія: фольклорні віршовані тексти, авторські вірші; проза: українські народні казки, авторські оповідання (казкові і реалістичні)). На полицях дошкільних навчальних закладів іноді бракує саме великих літературних форм – авторських казкових і реалістичних повістей, а також циклів оповідань з наскрізним головним персонажем. Але саме великі розповідні тексти створюють цілісну картину подій, які відбуваються з персонажами, тимчасово-причинних зв’язків, залежності поведінки

персонажів від обставин, що змінюються, внутрішніх психологічних мотивів. Це є особливо суттєвим для дітей старшого дошкільного віку, адже дозволяє їм відкривати перед собою широкий спектр можливих моделей поведінки в різноманітних і змінюваних обставинах, засвоювати загальнолюдські цінності і цінності, які прийняті в суспільстві.

Різножанрові твори необхідні дітям дошкільного віку переусім для повнішого розуміння світу, оскільки кожен окремий жанр розкриває світ своїм особливим способом. Художня форма твору кожного окремого жанру тісно пов'язана з його змістовно-смісловим наповненням. Урахування змістовно-сміслового наповнення художніх текстів у програмах дошкільних навчальних закладів відповідає принципів тематичного планування. Однак традиційний підхід до „тематизації неможливий, якщо йдеться про великі літературні твори, які завжди багатотемні, охоплюють різні сфери дійсності”.¹

В основу типізації великих художніх текстів Н.Короткова радить покласти два крайніх „полярних” за характером типи уявних „світів”, які створюють ці тексти. Кожен із цих численних світів є особливою моделлю дійсності, і „чим різноманітніша ця численність світів, які уявляє собі дитина, коли слухає книгу, тим повнішим є вплив художньої літератури на її розвиток”.² З одного боку, ці художні тексти створюють „реалістичні світи”, які моделюють дійсність через реалістичний простір і час, в якому живе персонаж-дитина (наприклад Ясочка із циклу віршованих оповідань Н.Забіли „Ясоччина книжка” або хлопчик Тико з далекої Півночі та його вірний друг, пес – Волохан із циклу оповідань М.Трублаїні „Волохан”).

З іншого – ці художні тексти створюють „ вигадані” світи, які моделюють дійсність через умовно-невизначений простір і час з особливою галереєю образів-персонажів: фольклорних-казкових або дитячих персонажів, які стали знаковими в дитячій субкультурі, як-от зайчик Кося Вухань і їжачок Колько Колючка та їхні друзі із „Незвичайних пригод у Лісовій Школі” В. Нестайка або Барвінок і Ромашка та їхні друзі із „Ста пригод Барвінка і Ромашки” Б.Чалого.

Н.Короткова радить „проміжок між цими „полярними” світами заповнювати текстами, які створюють „комбіновані світи”, в яких сполучуються між собою вигадані і реалістичні елементи... Кожен із цих типів можливих світів по-своєму „працює” на розвиток дитини”: вигадані і комбіновані світи сприяють більше розитковій уяві й фантазії, реалістичні – засвоєнню причинно-наслідкових зв'язків, мотивів і наслідків людських учинків, вихованню культури почуттів, і всі вони в підсумку сприяють засвоєнню суспільних норм і людських цінностей, моделей людської поведінки і ставлення до навколишнього світу”.³

Добираючи твори педагог повинен орієнтуватися на особливості групи дітей, на зміст інших форм сумісної діяльності з дітьми. Загальновідомо, що межі можливостей уважного слухання художнього твору дітьми старшої групи коливаються навколо 20 хвилин. У відповідності з цим Н.Короткова радить виокремлювати в рекомендаційному списку: твори для тривалого читання, які належать здебільшого до великих літературних форм (читають їх частинами); твори для короткого читання – кожен із них (або кілька коротких віршів, оповідань) уміщуються в період 20 хвилин.

Використовуючи художню літературу в навчально-виховному процесі передусім треба пам'ятати про самоцінне значення художніх творів для загального розвитку і освіти дітей. До того ж, художні твори можуть використовуватись як „сміслові тло, що забарвлює інші форми спільної партнерської діяльності дорослого з дітьми”.⁴

1. Цит за Н.Короткова. Там само С. 39.
2. Цит за н.Короткова. Там само.
3. Там само С.40.
4. Цит. за Н.Короткова.”Художественная литература в образовательной работе с детьми старшего дошкольного возраста”// Дошкольное воспитание № 9, 2001, С. – 23.

Зазвичай художні твори використовуються як сміслові тло, як малювання за змістом художнього твору або етична бесіда. Але у великих художніх творах є безліч цікавого матеріалу для пізнавально-дослідницької і продуктивної діяльності, адже персонажі художніх творів – зазвичай

дивовижні експериментатори, дослідники, мандрівники. Тому події, які відбуваються з ними можуть слугувати мотивом для цікавої діяльності дорослого з дітьми. Наведемо приклади:

1. Що це за квітка?

„На цій самій галявині ще до тебе квітла квітка. Навкруги ще де-не-де навіть сніг лежав. А вона квітла! Менша за тебе, тоненька, тендітна. Пелюстки її були білі-білі, як сніг. А формою вона була схожа на маленький дзвоник.... Як могла б вижити у лісі, серед снігу, квітка, в якій не було шубки?” („Весняна казочка” Ганни Беленької).¹

Цей твір є прикрасною основою для класифікаційної роботи: *„ранньої весни квітнуть підсніжники, проліски,.... Якщо налітає холодний вітер або падає сніг, квіточка нахиляється до землі. Коли пригріє сонечко, і сніг тане, стебло розпрямляється, а квіти піднімають голівки. Ранньовесняні квіти називають ефермоїдами...”*.

1. „Весняна казочка” Ганна Беленька / „Казки про природу. Чарівний промінь”. Для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. / Беленька Г.В., Конюхова Т.С./ Навчальний посібник. К.: Вид. Дім „Слово”, 2009. – 472 с. – С.21.

2. Там само. С.22.

2. Відмітимо на карті ті місця, звідки прилетіли до одного прадавнього гаю папуги з усіх сторін світу („Лайливець Жако” Анатолія Григорука) і заодно познайомимся з країнами світу.

3. Богданкові приснився сон, що він разом з вірним песиком Шарком і Ластівочкою прилетіли на Місяць на ракеті: *„Пінь-пінь, друзі.... Тут дуже легко літається. Я майже не трачу сил.”* – проспівала Ластівочка.¹ Несподівано Шарко, махнувши хвостом, відлетів на метрів десять від ракети. За ним Богданко, ледь піднявши праву ногу, повис над ракетою. В чому тут справа? Чому Шарко і Богданко почали літати? Спробуємо провести дослід (з пір`їнкою, з кульбабою і т.ін.). Вони легші за повітря. Так само, як і вага Богданка, його друга-песика і пташки на Місяці була набагато меншою, ніж на Землі. Таким чином пояснюємо дітям поняття невагомості.

1. „Подорож до зірок”. Микола Магера. / Українські літературні казки. / Упор. Т. Качалова, О. Шевченко. // Передмова А. Костецького К.: В-во „Школа”, 2002 – 192 с. – С. 150.

4. Чому усміхався новенький трамвай? Що розповів йому старий трамвай? („Чому усміхався трамвай” Василя Довжика). Спробуємо розібратись у можливостях і властивостях різних видах транспорту, які їздять („подорожують”) по дорогах міста: Автомобілі *„вічно кудись мчать наввипередки, одне перед одним товпляться на перехрестях, поспішають. Тролейбуси і собі теж не проти поспіхом об`їхати когось... А трамваї цокочуть поважно, дочекаються черги, доки поїде передній, і собі рушають слідком, ніколи не обганяючи товариша...”*¹

1. Довжик Василь. Чому усміхався трамвай. / Українські літературні казки. / Упор. Т. Качалова, О. Шевченко. // Передмова А. Костецького.- К.: В-во „Школа”, 2002.- 192 с. – С. 168.

Принцип використання художніх текстів як смислового фону і підказки може застосовуватися й у розвитку мовлення дітей у вигляді їхньої словесної творчості: корисним і захопливим є ініціювання дорослим відтворення і продовження словесного експериментування персонажів творів; через художні тексти можна відкрити дітям можливості творчої побудови сюжетів, розвивати сюжетоскладання як елемент словесної та ігрової творчості.

Словесні ігри й досліди персонажів стають джерелом власної творчості дітей – складання віршів, загадок (результати можна оформити у вигляді книжечки з малюнками), ініційованих дорослим ігор-експериментів (пошук рими). Гарним приводом для спільної гри – складання може слугувати будь-який сюжет великого художнього твору, який зацікавив дітей, викликав у них бажання продовжити пригоди улюблених персонажів.

Щоб дібрати художні твори для читання дітям і використовувати їх як смислове тло для інших видів діяльності, педагог сам повинен добре орієнтуватись у текстах, принаймні, попередньо прочитати їх і визначити, які з них можуть сподобатись дітям групи. Адже дуже важливо, щоб читання

книг не стало примушеною дією; книга повинна розвивати дитину, і водночас – приносити їй задоволення.

Любов до книг необхідно виховувати в ранньому дитинстві, щоденно читаючи дитині вголос. Читати дитині вголос сьогодні важливіше ніж будь – коли, адже лавиноподібно росте кількість інформації і знань; хто не читає – той не встигає за стрімкими змінами, які відбуваються в сучасному світі; читання оберігає дитину від шкідливого впливу телебачення і комп'ютерів; зв'язок з батьками, зміцнений читанням, дає дитині силу протистояти багатьом спокусам і загрозам.

Задля успішної реалізації виховного і розвивального потенціалу художньої літератури важливо не тільки коректно добирати художні твори, а й правильно організовувати читання. Наведемо, деякі загальні методичні рекомендації щодо правильної організації читання дітям старшого дошкільного віку, визначені Н.Коротковою:¹

- Читання художніх творів повинно відбуватись щоденно й у невимушеній обстановці, стати „ритуалом” життя в групі дошкільного навчального закладу. Кожна дитина добровільно приєднується до кола слухачів читця-педагога. Водночас діти, які не бажають у даний момент слухати художній твір, який читає вихователь, повинні дотримуватись правила: займатися своїми справами тихенько, щоб не заважати іншим.

- Вихователь сам добирає художні тексти, які найбільш гожі для дітей групи, сам визначає послідовність їх читання, керуючись принципом чергування: великі літературні форми для тривалого читання, – малі літературні форми – для нетривалого читання; доцільно також чергувати віршовані і прозові твори. В залежності від зацікавленості й бажань дітей можна повертатись до раніше прочитаних творів.

- Великі художні твори слід читати кілька днів підряд (в залежності від обсягу тексту це може зайняти від 2 до 10-12 днів), оскільки діти повинні „утримати” послідовність подій сюжету твору, „вжитися” в уявлюваний світ книги. Все це стає складним, якщо тексти накладаються один на одного, або один і той самий текст читається з великою перервою. Кожного місяця вихователь читає дітям 1-2 великих художні твори.

– У період між читанням двох великих художніх творів використовуються короткі твори: фольклорні й авторські казки, реалістичні оповідання, короткі фольклорні й авторські віршовані тексти. Тут можливе сполучення кількох коротких текстів за жанрами або тематичною спрямованістю.

- Вихователь не повинен прагнути до обов'язкового обговорення з дітьми художнього тексту безпосередньо після читання, а тим більше примушувати їх до „препарування” поетичних творів і багаторазового переказу прозових творів. Обговорення повинні проходити невимушено. Вони доречні, якщо в дітей виникають запитання і судження стосовно прочитаного, якщо вихователь має намір використовувати текст як смислове тло, стимул для діяльності, яка безпосередньо йде за читанням, або вбачає необхідність порівняти колізії художнього тексту з реальними подіями. Педагог може через деякий час згадати з дітьми прочитані тексти, обговорити їх під час інших видів діяльності, оскільки звертання до книги допомагає стимулювати активність дітей: осмислити і пояснити деякі факти, події і т.ін.

- Художні тексти для тривалого читання і їхню послідовність вихователь може запланувати на 2-3 місяці наперед. Короткі художні твори для нетривалого читання попередньо добираються на тиждень-місяць. У доборі, плануванні й послідовності коротких текстів вихователь керується подіями, які відбуваються (пора року, свято, пам'ятна дата), тематичними циклами, запланованими для пізнавально-дослідницької діяльності, і спрямованістю актуальних інтересів групи. Список дібраних текстів постійно корегується

педагогом з урахуванням запитань, які з`являються в дітей, конфліктів, вирішення яких може бути підказане книгою.

- У кожній групі завжди повинні бути наявні кілька збірок художніх текстів із рекомендаційного списку (вірші, фольклорні і авторські казки, оповідання дитячих авторів), з яких вихователь, реагуючи на актуальну ситуацію, може в будь-який момент обрати відповідні твори. Додатково вихователь користується і хрестоматією для дітей дошкільного віку, але вона не повинна бути єдиним, або основним джерелом художніх творів.

- Книжки для тривалого читання доцільно зберігати в загальній бібліотеці дошкільного закладу для того, щоб ними могли скористатись усі групи, коли це необхідно.

1. Н.Короткова."Художественная литература в образовательной работе с детьми старшего дошкольного возраста"// Дошкольное воспитание № 9, 2001, С. – 26-27.

І звичайно, прагнення до художньої істини, естетичної об`єктивності, готовність до сприйняття нового та дбайливе ставлення до того, що має вже свою літературну долю, є нашою гордістю і славою, повинно бути в основі творчого педагогічного підходу до проблеми вибору художньої літератури для дітей дошкільного віку.

Завдання і запитання для самоконтролю

1. У чому полягає специфіка літератури для дітей (педагогічні, психологічні, соціально-вікові аспекти)?
2. Розведіть поняття «література для дітей», «дитяча література».
3. Назвіть предмет і головні завдання навчальної дисципліни «Література для дітей дошкільного віку».
4. Які функції виконує художня література як мистецтво слова?
5. За якими принципами необхідно добирати художні твори для дітей?
6. Розкрийте особливості сприймання дошкільниками художніх творів.
7. Якою, на вашу думку, має бути якісна книжка для дітей дошкільного віку?
8. Твори яких жанрів є найцікавішими та найдоступнішими для дошкільників?
9. Яка тематика переважає в книжках для дітей дошкільного віку? Яких тем на Вашу думку, потрібно торкатися у творах для дітей? Яких тем слід уникати у творах для дітей?
10. Який вплив мають твори літератури на сучасних дітей? Наведіть приклади художніх творів, які б у доступній формі розкривали перед дітьми „дорослі” проблеми сьогодення.

11. Як Ви розумієте використання художньої літератури як смислове тло для різних форм спільної діяльності дорослого з дітьми?
12. Як часто слід читати художні твори дітям дошкільного віку?
13. Які умови слід створити для ефективного і захоплюючого читання в дошкільному закладі?
14. Доберіть художні твори української літератури для дітей, сюжет яких можна використати для пізнавально-дослідницької і продуктивної діяльності.
15. Які книжки, на Вашу думку, повинні бути в кожній віковій групі дошкільного навчального закладу?

Розділ II

Усна народна творчість

Усна народна творчість або *фольклор* – одна з найтриваліших і всеохоплюючих систем духовного життя народу, тісно пов'язана з народним побутом та літературою, розвивалася за всіх суспільних формацій, у всі історичні епохи. Усна народна творчість узагальнює багатовіковий людський досвід, вона є носієм і втіленням народної мудрості, світогляду, ідеалів. У ній відбивається національна психологія, національна свідомість народу, це його історія, філософія, мораль, правові закони.¹ Фольклор та історія будь-якого народу перебувають у тісному взаємозв'язку. Оскільки фольклор виник за багато століть до того, як розвинулася писемна література в процесі трудової діяльності людини, то протягом століть він виконував важливу функцію – був мовби неписаним підручником з педагогіки.

На початковому етапі, який обіймає не одне тисячоліття, фольклор не мислився як художня творчість, адже його розвиток був невіддільний від розвитку мови, побуту і базувався на міфологічному сприйнятті навколишнього світу. Найдавніший фольклор, так званий язичницький, поєднуючи вірування й уявлення, базується на етичній основі. Давній фольклор переслідувався віками, однак був найповнішим виразом буття, свідомості, ідеалів, мрій, історії, долі й ментальності народу. Іноді народнопоетичний твір може бути єдиним історичним джерелом, яке характеризує епоху, події та постаті (історичні пісні, думи, балади).

Жак Шарден (французький орієнталіст XVII ст.), описуючи свої враження від ознайомлення з невідомими землями та їх мешканцями, висловив думку, що клімат країни, де проживає народ, визначає його обряди, звичаї та творчість на генетичному рівні, є органічним відбитком духу народу в різні історичні моменти. На думку Готфріда Йогана Гердера, визначного німецького філософа, учителя, проповідника, письменника XVIII століття, **фольклор** – перш за все, є народнопоетична творчість, і саме вона найточніше виражає характер народу і є найвищим його проявом.

1. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. Навчальний посібник. – К.: 2002.– 407 с. - С.61.

Найдавніша форма фольклору – молитви (заклинання), колядки, щедрівки, веснянки (особлива потужна форма світобачення), троїцькі, купальські, жнивні пісні, обрядова і календарна поезія, замовляння і приказки, казки, міфи, легенди. Народна творчість, будучи значно старішою книжних творів, містить у своєму арсеналі відвертіші й безпосередніші спостереження, думки, сентенції. Українське ж письменство від самого свого зародження також було тісно зв'язане з усною народною творчістю. Наші літописи рясніють народними легендами, як-от: у „Повісті временних літ”, де подаються перекази про заснування Києва братами Києм, Щеком і Хоривом, та сестрою їхньою Либіддю. У світлі порад і вказівок “Повчання Володимира Мономаха дітям” на весь зріст стає перед нами постать його автора, який являє собою ідеал християнського лицаря, що в одній руці держали меч, у другій – хрест; Талановитий автор українського епосу „Слово о полку Ігоревім”, подібно до співців пізніших дум, свідомо звертався до народної поезії, використовуючи порівняння, паралелізми, епітети в народному стилі...

Захисник православ'я в Україні, **Іван Вишенський** (1550–1620), проклинав у своїх творах такі гріхи, як свято Купала, „принесення сатані жертви танцями”, колядування. **Сергій Єфремов** у „Історії українського письменства. Народна поезія” присвятив окремий розділ боротьбі книжників із народною поезією, зокрема нагадування про спеціальний наказ Київської консисторії

1719 року проти проведення вечорниць, “*на которіє многие люде молодіє і невпостояливіє отъ родителей своихъ, мужеска и женска полу, дети по ночамъ купами собираючися, исповедимия безчинія и мерзскія беззаконія творять..*”.¹ З великою гіркотою він говорить, що „над поезією народу, над його совістю, естетичними смаками та вподобаннями весь час тяжку роблено нетямущою рукою операцію!”.² І тільки великий український філософ і поет **Григорій Савович Сковорода** (1722–1794) поклав край нехтуванню народною поетичною творчістю, вживаючи у своїх трактатах приказки, прислів'я, анекдоти та легенди, писав вірші за зразками народнопісенної творчості.

1. <http://www.libr.org.ua/book/56/2112.html>

2. Там само

Його демократичні погляди знайшли своє продовження у творчості родоначальника нової української літератури **Івана Котляревського** (1769–1838), який, спираючись на народну уяву про світ, неперевершено перелицював „Енеїду” римського поета Вергілія, тим самим спрямувавши українське письменство на шлях європейської літературної традиції.

Історична науково-фольклористична думка минулого тисячоліття і початку нового, свідками якого ми є, проявляла глибокий інтерес до фольклорно-етнографічного простору українського народу, залишивши нам у спадок наказ – зберегти те, що маємо, навчити своїх дітей поваги і любові до рідної землі, мови, культури, звичаїв, щоб залишитися Народом, а не „населенням”. Адже фольклор – глибоко демократичне мистецтво, вияв колективної думки і колективних емоцій, носій чеснот, морально-етичних і естетичних ідеалів. Фольклор – це сам народ, тому є найяскравішим виразом його культури, найбільшим національним скарбом. Але український фольклор означає для нас більше, бо це фольклор нашого, українського народу, що завоював своєю самобутністю та красою весь світ. Тому слід записувати його й берегти, бо немало вже навіки втрачено. А втрачати свою

генетичну пам'ять, втілену у творах усної народної творчості, переданою мовою наших давніх пращурів – великий гріх.

1. Грица Софія. Фольклор у просторі та часі. – Тернопіль. Астон, 2000.
2. Ткач М. «Так велить звичай (Свята, обряди, традиції українського народу)», // Людина і світ. – К.: 1990. – №10. – С. 59-62.

Сьогодні за навчальними програмами дошкільних закладів діти вивчають кращі зразки українського фольклору.

Український дитячий фольклор. Термін „*дитячий фольклор*” увійшло у науковий обіг порівняно недавно. *Дитячий фольклор* – це „специфічний різновид усної народної словесності, якому притаманна своя поетика, свої форми побутування та носії, своя особлива ознака – співвіднесеність художнього тексту та гри” (Н.Сівачук).¹ *Дитячий фольклор* — „це сукупність зразків усної народної творчості, яка складається із класичних та сучасних фольклорних форм і функціонує в дитячому середовищі або виконується спеціально для дітей.... Дитячий фольклор, це, передусім, зразки усної народної словесності призначені для дітей... і власне усна творчість дітей, яка виникає, наприклад, у процесі гри та комунікації. Зразки цієї творчості живуть лише в дитячому середовищі.” (Т.Полковенко).²

Особливе піднесення в дослідженні дитячого фольклору відбулось у 80-90 рр. XIX ст. Проблеми типологічного вивчення дитячого фольклору були сформульовані в працях Г. С. Виноградова у 20-30-і рр. XX ст. Сучасна дитяча фольклористика продовжує поповнюватись вагомими дослідженнями (Т. Бакіна, Г. А. Барташевич, В. Г. Бойко, Г.В. Довженко, Л. Ф. Дунаєвська О.І. Дей, О. А. Правдюк, Н.П.Сівачук, Л. Б. Стрюк, О. М. Таланчук, Ф. З. Яловий та ін.).

Дослідники (В.П. Анікін, Е.В. Померанцева, В.А. Василенко та ін.) дотримуються такої класифікації дитячого фольклору: 1). зразки усної народної словесності, виконувані дорослими для дітей; 2). різножанрові фольклорні твори, які побутують у дитячому середовищі; 3). зразки усної

творчості, які виникають і функціонують унаслідок комунікативної специфіки дитячого віку.

Деякі дослідники до дитячого фольклору відносять лише ті твори, які виконують самі діти (Г.С. Виноградов, Н. П. Андрєєв, В. І. Чічеров). Як зауважує Т.Полковенко „частина текстів дитячого фольклору створюється на ґрунті „дорослого” фольклору (примовки, жарти), а частина — на ґрунті власне дитячих жанрів (лічилки, дражнилки)”.³

1. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор./ Підручник для студентів ВНЗ/ К.: Деміур, 2003.- 288с.- С.3.

2. Полковенко Тарас. Джерела української етнопедагогіки: дитячий фольклор./ Персонал. журнал інтелектуальної еліти /<http://personal.in.ua/>.

3. Там само.

Більшість дослідників поділяють дитячий фольклор на три групи: 1) колискові, забавлянки, деякі казки, небилиці, скоромовки; 2) казки про тварин, героїко-чарівні казки, обрядові пісні, загадки, прислів'я і приказки; 3) власне дитячий фольклор: ігрові пісні, лічилки, жарти.

Чи не найбільшого поширення набули поміж дітей народні казки.

Народні казки. *Казки* – це, – як стверджує М. Кучинський, – „епічні оповідання героїко-фантастичного, алегоричного або соціально-побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних або сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодій”.¹ У казках повною мірою виявляються закони краси. Народні казкарі заслужили славу тонких майстрів. Багато письменників (І.Франко, Леся Українка, В.Нестайко та ін.) відзначали моральну силу казок, визнавали їх взірцем національного мистецтва, наслідували казкарів, переймали в них прийоми художньої виразності, а головне, – цінували глибину змісту та естетику казок.

Як зауважує Н.Сивачук „казка – поняття видове, оскільки об'єднує декілька жанрів: про тварин, чарівні і побутові, між якими часом важко провести чітку межу, оскільки їх сюжети здатні змінювати свою жанрову залежність”.²

1. Кучинський Микола. „Моральне виховання молодших школярів у процесі опрацювання казок на уроках читання” / <http://ualogos.kiev.u>
2. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор. /Підручник для студентів ВНЗ/ К.: Деміур, 2003.- 288с.- С.195.

Серед інших фольклорних жанрів казка вирізняється своїми специфічними особливостями. Так, на відміну від міфу, казка – це твір словесного мистецтва, побудований за певними законами композиції, поетики та стилістики. Казкар користується кращими фольклорними традиціями та водночас вільно виявляє індивідуальний хист.¹ Починаються казки, як правило, формулою-зачином: *“Жив-був цар”, “Жили собі котик та півник”, „Це було за царя Пенька”*. Зачин уводить образи, предмети, події і потребує продовження. Крім того, зачин підкреслює, що події відбуваються за особливого – фантастичного часу, у фантастичному світі: *“У якомусь царстві, в декому государстві жили-були...”* Далі йдеться про дійових осіб і пригоди, що з ними відбуваються. Дійсність зображується у вигляді послідовного ланцюжка подій. Закінчуються казки усталеними кінцівками: *“І я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а на душі не було...”* або *“...а в рот не попадало”, „Ось і казці кінець, а хто слухав – молодець!”*, *“Ось вам казка, а мені бубликів в’язка”* і т.ін. Герой же долає всі перешкоди, щоб досягти бажаного.

Відповідно до функцій казкових персонажів їх поділяють на злотворців, добротворців, знедолених (Л.Ф.Дунаєвська).² У казках завжди торжествує добро над злом, утверджується оптимізм, вигадка і розважливість виконують ще й дидактичну функцію. Сюжет складається з епізодів або низки функцій. Під функцією (В.Пропп налічує їх 31) розуміють учинок персонажа, важливий для розвитку дії. Головні функції властиві майже всім казкам: “початковий стан”, “заборона”, “порушення заборон”, “одержання чарівних засобів”, “перемога”, “повернення” тощо. Поєднання функцій “перешкодництво”, “посередництво”, “протидія” та “споріднення” становить зав’язку казки, “ліквідація” (“перемога”) – кульмінацію, “повернення” – розв’язка. Казковий час – невизначений, лінійний (на відміну від циклічного часу міфів), бо рухається лише в одному напрямі, і рухає його головний

герой. Казка не знає екскурсів у минуле і розповідей про майбутнє. Головні герої непадвладні часові. Як зауважує Н.Сивачук „казковий час виступає поняттям досить умовним і щодо людського життя, і стосовно добового чи річного періоду...; ... не визначається кількістю років, а тими обставинами, в яких діє герой: „Став хлопець рости, як з води...”, „...коли він постарів”.³

1. Кучинський Микола. Моральне виховання молодших школярів у процесі опрацювання казок на уроках читання / <http://ualogos.kiev.u>

2. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка. – К.: Вища школа, 1987. – 82 с.

3. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор. /Підручник для студентів ВНЗ/ К.: Деміур, 2003.- 288с.- С.195.

Крім того, час може або прискорюватися, або уповільнюватися. Уповільнюють час повтори епізодів (зустрічей, завдань), найчастіше – тричі. Якщо в міфі число три “укомплектовує” (М. Кучинський) будову Всесвіту, то у казці потроєння підкреслює якусь рису героя. Тричі стаючи на двобій із змієм, герой демонструє мужність і силу; тричі відгадуючи загадку – розум. Для казкової поетики характерні особливі часові формули (“*йшов день, йшов два, а на третій дійшов*”, “*чи довго, чи коротко, пройшов рік*”). Найголовніша особливість жанру – характер художньої вигадки – поєднує в собі дві функції: ідейну та естетичну. Естетична функція виявляється в яскравому, динамічному зображенні подій, розважальності, гіперболізації фізичних і духовних цінностей персонажів, психологічному впливові на слухачів, що викликає в них почуття співпереживання, тривоги чи радості.

Проблемами класифікації казок займалось чимало дослідників (А.Аарне, В.Анікіна, В.Гнатюк, Л.Дунаєвська, В.Пропп, В.Гнатюк). Так, В.Гнатюк, виокремлює у класифікації лише казу і байку.¹

В. Пропп запропонував жанровий поділ казок: чарівні казки (причому, не за означенням фантастичності, а за особливостями побудови), новелістичні казки, кумулятивні казки (або ланцюгоподібні, які в композиції повторюють певні функції), казки про тварин (часто діалогічні), побутові (або реалістичні – про чоловіків та жінок, наймитів, солдатів), небилиці (побрехеньки про неймовірне в реальному житті) та надокучливі (приповідки та потішки).²

У класифікації В.Анікіна, Л.Дунаєвської виокремлюються два типи казок: народні та літературні, що, у свою чергу, поділяються на казки про тварин, чарівні та побутові.^{3,4}

1. Гнатюк В. Деякі уваги над байкою/ Вибрані статті про народну творчість. – К.: Наук.думка, 1986.
2. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. – Ленинград, 1946. – С.167.
3. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка. – К.: Вища школа, 1987. – 82 с.
4. Анікін В.П. Русская народная сказка. – М.: Худож. лит., 1984. – 176 с.

У *чарівних (фантастичних)* казках відтворено мрії народу про краще життя, прагнення підкорити сили природи, удосконалити знаряддя праці, перемогти ворогів. Як зауважує Н.Сивачук, „казки, де переважає чарівний елемент, генетично найближчі до міфів і найстаріші за віком”.¹ Найвідоміші герої чарівних казок – Вернигора, Кожум'яка, Котигорошко, Сученко, Чабанець, Івасик-Телесик, Кощій, Змій, Баба-Яга та ін. На думку багатьох учених, образи чарівних казок, утворюються за ідейно-смісловим значенням та взаємодією трикатегоріальної системи, яка охоплює кожен казку, незалежно від варіантності сюжету і його повноти. Чарівні казки мають в ідейно-художньому плані багато спільного з іншими казками, хоч є в них і специфічні риси. Індивідуалізація характерів персонажів у казках проявляється в їхній зовнішності, мові, поведінці, розкривається в образно-художній системі твору. Відомий вислів О.Пушкіна: “Що за краса ці казки. Кожна є поема!” – надзвичайно влучно передає поетичне зачарування кожної казки, її художню довершеність і, головне, глибоко визначає ідейно-художню особливість казки як жанру: емоційність мови, ліризм переживань, зосередження уваги на головних рисах характерів, які виявляються в найгостріших зіткненнях двох протилежних типів.² До умовно-сміслової групи добротворців у чарівній казці дослідники казки відносять дивним чином породжених богатирів, наділених чудодійною силою, старців, бабусь, провісників, домашніх та лісових тварин, птахів, риб, предмети побуту, які мають чарівну здатність. Категорія злотворців охоплює образи всіх противників головного героя (одно-, дво-, три-, шести-, дев'яти-, одинадцятиголовий змій, орел, вовк, ведмідь, рак, розбійник, мачуха) та

зрадників (старший або молодший брат та сестра, баба-яга й ін.). Всі основні риси цих образів сконцентровані, у тій чи іншій мірі, у світовому образі змія.

1. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор. /Підручник для студентів ВНЗ/. К.: Деміур, 2003.- 288с.- С.218.

2. Кучинський Микола. Моральне виховання молодших школярів у процесі опрацювання казок на уроках читання. / <http://ualogos.kiev.u>

Серед знедолених персонажів – переважно образи жінок: наречена, викрадена змієм, падчерка, “бідна невістка”. Л.Дунаєвська вважає, що художня сміливість ряду казкових персонажів – „складна категорія розвитку поетичного мистецтва різних жанрів, їх мови, обрядовості, світобачення і втілюється найперше у словах певних образів, замовляннях, числах, яким приписувалися магічні властивості”.¹ На думку Н.Сивачук серед чарівних казок є такі, що тяжіють до соціально-побутових („Дванадцять місяців”, „Про бабину дочку та дідову дочку”).²

Найперше дітей ознайомлюють з *казками про тварин* (або *повчально розважальними*). До золотого фонду українських народних казок про тварин увійшли „Курочка-ряба”, „Солом`яний бичок”, „Рукавичка”, „Цап та Баран”, „Пан Коцький”, „Лисиця, Заєць і Півник”, „Про Котика і Півника”, „Коза-Дереза” та ін. Якщо в чарівних казках особливого місця набувають декілька яскравих гіперболізованих рис зовнішності головного героя, то в казках про тварин персонажі одержують загальні лаконічні характеристики, що стосуються їхніх моральних, розумових та фізичних якостей. На думку Л. Дунаєвської, у поетичній системі повчально-розважальних казок застосовуються художні засоби, притаманні жанру взагалі: 1) ретардація – наприклад, лисиця тричі вмовляє півника відчинити віконце (“Котик та півник”); 2) градація, яка досягається ретардацією з наступною гіперболізацією часу і простору: козу-дерезу виганяє із зайчикової хати спочатку лисичка, потім вовк, потім ведмідь (“Коза-дереза”); 3) гіпербола – лисиця скидає і з’їдає цілий віз риби (“Лисичка і Вовк”); у звичайній рукавичці вміщуються мишка, жабка, зайчик, лисичка, вовк і кабан

(“Рукавичка”); 4) числова символіка, яка найчастіше виявляється через ретардацію і зрідка – в кількісній структурі образної системи: 3, 7, 9, 12 образів. Конфлікт повчально-розважальної казки ґрунтується на взаємодії двох персонажів або одного та групи персонажів (лисички і вовка, вовка та козенят тощо).¹

1. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка. – К.: Вища школа, 1987. – 82 с.

2. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор. /Підручник для студентів ВНЗ/. К.: Деміур, 2003.- 288с.- С.218.

Оскільки етично-естетична система означеного жанрового різновиду казки дуже тонко враховує особливості дитячої психології, то вони розраховані переважно на аудиторію дітей віком 2-7 років. Ці казки виробляють певне ставлення до різних персонажів: до домашніх – доброзичливе, до хижих, лісових – осудливе. Цю властивість казок про тварин варто використовувати в роботі з дітьми дошкільного або молодшого шкільного віку.

Соціально-побутові казки відтворюють класові суперечності та значно пізніші за своїм походженням. До соціально-побутових відносяться такі українські народні казки як „Бідний чоловік і Смерть”, „Батько й три сини”, „Дідова дочка і бабина дочка”, „Чи можна жінкам правду казати”, „Про Правду і Кривду”, „Мудра дівчина” та ін. Багатьом з них притаманний елемент сатири. У більшості соціально-побутових казок, так само, як і в чарівних казках, діють три смислові групи образів: добротворці, злотворці та знедолені. Конфлікт у цих казках виникає у сфері побутових або соціальних відносин між добротворцями і злотворцями, які в стародавніх казках втілюються в образах Долі, Недолі, Щастя, Злиднів, а в побутових оповіданнях – в образах представників роду, сім’ї (чоловіка і жінки, розумних та дужих братів), у казках соціальних – в образах трудящого люду і пригноблювачів (царів, панів тощо).

Існують також інші типи народних казок. **Архаїчні казки** – це невеликі епічні твори, близькі до міфів. Їхня подвійна природа ілюструє перехід міфу в казку. Такими є казки американських індіанців, африканських племен, ескімосів, австралійських аборигенів, які вірили в залежність добробуту від

духів та богів. Ці казки розповідають про міфічний час першотворення, коли кордони між тим (потойбічним) і цим світом були прониклі та прозорі. Багато з них пояснюють виникнення тварин, рослин, зірок, місяця, сонця, наприклад: “Дівчина перетворилася на камінь” та “Звідки узявся місяць” (ескімоські казки). Архаїчні казки докладно змальовують ритуали, магичні дії, опис житла, одягу, хатнього начиння, а також містять розповіді про те, як люди добувають їжу, будують житло.¹

Календарні казки відображають календарні обряди та уявлення про природу стародавніх землеробів. Ці казки (спадкоємниці календарних місяців) розповідають про походження культурних рослин, пояснюють природні явища. Наприклад, у казці “Золота пшениця” Золота Панна, яка уособлює сонце, віддячуючи за допомогу, подарувала селянинові мішок золотої пшениці. Це ліричний мотив, який пов’язує виникнення пшениці з сонцем. У календарних казках природні явища і стихії завжди уособлені: Мороз, Вітер, Весна, місяці року (російська казка “Як Весна Зиму здолала”, болгарська – “Великий Січень, Маленький Січень та бабуся Марта”, словацька – “Про дванадцять місяців” у переказі Б.Нємцової – стала основою п’єси С.Маршака “Дванадцять місяців”). Уява пращурів малювала місяці року братами різного віку: зимові – найстарші, весняні – наймолодші. Відомо, що зиму асоціювали зі смертю, бо взимку вся природа завмирає, а весну – з молодістю, бо все оживало, буяло, цвіло. Тому й кликати весну мусила молодь, особливо діти.²

Письменники, створюючи власні авторські казки, часто звертаються до жанру казки. Казки, створені письменниками відносяться до жанру літературної казки. **Літературна казка**, за визначенням Г.В. Довженюк, - це авторський, художній, прозаїчний або віршовий твір, заснований або на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; твір переважно фантастичний, чародійний, що змальовує неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв і, в окремих випадках, орієнтований на дітей;

твір, в якому неймовірне чудо відіграє роль сюжетотворного фактора, служить вихідною основою характеристики персонажів.³

1. Кучинський Микола. Моральне виховання молодших школярів у процесі опрацювання казок на уроках читання. / <http://ualogos.kiev.u>

2. Там само.

3. Довженюк Г.В. Український дитячий фольклор (Віршовані жанри). – К., 1981.- С. 234.

Із захопленням діти виконують твори дитячого фольклору: колискові, заклички, забавлянки, скоромовки. Римована мова цих творів пробуджує в дошкільників образну фантазію, викликає інтерес до звуковидобування, до відтінків мовної інтонації і т.ін.

Коліскові пісні - жанр народної родинної лірики, специфічний зміст і форма якої функціонально зумовлені присиплянням дитини в колисці. Як зауважує Н.Сивачук, колискова пісня – це поезія пестування, „оскільки не можна обмежити її функції лише присипанням дитини, вона також заспокоює маля”.¹ Визначальним у колискових піснях є звуковий (ритмо-мелодійний) компонент. Він твориться розміреним ритмом колисання, розспівуванням асонансних груп "а-а-а", "е-е-е", різних варіантів слів "люлесі", "баю-баю".

Г. Довженюк у монографії "Український дитячий фольклор: (Віршовані жанри)" класифікує колискові пісні за змістовим принципом: 1) пісні про саму дитину, її сон, харчування тощо, а також про тварин та птахів, які виявляють про неї турботу; 2) твори, що відбивають звернуті до дитини почуття й думки матері; водночас у цих піснях мати звертається думкою і до своєї власної долі; 3) пісні з персонажами тваринного світу, які вже не пов'язані сюжетно з образом самої дитини. Сюди ж зараховуються колискові з людськими персонажами.²

Коліскова пісня – термін фольклористичний. У народі ще й зараз вживають дієслівних форм: „співати при колисці” або „співати кота”. Вислів „співати кота” виник із звичаю, коли до нової колиски клали кота, гойдали його і наспівували при цьому колискову пісню. А після цього ритуалу клали до колисання дитину, співали їй, доки вона не засипала: („Ой баю мій, баю, котка заспіваю..”, „ Ой кіт-воркіт” й ін.). Серед образів української

колискової образ кота є найпоширенішими. Кіт є оберегом, який допомагає матері уберегти своє дитя від імовірного лиха: *„Котусь сірий, Котусь білий, не ходи по хаті, не буди дитяти. Котусь буде воркотать, а дитина буде спать”*. Допомагають охороняти сон дитини голуби: *„Ой ну, люлі, люлі, налинули гулі. Сіли на воротях в червоних чоботях. Сіли на колисці в червоному намисті, стали думать і гадать, чим дитину годувать...”*, зозуля, чайка, журавка: *„Ой ходила журавочка да по камишу, а я свою дитиночку да заколишу...”*. Дуже поширеними в українських колискових є і персоніфіковані образи Сну та Дрімоти: *„Ой ходить сон біля вікон, а дрімота коло плота. Питається Сон Дрімоти: - Де ми будем ночувати? – Де хатинка тепленькая, де дитинка маленькая, - Там ми будем ночувати, мале дитя колисати”*. Материнська уява ідеалізує все, що оточує її дитину: і *„мальовану колисочку”*, і її *„мальовані бильця”*, і *„подушечку пухову”*, і *„шовкові пелюшки”*. Мати біля колиски пророкує своїй дитині щасливе майбутнє і роздумує над своєю долею: *„Ой, ну, люлі, Іване! Дитя моє кохане! Як я тебе родила, цілу нічку ходила. Як я тебе оженю сама себе звеселю. Як я тебе в службу дам, тоски, горенька придам..”* За Н.Сивачук, колискові пісні виконують низку функцій, а саме: практично-побутову, пізнавальну, емоційну, морально-етичну, психотерапевтичну, формування естетичного чуття.³

1. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор./Підручник для студентів ВНЗ/ К.: Деміур, 2003.- 288с.- С. 20.
2. Довженюк Г.В. "Український дитячий фольклор", - К., 1981.
3. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор. /Підручник для студентів ВНЗ/ К.: Деміур, 2003.- 288с.- С. 48-49.

Забавлянки (утішки, потішки, чукикалки) - короткі пісеньки чи віршики гумористичного, жартівливого змісту ігрової спрямованості. Вони мають активізувати рухливість дитини, процеси мислення, викликати в неї позитивні емоції. За Г.В.Довженюк, забавлянки поділяються на дві групи: 1) ті, що супроводжують усі види дій з дитиною (підкидання, хитання, погладжування); 2) пісні, що безпосередньо з такими діями не пов'язані. Більшість творів 1-ї групи здатні задовольнити певні потреби немовлят;

твори 2-ї групи, власне де всю увагу зосереджено вже на слові, виконуються для дітей 2-3 років, того періоду, коли вони активно опановують мову й мовлення.¹

Зоряна та Мар'яна Лановик пишуть, що „найбільшу групу забавлянок становлять *пестушки* – коротенькі віршики, які виконуються в поєднанні зі своєрідними рухами чи вправами, якими дорослий пестить дитину, підбадьорює, спонукає до певного виду діяльності і т. ін.” Іншу, трохи меншу групу забавлянок становлять *чукикалки* – „твори, які виконуються дорослими під час підкидання дитини на коліні або нозі”.²

Н. Сивачук зауважує, що визначальне місце в художній тканині більшості забавлянок належить звуковому оформленню, яке виявляється в численних алітераціях, асонансах, звуконаслідуваннях. У більшості випадків евфонічні прийоми надають наспівності змісту забавлянок, що важливо саме для цього жанру, оскільки для немовлят значення слів ще залишається недоступним, і сприймають вони лише загальне звучання твору.³ Найулюбленіша забавка маленьких діток - плескання в долоні. З давніх-давен дорослий садовив дитину собі на коліна і, заохочуючи до плескання, брав її долоньки у свої руки, при цьому примовляючи: *„Ладі-ладусі, а де були? – В бабусі, - А що їли? – Кашку. – А що пили? – Бражку. – А що на закуску? – Хліб та капустку. – Гай, гай на бабину хату калачі їсти!”*.

Забавлянки можуть дуже широко використовуватись у вихованні дитини: і як різноманітні спільні дії матері (чи батька) і дитини з метою її фізичного розвитку, і з метою опанування рідної мови.

Забавлянки, як фольклорний жанр, і нині активно застосовуються у вихованні дітей, особливо дітей раннього віку. Але, порівняно із тим могутнім арсеналом народних забавлянок, які знали навіть ще наші бабусі, він, на жаль, набагато бідніший і одноманітніший.

Пісні, які виконують дорослі для дітей (забавлянки-утішки, колискові), відіграють важливу роль у вихованні дитини від самого її народження до майже восьми років і вводять її в інші скарбниці української літератури.

Саме цей пласт народної творчості має колосальне значення у формуванні і становленні підростаючої особистості.

1. Довженко Г.В. Жанри українського дитячого фольклору// Народна творчість та етнографія. – 1978. №5. – С.88.
2. Лановик Зоряна та Мар'яна. Українська народна словесність: Навч. Посібник. – Львів: Літопис, 2000.
3. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор./ Підручник для студентів ВНЗ/ К.: Деміур, 2003.- 288 с.- С. 60.

Позаігрові пісенні та віршовані твори дитячого репертуару.

Віршики і пісні, які виконують самі діти (заклички, примовки, розивалки, звуконаслідування, колядки, щедрівки, веснянки-гаївки і т. ін.) віддзеркалюють дитяче світосприйняття і відносяться до групи власне дитячого фольклору. Цей жанр дитячого фольклору Г.В. Довженко називає піснями про навколишнє життя.¹

Героями дитячих пісень найчастіше виступають свійські і дикі тварини (півник, котик, песик, зайчик білочка, птахи, миші та ін.). Незважаючи на те, що в піснях про життя тварин відсутні образи людей досить часто саме людські вади стають об'єктом зображення: „... *а той котик не послухав, у шинок потрухав, горілки напився, з котями побився. А миші сміються, за боки беруться*”.

Тема праці, як основа життя українського народу, знайшла своє художнє втілення в трудових піснях. У трудових пісеньках оспівується хліборобська праця, праця по господарству, праця пастушка і т.ін.

Рідна українська природа теж знайшла своє відображення в дитячих піснях. Деякі з таких пісень у фольклористиці називають кумулятивними*. Як-от відома пісенька про велику городню „гарбузову сім'ю”: „*Ходить гарбуз по городу, питається свого роду:- А чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові? Обізвалася жовта диня гарбузова господиня: - Іще живі, ще здорові всі родичі гарбузові! Обізвалися огірочки, гарбузові Сини-Дочки: Іще живі та здорові всі Родичі Гарбузові! Обізвалася Морквиця, гарбузова сестриця: - Іще живі та здорові всі родичі гарбузові! Обізвалися буряки,*

гарбузові свояки: - Іще живі та здорові всі родичі гарбузові! Обізвалась бараболя а за нею і квасоля: - Іще живі та здорові всі родичі гарбузові! Обізвався старий біб: - Я іздержав увесь рід. Іще живі та здорові всі родичі гарбузові! Ой ти гарбуз ти перистий, із чим тебе будем їсти? Миску пиона кусок сала от до мене вся приправа!"

* кумулятивні твори – твори в яких використовується стилістичний прийом багаторазового повторення елементів тексту.

1. Довженюк Г.В. Український дитячий фольклор. К., 1981, С.82.

Коріння багатьох форм дитячого фольклору має глибоку історію. Серед дитячого фольклору виділяють заклички і примовки, які за часом свого походження, мабуть, найстародавніші. Вони народжені язичницькою вірою у всемогутні сили природи і мають на меті використати магію слова для того, щоб викликати благотворний вплив природних стихій або попередити їх згубну силу. Ці споріднені твори розрізняють за характером звертання та його формою. За визначенням Зоряни і Мар'яни Лановик **заклички** – це „...короткі поетичні твори, пов'язані з вірою давніх людей у магічну дію слова, в яких звучать звертання до природних явищ, стихій, об'єктів, з метою вплинути на погоду, довкілля чи саму людину”.¹ Так, у закличках до дощу виражається дитяче занепокоєння долею майбутнього врожаю, завірянням віддячити дощику за його появу: *„Іди, іди, дощику, зварю тобі борщику в полив'янім горщику. Залізу на дуба, Покличу голуба. А голуб загуде, дрібний дощик піде!”* Або ж, навпаки, коли дощ може заважати якійсь справі, до нього звертаються: *„Дощику, дощику, перестань, та поїдем на баиштан, там зірвемо диньку, тобі – половинку!”* Одним із найпоширеніших об'єктів звертання у закличках, окрім дощу – є сонце: *„Вийди, вийди, сонечко, на дідове полечко, на бабине зіллячко, на наше подвір'ячко...”*

Примовки подібні до закличок, але не містять звертання із безпосередньо висловленим проханням, виражають почуття, викликані якимось явищем (наприклад „сліпим” дощем) чи вказують на бажання, не називаючи його.² Так, якщо в дитинки випадає молочний зуб, його кидають через плече на

город, примовляючи: „Мишко, мишко, на тобі кістяний зубок, а мені дай залізний!” Ці барвисті, яскраві словесні картинки становлять світ повсякденних вражень дитини: від усього того, що є довкола неї в будинку, у дворі, на вулиці.

Веснянки (гаївки, гагілки, ягілки) — назва старовинних слов'янських обрядових пісень, пов'язаних з початком весни і наближенням весняних польових робіт. Веснянки співаються майже завжди одночасно з танцями та іграми, які мають „закликати” весну та добрий урожай: „Ой веснонько, весно, що ти нам принесла? - Принесла вам дощик, щоб зварили борщик. Щоб вродило жито і рясна пшениця. І рясна пшениця, усяка пашниця”.

Дитячі колядки та **щедрівки** адресуються лише господарям дому і обмежуються зиченням здоров'я в новому році, всілякого гаразду в господарстві і приплоду худобі. Мотиви побажання, „величання”, самохарактеристики в дитячих колядках та щедрівках мають другорядне значення і служать у більшості випадків лише підходом до прохання про винагороду. Наведемо як приклад, стародавню українську колядку „Ангел Божий із небес”:

Ангел Божий із небес
Радість нам звіщає днесь,
Що в Вифлеємі Бог воплотився,
Там у вертепі Він появився
Бідним пастирям.
Тож спішім у Вифлеєм,
Де у яслах Божий Син
Народився в Діви Марії,
Непорочної Лелії
На спасеннє нам.
Там віддаймо честь Йому,
Заспіваймо піснь отсю:
Слава во вишних вічному Богу
Отцю і Сину, Духу Святому,

А на землі мир!
О Дитятко, Спасе наш!
Глянь ласкаво днесь на нас.
Освободи нас з тяжкої неволі,
Дай дочекати ліпшої долі
З Рождеством Твоїм. ³

Як зауважує О. Панчук, поділ календарних пісень святочного циклу на дві групи, який міцно закріпився в народній практиці, є характерною особливістю обрядово-пісенної творчості лише українців. Це свідчить на користь того, що і колядка, і щедрівка є самостійним жанром обрядової пісенності зі своїми специфічними, тільки їй притаманними ознаками. Характерною відмінністю є й те, що в тих регіонах України, де побутували обидві назви пісень – колядки та щедрівки, – “...під першими розуміли церковні різдвяні пісні, в той час як другі використовувалися на означення народної величальної пісні”. ⁴

Дитячі щедрівки зберегли мотиви, пов’язані з господарською діяльністю. Величання та побажання переважно адресовані господарям дому, найчастіше родичам. Вони обмежувалися зиченням гараздів та здоров’я. Дитячі твори не втратили окремих рис щедрівок (гіперболізовані побажання, величання господарів), але вони набули жартівливого відтінку й залежно від стосунків із господарями, від їхнього ставлення до щедрувальників, іноді ставали колючими та насмішкуватими: “У нашого дядька хорошая тітка, Бог йому дав. Не клади біля вікна, щоб ніхто не вкрав”. Якщо господарі ставилися до щедрувальників без належної поваги, не обдаровували їх за спів, прохання ставали вимогливішими та дошкульнішими: “А ні, дай з сиром пирога, а не даси пирога, то візьму вола, виведу з обори за рога, от тобі, дядьку, щедруха і ріг, що не дав мені пиріг”, або “А в тій хаті козу луплять, за ті гроші хліба куплять”.

1. Лановик Мар'яна Богданівна. Українська усна народна творчість: Підручник/ Мар'яна Лановик, Зоряна Лановик. - К.: Знання-Прес, 2001. - 591 с.
2. Там само.
3. Джерело колядки: Коляди. – Жовква: Печатня ОО. Василян, 1925. - 80 с.
4. Цит. За: Оксана Панчук Волинські щедрівки. <http://storinka-m.kiev.ua>

Лічилки – мініатюрні вірші з чітким ритмом і повною римою, які допомагають визначити роль учасників дитячої гри чи розміщення їх за групами, - є своєрідним вступом до колективних дитячих ігор. Виконуються лічилки, зазвичай, речитативом. Авторами і виконавцями цього фольклорного жанру є самі діти. Зразком лічилки є загальновідомі “Котилася торба” або „Печу, печу хлібчик”. Здебільшого в лічилках використовували числівники, що вказували на певний порядок у грі: *„Раз, два, три, чотири, п'ять вийшов зайчик погулять. Як нам бути, що зробити? Треба зайчика зловити. Будем знову рахувать: Раз, два, три, чотири, п'ять”*.

Лічилка виникла за глибокої старовини, коли багато видів роботи були не тільки важкими, а й небезпечними для життя. Тому за допомогою лічилки люди обирали того „щасливця”, який її мав виконати. Як зауважує Т.Полковенко, лічилку використовували в реальному житті, тому вона є не самостійним літературним жанром, а прикладним, оскільки має практичне завдання — допомогти в розподілі на роботу. Крім того, у давнину, коли люди вірили в чарівну силу слова, лічилка, вірогідно, виконувала ще одну серйозну роль, адже за структурою багато з них схожі до заклинань.¹

Т.Полковенко пропонує таку класифікацію лічилок: за формою (власне лічилки, лічилки-каламбури (містять незрозумілі слова), лічилки-замінники віршів (не містять ні незрозумілих, ні рахункових слів) і лічилки за призначенням (лічилки-задачі, лічилки для вибору ведучого, лічилки для вибору учасників гри).²

У ході гри народжувалися і виконувалися **дражнилки** – невеличкі пісеньки, складені самими малятами з метою викликати відповідну реакцію у свого противника. У дражнилках часто немає логічної послідовності думки, порушений розмір вірша, спостерігається примітивність побудови, згрубіла лексика. Все це свідчить, що творцями дражнилок є самі діти, які іноді нагромаджують і вигадують слова, не замислюючись над їх значенням, над вірогідністю вчинків і фактів, про які йдеться в дражнилках: „*Ванька-встанька требуха з'їв корову і бика, сім сот поросят, самі ніжски висять.*”

Широко побутує серед дітей дошкільного і молодшого шкільного віку й такий жанр дитячого фольклору як **мирилки** – невеличкі пісеньки, розраховані на те, щоб забути недавню сварку, відновити товариські стосунки: „*Мир – миром, пироги з сиром, вареники в маслі – будем жити прекрасно*”.

1. Полковенко Тарас. Джерела української етнопедагогіки: дитячий фольклор./Персонал. журнал інтелектуальної еліти /<http://personal.in.ua/>
2. Там само.

Хоча мирилки і є простенькими за змістом і формою твори, коефіцієнт їхньої корисної дії значний. Вони вносять у бурхливе дитяче життя мирне начало, знижують напруження, викликане конфліктними ситуаціями, що спалахують, як правило, без поважних причин.

Помітне місце в усній народній творчості займають малі фольклорні жанри, до яких належать прислів'я, приказки, які містять узагальнені висновки з життєвого досвіду. Славетний Володимир Даль навів образну народну дефініцію цих жанрів, в якій чітко підкреслюється різниця між ними: "Приказка, за народним визначенням, – це квітка, а прислів'я – ягідка".

Прислів'я – жанр фольклорної прози, що являє собою сталий образний вислів у формі логічно завершеного судження з висновком, як правило вживається у переносному значенні і складається з двох частин („*Який Сава – така й слава*”, „*Мудрий носить язик у серці, а дурень – серце на язиці*”).

Приказка – жанр фольклорної прози, що являє собою сталий образний вислів констатуючого характеру, має одночленну будову, нерідко становить частину прислів'я, але без висновку („*Рука руку миє*”, „*Козацькому роду нема переводу*”).

Особливе місце в дитячому фольклорі належить загадці. **Загадки** – це стислі твори, що містять метафоричне запитання. Основний прийом творення – уособлення, явне або приховане порівняння. Як зауважує Т.Полковенко, „багато загадок сучасні діти і навіть дорослі відгадати не можуть, оскільки вийшли з ужитку речі, форми і знаряддя праці, що були предметом загадування... Для загадки немає дрібниць, немає нічого нецікавого. Найбільше створено загадок про небесні світила і явища природи, предмети домашнього вжитку, різні форми і знаряддя праці. Фантастичність образу в загадці зовсім інша, ніж у примовках, безглуздостях, лічилках. Якщо в останніх предметові могли бути приписані будь-які якості, то в загадці перераховані тільки такі, які властиві відгадці. Фантазія, незвичність потрібні загадці, щоб слухач задумався, звернув свою увагу на предмет або явище. Образність, несподіваність зіставлення, нестандартність мислення — цього вчать дитину загадки. Загадка є важливим атрибутом чарівних казок. Знання загадок не тільки розвиває пам'ять, а й виховує поетичне відчуття, готує дитину до сприйняття літератури”.¹

Скоромовки – невеликі твори, що часто складаються з однієї фрази, в основі ігрового ефекту яких лежить опанування дитиною звуком. Розважливість скоромовок сприяє реалізації практичних функцій розвитку мовних, артикуляційних органів дитини. Скоромовки корисні як артикуляційні вправи, і водночас вони є чудовою грою у словотворення. Яскравою особливістю скоромовок є складна ритміка. Як зазначає Т.Полковенко, саме смислова організація скоромовки, яка найчастіше передає картину знайомих реалій повсякденного побуту, допомагає дитині впоратися з усіма труднощами, загадками, каверзами цього жанру.²

1. Полковенко Тарас. Джерела української етнопедагогіки: дитячий фольклор./Персонал. журнал інтелектуальної еліти /<http://personal.in.ua/>
2. Там само.

Український дитячий фольклор – яскрава ділянка як народної творчості, так і літератури для дітей. Особливості дитячого мислення та емоційна природа дитини породжують відмінне від дорослих сприйняття художнього образу. Цим зумовлені визначальні риси дитячого фольклору – своєрідність відображення в ньому реального життя, органічне сплетення елементів реальності й фантастики, потяг до гри словами, їхнім змістом, звучанням, до таємничості й загадковості.

Завдання і запитання до самоконтролю:

1. Дайте визначення усної народної творчості.
2. Чим зумовлюється специфіка дитячого фольклору?
3. На які групи дослідники поділяють дитячий фольклор?
4. Чим відрізняються різні види календарно-обрядової поезії один від одного?
5. Назвіть особливості кожного виду народних казок і послідовність ознайомлення з ними дошкільників.
6. Чим відрізняються народні і літературні казки?
7. У чому полягає педагогічна функція казок?
8. Проаналізуйте зміст усної народної творчості (у розділах, присвячених художньо-мовленнєвій діяльності дошкільників) у чинних програмах (за віковими групами).
9. Виокреміть зі списку: а) прислів'я, б) приказки:

Добре слово краще за цукор і мед. Рана загоїться, а лихе слово ні. Слово не стріла, а раниць глибше. Посієш вчинок, виросте звичка. Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько. Старий друг краще нових двох. Не кажи гоп, доки не перескочиш. Не хвались, а вчись! Хвальби – повнії торби, а в торбі нема нічого! Колос повний до землі гнеться, а пустий – угору пнеться. Не знайшовши броду – не лізть у воду. Він і комара не скривдить. Як сам добрий, то добротою і тобі відповідають. Не радій чужому горю. Лагідна, як мати рідна. Щедра, як земля. На злодієві шапка горить. Лихо сій, лихо і вродить. З чужої біди не смійся. Не б'є, не лає, але й про добре не дбає. Люди добрі, тепла хата, є що їсти,

є де спати – хоч зимуй. За добро злом не платять. Світ не без добрих людей. Моя хата скраю. Хто сміється, тому не минеться. Хитрий, як лисиця. Правда та кривда, як вогонь та вода. Кому вдалося раз збрехати, тому вже віри більше не ймуть. Краще гірка правда, ніж солодка брехня. Брехнею світ пройдеш, та назад не вернешся. Зароблений сухар краще краденого бублика. З брехнею правда не дружить. Краще не обіцяти, ніж слова не здержати. Все минеться, одна правда останеться. Правда очі коле. Правди не сховаєш. У кого совісті нема – нема й сорому. Чистий, як сльоза. Не бери, де не поклав.

Розділ III

Особливості розвитку української літератури для дітей другої половини XIX початку XX століття

У другій половині XIX століття гострих форм почала набирати боротьба за рідну українську культуру. Державне положення про початкові народні училища (1864 і 1874 р.р.) і горезвісні циркуляри царських інстанцій (1863 і 1876 р.р.) забороняли як викладання в школах будь-якими іншими мовами, крім російської, так і друкування українською мовою книжок духовного та навчального змісту, у тому числі для „початкового читання народу”. У циркулярі 1876 року приписувалося: ніякої окремої української мови „не было, нет и быть не может”. Мовляв це та ж сама російська мова, але зіпсована впливом Польщі. Формально дозвіл на видання могли отримати лише художні твори, але й ця можливість ретельно перекривалася цензурою.¹

Незважаючи на це, вічно жива потреба народу розмовляти своєю рідною мовою, у другій половині XIX ст. спричинила зародження шкіл грамоти, де поряд з творами прогресивних російських письменників дітей знайомили з поезією Т. Шевченка, І. Котляревського, прозою Г. Квітки-Основ'яненка.²

Тарас Шевченко вважається основоположником нової української літератури для дітей. З появою його творів розвиток літератури для дітей здійснювався в тісному взаємозв'язку із загальним літературним процесом в Україні.

Українська література для дітей того часу значно розширила свої тематичні та жанрові можливості. Так, **Пантелеймон Куліш** (1819 — 1897) поповнює її

поезіями, поемами, байками, оповіданнями та повістями на історичну та сучасну теми („Чарований ключ”, „Настуся”, „Орися” та ін.).

Яків Щоголев (1823-1898) використовує різноманітні жанри, щедро застосовуючи побутовий малюнок, ліричну медитацію, елегію, пісню, легенду, баладу, притчу. Багато віршів поета тяжіють до жанру поеми. Крім коломийкового розміру він вільно послуговується ямбом, хоресом, розмірами трискладової стопи. Багато його творів присвячено героїчному минулому українського народу, зокрема Запорізькій Січі. Пейзажній ліриці поета властива динаміка звукових та зорових деталей, використання пейзажу як алегорії, асоціації, романтична наснага в оспівуванні розкішної краси української природи („Степ”, „Осінь”, (збірка „Ворскло”); „Літній ранок”, „Зимній ранок”, „Травень”, „Листопад” (збірка „Слобожанщина”). Усі ці вірші доступні дошкільникам. Безпосередньо для дітей написані ним і поезії „Вівчарик”, „Завірюха”, „Півень”. Тонким ліриком проявив себе поет у віршах, присвячених дітям: „Баю-баю” (збірка „Ворскло”), „Чередничка”, „Притулок” (збірка „Слобожанщина”).

Прогресивними ідеями, багатим змістом, передовою методикою з маси російських підручників в Україні того часу вирізняється „Родное слово” і „Детский мир” **К.Ушинського**. Низку оповідань видатного педагога, що народився і виріс на українській землі, було присвячено українській тематиці.

У 60-70-і р.р. XIX ст. з'являється ціла бібліотека української навчально-художньої літератури: „Букварь южнорусскій” Т. Шевченка, „Читанка для малих дітей” М. Шашкевича, „Граматка” П. Куліша, „Українська граматика” Деркача та ін.²

1. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р., Харків; Київ 1930 (репродукція: Мюнхен і 970); Saunders D. Russia and Ukraine under Alexander II: The Valuev Edict of 1863 // The International History Review, 1995, 17, 1, p. 23-50.

2. Українська дитяча література: Хрестоматія для пед. ін-тів: У 2-х ч. / Упоряд. І.А.Луценко, А.М.Подолінний, Б.І.Чайковський. - К.: Вища школа, 1992. – с.80.

Впливом прогресивних педагогічних ідей, фольклору, музичного, художнього і театрального мистецтв позначені твори для дітей поета і композитора **Сидора Воробкевича**, письменників і педагогів **Олени Пчілки**, **Бориса Грінченка** та ін.

Сидір Воробкевич (1836-1903) писав у різних жанрах, але найповніше проявив свій талант у ліричних віршах. Для його поезій характерні мелодійність, близькість до фольклорних джерел, гумористичне забарвлення.

Поет висловлює у своїх поезіях велику любов до рідної мови: *„Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, тільки камінь має”*.¹ Цей вірш, покладений Воробкевичем на музику, став хрестоматійним. Виступаючи одночасно як композитор і письменник, він створює чимало віршів, пісень, які цілком здатні сприймати діти: „Рідна мова”, „То наші любі, високі Карпати”, „Веснянка”, „Осінь”, „Де серце моє”, „Рідний край”, „Ліс дрімає”, „Буковино дорога!”, „Вже пора”, „Колискова” та ін. Опановуючи красу ліричних віршів С.Воробкевича, діти можуть відчути дух рідної української землі, стрімкий рух її водяних потоків, п’янку свіжість гірського повітря: *„... де гори високі і бистрі потоки, де чути трембіти солодкі привіти, - там серце моє! Де коні степами гримлять копитами, на волі гарцюють, сідла ще не чують, - там серце моє!...”*.²

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002. – 519 с. – С. 141.

2. Сидір Воробкевич. Вибрані твори. К.: В-во художньої л-ри «Дніпро», 1987 – С. 5.

Однією із основоположників української революційно-демократичної прози для дітей виступає **Марко Вовчок** („Народні оповідання”, „Рассказы из народного русского быта”, „Кармелюк”, „Невільничка”, „Ведмідь”, „Чортова пригода”, „Дев’ять братів і десята сестриця Галя” та ін).¹

Степан Руданський (1834-1873), на основі народного гумору і сатири, створює співомовки, героями яких нерідко виступають діти. У ті ж часи **Леонід Глібов** стає класиком української байки, автором талановитих ліричних віршів та акровіршів для дітей.

Юрій Федькович (1834 – 1888), багатогранний у тематиці, виступає і як дитячий письменник. Це поезії: „До школи”, „Учіться”, байки „Кінь”, „Горда качка”, „Медвідь у пасіці”; казки: „Чортівська бочка”, „Від чого море солоне”, „Золота кісочка”, „Бідолашко”, „Убога та багачка”, короткі есе повчального змісту: „По щирості”, „Порядок ошадок” та ін.²

1. Дитяча література. Хрестоматія. Маловідомі твори українських письменників II половини XIX – I половини XX століття. Навч. посібник/ Упор. Н.І.Богданець-Білоус-Каленко – К.: Видав. Дім „Слово”, 2006. – 256 с. – С. 56-69.
2. Там само С.30-43.

У цей період майже всі провідні українські письменники пишуть твори для дітей різного віку. Так, **Іван Нечуй-Левицький** (1838 - 1918) створює низку оригінальних образів дітей в оповіданнях „Вітрогон”, „Невинна”, „Попались”; порушує морально-етичні проблеми в казках „Вдячний лев”, „Мавка-злодюжка”. **Панас Мирний** (1849 - 1920) одним з перших в українській літературі зосереджує увагу на психології та внутрішньому світі дітей: „Морозенко”, „Товариші” та ін. **Іван Манжура** (1851 – 1893) збагачує українську літературу для дітей творами з фольклорними мотивами різних жанрів: „Зайка та Жаба”, „Іван Голик”, „Трьомсин-Богатир”, „Казка про хитрого Лисовина”.

В Україні (переважно в Західній її частині) другої половини - кінця XIX століття рідною мовою видавалося всього кілька журналів та альманахів: „Наша хата”, „Веселка”, „Приятель дітей”, „Бібліотека для молодіжі”, „Молода Україна”, „Дзвінок”, „Лан”.¹ Так, у журналі „Дзвінок”, єдиному тоді на всю Україну дитячому журналі, друкували свої твори для дітей Л.Глібов, І.Франко, Л.Українка, М.Коцюбинський, Б.Грінченко.

1. Українська дитяча література: Хрестоматія для пед. ін-тів: У 2-х ч. / Упоряд. І.А.Луценко, А.М.Подолінний, Б.І.Чайковський. - К.: Вища школа, 1992. – с.80.

Українська література другої половини XIX – початку XX століття починає відігравати провідну роль у національному суспільному житті освічених верств населення. Цьому сприяли різноманітність тематики і проблематики, відображення побуту різних суспільних прошарків народу.

Тим же духом просякнута створені книги для читання дітей. Серед української творчої інтелігенції 70-90-х років, незважаючи на важкі соціально-політичні умови, з'являється ціла когорта передових національних майстрів художнього слова, які визначили новий етап у розвитку української літератури для дітей. Так, *Іван Франко*, який по праву вважається теоретиком нової дитячої літератури, надавав великого значення вихованню підростаючого покоління, формуванню високих морально-естетичних і гуманістичних рис юних українців.

Борис Грінченко (1863 – 1910) складає „Українську граматику до науки читання й писання”. Разом з дружиною Марією Загорною укладає чотирьохтомний “Словарь української мови” (1907-1909), який вважається „найповнішим і найавторитетнішим зібранням української лексики аж до 60-х років ХХ століття”.¹ Цінними є його збірники етнографічних та фольклорних матеріалів: „Думи кобзарські”, 3 томи „Етнографічних матеріалів”. Як діяч народної освіти Грінченко пише підручники, педагогічні розвідки, статті; Як письменник – створює вірші, п'єси, оповідання, повісті, казки, байки.

1. Цит. М.І.Пентиліук / [http:// www.libraru.kserson.ua/tavanka/grinchenko_zmist/htm/](http://www.libraru.kserson.ua/tavanka/grinchenko_zmist/htm/)

Особливо вдаються Б. Грінченку твори з життя дітей: „Олеся”, „Украла”, „Кавуни”, „Сама, зовсім сама”, „Сестриця Галя”, „Дзвоник” та ін. Вони відзначаються авторським гуманізмом, глибиною проникнення у світ дитячої психології. Борис Грінченко, так само як і Іван Франко, реалістично й усебічно відтворює психологію своїх маленьких героїв, спосіб їхнього мислення. При цьому використовує цікаві діалоги та монологи. Його оповідання “Дзвоник” за темою і характером розгортання конфлікту не має аналогів в українській літературі. Висока творча майстерність письменника проявляється у використанні стилістичних фігур, яскравих метафор.

Творчий спадок Бориса Грінченка, присвячений дітям, окрім оповідань, нараховує чимало прекрасних поезій – „На волю!”, „Шевченкова могила”,

„Ластівка”, „Сонечко ясне встає...”, „Троянда”, „Зорі”, „Ранок”, „Гроза”, „Ластівка” та ін., казок – „Два морози”, „Сопілка”, „Дурень думкою багатіє”, „Сірко”, „Три бажання”, „Дума про княгиню-кобзаря”, „Скарб”, „Риб'ячі танці”, „Могутній комар”, „Крук, велика птиця”, байок – „Швидка робота”, „Сорока”, „Кури та ластівка”. Борис Грінченко здебільшого закінчує народні казки, вважаючи, що дітям читати віршовані казки цікавіше, швидше та легше запам'ятовувати. Читаючи дітям книжки Б.Грінченка, не важко помітити, як вони співчують і дівчині Олесі, і дівчинці Галюсі, і бідній рибі з „Риб'ячих танців”, і сміються з „могутнього” комара, який лева переміг, але якого з'їв павук; з крука, великої птиці, який дуже пишався своїм розумом, але якого обдурив рак; з дурного Івана, який думкою багатів, та з іще дурнішого Юхима, який не власною працею хотів заробити скарб, даремно шукаючи його в дрімучому лісі. Твори Б.Грінченка навчають дітей шанувати добро і зневажати зло, співчувати тим, з ким учинено несправедливо.

Павло Грабовський (1864 – 1902) створює неперевершені зразки громадянської лірики, прекрасні поезії, в яких звертається до рідної пісні, пройнятої гуманізмом та оптимізмом, глибиною народної мудрості. Поет-революціонер готує маленьких читачів до діяльного, трудового життя. Окрему групу становлять вірші-звертання („До школи”, „Дітям”, „До дітей”).

Коли бо, дітки, малась мога знов повернутися між вас!
Так заросла давно дорога, побив надії хмурий час!
Зазнайте ж втіх, поки не пізно, під пильним доглядом сім'ї,
Та не розкидано вас різно з-під крилець неньчиних її.
Нехай же вам господь — благаю, протягне дитство золоте,
Щоб ви росли на радість краю без мук, що потім уздрите!¹

Твори пейзажної лірики П. Грабовського „Сон”, „Квітень”, „Вечір”, цикл „Веснянки” доступні дітям дошкільного віку. Широке пізнавальне, виховне і естетичне значення для дітей мають вірші поета „Сонечко та дощик”, „Щоглик”, „Соловейко”, „Надія”, „Швачка”, „Не раз ми ходили в дорогу”, „Сироти”, „До школи”, „Я не співець чудовної природи”, „Весняник”,

„Дніпр”, „Метеличок” та ін. Наскрізний мотив боротьби і вільного життя проник і в дитячі поезії Грабовського. Але головне тут, показати дітям важливість любові до всього живого, трепетного ставлення до довколишнього в природі, неможливість життя у клітці: *„...не привикне він до клітки, бо неволя всім гірка... не то пташки, милі дітки, - шкода навіть черв`яка..”*.²

1. Грабовський П. До дітей. / <http://www.ukrlib.com.ua>

2. Грабовський П. Щоглик./Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с. – С.174.

Зі збільшенням кількості та якості творів для дітей поступово народжується більш масштабна критика літератури для дітей, яка була представлена в тогочасних оглядових статтях, рецензіях та есе (журнали „Зоря”, „Киевская старина”, „Літературно-науковий вісник” „Учитель”, „Земский сборник Черниговской губернии”, „Рідний край”).¹

Новий період в історії української літератури, який припадає на кінець XIX - початок XX століття, обумовлений складними політичними і культурними подіями. Адже за незначний історичний проміжок часу відбулися три революції (одна 1905 року і дві 1917 року). Українській літературі для дітей, яка набуває під впливом означених змін нового характеру, її кращим творам властиві гострота конфлікту, поглиблений психологізм, новаторство тем, ідей, образів і стилів. Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Василь Стефаник, Леся Українка, Олександр Олесь, Володимир Винниченко – єдині в благородній боротьбі за соціальне й національне визволення України, за право її народу володіти рідною мовою, літературою і національними культурними традиціями, – сприяють дальшому розвитку української дитячої літератури за нових історичних обставин.²

1. Українська дитяча література: Хрестоматія для пед. ін-тів: У 2-х ч. / Упоряд. І.А.Луценко, А.М.Подолінний, Б.І.Чайковський. - К.: Вища школа, 1992.

2. Там само.

Глибинних переворотів зазнають світоглядно-естетичні погляди корифеїв української літератури. Так, *Михайло Коцюбинський*, *Василь Стефаник*, *Леся Українка* виявляють яскраве новаторство у використанні психологізму як засобу розкриття душевного стану юних персонажів, віддаючи цьому центральне місце у своїх творах для дітей.

Василь Стефаник (1871 – 1936) досягає світових вершин у художньому дослідженні трагічної долі дітей, майстерно і, водночас, стисло змальовує драматичні картини з життя сільських дітей, багатогранність їхніх характерів. Так, діти з новели „Новина” — це „мерці”, їх приреченість така ж очевидна, як і доля батька — Грицька Летючого. Трагізм тут не тільки у вбивстві батьком дочки, а й в усвідомленні того, що смерть є легшою за життя.¹ „Кленові листки” — твір про дітей без дитинства. „*Страшна любов до дітей*” героя новели наймита Івана розвіє їх, як кленові листочки, по далекій невідомій Канаді, аби тільки вони лишилися жити. Тут відчувається сумний спів В. Стефаника про страчене дитинство, як народна пісня про кленові листочки — символ тяжкого життя сиріт.² У новелі „Катруся” дівчинка — єдина донька в батьків — своєю хворобливістю доводить їх до розпачу. Їй потрібні молоко, білий хліб, а вдома цього немає: усі „*в'януть на бараболі*”, батько впадає в такий відчай, що проклинає дружину та дочку, бажає їм обом найшвидшої смерті, аби разом збутися й поховати обох.³ Високомайстерні, вразливі глибиною думки, емоційні й лаконічні новели Стефаника увійшли до золотого фонду класики української літератури для дітей.

1. Стефаник В. Повне зібрання творів: В 3 томах. - К.: Вид. АН УРСР, 1949. С. 51-55.

2. Стефаник В. Кленові листки.- К.: Дніпро, 1987.- 237 с.

3. Стефаник В. Катруся. Черемшина М. Карби.- К.: Веселка, 1981.- 335 с.

Низку оригінальних творів для дітей і про дітей написали Лесь Мартович, Марко Черемшина, Іван Липа, Архип Тесленко, Дніпрова Чайка, Степан Васильченко, Богдан Лепкий та ін.

Багатогранний у літературній праці **Богдан Лепкий** (1872-1941) створює цікаві книги для дітей (“Під ялинку”, “Про діда, бабу і качечку кривеньку”, “Про дідову Марусю і про бабину Галюсю”, “Про лиху мачуху, сирітку Катрусю, чорну кицьку, дванадцять розбійників і про князенка з казки”, “Три казки”, “Казка про Ксеню і дванадцять місяців”).¹

1. Лепкий Б. С. Цвіт споминів : Твори для дітей: Вірш. казки. Великодня, різдвяна, новор. поезія. Оповід. / Упоряд. Н.Дирда; Худож. С.Костишин. - Бережани ; Тернопіль : Музей Богдана Лепкого : Джура, 2002. - 184 с.

Отже, якщо перша половина XIX століття позначена створенням перших творів для дітей, то друга його половина - розвитком жанрів літератури для дітей: з'являються повісті, оповідання, літературні казки, загадки, невеликі п'єси й твори-жарти. В українській літературі для дітей кінця XIX - початку XX століття, яка розвивалась на народно-демократичних і гуманістичних принципах, сформувалася когорта професійних дитячих письменників, які у своїх творчих пошуках опиралися на національне підґрунтя і досягнення світової культури.

У цей період історичні та побутові оповідання, що зображують загострення суспільних стосунків, та спонукають до боротьби стають особливо популярними. Традиційна казка початку XX століття стає менш актуальною, натомість набуває поширення жанр революційної казки. Такими ж ідеями пронизані й поетичні та драматичні твори перших двох десятиліть. Для дітей продовжують писати Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Олександр Олесь, Степан Васильченко, Борис Грінченко, Володимир Винниченко та інші митці слова. У кінці 20-х років „особливого піднесення набуває Національна ідея, що емоційно мальовничо виявляється в усіх сферах літературної діяльності”¹.

1. Вернигора Н. М. Література для дітей у XX столітті: жанрово-тематичний аспект / <http://www.journ.univ.kiev.ua/> електронна бібліотека Інституту журналістики.

Олександр Олесь та **Володимир Винниченко** поглиблюють і урізноманітнюють тематику та художні засоби у творах для дітей. Багатожанровість творів О.Олеся вирізняється схвильованим ліризмом і впливом народної пісні. Це поезії „Ялинка”, „Веснянка”, „Білі гуси летять над лугами”, „Над колискою”, казки „Злидні”, „Бабусина пригода” та ін. В.Винниченко, виступаючи в жанрі прози, значно розширив її тематику і дав колоритні образи дітей („Голота”, „Федько-халамидник”, „Бабусин подарунок”, „Кумедія з Костем”, „Гей, хто в лісі, обізвися...” „Білесенька” та ін.).

На зламі епох працює в літературі **Степан Васильченко** (1879 – 1932). З притаманним йому глибоким розумінням психології дитини, оптимізмом і гумором, який неодмінно поєднується з ліризмом, письменник показує у своїх творах цікавий, поетичний духовний світ маленької людини. („Циганка”, „Свекор”, „Басурмен” „Неслухняний глечик”, „Волошки”). Дитячий світ маленьких героїв С. Васильченка, – жвавих, дотепних, сповнених енергії, кмітливих, допитливих – немов крапля чистої джерельної води вбирає в себе і віддзеркалює, як промені сонця і хмари життєві. Вболіваючи за долю дітей з народу, С.Васильченко керується переконанням, що “неприродне малювати їхнє життя одними сумними фарбами... Не слід навмисне гасити бадьорість, життєздатність, радість життя...”¹

Творчість С. Васильченка наскрізь перейнята мотивами народних казок, пісень, народно-поетичною фантастикою, що виявляється у мові і стилі, у принципах побудови художніх образів. Та й сам він звертається до жанру казки. У циклі „Осетинські казки” („Чорний орел”, „Чарівна коза”, „Левень”, „Княженко”), створених на основі фольклору кавказьких народів, письменник порушує загальнолюдські морально-етичні проблеми. У думі-казці „Ось та Ась”, письменником символічно відтворено історичний шлях українського народу. С. Васильченко в художній формі показує історію взаємин України з царською Росією. Вражаючий художній ефект досягається

завдяки тому, що неправдоподібність ситуацій, створених автором на казковий лад, виявляється великою правдою історичного масштабу.

1. Майстер прози поетичної Степан Васильченко/ За. Ред.. М.С.Грицюти. – К.:Веселка, 1983.- С.62.

У Західній Україні в літературі для дітей у цей період плідно працюють жінки: *Марійка Підгірянка, Віра Лебедева, Катря Гриневичева, Іванна Блажкевич.*

У 20-х роках ХХ століття почала писати для дітей *Іванна Блажкевич* (1886 – 1977). Виступаючи здебільшого в жанрах поезії і драматургії, письменниця прагне передати дітям свою пристрасну любов до рідної землі (п'єси „Святий Миколай”, „Тарас у дяка”, „Діло в честь Тараса”, збірки „Івасик-характерник”, „Оповідання”, „Подольночка”, „Прилетів лелека”, „Чи є в світі щось світліше”, „Прилетіла ластівочка” та ін.).

Отже, початок ХХ століття ознаменувався бурхливим розквітом літератури для дітей. По-перше, напрацювання ХІХ століття створили міцне тематично-жанрове підґрунтя. По-друге, розвивається видавнича справа. Виданням для дітей поступово відводиться роль ідеологічного формування особистості, що трагічно позначається на літературному процесі в Україні.

Запитання для самоконтролю

1. Які переpons існували на шляху творення нової української літератури для дітей?
2. Назвіть збірки, призначені для навчальних цілей, які виходили в Україні з другої половини ХІХ століття.
3. В яких жанрах літератури писали свої твори для юного читача Пантелеймон Куліш, Степан Руданський, Юрій Федькович?
4. Назвіть видання для дітей кінця ХІХ століття.
5. Яке видання України кінця ХІХ століття працювало на потреби найменших дітей?
6. Виокреміть, самостійно, періоди розвитку української літератури для дітей середини ХІХ – початку ХХ століття.
7. Якими видами мистецтва, окрім літератури, займався С.Воробкевич?
8. Назвіть мотиви поезії С.Воробкевича для дітей.
9. Хто автор творів для дітей „Осінь”, „Степ”?
10. Кому належать ці поетичні рядки: „...ранку тратити не треба. Дочувайся: із-під неба пісня жайворонка летіє, то привіт тобі несеться!”
11. Якими засобами Борис Грінченку вдалося відобразити психоемоційні особливості дітей у своїх творах?

12. Хто автор поезії „Щоглик”?
13. В яких літературних жанрах писав свої твори для дітей Борис Грінченко?
14. Назвіть автора і назву твору звідки взятий цей вираз: *„Нема добра із скорої роботи!...”*
15. Хто автор оповідання героїнею якого є дівчинка Олександра? Як називається це оповідання?
16. В яких літературних жанрах писав свої твори для дітей Борис Грінченко?
17. Яка особливість лірики П.Грабовського?
18. Як називається оповідання Б.Грінченка, героїнею якого є дівчинка Наталя?
19. Якими художніми засобами користувався Б. Грінченко у зображенні своїх персонажів?
20. Яка тема і композиційні особливості поезії П. Грабовського „Щоглик”, „Метеличок”, „Сонечко та Дощик”?
21. З якого твору П. Грабовського ці поетичні рядки: *„...зійшли сніги, шумить вода, весною повія; земля квіточки викида, буяє травка молода; все мертво ожива...”*
22. Яка поезія П.Грабовського починається рядками: *„Рученьки тернуть, злипаються віченьки. Боже, чи довго тягти?..”*
23. Які твори Б.Грінченка Ви б прочитали дитині-дошкільнику? Обґрунтуйте відповідь.
24. Які особливості творчого почерку В.Стефаника?
25. Яку вікову категорію дітей можуть зацікавити твори про дітей В.Стефаника?
26. Які твори С. Васильченка присвячені селянській темі?
27. Для якої вікової категорії дітей доступні “Осетинські казки”, оповідання "Свекор", "Басурмен" „Неслухняний глечик” С.Васильченка?
28. З якою метою і дітей якого віку Ви б ознайомили з оповіданнями "Неслухняний глечик", „Калина”?
29. Яке оповідання С.Васильченка починається цими рядками: *„Тими сірими великими очима, що суворо оглядали всякого з-під великого чола, тією поважною ходою Василько завжди викликав усмішку в дорослих. Коли б хто почув, як було гукне він улітку, одвертаючи од гречки корову, то, не бачивши його, подумав би, що то гримає старий, бородатий Микита-чабан, а не малий Василько, якому тільки цієї весни пошили штани.”*
30. Хто автор збірок для дітей „Подоланочка”, „Прилетів лелека”, „Чи є в світі щось світліше”, „Прилетіла ластівочка”?
31. Хто автор творів: „Святий Миколай”, „До ріки”, „Взимку”, „Чи є в світі щось світліше”? В яких жанрах вони написані?
32. В яких літературних жанрах писала свої твори для дітей Іванна Блажкевич? Наведіть приклади її творів різних жанрів.
33. Якій темі присвячена п`єса І.Блажкевич „Тарас у дяка”?
34. Які твори для дітей вийшли з-під пера Б.Лепкого?
35. Які надбання літератури для дітей другої половини ХІХ століття, створили підґрунтя для подальшого її розвитку?

Нова література для дітей в Україні ХІХ початку ХХ ст. ст.

Тарас Шевченко
(9.03.1814 – 10.03.1861)

*“Учітесь, читайте
І чужому научайтесь,
І свого не цурайтесь”
Т.Г. Шевченко.
„І мертвим, і живим...”*

*“Тихо на дворі. Ні вітру,
Ні хмар, ані шелесне
Вербя височенька.
Наша Оксанка відкрила
“Кобзар” – вголос читає
Тараса Шевченка”*

Нам, українцям, пощастило відкрити і висловити свою творчу ідентичність, своє глибинне самопізнання, базу національної культури, осягнути могутнє слово свого національного пророка, яким є Т.Г. Шевченко.

Тарас Григорович Шевченко – геніальний український поет, художник. Народився в селі Моринцях Звенигородського повіту Київської губернії (нині Черкаська обл.) в сім'ї селянина-кріпака. Рано втративши батьків, Шевченко так і не пізнав щастя родинного життя увесь свій вік. Залишившись сиротою, він змалку і до самої смерті шукав поради і помочі у своїх думках, у мудрих книгах, серед природи. Шевченко – як людина, що мала виконати велике призначення для своєї нації, – „виростала у самоусвідомленні від маленької дитини...: читав Сковороду, читав великих Отців Церкви, вивчав напам'ять Давидові псалми, прислухався до слів діда-гайдамаки: „*Столітнії очі, як зорі сіяли. А слово за словом сміялось, лилось... сусіди од страху, од жалю німіли. І мені, малому, не раз довелось за титаря плакати. І ніхто не бачив, що мала дитина у куточку плаче...*”.¹

1.Цит. за: Стеблевська Аріядна. Збірник наукових праць Канадського НТШ, Торонто, Онтаріо, Канада, 1993.- 383 с. - С.178.

Змалечку його зворушувало минуле рідного народу, шляхи слави його предків. Він жадав учитися, готуючись до чогось великого - до чого він сам,

ще не знав, але усвідомлюючи, що „мусить пізнати добро,... підбудовувати свої моральні вартості, без яких ніякий чин не може дати доброго плоду”.¹

Шевченкове поетичне слово має велику силу і далі панує над душами свого народу Т.Г. Шевченко „належить до тих рідкісних людей, які жили й діяли, але яких дії не зупинилися зі смертю, навпаки, по смерті їхні дії спотужились, і стали ще більш небезпечними для ворогів, їхніх ідей, що ми можемо назвати їх безсмертними...”.² Своєю першою збіркою творів “Кобзар” (1840 р.) він відкрив нову епоху історії української літератури.³

Т.Г. Шевченко ставився до своєї творчості як до дуже відповідальної і важкої дії: „...*Мій Боже милий! Даруй словам святу силу – людськеє серце пробивать, людській сльози проливать: щоб милость душу осінила, щоб спала тихая печаль на очі їх, щоб стало жаль моїх дівчаток, щоб навчились путями добрими ходить, святого Господа любить, і брата милувать!...*”.⁴ Пов’язання любови до Бога і милосердя до ближнього – є лейтмотивом усієї творчості Тараса Шевченка.

Родоначальник революційно-демократичного напрямку в українській літературі він проклав шлях і для прогресивної дитячої літератури. Твори Шевченка глибокоідейні, демократичні, пов’язані з народною поетичною творчістю. Більшість творів Т.Г. Шевченка універсальні для сприйняття дітьми всіх вікових категорій.

З 1961 року в Україні живе традиція друкувати для дітей “Малий Кобзар”, в якому були вміщені вибрані твори поета.

1. Стеблевська Аріядна. Збірник наукових праць Канадського НТШ, Торонто, Онтаріо, Канада, 1993, 383 с. - С.178.
2. Там само – С.172.
3. Кобзар Тараса Шевченка. С-Петербург/ в друкарні П.А.Куліша, 1860.
4. Див. Т.Г.Шевченко. „Неначе цвяшок...”/ Молитва із поеми „Марина”/ <http://poezia.org/ua>

Для малюків дошкільного віку відібрано поезії Т.Г. Шевченка, в яких оспівується краса рідної землі: “Реве та стогне Дніпр широкий”, “Защебетав жайворонок”, “По діброві вітер виє”, “Встала й весна”, “Сонце заходить, гори чорніють”, “Садок вишневий коло хати”, “Ой діброво – темний гаю!”, “Зацвіла в долині червона калина” та інші. Дітям молодшого шкільного віку

окрім віршів доступні твори поета на інші теми: про знедолене дитинство, про тяжке життя селян-кріпаків, вірші на революційні теми: “Сон”, “Мені тринадцятий минало”, “Якби ви знали, паничі...”, “Заповіт” та ін.

Тарас Шевченко замислювався над тим, як потрібно будувати майбутнє українського народу, як треба виховувати молоде покоління. *“Ох, діти! Діти! Діти! Велика Божя благодать!”* – пише він у поемі “Княжна”. Для Шевченка тема дітей – характерна риса всього українського народу. *“Нічим не можна так швидко задобрити мову українського земляка, як пригорнути його дитину...”* – писав Шевченко.^{1,2} Любов до дітей, за глибоким переконанням Тараса Григоровича, повинна бути властива всім хорошим людям. Сам Шевченко відчував якийсь особливий потяг до дитини, про це свідчить його біографія, про це ж писав він й у своєму щоденнику. Як глибокий знавець дитячої психології Т.Г. Шевченко показує, як бувають вдячні діти за виказану їм ласку, і як чутливо вони сприймають тепле до них ставлення, навіть коли його намагаються приховати. Так, у повісті “Нещасний” Т. Шевченком талановито і зворушливо змальовані діти, які залишилися без матері і дістали на свою біду мачуху.

Шевченко був великим учителем. Все своє життя він боровся за те, щоб дати людям знання, освіти: *“...учітесь, читайте і чужому научайтесь, і свого не цурайтесь...”* – заповідав поет.

1. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Веселка, 1990. / Передмова Д.Павличка – С.7 , або <http://www.kobzar.info/kobzar/works/poetry/>

2. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів у 12 т. / НАН Україна. Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка; редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін.; перед. сл. І.М. Дзюба. – К., 2001-2003. – Т. 1-6.

3. Див. „І мертвим, і живим...” Шевченко Т.Г. / Повне зібрання творів у 12 т. / НАН Україна. Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка; редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін.; перед. сл. І.М. Дзюба. – К., 2001-2003, або <http://poetry.uazone.net/kobzar>

Т.Г. Шевченко брав безпосередню участь у справі народної освіти. Тоді, коли на Україні не було шкіл з українською мовою викладання, він видав “Букварь южнорусский” (1861), який став однією з перших дитячих читанок на Україні. „Южнорусській букварь” – остання прижиттєва книжка Тараса Шевченка. Цей посібник для навчання грамоти українською мовою в

недільних школах він уклав восени 1860 року. Наприкінці грудня його було надруковано тиражем 10000 примірників, хоча на обкладинці час видання позначено наступним 1861 роком. Слід зауважити, що повна назва книги – "Южнорусскій букварь" – була спричинена не стільки бажанням автора, скільки його міркуваннями, зумовленими зовнішніми чинниками, – на той час існувала видавнича традиція, за якою назви українських книжок, що видавалися в Петербурзі, на обкладинці і титульній сторінці позначалися російською мовою. Це підтверджується і таким фактом: по виході видання у світ Шевченко неодноразово згадує цю книгу в листах, називаючи просто "Букварем", і жодного разу не вживає слова "южнорусскій".¹

Поета зворушливо ставиться до потягу трудового народу до знань, бажання будь-якою ціною вивчити своїх дітей, щоб мали вони кращу долю: вдова тяжко працює, вибивається із сил, збирає гроші, щоб прокормити дітей, щоб *"...і воно, удовине, до школи ходило..."*.²

Т.Г. Шевченко вважав найбільшим скарбом книгу. Художньому слову поет надавав особливого значення, розуміючи його чудодійну силу. Важливим чинником, на думку поета, є кращі зразки народної творчості, які прищеплюють здорову народну мораль. Та і його власна поезія стала рідною сестрою народній творчості. У свій буквар Шевченко включив дві народні думи: "Про Марусю Богуславку", та "Олексія Поповича".

1. Яцюк В. Кобзаревий «Буквар» / Шевченко Т.Г. Буквар південноукраїнський 1861р. – К., 1991, - С.52-62.

2. Там само, або <http://oursong.narod.ru/kobzar/>

"Почав "Кобзарем", а закінчив "Букварем", – із сумом мовив якось Пантелеймон Куліш, котрий у різний час був для Шевченка то другом-однодумцем, видавцем і редактором його поезій, то ревним суперником на терені історико-літературних змагань, а то й дошкульним критиком частини творчого доробку митця. Справа в тому, що Шевченковому виданню передувала поява Кулішевої "Граматки". Назвою вона відрізняється, але за суттю – це той самий буквар, хоча й скомпонований на дещо інших засадах. Кулішева "Граматка" з'явилася 1857 року.

У Кулішевій "Граматці" і Шевченковому букварі більше спільного, аніж такого, що можна протиставити. Вони подібні не тільки будовою, але і змістом навчального матеріалу (окремо виділені молитви, українські думи, прислів'я тощо). Розпочинаються обидві книжки азбуками і однаковими шістьма уривками із Шевченкових переспівів "Давидових псалмів", які в обох випадках призначені для читання по складах. Зауважимо, що саме в "Граматці" вперше опубліковано п'ять віршів із вказаних переспівів, здебільшого в уривках.¹

При оцінюванні Шевченкового букваря як навчального посібника слід пам'ятати, що він писався не тільки, а можливо, не стільки для дітей, як для дорослих, адже переважно дорослі люди в недільні та святкові дні здобували початкову освіту в школах, які через те і називалися „недільними”. Що ж до змісту букваря, то він наскрізь перейнятий демократичними і гуманістичними ідеями, починаючи із перших рядків: *„чи є що краще, лучче в світі, як укупі жити. З братом добрим добро певне познать, не ділити?..”*.²

Звернімося ж до основних мотивів і образів поезій Т.Г. Шевченка які входять у коло дитячого читання. Т.Г. Шевченко був глибоко переконаний, що вихованням дітей повинна займатися передусім мати, і рядками своїх поезій стверджував красу і відданість материнської любові: *“у нашім раю на землі нічого кращого немає, як тая мати молода з своїм дитяточком малим”*.³

1. Цит. за: Яцюк В. Кобзаревий «Буквар» / Шевченко Т.Г. Буквар південноукраїнський 1861р. – К., 1991. - С.52-62.

2. Там само.

3. Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у шести томах, Т.2 В-во АН УРСР, 1963.

Образи матері-трудівниці і дитини розкрито в багатьох відомих шевченківських поезіях, таких як “Катерина”, “Наймичка”, “Княжна”, “Відьма”, “Марина”, “Марія” та ін. У них крізь пекучі рядки про обкрадене материнство і бездольне сирітство часто пробивається світла мрія про щасливе майбутнє.

М.Рильський писав, що “...такого полум’яного культу материнства, такого апофеозу жіночого кохання і жіночої муки не знайти, мабуть, ні в одного з поетів світу”.¹

Ряд творів Т.Г.Шевченка про дитинство має автобіографічну основу: “Якби ви знали, паничі...”, “І виріс я на чужині...”, “Мені тринадцятий минало...”, “А.О.Козачевському”.

У Т.Г. Шевченка є низка віршів, в яких розкривається образ дитини в усій різноманітності її психологічних характеристик, спостерігається властивий лише дитині спосіб мислення: “Дівча любе, чорнобриве”, “Ми вкупочці колись росли”, “І золотої, й дорогої...”, “На великдень, на соломі” та ін.

Значною частиною творчого доробку геніального Кобзаря, що увійшов у коло дитячого читання є пейзажна лірика. Високомайстерне змалювання чарівної краси української природи побудоване в Шевченка на засадах відданої любові до неньки України. Але подекуди й крізь ліричні рядки його поезій про природу можна відчуття тяжкий сум за долю свого народу:

По діброві вітер вис
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий
Марне зеленіє.
Кругом поле, як те море
Широке, синіє....²

Поетична мова Шевченкових творів виростала передусім із скарбниці української народної поезії, зі Святого Письма, творчого спадку Г.Сковороди. Добре був обізнаний Тарас Григорович і з літературою Ренесансу, „Знав і Данте,.. і Торквато Тассо,.. і Шекспіра...”.³

1. Рильський М. Твори. – В 10 т. – Т.10. – К.: Держ. літ. видав. України, 1962. – С.148.

2. Т.Г. Шевченко. Уривок із поеми „Тополя”/ Кобзар. – К.: Веселка, 1990. – С.77-78.

3. Стеблевська Аріядна. Збірник наукових праць Канадського НТШ, Торонто, Онтаріо, Канада, 1993.- 383 с. - С.188.

Він був надзвичайно мистецьки обдарованою людиною. Чи не тому так легко лягають на пам'ять, навіть дітям дошкільного віку, рядки Шевченкових поезій, як-от: трьохстрофний, лаконічний і водночас живописний і красномовний щодо змалювання картини сільського життя вірш “Садок вишневий коло хати”; побудований на уособленні (діброва – донька, батько – рік) вірш “Ой, діброво – темний гаю!”; сповнений глибокого почуття радості від спостереження краси цвітіння юного дерева вірш “Зацвіла в долині червона калина” та ін.

З творчістю Т.Г.Шевченка пов'язані найкращі традиції української літератури. Твори Т.Г.Шевченка, так само, як і його біографія позначені величезною силою впливу на підростаюче покоління. З біографією гуніального поета у доступній формі можна знайомити навіть дітей дошкільного віку.

Завдання і запитання і для самоконтролю

1. Які вірші Т.Г.Шевченка для дітей оспівують красу української природи?
2. Які вірші Т.Г.Шевченка присвячені темі знедоленого дитинства?
3. Які вірші Т.Г.Шевченка побудовані на автобіографічній основі?
4. В яких поезіях Т.Г.Шевченка зображено тяжку долі жінки-кріпачки?
5. Які твори увійшли до створеного Шевченком Букваря Южноруського?
6. Проаналізуйте художню майстерність поета у зображенні дитини і відчуттів дитячої душі у поезіях “Дівча любе, чорнобриве”, “І золотої, й дорогої...”.
7. Для якого віку можна рекомендувати ті чи інші твори Т.Г.Шевченка для дітей?
8. Які слова з підготовлених творів необхідно пояснити дітям? Як це зробити?
9. З якої поеми Т.Г.Шевченка ці рядки: “Ох, діти! Діти! Діти! Велика Божа благодать!”?

Костянтин Ушинський

(19(02)2.03.1824 – 22(23).12.1870)

*„Якщо медикам ми довіряємо наше здоров'я,
то вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших,
ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє Вітчизни”.*

Ім'я Костянтина Дмитровича Ушинського, українця за походженням, одного з основоположників педагогічної науки і народної школи, сяє найяскравішою зіркою в сузір'ї видатних діячів освіти другої половини ХІХ століття. Творча спадщина геніального російського педагога назавжди увійшла в золоту скарбницю світової педагогічної культури і є національною гордістю як російського, так і українського народу.

К.Д. Ушинський народився в Тулі в сім'ї дрібнопомісного дворянина. Його батько — Дмитро Григорович Ушинський — багато років перебував на військовій службі, ветеран Вітчизняної війни 1812 р., за станом здоров'я в чині підполковника пішов у відставку й працював службовцем у різних установах. Мати — Любов Степанівна Гулак-Капніст, українка, походила з родини відомого українського письменника Василя Васильовича Капніста, який народився і жив у с. Обухівка Миргородського повіту Полтавської губернії. Дитячі й ранні юнацькі роки Костянтин Ушинський провів в Україні, у маєтку батька в урочищі Покровидина, на мальовничому березі ріки Десни, поблизу міста Новгорода-Сіверського Чернігівської губернії.

Україна увійшла в розум, плоть, душу та серце майбутнього педагога разом із природою, цікавими сусідами — українцями, українськими дітьми — ровесниками, з якими грався, та під впливом української народної педагогіки, разом з українською мовою, яку добре знав і щиро любив, охоче спілкувався нею. Цьому сприяла передусім його мати, яка сама керувала початковим навчанням сина, увела його у світ українства, пробудила в ньому допитливість, інтерес до читання, прищепила любов до України. Вона померла, коли хлопцеві було 11 років. Про неї Костянтин Дмитрович зберіг на все життя найтепліші спогади. І хоча Ушинський писав свої праці російською мовою, але він належить і Україні, з якою завжди був кровно і духовно зв'язаний.

Міцний фундамент знань і шанобливе ставлення до науки дало К. Ушинському навчання в Новгород-Сіверській гімназії (першій гімназії в Лівобережній Україні), особливо під впливом директора гімназії професора Фітимківського, відомого вченого, одного із засновників Харківського університету. У 1840 р. К. Ушинський вступив до Московського університету на юридичний факультет. Але щоліта, під час студентських канікул, залюбки приїжджав оздоровлюватися додому, до родини, в Україну.

У 1844 р., блискуче закінчивши Московський університет, К. Ушинський був залишений там на два роки для підготовки до професорської діяльності. З 1846 р. працював на посаді професора Ярославського юридичного ліцею, звідки 1849 р. був звільнений за демократичний напрям лекцій. Тривалий час Ушинський служив урядовцем у Міністерстві внутрішніх справ, виконуючи роботу, яка не задовольняла його ні морально, ні матеріально. Влітку 1851 року, перебуваючи в службовому відрядженні у Чернігівській губернії, він одружився з подругою свого дитинства Надією Семенівною Дорошенко, яка походила зі славного українського роду Дорошенків і була дочкою українського дворянина, їй належав хутір Богданка в Глухівському повіті Чернігівської губернії. Мали вони трьох синів і трьох дочок.

У 1854 р. К.Д.Ушинський влаштувався на посаду вчителя, а потім інспектора Гатчинського сирітського інституту, де значно поліпшив навчально-виховну роботу. З 1852 р. співпрацював у педагогічних часописах "Журнал для воспитания" та "Русский педагогический вестник", в яких публікував статті "Про користь педагогічної літератури", "Про народність у громадському вихованні", "Три елементи школи", "Шкільна реформа в Північній Америці" та ін. Наприкінці 1859 р. К.Д. Ушинського було призначено на посаду інспектора класів Смольного інституту шляхетних дівчат, який під його керівництвом перетворився на провідний навчально-виховний заклад. Одночасно він продовжував вести активну літературну й громадську діяльність.

Широко відомі його навчальні книги: „Дитячий світ” і „Рідне слово”, які принесли К.Д.Ушинському надзвичайну популярність, великий авторитет і заслужену славу

Улітку 1862 р. К.Д.Ушинського відправили за кордон для вивчення питань постановки жіночої освіти. Це відрядження тривало аж п'ять років. За кордоном Костянтин Дмитович вивчав постановку освіти в ряді європейських країн: Швейцарії, Німеччині, Франції, Бельгії та Італії. Видатний педагог-патріот тяжко переживав розлуку з батьківщиною. В одному з листів (11 листопада 1863 р.) він писав: "Страшно стає, як подумаю, що через рік чи два й останні тоненькі зв'язки мої з Руссю порвуться, і я залишусь десь у Німці чи Женеві, як острівець, загублений серед океану".¹ Незважаючи на те, що здоров'я з кожним днем погіршувалось, Костянтин Дмитович і на чужині проводив напружену наукову роботу. Склавав книжку для читання "Рідне слово" (1864 р.), написав статтю "Педагогічна подорож до Швейцарії", підготував до друку два томи фундаментальної праці "Людина як предмет виховання" (1868 р.), зібрав матеріал до третього тому цього унікального твору.

Повернувшись на батьківщину, Ушинський жив і працював у Петербурзі. Але його здоров'я ставало дедалі гіршим і лікарі категорично заборонили йому жити в туманному місті. За їх порадою він на початку 1870 р. поїхав до Австрії, потім лікувався в Криму. Звідти К.Д.Ушинський відправився в Україну. Але тут його спіткало тяжке горе: загинув старший син Павло. Восени 1870 р. разом із сім'єю К.Д.Ушинський оселився в Києві. У жовтні він знову мусив виїхати на лікування до Криму, але по дорозі застудився, що призвело до запалення легенів. Костянтин Дмитович зупинився в Одесі у готелі "Північний". Через кілька днів до хворого приїхала вся його родина. Ушинський почувався дуже погано, але мужньо переносив тяжку недугу. Помер учений за робочим столом. Тіло К.Д.Ушинського перевезли до Києва і

поховали, згідно з його заповітом, на кладовищі Видубицького монастиря, на березі Дніпра, під старезним каштаном.

На вершину світової педагогічної думки К.Д.Ушинський піднісся завдяки тому, що джерелом його творчості була народна педагогіка. Особливого місця у вихованні дітей К.Д.Ушинський надавав народній казці, адже народні казки, на його думку, “складені спеціально для дітей”; вони є неперевершеними “першими, блискучими спробами народної педагогіки”.¹

Сторінки його творів щедро засіяні золотими розсипами народної педагогіки. Учений ставив народну казку над усіма видами літературної творчості.

1. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения. / М. Просвещение, 1968., - 554 с. – С. 130.

У своїй праці “Рідне слово” К.Д.Ушинський вмістив безліч фольклорних творів і своїх власних, близьких за змістом і формою до народних: казок, легенд, дум, а саме: 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 баєчку і жарт, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок. Педагог використовував маленькі оповідання в кілька рядків, народні і свої власні, – для того, щоб дитина, прочитавши їх, змогла відразу усвідомити їх зміст і переказати. К.Д.Ушинський рекомендував педагогам використовувати ці оповідання, щоби “привчати дітей до користування правильною літературною мовою усно і письмово”.¹

К.Д.Ушинський адаптував вітчизняні й зарубіжні вірші спеціально для дітей з “педагогічною метою” таким чином, щоб у них був присутній “каданс і рима, що подобаються дітям”.² Він рекомендував педагогам розкривати зміст кожного вірша перед тим, як пропонувати його вивчення; робити це ненав'язливо, з коротким поясненням незнайомих дітям слів. Серед головних видів занять з рідної мови педагог виокремив бесіди з дітьми та “тлумачне читання і вивчення напам'ять літературних зразків”.³ На думку педагога, твори для дітей повинні відрізнятися “правильністю мовлення, ...логічною і

історичною”.⁴ Твори для читання і вивчення напам’ять повинні бути доступними за своїм змістом для дитячого розуміння, інакше дитина не зможе свідомо використовувати багатства слова у власному мовленні, а лише “збільшить і без того великий запас слів і зворотів, неусвідомлених або напівусвідомлених дітьми”.⁵ Твори для дітей повинні передавати тільки ті почуття, які вже розвинені в маленької людини, щоб не дозволити їй використовувати слова “без почуття”; вони повинні нести в собі високу моральну спрямованість. Як зауважував К.Д.Ушинський, у тогочасній літературі було дуже мало справжніх творів для дитячого читання, які можна було б об’єднати хрестоматійно.

1 Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения. / М. Просвещение, 1968., - 554 с. – С. 132.

2 – Там само С. 133.

3 – Там само С. 162.

4 - Там само С. 166.

5 - Там само С. 166.

Одним із завдань навчання рідної мови, за Ушинським, є “розвиток дару слова” – тобто вміння самотійно та логічно виражати свої думки і найкращим засобом для цього, на його думку, є “наочність того предмета”, про який буде мова, чуттєве переживання, що супроводжуватиме його. “Спробуйте про одну й ту ж саму подію розповісти двом дітям, однаково здібним, – писав Ушинський, – одній за малюнком, а другій без малюнків, – ви оцініте тоді все значення малюнків для дитини”.¹

Привчити дитину міркувати живими і правильними образами – означає закласти міцні основи для її логіки, – всі наші розумові висновки, як зауважував учений, складаються з образів, які ми сприйняли, і чим вони яскравіші і повніші, тим і розумові висновки будуть правильнішими. Тому “вправи дару слова” повинні бути систематичними, логічними; усними і письмовими. Тільки після засвоєння думки і почуття, що склали форму мовлення, дитина справді оволодіває цією формою і завдяки їй отримує “ключ до скарбниці народного духу”.² Великий педагог рекомендував учителям спочатку самим осмислити твір, який вони будуть пропонувати дитячій увазі, дати йому “сувору логічну й естетичну оцінку”, подивитися на

нього, “як на вікно, через яке можна показати дітям той чи інший бік народного життя”.³ Але недостатньо, щоб діти лише зрозуміли той чи інший твір, потрібно, щоб вони ще його й відчули.

У поетичних творах багато що сприймається відчуттям і не пояснюється лише розумом. Отже, на думку К.Д. Ушинського, спочатку дітей спрямовують до розуміння того, про що буде йти мова у художньому творі, і лише потім читають, “не послаблюючи враження зайвими поясненнями”. Дітям потрібно самим відчувати красу твору і не спрощувати їхнє сприйняття своєю критикою.

1. Ушинский К.Д. Про сімейне виховання. – К., В-во Радянська школа, 1974., - 150 с. – С. 108.

2. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения. / М. Просвещение, 1968., - 554 с. – С. 194.

3 Ушинський К.Д. Мышление и речь/ Собр. сочинений.: В II т. М., Л., 1950. Т. 10, 133 с. - С 79-125.

К.Д.Ушинський уважав, що дитяче сприйняття не слід обтяжувати передчасним переживанням, яке не знайде свого місця в серці дитини, а лише створить звичку до пустої фрази, що не буде пов'язана з пережитим почуттям. Теж саме стосується й моралі, яка не повинна базуватися на пустих моральних сентенціях. Моральне відчуття повинно діяти лише через життєвий пережитий досвід або через літературний твір, в якому описується той чи інший моральний вчинок, почуття, думка, які дитина здатна відчуті і зрозуміти.

Формальне вивчення мови, на думку К.Д.Ушинського, суперечить самій природі дитини, для якої характерне захоплення самою думкою, змістом, явищем, фактом, а не формою висловлення своєї думки. Численна кількість готових словесних зворотів, влучних фраз, які створює письменник, заповнюють голову дитини, “пропонують їй завжди готову і красиву оболонку для будь-якої пустої або неправдивої думки”.¹ Не саме знання, зауважував Ушинський, а ідея, що потрапляє в розум дитини із засвоєнням того чи іншого знання, складає “серцевину і останню мету заняття”. Він перебрав усі теми, які звичайно обирають для дитячих читань, і зупинився на темах “природничої історії”, мотивуючи свій вибір, по-перше – наочністю

предметів, по-друге – логікою природи, – найдоступнішою і найкориснішою логікою для дітей. Він наполягав, що книга для дітей повинна бути як змістовною, так і захоплюючою, бо “навчання – це праця і повинно залишатися працею, але працею, сповненою думки”.² З огляду на те, щоби показати дітям зв’язок науки і життя, Ушинський у своїх творах знайомив їх із хвойним лісом, домашніми тваринами, звичайними металами, силами природи, тобто з усім тим, з чим вони мають змогу зіткнутися в реальному житті. Педагог наголошував на тому, що вихователь, учитель повинен своїми запитаннями “...примушувати ...занурюватись у смисл того, про що читають, ... збуджувати увагу” дитини і при тому не втомлювати її. Разом з розвитком дитини потрібно поступово ускладнювати запитання. У відповідях діти повинні повторити запитання. Перед читанням слід використовувати наочність і своїми запитаннями “стимулювати дітей зробити ... докладний опис”.³

1. Ушинский К.Д. Про сімейне виховання – К., В-во Радянська школа, 1974, - 150 с. – С. 203.

2. Там само С.207.

3. Там само С.212.

Його твори – “статті”, вміщені у книзі “Дитячий світ”, базуються на наочних і природних предметах і явищах – “Діти в гаю”, “Зима”, “Весна”, “Літо”, “Осінь”, “Поїздка зі столиці в село”, в яких автор намагається поєднати знання науки з чуттєвим сприйняттям дітей.

Важливого значення надавав письменник мові своїх розповідей і казок. Автор „Дитячого світу” і „Рідного слова” зізнавався, що „намагався розповідати про обрані речі простою мовою, не вживати незрозумілих дітям слів”. Так, мова, якою написана “Читанка” К.Д.Ушинського, – проста, без уживання незрозумілих дітям слів, але і без наслідування “дитячого способу висловлювань”.¹ “Дитячий белькіт, як зауважував Ушинський, цікавий для дорослих, а не для дітей, і одним із завдань серйозного навчання є привчити дитину до серйозної наукової мови”.² Мова оповідань К.Д. Ушинського тим і прекрасна, що позбавлена всіляких красивостей і чужа до того, що він сам

називав „формальним” прикрашательством, тобто пустотою й неправдою, прикритою блискучим вбранням.

Геніальний педагог прагнув об'єднати навчання дітей наук зі сприйняттям їх через літературні твори, і тим самим прищепити їм навички правильного і усвідомленого мовлення.

1. Ушинский К.Д. Про сімейне виховання. – К., В-во Радянська школа, 1974., - 150 с. – С. 114.
2. Ушинський К.Д. Руководство к преподаванию по «Родному слову»/ приложение к практической грамматике./ Собр. соч.: В 11 т. - М.; Л., Т. 7, 1949. с. 225-340.

Отже, К. Д. Ушинский уважав, що починати навчання слід з оповідань про пори року, про саму людину, про диких та домашніх тварин, птахів, рослин, дерева, мінерали, повітря, воду. Основний акцент він ставив на активній роботі думки і відчуттів дитини. Педагоги виокремили у книгах Ушинського художній матеріал знайомство з яким слід починати ще в дошкільному дитинстві. І це передусім стосується літературної творчості самого К.Д.Ушинського як автора невеличких розповідей про природу: тварин, пори року („Вітер і сонце”, „Два плуга”, „Сліпий кінь”, „Лисиця і козел”, „Скарги зайчика”, „Півень і пес”, „Бішка”, „Хоробрий пес”, „Мишки”, „Козел”, „Лисиця і гуси”, „Півник з сім'єю”, „Корівка”, „Умій почекати”, „Ворона і рак”, „Васька”, Козенята і вовк”, „Чотири бажання” та ін.).

Тварини предсталені Ушинським зі своєю характерною поведінкою і в тій життєвій ролі, яка невіддільна від природи. В невеличкому оповіданнячку „Бішка” йдеться : *„А ну, Бішко, прочитай, що у книжці написано!»* *Понюхав песик книжку та й геть пішов.* „Не моє, - каже, -- діло книги читати. Я будинок охороняю, ночами не сплю, гавкаю, злодіїв та вовків лякаю, на полювання ходжу, зайчика відстежую, качечок шукаю, поноски тягну – досить з мене й цього”.¹ Пес розумний, але не настільки, щоб міг книжки читати. Кожному від природи дано своє завдання.

В оповіданні „Васька” у такій самій простій формі йдеться про те, що робить у домі котик. Ушинский веде мову, як справжній казкар - у тому стилі, який знайомий дитині з народних пісеньок. Однак невдовзі Ушинский залишає тон потішок - пісеньок і продовжує розповідь з наміром розбудити в

дитині допитливість. Нащо котикові великі очі? Нащо чутливі вуха? Нащо сильні лапки й гострі кігтики? Котик ласкавий, а *„спіймалась мишка -- не гнівайся”*.²

1. Ушинський К. Д. Дітям: оповідання та казки. Для мол. шк. віку / пер. з рос. М. Шумило. - К.: Веселка, 1977. - 135 с.

2. Там само.

В оповіданні „Лисиця Патрикіївна” обсяг знань про тварин, які Ушинський пропонує дітям, ще більший. Дитина пізнає, не тільки те, що в лисички *„зубки гострі”*, *„рильце тоненьке”*, *„вушка на маківці”*, *„хвостик на відльоті”*, а *„шубка тепла”*, а й те, що лисичка красива – *„кума причепурена: шерсть пухнаста, золотиста; на грудях жилет, а на шиї білий галстучок”*; що лисичка *„ходить тихесенько”*, пригинаючися до землі, наче кланяється; що *„хвіст носить бережливо”*; що риє нірки, і що в норі безліч ходів-виходів, що підлога в норі вистелена травою; що лисичка – розбійниця: краде курей, качок, гусей, *„не помилує навіть кролика”*.¹ Письменницький зір Ушинського гострий, погляд на світ - поетичний: таким способом розмовляє з дитиною добрий наставник, який любить і пожартувати. Жартівлива манера оповідання природньо поєднується з його повчальним змістом, – коли виконуєш якусь роботу слід бути уважним.

Поступово ускладнюючи зміст своїх оповідань, Ушинський пропонує дітям „Історію однієї яблуньки” – про те, як із зернятка виросла дика яблунька. Письменник не упускає жодної деталі: як проросло зернятко – *„пустило донизу корінчик, а доверху вигнало два перших листочки”*, як *„між листочків вибігло стебельце з брунькою, а із бруньки вийшли зелені листочки”* і т.ін.²

Ушинський-педагог прагнув зробити пізнання навколишнього світу радісним для дітей. В оповіданні „Як сорочка у полі виросла” йдеться про те, як дозрівав льон, як він цвів, як із льону виготовили кудель, а потім нитки, як зіткали полотно, а потім пошили сорочку. Окрім прагнення збагатити дитину знаннями, в оповіданні спостерігається бажання прищепити їй повагу до праці, досвіду і знань селянина.

У своїх літературних творах для дітей К.Д. Ушинський намагався передати тонкощі побутового життя, які давали дитині більше, ніж будь-які повчання, як-от: в оповіданні „Гадюка”, де йдеться про зустріч хлопчика зі змією. Ушинський докладно розповідає про те, чим відрізняється вона від звичайного вужа. Уважний погляд відразу може відрізнити вужа від гадюки за жовтими смужками біля голови. У вужа *„в роті невеликі гострі зуби, він ловить мишею і навіть пташок, а інколи може навіть прокусити шкіру; але немає яду в цих зубах, й укусу вужа безпечний”*.³ Зовсім інша справа – гадюка. Ушинський згадує про різні випадки, коли гадюка кусала скотину й людей. Ненав’язливо проступає основна думка оповідання і дитина сама може зробити висновки.

1. Ушинський К. Д. Дітям: оповідання та казки. Для мол. шк. віку / пер. з рос. М. Шумило. - К.: Веселка, 1977. - 135 с.

2. Там само.

3. Там само.

Оповідання пізнавальної природознавчої спрямованості К.Д.Ушинського близькі до оповідань на морально-етичні теми. Це ті ж оповідання про пташок і тварин, але з очевидною дидактичною метою. Письменник не вдається до набридливих повчань. Мораль прямо не сформульована, але зрозуміла. У своїх оповіданнях Ушинський застерігає дітей від нерозумних бажань.

Безсмертна спадщина геніального педагога справила великий вплив на розвиток вітчизняної й усієї світової педагогіки, а його літературні твори про тварин, рослини, явища природи, народні казки, оповідання, пісні ввійшли в класику світової літератури, як одні з найкращих для дітей.

В Україні ім'я вченого-педагога присвоєно Південноукраїнському державному педагогічному університету в Одесі, у Києві К.Д.Ушинському встановлено пам'ятник; на його честь названо одну з вулиць міста.

Завдання і запитання для самоконтролю

1. У чому полягає освітнє і художнє значення навчально-методичних книг Ушинського “Людина як предмет виховання”, “Дитячий світ”, “Рідне слово”?
2. Як розкрито К.Д.Ушинським образи тварин у творах “Бішка”, “Васька”, “Лисиця-Патрикїївна”, “Півник з сім'єю”, „Курка та каченята”, „Чуже яєчко” ?

3. Яке виховне значення казок і оповідань К.Д.Ушинського?
4. Які запитання Ви поставите дитині після читання творів К.Д. Ушинського: “Бішка”, “Васька”, “Лисиця-Патрикіївна”, “Півник з сім’єю”, „Курка та каченята”, „Чуже яєчко”? Які слова можуть бути незрозумілими для дітей дошкільного віку? Як слід пояснити дітям значення цих слів?

Леонід Глібов

(5.03.1827 – 10.11.1893)

*“Нащадки сіверян, полян, дулібів,
малята вчать ті сонячні слова,
що, ніби чародійник з рукава,
ти сипав їм – і в доброті не схибив...
Сини і дочки! Щебетанням славте
Дідуся, що за тих сумних часів
“Дзвінком” серця дитячі веселив.”*
М.Т. Рильський. „Чернігівські сонети”

Леонід Іванович Глібов народився в селі Веселий Поділ на Полтавщині в сім’ї управителя маєтків панів Родзянків, про яких О.С. Пушкін і Т.Г. Шевченко згадували як про грубих і розбещених кріпосників-самодурів. Початкову освіту здобув удома під керівництвом матері Орини Гаврилівни, а 1840 року вступив до Полтавської гімназії. Перша його збірка „Стихотворения Леонида Глибова” виходить у 1847 р. в Полтаві.

Саме в ті роки Л.Глібов відчув своє справжнє поетичне покликання – складання байок. З-під пера талановитого юнака з’являються твори-байки “Вовк і Кіт”, “Лебідь, Щука і Рак”, “Жаба й Віл”, “Дві Бочки”, “Зозуля й Півень”, які за змістом були подібні до байок Івана Крилова. Відомо, що писати байки Глібов почав під впливом видатного російського байкаря. Однак, навчаючись у Крилова, Глібов не копіював його, не перекладав, а підходив творчо до художнього осмислення сюжету твору, який брав за зразок, і подавав його на матеріалі українського життя.

До жанру байки Глібов звертався й під час навчання в Ніжинському ліцеї вищих наук, до якого він вступив у 1849 р. Після закінчення ліцею 1855 року, вже одружений, Л.Глібов працював учителем історії та географії в

Чорному Острові на Поділлі, а з 1858 року — у Чернігівській чоловічій гімназії. 1861 року Глібов став видавцем і редактором газети „Черниговский листок”. Під впливом творів Т.Г. Шевченка Леонід Глібов у той час написав поезії “Думка”, “Зіронька”, “Пісня”, “Журба”. У поезії він проявив себе талановитим ліриком. Не випадково, покладена на музику його поезія “Журба” стала народною піснею. Ця пісня, повита зажурою, як і більшість народних пісень, не викликає песимістичного настрою, а лише тихий смуток за весною людського життя.

Через два роки, які Леонід Глібов провів у Ніжині, він повернувся до Чернігова (1865 р.) і деякий час працював дрібним чиновником у канцелярії губернатора. У 1867 році Л.Глібов став управителем земської друкарні, і продовжував активну творчу працю, готував збірки своїх байок, видавав книги — „метелики”, друкував фейлетони, театральні огляди, публіцистичні статті, поезії російською мовою, твори для дітей. Перша збірка „Байки Леоніда Глібова”, що містила 36 творів, вийшла в Києві 1863 року, але майже весь тираж її був знищений у зв'язку з валуєвським циркуляром. У 1872 вдалося видати другу, доповнену в порівнянні з першою, книгу байок.

Байки, статті, фейлетони Леоніда Глібова гостро викривали вади тогочасного суспільства — реформу 1861 року, царський суд, хабарництво чиновників, жадобу до збагачення, фальш і лицемірство. Тому і посьогодні вони є актуальними. З ім'ям Леоніда Глібова пов'язаний новий етап в історії розвитку байки в українській літературі. На той час у світі були широко відомі байки Езопа, Федра, Лафонтена, Крилова, а в Україні — Сковороди, Гулак-Артемовського, Гребінки, Боровиковського. Але, не випадково І.Франко назвав Глібова “найкращим українським байкописом”. Уже багато поколінь людей від дитинства до старості супроводжують мудрі та проникливі, лагідні й ущипливі, жартівливі й сумовиті слова байок Леоніда Івановича Глібова.

Л.І.Глібов написав 107 байок, які становлять золотий фонд нашої культури. Кращі з них використовуються для дитячого читання (“Вовк та

ягня”, “Щука”, “Коник-стрибунець” та ін.). Уважається, що твори алегоричного характеру досить складні для розуміння дітей, бо через відсутність соціального досвіду події байки не асоціюються з життям, сучасним чи історично далеким. Проте багато байок Глібова доступні навіть дошкільникам: їх зацікавлює, на противагу дорослим, не алегорія, а колоритні постаті звірів, птахів, риб, комах, їх стосунки, конфлікти, поведінка. Дітям байка нагадує казку. Звичайно й алегоричний зміст певною мірою дітям теж зрозумілий. Коли вони читають або їм розповідають про те, як звірі займаються невластивими справами (“Музики”), як Щуку покарали, кинувши у річку (“Щука”), як Осел-незнайко оцінює спів Солов’я („Осел і Соловей”), і як Синиця збиралася море запалити (“Синиця”), то вони ще не сприймають прозорий викривальний підтекст.

Дітям подобається гумористичне забарвлення, комедійність ситуацій, весела розмовна інтонація, притаманна байкам Глібова.¹ Наприклад, зміст байки “Щука”, яка викриває продажність царського суду, хабарництво, кругову поруку, загалом є доступним дітям, а розв’язка викликає сміх: хіба Щуку покарали, кинувши у воду? Сатиричне спрямування байки посилюється від поцінування суддів: два Осли, Шкапа, два стареньких Цапа, які “недовго думали”, серед яких немає жодного, хто б розумівся на справі. Або як діти щиро дивуються, коли слухають розповідь байки “Синиця”: хіба може пташка підпалити море? І до того ж – вода не горить!

Найбільш популярна серед дітей байка “Коник-стрибунець”. Крім, може, окремих виразів (“земляче”, “непереливки”, “небоже”) тут все зрозуміло навіть дошкільнятам. Вони знають, що мурашки – працюючі, а легковажний безтурботний польовий Коник, який все літо дармував, на зиму опинився без засобів до існування. Діти готові йому співчувати – тим більше, що письменник наділив Коника, на перший погляд, привабливими рисами. Близька за формою до ліричного вірша байка поетично передає атмосферу літа. Однак у байці недвозначно звучить присуд ледарству, легковажності.

Коник, що й серед зими не може забути про принади літа, незважаючи на ліризм у змалюванні образу, характеризується негативно.²

1. Кіліченко А.М. Українська дитяча література Навчальний посібник. К.: Вища школа, 1988. – 264 с.– С. 80-81.

2. Там само – С. 83.

Добре знав письменник вагу фольклору, широко використовував прислів'я і приказки, на народній основі сам створював крилаті вирази: *“І Щуку кинули у річку”*, *“Два хитрих мудрого не переважають”*, *“Так то так, та тільки з хати як?”*, *„Той спить, хто щастя має”*, *„Раденький, що дурненький”* та ін.

Своєрідність творчості видатного українського байкара полягає в у ліризмі, м'якому гуморі, тісному зв'язку з фольклором, мелодійності мови, багатоступінчастості форм. Л.Глібов щедрий на тропи, здебільшого пестливої форми, фольклорного походження, як-от: *„лини гарненькі”*, *„такі малесенькі, як кошенята”*. І майже завжди – емоційно-оцінні: *„мордатий Кім”*, *„сороки-цокотухи”* та ін.

У становленні Глібова – дитячого письменника, безумовно мала своє виняткове значення його діяльність прогресивного педагога, який поділяв і активно пропагував ідеї М.І.Пирогова. Зміст статей, які він друкував у газеті *“Черніговський листок”*, не обмежувався лише проблемами освітянського характеру, що цікавили Глібова передусім. У спогадах сучасників Глібов постає незвичайним учителем, добрим вихователем.¹

Він був справді улюбленцем дітвори. У єдиному на всю Україну дитячому журналі *„Дзвінок”*, що виходив у Львові наприкінці XIX століття, Леонід Глібов друкував свої твори для дітей. У 1891 році з нагоди 50-річчя творчої діяльності Л.І.Глібова в 4-му номері журналу *“Дзвінок”* було зображено письменника у вінку лаврових і дубових листків, в оточенні персонажів його байок. Це свідчило про заслужене визнання. Вчені справедливо підкреслюють, що він умів своїми творами входити у світ дитячих уявлень, торкатися серця юних читачів. Поет ніби теплом сонячного

проміння зігривав паростки дитячих пошуків і мрій. Твори Леоніда Глібова друкувалися у “Дзвінку” під заголовком “Загадки і жарти дідуса Кенира”.

1. Гур'єв Б.М. Леонід Глібов: Літературний портрет. – К.: Дніпро, 1965. - 99с.

Сердечним ставленням до дітей різного віку пройняті його казки, вірші, загадки (“Веснянка”, “Зимня пісенька”, “Пташка”, “Дуля. Весела казочка”, “Котилася тарілочка” та ін.). Поезія Глібова – ніжна, лірична, сповнена дитячого захоплення красою весняних сподівань: *“гляне ясне сонечко в весняне віконечко”, „звеселить і воленьку, і трудящу доленьку, і весь рідний край”*.¹

Л.І. Глібов внутрішнім чуттям розумів, що поезії для малят повинні бути притаманними ліризм, пісенність і гра. Після зачину майже кожного його твору йде, як правило, гумористична розповідь, що розгортається на фоні картини природи. Глібов був ліриком, і тому не міг обійтись без пейзажу, таким чином він створював інтимність, довірливість настрою читача.

Леонід Іванович розумів, який естетичний, пізнавальний потенціал несе в собі загадка. В сюжетопобудові загадок, в яких, до речі майже завжди згадуються діти, Глібов проявив себе як новатор. У цьому йому допомагало добре знання психологічних особливостей дітей. У наш час загадки подаються разом з відгадками, а у тогочасній рубриці “Загадки і жарти дідуса Кенира” їх не було, вони подавалися лише в наступному номері журналу в цій самій рубриці. У загадках Глібова фольклорні традиції злилися з фантазією автора і його власною поетичністю. Він був справді надзвичайно талановитим майстром цього жанру. Умів гармонійно поєднувати зорові і слухові образи. У загадці „Котилася тарілочка”, в якій ідеться про сонце, ніч, комара, сонечко постає у вигляді золотої тарілочки, що *“як жар горить”*, ніч – *“...баба – сама чорна і чорний жупан”*, комар – *“невідомий птах, довгохвостий, гостроносий, на восьми ногах”*.²

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с – С.108 – 109.

2. Там само. – С.111-112.

Глібов був автором оригінальної форми загадки-акровірша, в якому букви рядків, прочитані зверху донизу, дають відгадку. Ці загадки доступні дітям,

які вже знають букви, можуть складати їх у слова. Всього Леонід Іванович створив 54 загадки.

Чудові твори дідуса Кенира, немов безцінні скарби, переходять від покоління до покоління українських дітей. Окрім байок і загадок, до золотої скарбниці української культури увійшли 40-пісенно-ліричних поезій, 14 акровіршів, 120 ліричних і сатиричних віршів Л.І.Глібова. Твори для дітей Леоніда Глібова відзначаються дотепністю, щирістю, досконалістю форми. Ще за життя письменника вони були визнані як у нашій країні, так і за рубежом. А який щасливий був би дідусь Кенир, коли б знав, що на його творах виховувалась маленька Леся, яка стала великою Лесею Українкою! Батько її, колишній учень Глібова, передав донці любов до творів свого вчителя.

Остання байка „Огонь і Гай” створена Леонідом Івановичем незадовго до смерті. Доживав він свого віку в пошані й славі, але фізично розбитим і майже зовсім сліпим. Помер на 66 році життя в Чернігові, де його й поховали біля Троїцького монастиря.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. В якому році побачила світ перша збірка байок Глібова і чому вона відразу попала під заборону?
2. Чому байки Глібова доступні не тільки для дорослих, а й для дітей?
3. Як, на вашу думку, розуміють діти моральну сутність байок “Щука”, “Музики”, “Коник стрибунець”?
4. Які слова можуть бути незрозумілими дошкільнятам у байці “Щука”, “Коник-стрибунець”?
5. Назвіть вирази із байок Глібова, які стали „крилатими”?
6. Що відіграло роль у становленні Глібова як дитячого письменника?
7. Як називалась рубрика в журналі „Дзвінок” під якою Глібов друкував свої твори? Яке спрямування вони мали? В яких літературних жанрах вони були написані?
8. Наведіть приклади художньої майстерності Глібова у створенні поетичних образів віршів, байок, загадок, акровіршів?
9. Для якого віку дітей, на Ваш погляд, слід рекомендувати читання творів Л. Глібова: “Веснянка”, “Квіткове весілля”, “Зимня пісенька”, “Загадки та відгадки”, “Коник-стрибунець”?
10. Коли побачила світ перша книжечка віршів Глібова і як вона називалась?

11. З якої байки Л.Глібова ці рядки: „*Проспівав ти літо Боже, - Вдача вже тепер твоя така. А тепер танцюй, небоже, на морозі гопака.*”
12. З яких байок Глібова ці „крилаті вирази”: *Щуку кинули у річку*”, “*Два хитрих мудрого не переважають*”, “*Так то так, та тільки з хати як?*”, “*Той спить, хто щастя має*”, “*Раденький, що дурненький*”?

Марко Вовчок

(22.12.1833 – 10.08.1907)

*„...Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких
Людей неситих....”*
Т.Шевченко. „Марку Вовчку”.

*„Найкраще в її писаннях, то без сумніву її мова.
При всій своїй простоті й популярності
вона дуже багата лексиконом і незрівнянно мелодійна...
З простою красою і ніжністю її мови й стилю
в’яжеться нерозривно її ніжна любов
до всіх нещасних і страждущих,
а особливо до найбільш бідними, до жінок.”*
І. Франко.

Марія Олександрівна Вілінська-Маркович, дворянка за походженням — по батькові з українського панського роду Вілінських з Чернігівщини, а по мамі — з княжого роду Радзивиллів, народилася в селі Скатеринівці Слеського повіту Орловської губернії. Виховувалася в приватному пансіоні в Харкові.

По закінченні пансіону Марія потрапила до російського міста Орла під опіку тітки — Катерини Мардовіної. В багатому домі Мардовіних постійно збирались найвідоміші представники місцевої культурної еліти, час від часу навідувались приїжджі артисти, літератори, художники. В організованому тіткою літературному салоні Марія і познайомила з майбутнім своїм чоловіком, українським фольклористом і етнографом О. В. Марковичем, який відбував заслання в Орлі за участь у діяльності Кирило-Мефодіївського товариства.

Проживаючи в 1851-1858 р.р. у Чернігові, Києві, Немирові на Вінниччині, Марія під впливом Опанаса Марковича досконало вивчила життя, культуру, мову українського народу. Збірка перших творів Марка Вовчка, написана в

Немирові, вийшла в Петербурзі під назвою “Народні оповідання” (1857). Це був блискучий початок літературної діяльності. Нікому не відома за межами Немирова дружина вчителя географії провінційної гімназії вмить стає першорядною письменницею.

Тарас Шевченко, прочитавши “Народні оповідання” Марка Вовчка, виявив своє велике захоплення. „Марко Вовчок” – це псевдонім якоїсь пані Маркович. Чи не знаєш ти її адреси? Як не знаєш, то спитай у Каменецького, в типографії Куліша, – я чув, що він добре її знає. Як довідаєшся, то напиши мені: треба буде хоч письмом подякувати їй за її сердечні оповідання” – писав Тарас Шевченко до свого приятеля М.Лазаревського.¹

1. Цит. за Копач О.Ю. Марко Вовчок та її „хрещений батько”./ Збірник наук. праць канадського НТШ, - Торонто – 1993. - 384 с.– С.222.

2. Там само.

Згодом, познайомившись з авторкою „Народних оповідань”, великий поет називав її “любою донею”, “єдиною донею”.² Саме в той час слава про неї пішла по всій Україні. Всі заговорили про молоду 25-річну дружину Опанаса Марковича. Її оповідання відразу схвилювали передову громадськість оригінальністю і новизною стилю. Марко Вовчок заявила про себе як письменниця, що вміє глибоко проникнути у психологію селян, особливо жінки-кріпачки, як досконалий знавець сільського побуту, скарбів народної творчості, як людина, що досягнула всю глибину і красу української пісенної мови. За суспільнополітичним світоглядом Марко Вовчок дійсно стала духовною дочкою Т.Г.Шевченка, а в українській прозі продовжувала його літературні традиції.

Великий поет глибоко відчув талант молоді авторки, її новаторство. Писав про це листи, і присвятив свій вірш “Сон” („На панщині пшеницю жала”) Марку Вовчку. За його почином між приятелями було зібрано 120 крб. і подаровано письменниці золотий “наручник” (браслет). Після зустрічі Марка Вовчка з Тарасом Шевченком у 1859 році у Петербурзі поет написав прекрасний вірш “Марку Вовчку”, в якому називає її “пророком” і

звертається ніжними словами “моя ти доне”. Тоді подарував їй свій “Кобзар” з написом “Моїй єдиній доні Марусі Марковичевій і рідний і хрещений батько Тарас Шевченко”. Не менше була зворушена і Марко Вовчок. Першу свою повість “Інститутка” присвятила вона своєму духовному батькові – Т.Г. Шевченку.

В травні 1859 року в Петербурзі, перед від`їздом молодої письменниці за кордон великий поет написав їй: “...гляди ж, доню, щоб ти мені написала копу, дві, п`ять, а то й сім коп казок”.¹ Сповнюючи волю Т.Г.Шевченка і дане йому слово, Марко Вовчок опублікувала декілька своїх казок, найкращою з яких стала її “Повістка про дітей”. Над цим твором письменниця почала працювати за кордоном у 1862 році. Це був перший зразок революційно-демократичної казки в українській літературі.

1. Цит. за Копач О.Ю. Марко Вовчок та її „хрещений батько”/ Збірник наук. праць канадського НТШ. – Торонто, 1993. - 384 с. – С.222.

Марко Вовчок і розмовляла і писала свої твори як українською, так і російською мовами. В класику увійшли такі її книги, як “Народні оповідання”, “Рассказы из народного русского быта”, „Институтка”, „Три доли”, „Пройдисвіт” та ін. З великою печаллю письменниця оповідала про украдене дитинство у кріпаків. Як продовжувач революційно-демократичних традицій у літературі Марко Вовчок була гідним «обличителем жорстоких людей неситих», і у цьому переконують її майстерні оповідання „Горпина”, „Маша”, „Игрушечка”, казка «Дев’ять братів і десята сестриця Галя», повісті “Кармелюк”, “Невільничка”, “Маруся”, “Без рода и племени” і багато інших.

Марко Вовчок гарно знала фольклор і щиро зізнавалась, що краще ніж українські народні пісні немає в усьому великому світі. Головним джерелом відомої повісті-казки “Кармелюк” (1862 — 1863) були фольклорні твори. Письменниця зберегла історичний колорит образу народного месника, пішла слідом за народною традицією, за якою улюблений в народі герой наділявся неабиякою красою, розумом, сміливістю, поетичними та мистецькими здібностями. Всі герої твору і події в ньому пронизані духом романтики.

Повість-казка “Невільничка”, яку Марко Вовчок присвятила своєму 7-річному сину Богдану, найбільш співзвучна з творами цього жанру: *“Давно колись в Овручі, коли знаєте, був у одного козака хлопчик Остап. Як тільки цей хлопчик став на свої ніжки, зараз же пішов по Овручу, скрізь подивився, поглянув та й каже: “Ге-ге! Не добре людям в Овручі жити, треба б сьому лиху запобігти”*.¹

Особливою популярністю користувалася повість Марко Вовчок “Маруся” (1871 р.), яка стала лектурою у французьких школах.

1. Дитяча література. Хрестоматія. Маловідомі твори українських письменників II половини XIX – I половини XX століття. Навчальний посібник / Упор. Богданець-Білокаленко Н.І. – К.: Вид.дім „Слово”, 2006 – 256 с. – С.57.

Її повісті звучать як поезія, записана прозою. Втім, манері М. Вовчка взагалі притаманна глибока внутрішня поетика. Вона майстерно зуміла передати красу внутрішнього світу звичайної людини у її повсякденному

бутті, не вдаючись до довгих описів. М'яка ліричність і тонка психологія – ось, мабуть, основні риси її творів. Устами Марка Вовчка говорить сама Україна з її чарівною природою і з своїм поетичним народом, який любить своє минуле, свою волю і свою поезію.

Новаторство Марко Вовчок, як видатного прозаїка, полягає передусім в розробці нових жанрів в українській літературі: психологічної повісті (“Три долі”) й оповідання (“Павло Чорнокрил”, “Не до пари”), історичної повісті та оповідання для дітей (“Кармелюк”, “Невільничка”, “Маруся”), соціально-побутової авторської казки (“Дев'ять братів і десята сестриця Галя”).

Взагалі в українській літературі Марія Олександрівна чи не першою почала писати прозові твори для наймолодших читачів. Окрім повістей “Кармелюк”, “Невільничка”, “Маруся”, казки “Дев'ять братів і десята сестриця Галя”, письменниця написала для дітей ще низку казок, найвідоміші з яких “Ведмідь”, “Чортова пригода”, „Королева Я”, „Як Хапко солоду об'ївся”, „Зла колючка і добра троянда”. Втім, її казки ще не доступні сприйманню дітей дошкільного віку.

Марко Вовчок прожила гарне життя. Довгий час вона з сім'єю жила в Парижі, в оточенні митців, співаків, письменників, таких як Тургенєв, Флобер, Жорж Санд, Жюль Верн, Віардо та інші. Особистість цієї жінки, так само, як і її твори, не залишала байдужими сучасників.

Твори письменниці ніколи не втратять своєї духовної вартості, бо вони спонукають передусім переосмислювати життя, перетворювати його на таке, де людська гідність і гідність нації знайшли б належне місце. Глибинні ідеї і краса її творів – це є український вклад у загальну скарбницю світової культури. Марко Вовчок назавжди залишилась гідною “донею” свого “хрещеного батька”.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. У чому виявилось новаторство Марко Вовчок у літературі?
2. Назвіть твори Марко Вовчок, які зображують психологію жінки-кріпачки, сільський побут.
3. Назвіть казки М.Вовчок і їх особливості.

4. Як Ви вважаєте, чи доступні твори Марко Вовчок дітям дошкільного віку? Якщо так, то які? Обґрунтуйте свою відповідь.

Олена Пчілка

(29.07.1849 – 4.10.1930)

„Нашим нащадкам доведеться оцінити

Вашу щирю працю народною поговоркою:

«Родюча, як земля, а робоча - як бджола».

Панас Мирний

Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косач-Драгоманова) народилась в містечку Гадяч на Полтавщині в родині небагатого поміщика Петра Якимовича Драгоманова.

Вона посідає значне місце у розвитку української культури кінця XIX - початку XX століття. Але ім'я Олени Пчілки, як автора багатьох вартісних прозових, поетичних і драматичних творів, критика, публіциста, перекладача, фольклориста та етнографа, редактора й видавця, громадського діяча, і, нарешті, першої жінки – члена-кореспондента УАН, довго замовчувалось.

Розглядаючи багатий творчий доробок Олени Пчілки у літературі для дітей, насамперед звернімо увагу на псевдонім, який обрала для себе письменниця: Пчілка – маленька комаха-трудівниця. Він цілком вбирає в себе суть діяльності Ольги Петрівни. За висловом В.Скуратівського, „вона, як і крилата трудолюбниця, невтомно впродовж всього життя горопашно заповнювала щільники нашої культури цілющим нектаром”.¹ Внесок Олени Пчілки у скарбницю української культури справді величезний.

1. Цит. за: Мірошніченко Л. Олена Пчілка про світ дитини // Берегиня. - 1999. - № 3. - с. 3 - 8.

Свою творчу діяльність Олена Пчілка розпочала перекладами. Першою літературною спробою письменниці був переклад казок Андерсена, а далі книжка за книжкою виходили її переклади для українських дітей з О.Пушкіна, М. Лермонтова, О. Кольцова, М. Гоголя, Дж. Свіфта, А. Міцкевича, В. Гюго, Ф. Шіллера, Ч. Діккенса, О. Уайльда, Г.Х. Андерсена та

ін. З метою популяризації рідного слова вона переклала російською мовою також власні оповідання і поезії із збірки „Думки-мережанки". Пропагування рідної мови письменниця вважала своїм святим обов'язком. У 80-х роках XIX ст. Олена Пчілка разом з М.Старицьким, М.Комаровим та іншими діячами культури працювала над укладанням українсько-російського та російсько-українського словників.

Своєю багатогранною працею у галузі літератури для дітей Олена Пчілка значно розширила її жанрові й тематичні горизонти. Твори для дітей письменниці, починаючи з 1890 року, з'являлися у журналах "Дзвінок", "Молода Україна", виходили окремими збірками протягом майже тридцяти років і були дуже популярними серед юних читачів. З 1917 р. Олена Пчілка віддає усі свої сили створенню книжок для дітей. Виходять друком п'єси „Весняний ранок Тарасовий" і „Казка Зеленого Гаю" (1918), дитяча опера „Дві чарівниці" (1919), збірка оповідань та віршів для дітей „Книжка-Різдвянка". Більшість дитячих п'єс Олени Пчілки, створених у 1917 - 1920 рр., було інсценізовано в аматорських гуртках Гадяча і Могилева-Подільського, але вони не друкувались. У 20-х роках XX ст. вона створила низку п'єс для дітей під загальною назвою "Український дитячий театр". Засівання чистої дитячої душі прекрасним, етичним, духовним Олена Пчілка вважала найважливішою метою своїх літературних творів.

Неабиякий педагогічний талант Олена Пчілка виявила передусім у своїй родині, у вихованні власних дітей. Вона була дбайливою, люблячою матір'ю, величезну увагу приділяла своїм дітям. Прагнучи, щоб діти вирости справжніми патріотами, вона створила для них - Михайла, Лесі, Ольги, Оксани, Миколи, Ісидори - затишний український мікросвіт. Любов до рідної мови, шану до народних українських звичаїв Ольга Петрівна прищепила дітям на все життя. А разом з тим – величезне прагнення до знань, захоплення зарубіжною літературою та культурою, знання кількох іноземних мов. Не випадково її геніальна донька Леся Українка, яка не закінчувала

жодної офіційної школи, вважається однією з найосвіченіших жінок свого часу.

Педагогічні принципи Олени Пчілки можуть бути взірцем для сучасних родин: діти мають зростати шляхетними, національно-свідомими, освіченими, вільними у своєму мисленні. Ольга Петрівна намагалася виховувати своїх дітей справедливо, але не вдаючись до покарань, і, можливо, саме цим сприяла укоріненню в їх душах кодексу демократизму. Наймолодша донька Олени Пчілки Ісидора Косач-Борисова писала про матір: "Олена Пчілка була ворогом муштрування дітей, надуживання дорослих примусом, наказами у стосунках з дітьми, стверджуючи завжди, що така суворість дорослих з дітьми "пригашує" дух".¹ Вона гармонійно сполучала у відносинах з членами своєї родини ніжність, жартівливість і пестощі, і водночас слідкувала за неухильним виконанням кожним своїх обов'язків. Дітей в родині Косачів виховували передусім словом.

1. Косач-Борисова Ізидора. Спогад про Олену Пчілку: (Наймолодша сестра Лесі Українки розповідає про матір) // Українська культура. - 1996, № 1. - С.27-28.

Ольга Петрівна організувала домашній український драматичний і ляльковий театр, і запрошувала дітей з інших родин та дітей селян також виконувати ролі в аматорському театрі Косачів.

Її дуже непокоїла русифікована шкільна наука, яка, за її переконанням, звела б нанівець усі її намагання у національному вихованні дітей. І тому Ольга Петрівна відважилася самотійно дати початкову освіту своїм дітям. Материнська школа Олени Пчілки виявилася неперевершеною. Вона продовжила і увічнила себе у своїх навдивовижу освічених і винятково талановитих дітях. Однак її педагогічні заслуги не вичерпуються лише створенням ідеалу української школи родинного виховання. Успішно здійснивши великої ваги експеримент на власних дітях, вона вийшла зі своїми ідеями виховання поміж люди.

Особливо повно педагогічні здібності Олени Пчілки розкрилися у редагуванні дитячого журналу "Молода Україна", роль якого у патріотичному, національно-мовному вихованні молодого покоління була

дуже великою. Олена Пчілка скрупульозно добирала авторів свого журналу. Серед них були як відомі, так і маловідомі сучасному українському читачеві імена: Леся Українка, Борис Грінченко, Михайло Старицький, Спиридон Черкасенко, Надія Кибальчич, Людмила Старицька-Черняхівська, Христя Алчевська, Грицько Григоренко, Олександр Олесь, Микола Фон-Рендель, Сергій Мартос, Марія Ішуніна, Одарка Романова, Валер'ян Тарноградський, Максим Рильський та інші.

Багато різножанрових творів у журналі належало перу самої Олени Пчілки. У творчому доробку письменниці численні вірші, байки, оповідання, казки, п'єси, ігри, загадки, прислів'я, приказки та ін. Підписувала вона їх різними псевдонімами: Бабуся, Бабуся Олена, Кочубеївна, Княжна Кочубеївна, О.Колодяжинська, Хтось, Цяцька та ін. На сторінках "Молодої України" Олена Пчілка знайомила дітей з кращими зразками російської і світової класики, перекладами українською мовою.

В журналі можна було прочитати оповідання на історичні теми, розповіді про кращих представників української культури, твори фольклору. Все це сприяло формуванню національної самосвідомості у дітей.

Про її знання найтонших проявів психології дитини, зворушеність незайманістю дитячої душі свідчить одне невеличке есе Олени Пчілки:

На краю безкінечних світів бавляться діти. Мовчить над головою безкрає небо, і буйно ринуть хвилі, що ніколи не знають спокою. На березі незчисленних світів бавляться діти, гукають і танцюють. Вони ліплять хатки із піску і граються різнобарвними черепашками. З опалого листя роблять вони човники і, сміючись, пускають їх у широке море. Діти бавляться різнобарвними черепашками. Вони ще не навчилися плавати і не знають, як ловити рибу сітками. Ловці чудових перлів кидаються в воду за перлами, купці линуть вільно на своїх кораблях; а діти збирають і знов розкидають розмаїтні камінці. Вони не шукають невідомих їм скарбів, вони не знають, як ловлять рибу сітками.

Променисто і дрібно сміється море, і блідим усміхом сміються далекі одмілі. Ті хвилі, що несуть смерть, нашіптують дітям незрозумілі казки, співають, як мати, присипляють дитину. Променисто і дрібно сміється море, і блідо усміхаються далекі мілини.

На краю незчисленних світів граються діти, гукають і танцюють...¹

"Це коротеньке есе, – за словами Л.Мірошніченко, – суцільна метафора, як рухлива звукова картинка, оформлена словесним ритмом. А в ній дивовижна ностальгія за скарбами дитини, сфокусована своєю незайманістю з вічним космосом, хоч навколо дітей вже човгає роз'їдений раціоналізмом і корисливістю світ дорослого практицизму".²

1. Цит. за Мірошніченко Л. Олена Пчілка про світ дитини // Берегиня № 3, 1999. - с. 3 - 8.- С.5-6.
2. Там само С.5.

Подібне зачарування моральною чистотою дитини наявне і у перекладі Оленою Пчілкою поезії "Діти" Віктора Гюго: *„Ти ж бо, дитинонько, - любая ніжна краса! Ще ж бо душа твоя чиста, як рання роса, Зла ще не віда вона! Оченьки світ пізнають, розглядають його, Ніженьки зважить не вміють ще кроку свого. Рученька вчинку лихого не зна”*.¹

1.Пчілка О. Годі, діточки, вам спать!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. Таланчук О.М. - К.: Веселка, 1991. - С. 56.

Основним мотивом поетичної творчості Олени Пчілки було оспівування природи – завжди з любов'ю, яскравими, соковитими барвами. Її поезії пройняті ліричними настроями від споглядання краси рідної української природи. Вони навчають дітей любити і шанувати природу, помічати її красу за будь-яких погодних умов, сприяють народженню в дітях перших патріотичних почуттів.

Чимало віршів присвячені порам року: „Зимовий вечір”, „Новину сьогодні зранку...”, „Снігова баба”, „Сніговий дід”, „Чарівниця”, „Діточкам” та ін.

Вже перший рядок поезії „Діточкам”: *„Гайда, дітки, у садок!”* створює бадьорий настрій завдяки окличній формі та вигуку „гайда!”. Садок наповнений квітами, чарівними барвами та звуками весни: *„Повна рожка, мак чубатий, між куцями м'ята, і барвіночок хрещатий стелеться до хати. Там метелики і бджоли, пташки-щебетухи, а в травиці скрізь навколо кузки-стрекотухи”*.¹ Олена Пчілка використовує у вірші зрозумілі дітям порівняння: *„...Сонце з неба світить, гріє, сяє, мов сміється, і, як вільна пташка, мрія до небес несеться”*.²

Подібний настрій і у віршику „До діточок”: *„Годі, діточки, вам спать! Час давно вже вам вставать! Гляньте, сонечко сміється, в небі жайворонок в'ється, в'ється, радісно співає, - він весну нам сповіщає!”*.³

1. Пчілка О. Годі, діточки, вам спать!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. Таланчук О.М. - К.: Веселка, 1991. - С. 32.
2. Там само.
3. Там само - С.33.

Поезія „Весняні квіти”, оспівуючи весняне буйство природи, вирізняється дивовижною ліричністю, ніжністю і легкістю. Олена Пчілка використовує у вірші безліч пестливих слів, як-от "травка", "муравка", "фіалочка", "дрібненькі", "маленькі", "докупки". В останніх рядках вірша спостерігаємо характерну рису для багатьох творів для дітей Олени Пчілки - ствердження щирої дитячої любові до мами: *„...Ті квіти дрібненькі, мов дітки маленькі, розбіглись по гаю, я їх позбираю в пучечок докупки - для мамі-голубки!”*.⁴

4. Там само - С.30.

У поезії „Метелик”, поетесою створено гарний оптимістичний настрій і вдало розкрито дитячі враження від зустрічі з яскравою комахою: *„Ах, метелик!., подивіться!..Ось він, ось він метушиться! Та який же гарний, гожий! Нече квітка, прехороший!”*.⁵

5. Там само - С.42.

Твори про осінь („Змінилося все...”, „Як швидко літо проминуло!”, „Діброва смутная все листячко ронила...” та ін.) вже сповнені суму, зажури. Так, у поезії „Як швидко літо проминуло!” поетеса також використовує пестливі слова ("потихеньку", "листки", "вітрець"), але їх функція вже інша - вони навіюють настрої осінньої туги і жалю за теплим літом: *„Садок марніє потихеньку, пожовклі падають листки. Вітрець не віє вже тепленько, - Жене понурії хмарки”*.¹

1. Пчілка О. Годі, діточки, вам спать!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. Таланчук О.М.- К.: Веселка, 1991. - С. 57.

Ліричним і сумним настроєм пройнятий вірш „Діброва смутная все листячко ронила..”, в якому О.Пчілка використовує засоби персоніфікації у змалюванні природи. Діброва, що "додолу у журбі клонилася чолом",

вмовляла зиму, яка наближалась, "скрадаючись", немов злодійка, не покривати її снігом: *"О зимо! Не лякай безрадіним кінцем! Не покривай мене холодним тим вінцем..."* Своїми сльозами діброва розтопила перший сніг, але вочевидь, не втекти їй від власної долі: *"І перший сніг на вітті розтопивсь, неначе слізьми гіркими поливсь..."*² Цей вірш викликає у дитини думки про сутність життя, про деякі його сумні сторони, які, на жаль, ніяк не можна змінити.

2. Там само - С.55.

Значну групу віршів Олени Пчілки для дітей складають вірші, присвячені темі спілкування людини та тварини, яка розглядається поетесою у різних аспектах: дружба між ними, турбота людини про тварин, зображення особливостей поведінки тварин, іноді у порівнянні з поведінкою чи характером дитини. Так, вірші "Котик-мурчик" та "Хатні музики й слухачі" присвячені темі дружби дитини з тваринами; віршик "Зайчатко й хлоп'ятко" навчає дітей гуманному ставленню до маленьких істот.

Розуміючи зацікавленність дітей творами про тварин, Олена Пчілка у деяких своїх віршах наводить хатніх улюбленців у приклад дітям. Так, у вірші "Мудра кицька" поетесою зображено кицю, яка свій хвостик вмочила у вузенький кухлик, а потім злизувала молоко з нього: *„Отже кухлик не звалила, зробила обачно, тепер хвостик витягає, облизує смачно!"*¹ А у вірші "Покута" у поведінці маленького котика, що об'ївся усіляких ласощів і тепер хворіє, вгадується поведінка малої дитини: *„А сметанки мені можна трішечки зажити?..- Боронь божже! Лиш пісенький кулешик варити! Лежить котик засмучений, то кавкне, то ахне; мама варить десь кулешик – йому ж мишка пахне..."*²

1. Пчілка О. Годі, діточки, вам спать!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. Таланчук О.М. - К.: Веселка, 1991. - С.38.

2. Там само - С. 46.

У гумористичному віршику "Співаки", йдеться про те, як тріо котів намагається заспівати святкову пісню, адже *"кицьки Нявки іменини швидко, швидко надійдуть"*. Гумористичність досягається завдяки абсурдному

поєднанню слів. Так, тенор "звисока лящить", а сопрано "милозвучно та солодко верещить".³

3. Там само - С. 39.

До іншої тематичної групи, яка охоплює значну кількість віршів Олени Пчілки, входять твори, у яких зображуються ідилічні, сповнені любові, турботи про близьких людей родинні стосунки, любов матері до дитини: "Вертаються школярики", "Івасик", "Сестричка й братик", "Мама й доня", "Люлі, люлі..." та ін.

У колисковій "Люлі, люлі..." відображена вся глибина материнського почуття до своєї дитини. Мати, колишучи донечку, вже знає, що все життя буде нерозривно зв'язана з нею: *„І все життя твоє буду, дитя моє, серцем тебе пильнувать”*.⁴ Мати звертається до коханої дитини, осипаючи її найніжнішими словами: „доненько”, „моя доленько”, „ясная зоренько”, „квітко похильная”, „голубка”, „любка”, „щастя ясне”.

4. Там само - С. 51.

Дитина, яка зростає, купаючись у материнській любові, відчуває себе затишно та впевнено. Саме так, як маленька дівчинка – лірична героїня поезії "Пісенька", яка має чітко виражені фольклорні ознаки: *„Гоп, скок, веселенько, одиначка я у неньки. Мене ненечка пестує та смачненьким все годує. Я ж матусю поважаю і слухняна виростаю.”*¹

1. Пчілка О. Годі, діточки, вам спати!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. Таланчук О.М. - К.: Веселка, 1991. - С. 35

У вірші "Вишеньки-сережки" поетеса спостерігає за безвинними хитрощами маленької Галюні, якій так хочеться скоштувати вишень, куплених мамою: *„- Чи не взяти б ягідочку, або пару, може? А як, може, сваритиме Матуся! Ох, боже!..”* Дівчинка міркує, як будь-яка дитина: *„Та хіба вже так багато отам позначиться, як одною ягідкою хтось полакомиться?..”*. "Страждання" малої Галюні завершуються тим, що вона зрештою знаходить вирішення проблеми: *„Я візьму собі дві пари, тепер не боюся. Як повішати на вушка сережки неначе, то сварить не буде мама, хоч уже й побаче; лише любо засміється, любо поцілує, та ще більше*

тих "сережок" Галі подарує!"² Цей вірш яскраво засвідчує обізнаність Олени Пчілки у проблемах виховання дітей, знання їх психології.

2. Там само С. 34

Діти у поезіях Олени Пчілки, присвячених темі родинних стосунків, оточені любов'ю та турботою дорослих, а до батьків ставляться з відповідною пошаною. Завдяки таким творам діти навчаються правильно поводити себе у родині, поважати дорослих, цінувати їх любов і турботу.

Олена Пчілка виявила свій поетичний хист і у жанрі байки, які створювала передусім з повчальною і виховною метою. В образах тварин поетесою уособлено певні риси людського характеру, якими, зазвичай, прийнято наділяти, наприклад, kota, собаку, свиню, лисицю. Читання дітям байок Олени Пчілки сприяє вихованню працьовитості, наполегливості у навчанні ("Маленький вітрячок", „Дрібненькі грушки”), умінню будувати нормальні стосунки з іншими, етиці людських стосунків ("Баєчка про Цуцика та про його пані", "Микола і Лиска", "Снігир та Щиглик”, "Чайка", "Орел на визволі", "Метелик”), критичному ставленню до своєї поведінки, бажанню стати кращим ("Котова наука"). У байці „Мишка-хуторянка і Мишка-городянка” письменниця розповідає про те, як дві мишки ходили одна до одної в гості. Спочатку Мишка-городянка прийшла в гості до своєї подружки, яка її приймала *„по-простому, по-сільському...”* у своїй польовій нірці. Згодом польова мишка прийшла в гості до своєї подруги *„городянки”*. Все було б добре, але повернулись з банкету пані, і обом мишкам прийшлося тікати *„куди видко”*. Не сподобалось це вільнолюбній Мишці-хуторянці, і вона прощаючись з подругою сказала: *„Прощавай, моя сестричко! Хай їй цур, отій палаті! Я волю у простій хаті простим зернятком житись, ніж на всі боки дивитись – чи не ввійде хто, не зрушить та ногою не придушить...”*¹

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Козачок Л.П. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с – С. 168.

Олена Пчілка плідно працювала і в царині прози, написавши низку оповідань, здебільшого повчального, виховного характеру, для дитячого

читання, які вирізняються чіткою структурою, мають яскраво окреслені образи.

Так, в оповіданні "Малий музика Моцарт" Олена Пчілка змалювала епізод з життя юного композитора. Хлопчик був неймовірно талановитим, і чутки про його хист дійшли аж до самого короля: *"Оповідано королеві, що малий Моцарт може заграти чималу річ (сонату) навіть тоді, як накрити клавіші хусткою"*.¹ Він не тільки віртуозно грав на роялі, а й складав чудові музичні твори. Розповідаючи про здобутки малого композитора, Олена Пчілка ніби наводить його у приклад читачам, заохочуючи їх теж докладати зусиль до навчання. Ще один епізод, який має неабиякий виховний потенціал, - це змалювання письменницею втечі обуреного хлопчика з зали, де сидить король та його прибічні. Моцарт зробив це тому, що король і його свита перестали слухати його гри. По-перше, таким чином Олена Пчілка намагалась показати, наскільки важливо мати почуття власної гідності. Талановитий хлопчик не стерпів приниження навіть від короля. Ніхто не має права принижувати людську гідність: *"Це ж зневага для мене! Коли просив, повинен слухать!.. Королів багато, а Моцарт-музика - один"*.² Можливо, такі слова були б занадто самовпевненими, якби хлопчик не мав дійсно великого хисту і не відчував у собі Іскру Божу. По-друге, таким чином письменниця стверджувала беззаперечну важливість мистецтва, пошани до митців.

1. Пчілка О. Годі, діточки, вам спать!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. Таланчук О.М. - К.: Веселка, 1991. – С. 93.

2. Там само С. 94.

Оповідання "На хуторі" – своєрідна замальовка з сільського життя, має вже зовсім інше спрямування. У селянській родині щаслива подія – у корови народилося теля. Це – надзвичайна радість для Остапа та Ганни, адже на вигляд ще маленька худобинка у майбутньому стане відчутною підмогою у їхньому досить скромному господарстві. Крім того, телятко стало втіхою малому Івасеві. Хлопчик із задоволенням грає з телям, ніжно називає його "миня". Народження теляти пов'язано для Івася ще з однією радістю – тепер

мама зварить молозива, що для простої селянської дитини є справжніми ласощами. Крім того, тепер на хлопчика ляже відповідальність за випасання теляти. Слід зазначити, що з цією ініціативою виступає сам Івась, дорослі його підтримують. *"Я ж тобі на літо бриля сплету, а мати пошиє торбинку на хліб - і будеш пастухом",* - каже Остап.¹ Батьки вчать сина бережно ставитись до теляти: *"Тепер годі, Івасю. Миня, бач, боїться тебе; нехай вона лежить на соломці, гріється".*² У цій невеликій замальовці на тлі радісної новини Олена Пчілка зобразила теплі стосунки у селянській родині. З перших рядків відчувається, що між батьками панує злагода. Це помітно і з веселих поглядів, якими обмінюються Остап та Ганна, і з добрих жартів один над одним. Найбільше об'єднує молоде подружжя їх батьківська любов до свого первістка. Про цю любов дізнаємось з того, як батьки дивляться на сплячу дитину, як радіють з того, що теля стане втіхою для сина. Саме для Івася приберігають усе найкраще, найсмачніше - *"й перепічку, й молозиво".*³ З любов'ю батько жартує з сином, дратуючи його тим, що йому не дадуть молозива. Але швидко "здає свої позиції", коли бачить синові сльози: *"Та то ж я умисне це сказав, хотів трошки тебе подратувать. Я ж думав, що ти вже великий "парубок"! Ну, годі ж, годі, синочку, цить!"*. І тут знов на допомогу приходить телятко: *"Ти не плач-бо, а то, дивись, і миня плаче".*⁴

1. Пчілка О. Годі, діточки, вам спать!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. Таланчук О.М. - К.: Веселка, 1991. — С.96.

2. Там само С.98.

3. Там само С.100.

4. Там само С.99.

Темі взаємин людини і тварини присвячені оповідання "Хлопчик та ведмідь", "Рябко" та ін. В оповіданні "Рябко" Олена Пчілка прямо навчає дітей піклуватися про домашніх тварин: *"...Як є в вас у дворі Рябко, або Сірко, чи який інший собака, то ви вже напніть хоч яку-небудь хатку, щоб він не пропадав холодом..."*.⁵

5. Там само С. 103.

У творчому доробку Олени Пчілки є кілька власних казок, які навчають добра та справедливості, засуджують жадібність, невдячність, жорстокість. Так, у казці "Увінчаний співець" розповідається про долю народного співця з щирим серцем, відкритим кожній добрій людині й чуйним до чужої біди. Життя співця позбавлене розкоші, але величезне духовне багатство робить його щасливим: *„Інших скарбів співець не збирає – о, бо скарбів доволі він має: Духом він, серцем багач!”*.¹

1.Пчілка О. Годі, діточки, вам спати!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. Таланчук О.М. - К.: Веселка, 1991. – С. 63.

Навіть потрапивши за свої чесні пісні до тюрми, благородний митець відмовляється від ролі придворного співця, не бажаючи порушувати своїх принципів і втратити свої духовні якості: *"...Краще в темниці останок життя мого марно загине, ніж пісню продам свою, дану від бога!.."*.² Але казка має щасливий кінець, адже молодий справедливий король зрозумів народного співця і відпустив його на волю на радість усім простим людям.

2. Там само. С. 79.

Отже, у казці "Увінчаний співець" Олена Пчілка розкрила перед дітьми образ талановитого народного героя, високодуховного борця за суспільну справедливість. Зазначимо, що письменниця дає пояснення у тексті казки тим словам, які можуть бути незрозумілими дітям. Так, наприклад, її визначення слова "трубадур" – це "вигадник, перебендя, бо то ж, власне, ті співці складали пісні з своєї голови, ходячи з одного місця в друге, співали вони свої пісні на послухання убогим і багатим" та ін.³

3. Там само С.61.

У творчому доробку Олени Пчілки є чимало спотиканок, веселих ігор, загадок, шарад, які, окрім розважальної функції, мають неабиякий навчальний потенціал: вони спрямовані на формування у дітей правильного мовлення, розвивають логічне мислення, увагу, пам'ять дітей.

Багатогранна діяльність Олени Пчілки була спрямована, передусім, на національно-мовне виховання дітей. У січні 1905 року письменниця навіть поїхала до Петербурга у складі представницької делегації від України з клопотанням про відміну заборон українського друку і дозвіл навчати дітей українською мовою.

Осягаючи величезну творчу спадщину цієї дивовижної жінки, вкотре переконуємось, як правий був Панас Мирний сказавши колись про Олену Пчілку „родюча, як земля, а робоча – як бджола”.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. В яких жанрах літератури для дітей працювала Олена Пчілка?
2. Про що йдеться в оповіданні для дітей „Малий музика Моцарт”? Чи доступне воно дітям дошкільного віку? Якщо так, то з якою метою можна використовувати це оповідання під час занять з художньої літератури?
3. Якими засобами О.Пчілці вдалося відобразити психоемоційні особливості малечі у своїх творах?
4. Для якої вікової категорії дітей призначені більшість творів різних жанрів О.Пчілки? Обґрунтуйте сказане прикладами.
5. Яка основна мета створених О.Пчілкою байок?
6. Назвіть поезії, які б Ви обрали із доробку О.Пчілки для ознайомлення дітей з а). порами року; б). тваринами; в). побутом; г). красою і важливістю родинних відносин.
7. Які мотиви оповідання "На хуторі"?
8. В якому жанрі Олена Пчілка написала найбільше своїх творів?
9. Який журнал видавала письменниця? Якою була його основна спрямованість?
10. „Ой вишеньки-черешеньки Чи великі гроші заплатила за вас мама? Такі ж ви хороші...” – з якої поезії О.Пчілки ці рядки? Як розкрито образ дитини у цій поезії?
11. Яка мораль байки „Мишка-хуторянка і Мишка-городянка”? Вихованню яких якостей характеру вона сприяє? Назвіть інші твори О.Пчілки підпорядковані подібній темі.

Іван Франко

(27.08.1856 – 28.05.1916)

“Життя мені мало всміхалося,

а діти були тим весняним сонячним промінням,

яке зігрівало моє серце”.

Іван Франко

Іван Якович Франко – геніальна, багатогранна особистість, видатний теоретик і практик літератури для дітей, народився в селі Нагуєвичі Дрогобицького повіту на Галичині в родині сільського коваля. Місцева легенда твердить, що старець, який одного разу зайшов на подвір'я родини Франків, напрозорочив малому Іванкові: „Твій батько кує залізо, а ти куватимеш слова”. Пророцтво справдилось, і геній І.Я.Франка сяє яскравою зіркою уже сотню літ. Звернімося ж до сторінок життя великого «каменяра», сповненого тяжкої праці і великої любові в усіх її виявленнях.

Яків Франко віддав свого первістка до сільської школи. А потім хлопчик, який дивував усіх неймовірною пам'яттю та кмітливістю, вчився в школі та гімназії в Дрогобичі. У Дрогобицькій гімназії на аналітичні здібності Івана звернула увагу дирекція цього закладу. Вчитель Дрогобицької гімназії Іван Верхгратський вплинув на покликання юного Франка і згодом хлопець вступив на філософський факультет Львівського університету. В університеті він гарно навчався і отримував стипендію із фонду Гловінського. Одного разу, отримавши стипендіальні гроші, він купив собі новий одяг і поїхав до Лолина – в гості до свого товариша. Побачив його сестру і враз закохався.

Ольга Рошкевич – перше кохання поета, незважаючи на те, що її сім'я в той час не жалувала І. Франка, все ж погодилась заручитись з ним. Але стати чоловіком і дружиною їм не судилося. Видати свою красуню-доньку за соціаліста, який щойно вийшов з тюрми, – про це навіть не могло бути мови! Батько Ольги вимагає розірвати заручини з Франком і дівчина виходить заміж за священника.

Арешт та ув'язнення не тільки розлучили Івана Франка з коханою. Він змушений був залишити навчання у Львові. Тільки через десять років Франко склав екстерном випускні іспити в Чернівецькому університеті та отримав диплом. На життя Іван заробляв лише письменництвом.

У 1884 році Франко вперше приїхав до Києва, щоб дістати кошти на видання українського журналу у Львові. Тоді він і познайомився з Ольгою Хоружинською, яка навчалась на київських вищих жіночих курсах. Тендітна

аристократка нічого не побоялась — віддала руку і серце синові коваля, котрого на той час двічі саджали за ґрати. Вони одружились в квітні 1886 року у Києві. Але вінчання відбулось 1 травня у церкві святого Павла при колегії Павла Галагана (зараз Національний музей літератури в Україні). Очевидці весілля згадували, що І. Франко запізнився на процедуру вінчання, зачитавшись книжками в бібліотеці, яка знаходилась у цьому ж будинку. Після вінчання був обід для молодих і їх друзів. Тостів було багато, але лейтмотивом звучала тема єднання настільки різних, але таких необхідних один одному, великої України і Галичини. Ольга Хоружинська стала поетові вірною дружиною і помічницею на все життя.

Від цього шлюбу у сім'ї з'явилося на світ 3 сини - Андрій, Тарас і Петро та донька Анна. У 1887 році І. Франко присвятив Ользі Хоружинській вірш, який так і називається „Моїй дружині” за її всебічну підтримку. Але з кожним роком їх стосунки ставали складнішими. Ольга почувалася самотньою і нещасливою у Львові, і це погано віддзеркалювалось на її душевному стані.

Ще в студентські роки у Івана Франка сформувалася думка, що соціалізм — то є найкраща ідея. Отже, 1890 року І.Франко створив і очолив у Львові першу на Галичині радикальну партію, члени якої сповідували ідею єдності українців заходу і центру. У 1898 році Франко вимушений був піти у відставку, так як провалив 3 рази вибори у парламент як лідер цієї партії. Разом з М. Грушевським І. Франко вступив до національно-демократичної партії, яка проповідувала ідею соборної України. У Львові М.Грушевський очолював наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка, яке неофіційно називали академією наук, кафедру історії Львівського університету, видавав „Літературно-науковий вісник”, редагувати який запросив Івана Франка.

Він був дуже компетентним у своїй справі, а тому і критичним до інших не менше, ніж до себе самого. Проте, коли бачив у комусь із своїх молодих сучасників талант, то всебічно підтримував його. Так, наприклад, серед його учнів був В.Стефаник, якому І.Франко переклав одну з новел на німецьку

мову. Він навіть був старостою на весіллі Стефаника. Молодь любила і поважала Івана Яковича. Цікавим є той факт, що бажаючи зробити подарунок своєму вчителю і другу, до 25-літнього ювілею його творчості, молодь на площі Святого Юра у Львові збирала кошти на будинок для І.Я.Франка. Тих коштів, звичайно, не вистачило. Але І. Франко з сім'єю невдовзі все ж переїхав у новий будинок. Він був гарним, але холодним, тепло було лише в кухні, де Іван Якович полюбляв плести рибальські сіті, бо був пристрасним рибалкою. Життя начебто почало налаштовуватись. Але згодом дружина Ольга почала хворіти і після 20 років спільного життя поет змушений був віддати її до будинку душевно хворих. Здоров'я турбувало і його самого.

Але, мабуть, саме ці 20 років життя були для І.Я.Франка роками найпотужнішої і найтитанічнішої праці. Своєю багатогранною діяльністю він сприяв розвитку української культури у всіх її галузях. Серед численної творчої спадщини письменника насамперед виділяються такі літературні шедеври, як “Каменярі”, “Гімн”, “Гримить”, “Сідоглавому”, “Мойсей”, “Іван Вишенський”, “Борислав сміється”, “Захар Беркут”, “Украдене щастя”. Він відомий як теоретик і критик української літератури. І в творчості, так само, як і в житті, гуманний і людяний Іван Франко віддав своє серце і всі свої симпатії тим, хто в поті чола добував хліб не тільки собі, а й другу.

Недарма вважають, що закоханість — природний стан душі поета. Мабуть, не безхмарне особисте життя Івана Франка, його почуття і емоції стали прототипом прекрасних ліричних творів, якими зачитується і наш сучасник.

Поезії збірки “Зів'яле листя” (1896 р.) – це „жмутки ліричних шедеврів, вирізьблених поетичним різцем на рівні Петрарки чи Данте. *“Чого важкий свій молот каменярський міняєш на тонкий різець Петрарки?”* – запитує себе поет. Але він не міняв, а одночасно і вправно володів обома, бо поезія революційного звучання й інтимна пісня серця – завжди йдуть у парі”.¹

1. Цит. за: Яременко В. До всіх народів і до всіх віків // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 4 кн. – К.: "Рось", 1994. – Кн. 1. – С. 25-31.

Збірка „Зів'яле листя” написана зовсім іншим тоном, не так як попередні збірки поета („Баяди й розкази” (1876), „З вершин і низин” (1887, 1893): у її композиції виведено постать людини, яку сила й глибина кохання кладе в могилу. Очевидно, що таким чином поет висловив свої власні глибокі почуття. Хто ж та жінка, що надихнула Франка на таку лірику, задумувались сучасники Івана Яковича. Передусім це була таємнича полька Целіна Зигмунтовська, з якою поет довгі роки листувався. Друзі Івана Франка не були у захваті від чарівної пані Зигмунтовської.

У 1898 році світ побачила його збірка “Мій Ізмарагд”, у 1900 р. – збірка поезій “Із днів журби”, у 1906 р. – “Semper tiro” (poeta – поет – завжди учень), у 1911 р. – “Давнє й нове”, у 1914 р. – “Із літ моєї молодості”. *“Що в моїй пісні біль, і жаль, і туга, - це лиш тому, що склалось так життя”* - одне з найсильніших і найвідвертіших висловлювань Франка про свою поетичну творчість. *“Та є в ній, брате мій, ще нута друга: надія, воля, радісне чуття”*- продовжує поет. Вчитися у життя було вимогою естетичного кодексу І.Франка, і це забезпечує його поезії неминущу ідейно-художню цінність.¹

1. Цит. за: Яременко В. До всіх народів і до всіх віків // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 4 кн. – К.: "Рось", 1994. – Кн. 1. – С. 25-31.

Іван Франко, рано втративши батька, був осяяний вогнями його кузні усе життя. У найскрутніші дні рідне село давало йому притулок, годувало, плекало моральне здоров'я і силу, чарувало красою природи, звичаями, піснями. Місто – давало поживу для розуму, відкривало вселюдські обрії, простилало дороги. Роки дитинства, батьківська кузня, материна пісня назавжди вкарбувались у світогляд Івана Франка, заохочували його творити і боротись, вболівати за все, що його оточувало. Велику частку своєї багатогранної праці він присвятив дітям.

Вболіваючи за передову дитячу літературу І.Франко написав чимало художніх творів для дітей різних жанрів. Про Франкові твори для дітей і про дітей із захопленням писав Максим Коцюбинський: “Здавалось би, що авторів грізної, понурої картини життя працюючих у „поті чола” недоступні

ясні і ніжні образи, а подивіться з яким теплом, сердечним почуттям, з якою любов'ю малює він дітей. Доволі пригадати оповідання “Малий Мирон”, “Грицева шкільна наука”, “Мій злочин” та інші, доволі згадати написані ним для дітей казки і вірші – і стане ясным, що борець уміє бути голубом: Франко наче спочиває на дітях од моря сліз і горя, співцем якого він зробився”.¹

1. Коцюбинський М. Твори в трьох томах. — К.: Дніпро, 1979. — Т. 3. — С 252-268.; або Франкова криниця: вивчення творчості І.Я.Франка в школі: посібник для вчителя / за ред.. Кіліченко Л.М./К.: Рад. школа, 1991; або <http://www.ukrlib.com.ua>

В оповіданні „У кузні”, яке має виражений автобіографічний характер, І.Франко показує народну педагогіку в дії, зображує, як могутньо виховує дитину те оточення, в якому вона перебуває. У цьому оповіданні І.Франко розкриває перед читачем силу дитячих вражень і їхній вплив на все подальше життя людини, значення для її виховання родинних стосунків.

У творах про дітей “Мавка”, “Галаган”, “Малий Мирон” та ін. І.Я. Франко розповідає про талановитих, неординарних, допитливих дітей, які позбавлені догляду, і часто гинуть. І. Франко писав не лише про дітей свого народу, а й про життя польських, єврейських, циганських дітей (“Яндруси”, “До світла!”, “Цигани”). В оповіданні „Малий Мирон” письменник висловлює думку, що треба чуйно ставитися до індивідуальності дитини, не приглушати, а підтримувати й розвивати природні нахили дітей. Початкова школа того часу відтворена письменником в оповіданнях „Грицева шкільна наука”, „Олівець”, „Отець гуморист” та ін. Межі між книжкою для дорослих і книжкою для дітей у І.Франка часто дуже умовні. Це прослідковуємо і на прикладі вищезгаданих оповідань для дітей, і більшості його казок.

Оригінальними є його роздуми з питань теорії дитячої літератури, які ще у 1876 році 20-річний Іван Франко висловив у статті “Женщина-мати”, вміщену у журналі “Друг”. А майже через чверть століття, у 1899 році, звернувся до теми теорії обґрунтування казки у післямові “Байка про байку” до збірки казок “Коли ще звірі говорили”. І.Я.Франко підкреслював, що на дитину не слід тиснути безглуздими оповіданнячками, зовсім зайві у книзі для малят дитячого способу розмови, в яких немає ніякого змісту. Не слід

підсовувати дітям „сентиментальні і романтичні нісенітниці”, бо їм потрібні твори, що пробуджують розум.¹

1. Франко І. Літературно-критичні праці (1886–1889) В. Т. 27:/ Упорядкув. та комент. Р. Міщука, М. Родька, Л. Сеника, В. Харитонova; Ред.: С. Щурат, М. Яценко. – 1980. – 463 с.; Франко І.Я. Твори в 50-ти томах, АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Редкол.: Є. Кирилюк та ін. – Київ Наук. думка, 1976–1986.; Франко І. Жінщина – мати [Літературно-критична стаття] // Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. Кн.1. – К.: Либідь, 1999. – с. 262-264.; Франко І. Байка про байку [Літературно-критична стаття] // Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. Кн.1. – К.: Либідь, 1999. – с. 264-265.

І.Я. Франко написав понад 15 драматичних творів для дітей. З-поміж них: “Лис Микита” (1890), “Пригоди Дон Кіхота” (1891), “Абу-Касимові капці” (1895), “Коваль Басім” (1895) та ін. Майже усі твори І.Я.Франка для дітей написані на основі казкових сюжетів.

У соціальному підтексті сатиричної поеми - казки “Лис Микита”, уперше надрукованої 1890 року в дитячому журналі „Дзвінок”, відтворено галицьку дійсність кінця ХІХ століття. Казка складається із 12 пісень, в сюжеті яких розкішно себе почувають Лев, Вовк, Ведмідь і хитрий та винахідливий Лис Микита. Він уміло використовує слабкості інших, і завжди виходить сухим із води. Хоча в основі казки – поширений у фольклорі і літературі інших народів сюжет, але він має глибоко національний український колорит. Іван Франко використовує суто українські назви тварин (Ведмідь – Бурмило, Вовк – Неситий, Кіт – Мурлика), змальовує картини українського національного побуту, вживає в тексті українську побутову лексику, уводить характерну для українських казок кінцівку:

” Тут кінчиться наша казка.

Всім, хто слухати був ласка,

Дай же боже много літ!

Най і наш весь сум пропаде!

А тим, хто нам коїть зради,

Най зійдеться клином світ!”¹

1. Франко І. Лис Микита: Казка: Для мол. та серед. шк. віку / За ред. М. Рильського; Мал. О. Кульчицької. – Київ: Дитвидав УРСР, 1962. – 101 с. – С.98.; або Франко І. „Лис Микита” <http://abetka.ukrlife.org>

Особливого значення письменник надавав казкам-байкам як найбільш доступній формі сприймання дітей молодшого віку. Факторами, які

спонукали І.Франка до написання казок, були його спогади про дитинство, прагнення скласти для своїх дітей фантастичні розважальні історії, далі – безпосередні життєві спостереження, що створювали базис для казкових фікцій, і головне – це віяння часу: постійне тяжіння художників слова до новацій, намагання осмислити народні джерела і на їх традиціях створити нове самобутнє мистецтво. Загалом І.Я. Франко написав близько п'ятдесяти казок, двадцять із яких увійшли до збірки “Коли ще звірі говорили” (1899). Зазвичай, всі вони – це художньо опрацьовані письменником переклади з грецької, індійської, німецької, російської, арабської та інших мов, своєрідні літературні обробки. Проте, запозичуючи образ чи сюжет народних казок, І.Франко значно доповнював їх, розширював, надавав їм соціальної заостреності, українського національного колориту. В казкових сюжетах його приваблювали завуальовані фантастичною оболонкою реальні життєві взаємини, наявна в них народна мудрість і ідея. Саме ідея визначала вибір казкових сюжетів і напрямок, в якому вони в процесі літературної обробки зазнавали змін.

Описання І.Франком того, як Лис Микита (казка “Фарбований лис”), пробираючись на торговицю – лізе *“поміж коноплі та кукурудзи”*, йде городами, *“перескакуючи плоти та ховаючись між яриною”*, відсиджується у бур'янах, - викликає в уяві околиці українського міста.¹ У спілкування героїв відтворюються типові для українського народу звичаї, а в мові використовується дотепний жарт, яскраві й мудрі приказки, часто уїдливі, насмішкуваті, народні звертання, фразеологізми.

У збірці „Коли ще звірі говорили” І.Я.Франко завуальовано підкреслював важливість різних чеснот, які притаманні українцям: правдивість, добropорядність, справедливість, гостинність. Саме з педагогічною метою створено ним означену збірку казок, адже: „оці байки, що зібрані в тій книжці, то старе народне добро...”.²

1. Франко І. Коли ще звірі говорили./Казки/ Львів. Аверс, 2002. – С.42.
2. Франко І.Я.Твори в 20-ти томах, т. III. – С.184.

Так, у фінал казки „Фарбований Лис” письменник виносить викриття ошуканця Лиса і мораль: *„коли чоловік повірить фальшивому приятелеві і дасть йому добре себе одурити; коли якийсь шахрай отуманить нас, обдере, оббреше і ми робимося хоч дрібку мудрішими по шкоді, то говоримо: „Е, я то давно знав! Я на нім пізнався, як на фарбованім Лисі”*”.¹

1. Франко І. Коли ще звірі говорили./Казки/ Львів. Аверс, 2002. – С.46-47.

І.Франко вважав, що спочатку доцільно знайомити дітей з людськими взаєминами саме через казкові форми, бо гола правда життя може бути болючою для них. Казка ж передасть малому читачеві мудрий народний погляд на життєві конфлікти, оптимістичну віру в перемогу добра і правди. Сприймаючи казкових героїв, сміючись над ними або співчуваючи їм, дитина винесе звідси уявлення про людські чесноти, гідність і справедливість. Так, Заєць (казка “Заєць і Їжак”) зазнає покарання за те, що боляче образив Їжака, посміявшись над його кривими ногами. Казка закінчується таким повчанням: *“Ніколи не підіймай на сміх бідного чоловіка, хоч би се був простий, репаний Їжак”*”.²

2. Там само. С. 21.

В казці “Лисиця і Журавель” викривається нещирість улесливої Лисиці, яка привітно зустрічає кума, та, пригощаючи його, дбає тільки про те, щоб він менше з’їв. За це вона і поплатилась: змушена була піти з гостин у Журавля теж голодною. Казка „Лисичка і Журавель” буде до вподоби дітям дошкільного віку. Водночас вона дає багатий матеріал для проведення морально-етичної бесіди за своїм змістом.³

3. Франко І. Лисичка і Журавель // Українська дитяча література: Антологія. - К.: Вища шк., 2002. – С. 145-146.

У багатьох казках І.Франка сильний, хитрий і підступний звір зустрічається із слабким і чесним. Проте підступність завжди викривається, а

хижак несе заслужену кару. Так, в казці “Вовк, Лисиця і Осел” чесний і довірливий Осел розгадує злі наміри противників і врятовує своє життя, а злодії гинуть. Казка “Кролик і Ведмідь” закінчується перемогою лісової дрібноти над сильними і хижими мешканцями лісу. Розділяючи радість переможців, дитина дійде висновку, що завдяки єднанню, колективній мудрості можна захистити правду і справедливість.

Деякі з казок І.Франка написані ним спеціально для дітей віком від 3-х до 6-ти. Так, віршована казочка “Киця”, стала навіть дитячою пісенькою. *“Плакала киця на кухні, аж їй очиці попухли”* – вже перші рядки казки насторожують малят.¹ Що сталося? Чому ж так плаче маленька киця? Сюжет Франкової казочки має трагедійну основу, примушує дітей співчувати, адже невинна киця постраждала через вину кухаря, яку він звалив на неї, та й ще хотів побити.

1. Франко І. Киця // Кришталеве джерельце: Хрестоматія для позакласного читання. – К.: Кобза, 2001. – С. 287.

Широко відомий сюжет народної казки “Ріпка”, по-новому переказаний І.Франком, вирізняється більшою динамічністю, відтворенням ряду побутових подробиць, гумором, дотепними порівняннями, влучними характеристиками. Франко добре відчув потяг дитини до віршованої мови і свою казку подав в стилі ритмічної прози, а героїв наділив іменами: *„Жив собі дід Андрюшка, та була в нього баба Марушка, і в них була дочка Мінка, а в Мінки собачка Фінка, а в Фінки кицька Варварка, а у Варварки вихованка - мишка Сіроманка...”*¹

1. Франко І. Ріпка // Кришталеве джерельце: Хрестоматія для позакласного читання. – К.: Кобза, 2001. – с. 287-289. – С. 287.

Морально-виховні ідеї казок “Ріпка” і “Киця” І.Франко продовжує і поглиблює в дусі християнської етики у казці – “Суд святого Ніколая”. Ця казка навчає дітей уже не просто шанувати менших (як у “Ріпці”) чи співчувати скривдженим (як у “Киці”), а безкорисливо допомагати знедоленим, немічним чи хворим. “Суд святого Ніколая” – святкова

передріздвяна казочка, пов'язана з вірою у святого Миколая Чудотворця, який у ніч з 18 на 19 грудня розносить чемним дітям дарунки, а нечемним – різочку.

Для розважально-дидактичних казок, створених І.Франком для наймолодших дітей, характерна безконфліктність, відсутність антагонізму, поділу на переможців і переможених.

Не може не викликати захоплення різнобічність Франкової творчості титанічність його праці. За все життя він написав понад шість тисяч художніх творів і наукових праць. Як зауважує один із дослідників творчості І.Франка В. Яременко, “Зібрання творів у 50-ти томах”, що побачили світ, – ледве чи охоплюють половину спадщини Івана Яковича Франка! Подібну працездатність до самозабуття, до повного фізичного і психічного виснаження у світовій практиці відшукати важко. Непримиренний ворог австрійської цісарської влади і польської шляхти, через яку австро-угорська корона здійснювала панування над українським населенням Галичини, цькований власними псевдопатріотами і клерикалами із “народовського” і “москвофільського” таборів, він жив у крайній бідності, заробляючи на хліб часом коректурою чужих праць і перекладів. Але І.Франко виявив таку цільність світогляду, характеру, переконань, безкомпромісність в досягненні життєвої мети, яку ще мали Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, а з молодших його сучасників – Павло Грабовський та Леся Українка. Разом з Т.Шевченком та Л.Українкою Іван Франко – один з трьох найвизначніших поетів нової української літератури”.¹

1. Яременко В. До всіх народів і до всіх віків // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.: У 4 кн. – К.: "Рось", 1994. – Кн. 1. – С.26.

1908 року душевний і фізичний стан Івана Яковича був жахливий і він потрапив до шпиталю. Йому паралізувало руки, але він все-таки продовжував працювати. Руками Івана Франка став його старший син Андрій. Він записував батькові твори під диктовку. Але у 1913 році на Франка чекав ще один удар: у віці двадцяти шести літ Андрій раптово помер

від серцевого нападу. Тепер працювати Франкові допомагали молодші сини Тарас і Петро.

Початок першої світової війни застав родину Франка в трагічному становищі. Хвора дружина перебувала в лікарні, сини Тарас і Петро – в армії.

На схилі літ поета Целіна Зігмунтовська знову з'явилася поряд з ним, допомагала йому, але згодом почала вимагати переписати на неї дім в обмін на свою допомогу. Те, що колись було любов'ю, безжалісно витолочило жорстоке життя.

Вже за зовсім безпорадним і немічним Іваном Франком доглядали у притулку Січових стрільців, куди його помістила львівська громада. 9 березня 1916 року він продиктував друзям заповіт, в якому своє майно залишав дітям, а гігантську бібліотеку – науковому товариству ім. Т.Г.Шевченка. Невдовзі він таємно покинув притулок Січових стрільців, і пішки дійшов до свого дому.

28 травня 1916 року о 16 годині Іван Якович Франко помер, сидячи в улюбленому плетеному кріслі. На похоронах був із рідні лише брат Захар, який пішки прийшов із Нагуєвичів, та молодший син Петро, якому вдалося на день вирватися з фронту. Коли жалобна процесія йшла через Львів, у вікні одного з будинків люди бачили Ольгу Рошкевич. Вона стояла і плакала.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте основні віхи біографії Івана Франка.
2. Яка тематика переважає у творчості Франка?
3. Назвіть збірки і окремі твори Франка, яким притаманна особлива ліричність.
4. Проаналізуйте збірку І.Франка „Зів'яле листя”.
5. Які риси об'єднують твори І.Франка для дітей і про дітей “Малий Мирон”, “Трицева шкільна наука”, “Олівець”?
6. Назвіть казки для найменших від Івана Франка і розкрийте їх специфіку.
7. Який герой оповідання І.Франка для дітей ходив до школи цілий рік, а навчився лише „А ба-ба га-ла-ма-га”?
8. З якого твору І.Франка цей уривок: *“...От сонечко. Чому воно таке невеличке, а татуньо казали, що воно велике? То, напевно, в небі лиш така невеличка дірка прорізнана, що його лиш стільки видно! Ба, а як же воно? Сходить, там дірка мала, заходить, то й там дірка. Хіба ж дірка разом із сонцем по небі ходить?...”*

9. Назвіть казки І.Франка, в яких розкрито образ Лисиці. Чим відрізняються ці образи в різних казках і що у них спільного?

10. Здебільшого казки І.Франка – це чарівні казки, чи казки про тварин?

11. З якого твору І.Франка цей уривок?:

„...Взяв Микиту за хвостину
Та й на віз між рибу кинув,
Сів і їде в божий час.
А Микита, той проноза,
Ну ж метати риби з воза,
В кадці лиш лишився квас....”

Михайло Коцюбинський

*"Людяність, краса, народ, Україна –
це улюблені теми розмов Коцюбинського,
вони завжди були з ним, як серце, мозок і славні ласкаві очі...."*

Максим Горький.

*„Незвичайно любив дітей і ніколи не пройшов коло них,
щоб їх не зачепити, не заговорити
та не пожартувати трохи...”*

Володимир Гнатюк.

Наприкінці XIX століття в українську літературу прийшла ціла плеяда письменників-новелістів, провідне місце серед яких належить Михайлові Коцюбинському (17.09.1864–25.04.1913).

Михайло Михайлович Коцюбинський народився на Поділлі, у Вінниці, в сім'ї дрібного урядовця. Вихованням Михайла в основному займалася мати, Гликера Максимівна - добра, надзвичайно любляча, здатна на самопожертву жінка. Саме завдяки її старанням хлопець мав можливість долучитися до зразків високого мистецтва ще з юних літ. Вона допомагала йому сформувати гарний естетичний смак, сприяла прагненню до всього гарного, прищепила любов і розуміння природи.

Ази освіти Михайло досягав удома. У сім'ї розмовляли російською мовою, яка на той час була офіційною на українській землі. На 13-му році життя під впливом творів Т. Шевченка, М. Вовчка Михайло свідомо і безповоротно став на український шлях, а у 18 навіть складав українські пісні на вірєць народних. Навчання розпочав з 11-ти років (1875 р.) у початковій школі в м. Барі, а закінчив 1880 р. у Шаргородському духовному училищі.

Реалії життя й багата уява М. Коцюбинського спонукали до творчості. Перші твори письменника, написані українською мовою, - оповідання „Андрій Соловейко, або вченіє світ, а невченіє – тьма”(1885 р.) і „Дядько та тітка” (1886), не були опубліковані. Дебютом письменника був вірш „Наша хатка”, який було надруковано у 1890 році у львівському часописі „Дзвінок”.

Свою трудову діяльність М.Коцюбинський розпочав як вчитель. Спочатку давав приватні уроки, а 1891 року, склавши іспит на народного вчителя, почав учителювати у селі Лопатинці на Вінниччині. У той час він глибоко вивчав життя села, народну мову, фольклор. Михайло Михайлович знайомив дітей та їх батьків з українською літературою, занотовував народні пісні, зокрема народні пісні й легенди про Кармелюка, надаючи їм великої ваги в освітньо-виховній роботі з дітьми.

З 1892 року М.Коцюбинський працював у експедиції, яка боролася з виноградною хворобою – шкідником філоксерою по селах Бессарабії. Глибокі враження від життя молдаван, а пізніше — і кримських татар, лягли в основу оповідань „Для загального добра”, „На камені” та ін.

У 1897 році М. Коцюбинський працював редактором відділу хроніки газети „Волинь” у Житомирі. А з 1898 року оселився у древньому Чернігові, звідки була родом його дружина – Віра Устимівна. У родині було четверо дітей: Юрій, Оксана, Ірина і Роман. У Чернігові Михайло Михайлович працював діловодом при земській управі, вів активну громадську й видавничу роботу. Родина Коцюбинського була одним із осередків літературного життя Чернігова.

У цей особливий період життя і творчості М.Коцюбинського до нього прийшло усвідомлення значущості й вагомості слова, його соціальної цінності. Опрацювання західних і російських літературних зразків призвело до віднайдення свого власного письменницького стилю, вироблення нових методів своєї творчості, усвідомлення потреби оновлення української літератури стосовно тематики і техніки: „...Ми маємо на меті видати літературний збірник (поезії, новели, повісті, драматичні твори), в якому

хотілось би помістити нові, ніде ще не друковані твори переважно з життя сучасної інтелегенції. А також на теми психологічні, історичні і т.ін.” (з листа М.Коцюбинського до М.Старицького).¹

Вершин свого таланту Михайло Коцюбинський досяг у зрілому віці. Сергій Єфремов, глибоко досліджуючи творчість письменника, поділив її на дві фази: перша фаза (початково-пошукова) – етнографічно-реалістична манера (під впливом Панаса Мирного, Нечуй-Левицького); друга - поворот до чистого імпресіонізму, до психологічних тем. ²

1. Коцюбинський М.. *Fata morgana*: Повість. Оповідання. Статті. Листування. - Київ : Держ. вид-во худ. літ., 1950. - 482 с. ; або Єфремов С. Історія українського письменства. - К., 1995. - 688 с.

2. Єфремов С. Михайло Коцюбинський. К.- Ляйпціг: Укр. накладна, 1923, 173 с.

У творчому сходженні Михайла Коцюбинського мали свої впливи також західні і російські автори (Еміль Золя, Гі де Мопасан, Генріх Ібсен, Антон Чехов, Леонід Андрєєв). Але письменник нікого не наслідував. Він лише вивчав, наприклад Чехова, його манеру тонкого психолога, і написав свою власну неперевершену новелу „Лялечка” (1901).¹

Перу Михайла Михайловича Коцюбинського належать довершені, філігранно опрацьовані твори, що складають національну класику і збагачують світову літературу: „Fata morgana”, „Тіні забутих предків”, „Він іде”, „Сміх”, „Подарунок на іменини”, „Intermezzo” та інші.

Своєрідними особливостями письменницького почерку М. Коцюбинського є те, що у багатьох його творах переважають зорові образи, звернення до інших видів мистецтва, зокрема до засобів живопису. Це, мабуть, пояснюється тим, що письменник мав хист і до малювання. Так, наприклад, свою новелу „На камені” він назвав аквареллю, новелу „Цвіт яблуні” – етюдом. Описи природи у Коцюбинського відрізняються пластичністю, мальовничістю і оригінальністю метафор. Часто його твори позбавлені традиційної композиції. На перший план письменник ставить не фабулу, а психічні переживання окремих героїв. Для мови його творів характерна

тонка фіксація вражень, глибокий ліризм, ритмічність, плавність, майстерність описів природи, глибокий психологічний аналіз.

Так, новела (акварель) „Цвіт яблуні” – новела зрілого незалежного майстра, ведена від першої особи, відтворює переживання батька, прибитого горем умирання єдиної дочки.

Михайло Коцюбинський став на шлях мистецьких пошуків, розширення жанрово-тематичної системи та ідейно-художніх розв’язок вже у творах кримсько-молдавської тематичної групи („На камені”, „В путях шайтана”, „Для загального добра”, „Під мінаретами”).

1. <http://www.ukrcenter.com/library/read>.

Через поглиблене психологічне трактування образів („Цвіт яблуні”) і художньо-психологічний аналіз („Intermezzo”), він приходить до неоромантизму в „Тінях забутих предків”, і потужної стильової течії – імпресіонізму. Душевні переживання своїх героїв письменник зображує у творах „На камені”, „Fata morgana”, „Тіні забутих предків”, „Сон”, „На острові”. Тяжко провести межу, де закінчується Коцюбинський – реаліст, а де починається Коцюбинський – імпресіоніст. Але найголовніше у його стилі – це особливий самобутній характер імпресіонізму: народницький стиль зображення душевних відруків простолюття, що пізніше було злито з вишуканим естетизмом самого зображення.

У літературі для дітей Михайло Коцюбинський так само дебютував віршем „Наша хатка”. Майстерно написаний і динамічний вірш добре сприймають діти дошкільного віку. Він викликає у малят бажання до злагодженої сумісної праці, навчає їх дружнім і теплим стосункам. Це досягається як сюжетною лінією вірша, так і використанням автором порівнянь, дієслів у множині: *„Назносим каміння, назносимо глини, збудуємо хатку з дверима у сіни та зробимо в хатці ясне віконце, щоб сяло над нами, мов, золото, сонце...”*.¹

Поезія „Вечір” приваблює тонкою різьбою надвечір’я, від якого віє спокоєм, сімейним затишком і щастям. Оригінальна за своїм сюжетом,

ритмом і використанням засобів образності віршована казка (казка з народного поля) „Завидючий брат”. Вона написана за мотивами народних казок, але відрізняється за своєю сюжетопобудовою. В образах трьох братів (Марця, Квітня і Мая), зображених у дусі фольклорної символіки, показано зміни у природі навесні: *„Сердиться Марець, вітрами бурхає,....Квітня квітчастого, меншого брата, згубити він хоче...довго Май бідний плаче росю...”*.²

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с – С.176.
2. Там само, С.190.

Увагу сучасників звернули на себе ранні оповідання М.Коцюбинського для дітей „Харитя” (1891), „Ялинка” (1891), „Маленький грішник” (1893). В основі цих оповідань покладений народний погляд на виховання. Дітям властиві високі моральні якості – доброта і повага до батьків, що було характерним для більшості представників народу. М.Коцюбинський майстерно розкрив психологію дітей, їх думки й переживання. Так, у „Хариті” він стежить за динамікою різних почуттів дівчинки (страх, бажання допомогти хворій матері, захоплення красою природи); у „Маленькому грішнику” правдиво зображує турботу Дмитрика про хвору матір, його безжурні дитячі ігри, каяття, гіркий жаль за матір'ю.

В оповіданнях для дітей письменник поетично відтворює дійсність, досягає великої майстерності у змалюванні природи і людини. Через образ квітки, рослини, комахи передає дитячі почуття, надії, потяг до ідеалу. Михайло Михайлович зображує природу так, що вона постає перед читачем, наче жива. В оповіданні „Ялинка” маленьке зелене деревце стало одним з головних його героїв. Ялинка радіє, коли бачить Василька і його батька, і лякається, тремтить, наче людина, якій роблять боляче, коли починають її рубати. Письменник порівнює коливання гілочок ялинки на вітру з рухами радості. Він зауважує, що зелене деревце *„наче раділо гостям”*. Або, коли Васильків батько почав рубати ялинку, вона затремтіла, *„наче злякалася*

несподіваного лиха, і кілька зелених глиць упало на сніг”. І чим далі рубали її, тим більше вона дрижала, *„наче в пропасниці”*.¹ Мальовничість, експресивність зображення руху, звукова «оркестровка» твору, художній лаконізм – такі особливості оповідань Коцюбинського для дітей.

Для розкриття найпотаємніших закутків душі маленьких героїв, їхніх характерів М. М. Коцюбинський використовує і такий художній прийом, як портрет, у якому кожна деталь не тільки дає уявлення про зовнішній вигляд героя, а й характеризує його соціальний стан, спосіб життя, вдачу.

1. Коцюбинський М. Ялинка./ Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с. – С.180.

Про зацікавленість М. Коцюбинського жанровим збагаченням літератури для дітей свідчить і оповідання „Нюрнберзьке яйце” (1891), яке є своєрідним прообразом сучасної науково-популярної літератури для юних читачів.

У казці „Хо” (1894) Коцюбинський різко виступає проти „страху людського”, оспівує сміливість, рішучість. Композиційно казка складається з кількох майже самостійних частин зі своїми окремим виразно окресленим сюжетом, образами, конфліктом. Об'єднує їх лише казковий образ Хо та загальна тенденційна спрямованість.

Родинні читання, або читання в умовах дошкільного навчального закладу, дають малюкові змогу поки що подумки брати участь у житті персонажів, ставати на бік добрих і мужніх, жаліти скривджених. Важливо, щоб діти не просто "проковтнули" прочитане, а й пропустили його крізь себе. А для цього потрібно допомогти їм краще усвідомити поведінку героїв, переглянути й прокоментувати малюнки, загострити увагу на моральних якостях дійових осіб. З цією метою використовують оповідання Михайла Коцюбинського, написані для найменших діток: „Про двох цапків”, „Дві кізочки”, „Десять робітників”, „Івасик та Тарасик”, „Чого ж вони зраділи?” Ці притчі для дітей дошкільного віку носять повчальний характер.

У коротких оповіданнях „Про двох цапків” та „Дві кізочки” чітко зображено негативну рису, характерну передусім для чоловіків – впертість, гордість та непоступливість, що увінчується агресією, яка порівнюється з позитивною жіночою – поступливістю, винахідливістю та комунікабельністю. Так, *„не схотів білий цапок зачекати, коли перейде через кладку чорний, а чорний не хотів заждати, щоб перейшов білий. Ступили обидва на кладку, зійшлися посередині та й ну один одному лобами й рогами бити! Бились, бились та скінчилось на тому, що обидва у воду попадали і потопилися”*. А от кізочки, зустрівшись на вузькій стежині над прірвою, *„постояли, подумали, а тоді одна кізочка стала на коліна, перевернулася на бік, лягла на стежці й притиснулася спиною до гори. Тоді друга обережно переступила через неї, а та що лежала, встала й пішла собі”*.¹

Їхня поступливість й повага одне до одного, вміння виходити із життєво складних ситуацій та намагання будь що зберегти життя – подається автором як позитивна риса жінок (кізочок). Абсолютно протилежні їм образи цапків. Вперті та драчливі, вони зав'язують конфлікт бійкою (стереотипна риса хлопчиків) і ситуація вирішується героїчною смертю обох.

У творах для дітей Коцюбинським дається непряма оцінка тих чи інших вчинків людей, народне розуміння таких моральних категорій, як добро і зло, впертість і поступливість, чесність і брехливість, працелюбність і ледарство. Так, господарність, дбайливість, працьовитість схвалюються в оповіданні „Десять робітників”, злодійкуватість висміюється в оповіданні „Івасик та Тарасик”. Діти, прослухавши оповідання, самі зможуть оцінити вчинки героїв цих творів. А у кінці оповідання „”Чого ж вони зраділи?” автор навіть прямо запитує, начебто дивуючись разом з дітьми: *„І чого ж зраділи? Нерозумний хлопчик замордував бідну рибку. Чого ж тут радіти?”*²

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. –

К.: Вища шк., 2002 – 519 с – С.178.

Останні роки життя М.Коцюбинського були позначені різким погіршенням здоров'я, загостренням хвороби серця. З 1909 по 1912 рік він тричі відвідував Італію, куди виїздив на лікування. Улітку 1910 року, повертаючись з-за кордону, М.Коцюбинський заїхав у карпатське село Криворівню. Враження, які охопили від знайомства з побутом, людьми, мовою, традиціями цієї землі, М.М. Коцюбинський увічнив чудовою повістю «Тіні забутих предків» (1911 р.). Здається, це були останні світлі й щасливі миті життя, яке невпинно знесилювалося підступною недугою.

Михайла Михайловича Коцюбинського сучасники часто називали сонцепоклонником. Знайомство з його творчістю наочно підтверджує надзвичайно тонку й точну цю характеристику. Висока художність, вражаюче багатство, світла простота думки й справді мовби пронизують життєдайним сонячним промінням, звеличуючи й наснажуючи для добра і творення. Сучасники М.Коцюбинського з дивовижною одностайністю відзначали рідкісний збіг між вишуканою досконалістю й красою творів та особистістю їх автора. Безсумнівно, так сприйматися може тільки людина, яку попри всі її достоїнства було наділено головним природним даром — любов'ю до людей.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть ранні твори М.Коцюбинського.
2. Сергій Єфремов поділив творчість Коцюбинського на 2 фази, розкрийте їх.
3. У чому передусім проявлялась художня майстерність М. Коцюбинського? Які особливості письменницького почерку М.Коцюбинського?
4. Проаналізуйте художню майстерність М.Коцюбинського у створенні образів персонажів оповідань “Харитя”, “Ялинка”, “Маленький грішник”.
5. Які запитання до морально-етичних бесід після читання казок “Два цапки”, “Дві кізочки”, „Десять робітників”, „Івасик і Тарасик” Ви поставите дітям?
6. Проаналізуйте вірш “Наша хатка” і визначте, для якого віку дітей його можна використовувати.
7. Проаналізуйте композиційні і стилістичні особливості віршованої казки „Завидющий брат”, і визначте для якого віку дітей її можна використовувати.

8. З якою метою Ви прочитаєте дітям дошкільного віку твори Коцюбинського? Які із них Ви оберете передусім? Чому?

Леся Українка

(13.02.1871 - (у деяких джерелах 25.02.1871) – 19.07.1913 (у деяких джерелах 1.08. 1913р.)

*“Як я умру, на світі запалає покинутий вогонь моїх пісень
і стримуваний племін засяє вночі запалений
й горітиме удень”.*

Леся Українка. 1896

*„Від часу Шевченкового “Поховайте та вставайте,
кайдани порвіть” Україна не чула такого сильного,
гарячого та поетичного слова,
як із уст сеї слабосилої, хорої дівчини”.*

Іван Франко

Талант Лесі Українки, що поєднав пристрасть “Прометея”, мудрість філософа і хист художника-майстра, дозволив їй за коротке життя виявити обдарування у багатьох різновидах літературної праці: поезії, драматургії, прозі, перекладах, фольклористиці, літературній критиці і публіцистиці. Вже за життя Леся Українка була відома як на Україні, так і в Росії, її знали в Грузії, Польщі, Чехії, Італії, Німеччині. Твори письменниці і досі видаються мільйонними тиражами, перекладаються мовами різних народів.

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) народилася в м. Звячеві (нині Новоград-Волинському) на Житомирщині в інтелігентній сім'ї відомої поетеси Олени Пчілки і юриста, громадського діяча Петра Косача.

З усіх шістьох дітей, що були в Косачів (два сини і четверо дочок), Леся найбільше вдалася в батька: і вродою, і характером, і звичками. Обидва вони були однаково лагідні та безмежно добрі, стримані, терплячі, однаково

наділені виключною силою волі. Вони обоє були поблажливі у ставленні до інших, але не до себе, і надзвичайно цінували людську гідність.

Грамоти Леся навчилася дуже рано. Коли їй було чотири роки, вона вже досить добре читала. А через рік дівчинка самостійно писала коротенькі листи до своєї бабусі в Гадяч та за кордон до дядька Михайла Драгоманова.

Швидкому розвитку письменницьких здібностей дівчинки сприяло її літературне оточення, творча атмосфера в родині. В домі Косачів, за прикладом Олени Пчілки, старші діти – Михайло, Леся, Ольга – придбали собі літературні псевдоніми. Близькі, родичі і знайомі, такі як брат матері М. Драгоманов, І. Франко, М. Старицький, М. Лисенко, були людьми, чиє життя тісно пов'язане з українською культурою. Отже, таких умов для плекання таланту, як у Л.Українки, не мав жоден український письменник. Все це допомогло швидко знайти літературний напрямок, і у 9 років Леся вже писала непогані вірші, а в 13 – почала друкуватися.

Узимку 1881 року під час Водохреща Леся сильно обморозила ноги. Наслідки цієї неприємної події лягли сумним тягарем на все її життя. Лише міцне духовне здоров'я, яке кипіло у її поезіях мужністю, нескореністю, любов'ю, допомогло їй боротися з недугою. Саме ці мотиви звучать у багатьох ліричних творах поетеси: *„Ні, я хочу крізь сльози сміятись, серед лиха співати пісні, без надії таки сподіватись, жити хочу! Геть думи сумні!”*¹

Жодної офіційної школи Леся Українка не закінчувала, але шляхом самоосвіти і завдяки таланту здобула авторитет найосвіченішої жінки свого часу, геніальної поетеси українського народу. Творча спадщина Л.Українки зібрана в 12-томах, куди увійшли збірки поезій – „На крилах пісень” (1883), „Думи і мрії” (1894), „Відгуки” (1902), низка ліро-епічних поем, неоромантичні драми, проза, літературно-критичні статті, могутня і пристрасна публіцистика.

Поезію "Вечірня година" із збірки „На крилах пісень” Леся Українка присвятила коханій мамі. У ній поетеса розповідає, як гарно гуляти літнім вечором у садочку на Волині, де „*кругом садочки, біленькі хати, і соловейка в гаю чувати*”.² Природа і люди потроху засинають, чути колискову, яку співає мати дорогій дитині. І лише легенький вітерець порушує вечірню тишу.

1. Українка Л. *Contra spem spero*. Зібрання творів у 12 тт. – К.: Наукова думка, 1975 р., т. 1, С. 56.

2. Українка Леся. Зібрання творів у 12 тт. – К. : Наукова думка, 1975 р., т. 1, С. 83.

Драми особистого життя поетеси дорогоцінними перлами лягали у драми поетичні. У 1901 році у Мінську був написаний її геніальний драматичний твір „Одержима”. Саме в той час вона доглядала свого близького друга Сергія Мержинського - самовідречено, до цілковитої втрати фізичних сил і до цілковитого загострення духовних. Але апофеозом творчості Лесі Українки є її „Лісова пісня”, драма-феєрія, написана влітку 1911 року в Кутаїсі. „Лісова пісня” створена „за 10-12 днів, у тому „непереможному стані творчого божевілля”, після якого довго доводилось опритомнювати, яке так дорого обходилося її здоров’ю”.¹ Ця драма дає радість відкриття неповторного світу української міфології, природи, звичаїв, самої душі народу. І в той же час, за словами Л.Костенко, „це був перший „екологічний зойк, пересторога, благання: „Не рубай!”, ... перше попередження, що зрада може перетворити людину на вовка. Що все може піти прахом. І тоді по лісах блукатиме тільки наша загублена доля”.²

Під впливом тривожних думок про погіршення стану здоров’я Сергія Мержинського Леся Українка написала ряд ліричних поезій: „Твої листи завжди пахнуть зов’ялими трояндами...”, „Все-все покинуть, до тебе полинуть ...”, „Хотіла б я тебе, мов плющ обняти ...”, „Скажи мені, любий, куди мої сльози поділись”, „То, може, станеться і друге диво ...”, „Я бачила, як ти хилився додолу ...”, То був дуже тяжкий період в її житті. Як людина – вона втрачала близького друга, коханого...

З Климентом Квіткою Леся Українка була знайома давно, але як на чоловіка (він був молодший від неї на 9 років) звернула увагу тільки після того, як у 1903 році помер С. Мержинський.

1. Костенко Л. Поет, що ішов сходами гігантів. / Українське слово. Хрестоматія української літератури і літературної критики XX століття у 4-х томах / упоряд. В.Яременко. К.: В-во Аконіт, 2001. Т.1 – С.190.

2. Там само.

Через деякий час Леся з Клементом почали жити разом. Олена Пчілка сприйняла це трагічно: зять був інвалідом, як і Леся, - чи по силам витримати сім'ї такий тягар? Але Леся в листах до матері писала, що без його підтримки їй би було тяжко, і про те, що її загартувало лихо. Майже через 4 роки спільного життя, 25 липня 1907 року, молодята прийшли у Свято-Вознесенську Демієвську церкву і повінчалися.

Досить перечитати листування Лесі Українки з рідними та друзями, спогади сучасників, як потрапляєш під вплив її гордої і ніжної, принципової і щирої натури. У рядках її листів відчувається та здорова, сильна, далека від солодкуватої сентиментальності любов до дітей, яка притаманна духовно-багатим натурам.

Протягом усього життя Леся Українка писала твори для дітей, була активним співробітником журналу “Дзвінок”. У літературу для дітей вона прийшла зі своїми темами і образами, з власним оригінальним голосом. Створюючи поезії, казки для дітей, широко використовувала фольклор, який збирала і добре знала.

У неї є чимало творів казкового характеру. Слово “казка” вживається навіть у їх назвах: “Осіння казка” (1905), “Давня казка”(1893), “Казка про Оха-чудотвора” (1906), „Казочка про край царя гороха” (1906) та ін. Проте казки Л.Українки далекі від жанрової одноманітності. У поемах “Давня казка”, “Осіння казка” і “Роберт Брюс, король шотландський” (1893) поетеса на героїчних зразках минулого прагнула виховати у молоді патріотичні і вільнолюбні почуття.

Народні казки, як своєрідний засіб розумового, естетичного і морального виховання дітей, привертали увагу Лесі Українки, і вона теж насичувала свої казки важливими моральними і соціальними проблемами. Прозові казки “Біда навчить”, “Лелія”, “Метелик”, „Три метелики” знайомлять дітей з природою, допомагають зрозуміти роль мистецтва, пробуджують віру у свої сили, навчають цінувати дружбу.

Казка “Біда навчить” (1891) цілком оригінальна за своїм сюжетом, але має всі ознаки народних казок про тварин. У казці нерозумний горобчик – легковажний і задеркуватий, звертається до курки, зозулі, бузька, гави, сови, сороки, крука з проханням навчити його розуму. Ця казка, викриваючи через образи птахів різні пороки, властиві людям, навчає дітей цінувати мудрість і досвід, жити в злагоді з іншими, і вірити в себе.

Життя без мрії письменниця заперечує в казці “Метелик” (1890). Тут протиставляються образи Лилика і Метелика. Лилик, що живе в темному, вогкому льоху, цілком задоволений своїм життям. Він не знає жодних сумнівів, бажань. Він хотів би тільки *“кутка ще темнішого”*, бо світло дратує його, воно ненависне для нього. Метелик теж живе у льоху, та йому сумно, тяжко тут, він прагне до іншого життя *“душею”*. Чув він, що *“десь-то є сторона краща, ясніша, ніж його рідний льох”*, і в цю кращу сторону і полетів метелик.¹ У нестримному бажанні світла, тепла, справжнього життя і згорів він – у яскравому полум’ї лампи. Метелик згорів, те світло спалило його. Але він же шукав світла, він рвався на простір.

Інший характер має казка “Лелія” (1890), в якій на першому плані виступають соціальні мотиви. Тут є фантастичні образи, незвичайні перетворення здатні вразити уяву маленьких читачів. Хлопчику Павлусю уявляється цариця Лелія, яка нагадує Дюймовочку, і сам Павлусь, зробившись рожевим маком, здійснює з Лелією казкову подорож. Тут, як у казці, квіти розмовляють і співають, але в цю казкову картину включені елементи не стільки народних казок, скільки елементи, характерні для творів

письменників-реалістів. Павлусева подорож дає змогу письменниці звернути увагу на соціальні контрасти, типові для тогочасного, та і для сучасного життя. Казка сприяє вихованню естетичних смаків дитини, вчить її відрізняти красу справжню від штучної. Казка навчає найголовнішому – бачити цю красу в простих людях праці, які під тягарем несправедливості, гніту, все ж таки зберігають здатність розуміти прекрасне.

Казки для дітей Л.Українки відзначаються досконалістю композиції, динамічністю сюжету, майстерністю, багатством мови.

У 1884-1891 р.р. ще зовсім юна Леся Українка написала поезії для дітей, які об'єднала у цикл “В дитячому крузі” (“Веснянка”, “На зеленому горбочку”, “Мамо, іде вже зима”, “Літо краснее минуло”, „Тішся, дитино, поки ще маленька”). Усі ці вірші, навіяні враженнями дитинства юної поетеси, чудово сприймаються дітьми дошкільного віку. Близькі до народно-поетичних творів Лесині “Вишеньки”, “Колискова”, „Веснянка”, уривки із драми „Лісова пісня”: „Світлячки”, „Пісенька весняної води” та інші також успішно використовуються у роботі з дошкільниками.

У невеличкому вірші “На зеленому горбочку”, складеному із десяти рядків, чутно відгомін народних забавлянок, утішок, пісеньок. У кожному рядку мальовнича і, водночас, проста й конкретна картинка пейзажу українського села. На початку вірша хатинка “*притулилася*”, чекаючи сонця, „*мов маленькая дитинка*”. І ось сонце вийшло, „*немов мати до дитинки*”, і його яскраве сяйво „*засвітило і хатинку звесило*”.² З великим внутрішнім органічним чуттям міри поетеса передає дітям красу рідної природи, світлу і лагідну характеристику українського пейзажу: вишневий садок, біленька хатинка. Уводячи через порівняння образи матері і дитини, поетеса пробуджує у кожній дитині відчуття ніжності материнського тепла. Пронизаний ароматом дитинства, до того ж написаний хореем* вірш, легко заучується напам'ять і прекрасно сприймається навіть дітьми молодшого дошкільного віку.

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Козачок Л.П. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с – С. 206.
 2. Там само. – С. 194.
- * Хорей – двоскладова віршована форма з першим довгим і другим коротким [складами](#).

Леся Українка вміла бачити світ очима дітей, тому й постає він у її поезіях незайманим і світлим. Так, у вірші “Вишеньки” зображені пустотливі, милі у своїй безпосередності діти, яким до сліз хотілося поласувати вишнями. Образ вишневого деревця, яке вже вкрилося червоними ягідками, стає особливо привабливим, бо й читач починає дивитися на нього з дитячим нетерпінням і зацікавленістю, і вже не тільки добре уявляє яскраві, стиглі плоди, а й навіть відчуває, які вони на смак. Але вишеньки дуже високо вирости на гіллі, і маленькі діти не можуть їх дістати. Леся Українка використовує художні засоби народної пісні: звернення, повторення, форму запитання і відповіді, олюднення рослин: *„Ой вишеньки-черешеньки, червонії, спілі, чого ж бо ви так високо вирости на гіллі!”* А в останніх двох рядках ненав’язливо повчає, поставивши діткам риторичне запитання: *„...якби зросли низесенько, чи то ж би доспіли?”*.¹

У вірші “Літо краснеє минуло” поетеса змальовує картину зимового пейзажу і фіксує увагу на різноманітних почуттях, які виникають внаслідок спостереження зміни пір року. Рядками *„діти нудяться в хатині, нудять, нарікають”* поетесою показано смуток дітей від того, що вони змушені сидіти взаперті, адже наступила *„зима люта”*, *„все поле сніг завіяв...ніде й погуляти”*. Діти з нетерпінням чекають весни і літа, і поетеса підтримує їх оптимістичними рядками, в яких запевняє, що *„прийде мила годинонька”*, *„заквітне наше поле, і зазеленіє, - знов його весна прекрасна квіточками вкриє”*.² Зіставлення пір року, подане Л.Українкою в такій оригінальній формі, дає дітям нові знання природи і поетичні відчуття.

У вірші “Мамо, іде вже зима” (1890) вдумлива, розумна, допитлива, спостережлива дитина з великою зацікавленістю сприймає пояснення матері

про природу, про птахів. Ця поезія, написана як діалог матері й сина, дещо складніша за своєю побудовою. Емоційна, жвава мова хлопчика вкладається поетесою в дактилічний розмір*: „Мамо, чи кожна пташина в вирій на зиму літає?..”, „Чом же вона не втіка? Нащо морозу чека?“, „Нащо ж співає? Чудна! Краще б шукала зерна!”.³ Мова матері, – спокійна, вдумлива, звучить анапестом**: „Не боїться морозу вона, не покине країни рідної, не боїться зими навісної, жде, що знову прилине весна”.⁴

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Козачок Л.П. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с – С. 194.

2. Там само.

3. Там само. С.195

4. Там само

* Дактиль – трискладова стопа з наголосом на першому складі (перший склад — довгий, решта — короткі).

**Анапест – трискладова стопа з наголосом на останньому складі (два короткі склади і один довгий на кінці складу)

Кожний вірш Л.Українки дає змогу уявити дитину з притаманним їй світом почуттів, звичок, запитань. Тут все просто, мало предметів, немає зайвих прикрас, пишних метафор. Проте Лесині поезії для дітей викликають живі, яскраві уявлення, бо в них поєднується поетично-виражена любов до природи, до дитини, якими зумовлюється і риторика вживання зменшувально-пестливих форм слів і характер порівняння.

У літературу для дітей увійшли і вірші поетеси “Тішся, дитино, поки ще маленька” (1891), “Колискова” (1893). Щиру любов до дитини Леся Українка висловлює у безпосередніх оцінках найсвітлішого періоду людського життя, що йдуть від самого серця: „Тішся, дитино, поки ще маленька. Ти ж бо живеш навесні, ще твоя думка літає легенька, ще твої мрії ясні”.¹ Найніжніші материнські почуття поєднуються із мрією про щасливе майбутнє дитини, і водночас із усвідомленням того, що життя – складне: „Місяць яснесенький промінь тихесенький кинув до нас... Спи ж ти, малесенький, Поки є час!”.²

1. Українка Леся. Тішся, дитино, поки ще маленька / Зібрання творів у 12 т. – К. : Наукова думка, 1975 р., т. 1, С. 112 – 113.

2. Українка Леся. Колискова. Там само - С. 46 – 47.

Образ мрії зустрічається у багатьох її віршах: “Сон літньої ночі”, “Північні думи”, “Мріє, не зрадь”. Згодом зміст цього образу дедалі дужче конкретизується й набуває виразного поетичного забарвлення революційного характеру. Адже мрія – це прагнення кращого життя.

Образ мрії знаходимо і у вірші “Тиша морська” (1890), який друкується у збірках для дітей. Навіяний спогадами про перебування в Криму, він наповнений життєрадісними світлими почуттями, яких у поетеси не могли вбити ні тяжка хвороба, ні ворожі людині соціальні умови. Її ліриці притаманні образи-алегорії, образи-символи, часто найдорожча поетеси думка схована у підтексті. Від віку читачів залежить розуміння глибинних пластів її поезії.

Останні роки Леся Українка жила в Грузії та Єгипті. Вона все частіше згадувала волинське дитинство: *„Давно, в дитячий любий вік, в далекому ріднім краю я чула казку. Чула раз, а й досі пам'ятаю”*.¹ Так починається поема - казка „Про Велета” (1913), у якій проявляються волелюбні якості поетеси і вкотре звучить думка про суспільно перетворюючу місію мистецтва.

Померла Леся Українка в Сурамі (Грузія). По смерті доньки Олена Пчілка надіслала телеграму до редакції газети „Рада” в Києві: „Тяжко прибиті великим горем мати і інша родина посилають звістку на Україну, що 19-го юля, вдосвіта, померла на Кавказі, в Сурамі, Леся Українка (Лариса Квітка, уроджена Косачівна). Поховають у Києві.”²

1. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. – К. : Наукова думка, 1975 р., т. 2, С. 121 – 124.

2. <http://www.myslenedrevo.com.ua> - віртуальна енциклопедія життя і творчості Лесі Українки.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Яке оточення створювало творчу атмосферу дитячих і юнацьких років Лариси Косач?
2. Проаналізуйте особливості композиції дитячих творів Л.Українки.
3. В яких творах Л.Українки і за допомогою яких засобів розкрито образ мрії?
4. Проаналізуйте вірші Л.Українки для дошкільного віку: “Вишеньки”, “На зеленому горбочку”, “Мамо, іде вже зима” та ін.
5. З якого твору Л.Українки ці рядки: *„...А хіба розумніша була б його смерть, якби він навіки заснув у темнім льоху? Те світло спалило його, - але він рвався на простір! Він шукав світла!”*
6. З якого твору Лесі Українки ці уривки?
*„З гір на долину
біжу, стрибаю, рину!
Місточки збиваю,
всі гребельки зриваю,
всі гатки, всі запруди,
що загатили люди, -
бо весняна вода,
як воля молода!”*
*„Ви маленькі, ви легенькі,
в ручках вогниці ясенькі,
ви як ласочки тихенькі, —
ви підіть у чагарник,
не почує лісовик,
А як стріне — вогник свіне
— був і зник!”*
7. Складіть конспекти занять для дітей дошкільного віку з використанням творів Лесі Українки: „Казка про Оха-Чудотвора”, поезії для дітей (на вибір), казки „Біда навчить”, „Лелія”, „Три метелики”. Самі визначте завдання і вікову групу для якої готуєте заняття з тим чи іншим запропонованим твором Л.Українки.
8. Які поезії Л.Українки об’єднані циклом “В дитячому крузі”?
9. Які мотиви звучать у поезіях „Тішся, дитино, поки ще маленька”, “Колискова”?
10. Виокреміть один поетичний і один прозовий твір Л.Українки для дітей, який:
а). сподобався Вам найбільше.
б). найбільше, на Вашу думку, сподобається дітям старшого дошкільного віку.

Олександр Олесь

(5.12.1878 – 22.07.1944)

*“З журбою радість обнялась...
в сльозах, як жемчугах, мій сміх,
і з дивним ранком ніч злилась, і як мені розняти їх?!
В обіймах з радістю журба. Одна летить, друга спиня...
І йде між ними боротьба, і дужчий хто – не знаю я...”*

Олександр Олесь (Олександр Іванович Кандиба) народився в Білопільлі (давня назва Крига) на Сумщині в заможній сім'ї. Тоді це була межа старої Гетьманщини і Слобожанщини в Лебединському повіті Харківщини. Тут, серед краси природи, працьовитих і співучих жителів краю, минало дитинство О.Олеся. Тут він навчався спершу в початковій школі, потім у двокласному училищі. Батьківський рід походив з чумаків, материн – з кріпаків. Батько майбутнього поета працював у різних містах на промислах, а тому вихованням первістка та двох його сестер займалася, в основному, мати, Олександра Василівна.

Дідусь Олександра по матері орендував великий панський маєток в с. Верхосулля, на північному краю українського степу. Саме сюди привозили його щоліта, аж поки хлопчиків не виповнилося тринадцять років, разом із сестрами Галею та Марусею. Дідусь Василь прищепив малому Сашкові почуття людяності, щирості, справедливості. На лоні зеленого степу пізнав він невичерпану красу природи України і під впливом своїх вражень став її поетом на ціле життя: *“і я не виніс щастя-муки, і задзвеніли в серці звуки, і розітнувся мій перший спів...”*¹ Дідусь знав чимало казок, легенд, пісень, оповідей про козацькі часи і залюбки ділився цими скарбами з онуками. Це були найкращі спогади дитинства Олександра Івановича.

Коли хлопчиків було одинадцять років, трагічно загинув його батько. П'ятнадцятирічним Олександр вступив до хліборобської школи містечка Дергачі, що неподалік від Харкова. Фахові дисципліни його цікавили менше, зате наполегливо працював хлопчина над вивченням мов. Він рано познайомився з українською літературою, літературним слов'янофільством, особливо польською і російською літературою. Музика слова настільки заповонила юнака, що бажання писати вірші дедалі міцнішало. У сімнадцять років з'являються перші, щирі й безпосередні, поетичні спроби Олександра Кандиби. Він випускав шкільний журнал разом з майбутнім талановитим

російським белетристом К. Тренєвим, та пробував свої сили одночасно і в українській, і в російській поезії.

1. Олесь Олександр: "В дитинстві ще... давно, давно колись..." Бібліотека школяра. Поезія.

"Наукова думка", К. 1998. – 223 с.; Або <http://www.poetryclub.com.ua>

У 1903 році Олександр вступив до Харківського ветеринарного інституту, закінчивши який працював за фахом до 1911 року в Харкові, а потім – у Києві. Деякий час редагував журнал “Літературно-науковий вісник”.

У тому ж 1903 році Олександр познайомився з майбутньою дружиною, Вірою Свадковською, яка навчалася на Бестужевських курсах у Петербурзі. Віра називала свого коханого ніжно й поетично – Олесь. У 1906 вони разом їздили до Криму, і саме там Олександр готував до друку свою першу книжку. Вони одружилися, й відтоді *„ім'я, що мені дала Ти у дні, осяяні тобою...”*, Олександр Кандиба залишає своїм псевдонімом.¹

1. Олесь О. Твори у двох томах.-К.: Дніпро, 1990.

Олександр Олесь запровадив альбомну, романсову, революційну, студентську – інтелегентну поезію, яка до того часу залишалася поза межами визнання громадськості. Саме такою є поезія “Айстри” (1905). У ній він блискуче передав свої настрої, тугу за приреченими на загибель айстрами, що мріяли *"про трави шовкові, про сонячні дні"*.¹ Але ранок зустрів ніжні квіти *"холодним дощем"*. Вони не дочекались сонця. Життя квітів – це життя людей, в якому одні прагнуть спокою і щастя, інші ж, навпаки, – боротьби і діяння. Саме в "Айстрах" автор висловив своє відчуття суперечностей, що сплітали муку і щастя, журбу і радість, безсмертя і смерть, сльози і сміх.

1. Олесь О. Айстри. / Українське слово. Хрестоматія у 4-х томах К.:В-во Аконіт, 2001 Т.1 – С. 412

1907 року – побачила світ перша збірка поета “З журбою радість обнялась”, яку він підписав псевдонімом – Олександр Олесь. “Журба й Радість” була овіяна першими вітрами розбудженого життя і з ентузіазмом прийнята суспільством, а найбільше молоддю. Україна дістала поета-лірика, *„котрого виглядала від часів Шевченка”*.¹ Ніколи не сплямивши свого пера

„якими-небудь проявами національної ненависти чи шовінізму, він твердо і непохитно пішов українською дорогою, ... як кобзар-провідник українського громадянства по його “дорозі в казку”, в котру воно пускалось саме тоді”.²

Поет свідомо хотів віддати своє слово революційному відродженню свого народу: *“О слово, будь моїм мечем”*, - писав він в 1907 році.³

1. Цит. за: Грушевський М. Поезія Олеся / Українське слово. Хрестоматія у 4-х томах К.:В-во Аконіт, 2001 Т.1 – С.423-428.
2. Там само С.425.
3. Олесь О. „О слово рідне! Орле скутий!...”/ Українське слово. Хрестоматія у 4-х томах К.:В-во Аконіт, 2001 Т.1 – С.416.

В наступні роки з'являються нові збірки — “Поезії. Книга II” (1909), “Поезії. Книга III” (1911), “Драматичні етюди. Книга IV” (1914), “Поезії. Книга V” (1917). О.Олесь мав великий і різнобічний поетичний здобуток. М.Грушевський назвав його “майстром нової форми – найсильнішим представником українського символізму”.¹ Особливої уваги заслуговують його драматичні поеми.

1. Грушевський М. Поезія Олеся / Українське слово. Хрестоматія у 4-х томах. К.: В-во Аконіт, 2001 Т.1 – С. 428.

В поемі О.Олеся “Щороку”, розпочатій ще в 1904 році, але закінченій лише через 6 років, змальована любов вітра до весни, оспівана в дуже гарній оригінальній формі. Ця поема була виразом молодечих настроїв поета, викоханих лагідною красою східноукраїнської природи. Почуття краси у Олеся тонке, ніжне і багате мотивами і відчуттями. Чарує звукова інструментовка у його поетичних творах, як-от в одній із поезій циклу „Щороку”: *„В небі жайворонки в`ються, заливаються-сміються, грають дзвонять цілий день, і щебечуть, і співають, і з весною світ вітають дзвоном радісних пісень...”*.¹ Персоніфікації сил природи, фольклорні мотиви, які трансформовані в тонкі нюанси людських почуттів і настроїв, діалектика людського кохання створюють полотно ліричної поеми “Щороку”. Багато його творів завдяки глибокій поетичності, мелодійності нагадують пісню. Так, Олесеви “Чари ночі” (1904) стала улюбленою народною піснею “Сміються, плачуть солов’ї!”

В 1911-1913 р.р. поет поглиблював мотиви і настрої, які його займали, в ряді коротких драматичних поем – “Над Дніпром”, “Трагедія серця”, “Тихого вечора”, “Осінь”, “При світі ватри”. Особливо яскраво поєднано автором поетичне бачення природи з поезією власного серця в ліричному лібретто “Над Дніпром”, написаним для нездійсненої опери. Тут оспівується пробудження Дніпра і його хвиль, відчуття любові радісним і теплим весняним подихом. Все це поєднано в символіку народного визволення. Уривки з цієї поеми, що оспівують весняну природу, прекрасно сприймаються дітьми дошкільного віку: “...засиніли проліски у ліску, у ліску...швидко буде земля вся в вінку, вся в вінку...”²

В своїй драматичній поемі “По дорозі в казку” (1912) поет відтворив трагедію революційного поводири і маси-юрби. В 1917 році він знову звернувся до цієї теми в поезії “Лебідь”. Один із найкращих віршів О.Олесь, навіяний смертю Миколи Лисенка – “Злотна нитка” в високопоетичній, витриманій формі малює трагедію смерті генія в розгарі його творчого запалу, серед невітлених помислів і невиспіваних пісень.

1. Олесь О. „В небі жайворонки в'ються (з циклу „Щороку”) / Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с – С.214.
2. Олесь О. Веснянка. (з драм. поеми „Над Дніпром”) / Там само - С. 212.

У громадянську війну Олександр Олесь емігрував за кордон. Спочатку він зупинився у Будапешті, потім у Відні, і зрештою оселився у Празі (1931) до кінця свого життя. Еміграція стала трагедією Олесевого життя. Це особливо відчутно у збірці “Чужиною” (1919), в якій настрої пригніченості і самотності перемежовуються з філософічністю, драматизмом переживань, що спираються на суперечливий досвід прожитих років. За ці роки О.Олесь також видав збірки “Княжі часи. Минуле України в піснях” (1920), “Перезва”(1921), “Кому повім печаль мою” (1923), “Поезії. Книга Х” (1931).

У творчій спадщині Олександра Олесь 11 збірок віршів, більше 20 драм, чимало сатиричних творів, оповідань, фейлетонів, у яких він талановито відобразив складний, суперечливий і водночас чарівний світ.

Критики виокремлювали різні сторони поетичного обдарування Олександра Олеся: одні бачили в ньому лірика, інші помічали громадянські мотиви його творів. І в цих оцінках не було суперечності, бо поет передавав як ліричне, так і трагічне в житті окремої людини, суспільства загалом.

Влітку 1944 року, Олександр Олесь довідався про смерть свого сина, відомого вченого-археолога і талановитого поета Олега Ольжича. Його було закатовано у концентраційному таборі Заксенгаузен. Ця трагічна звістка глибоко вразила поета. Його хворе серце не витримало.

Все мені ти снишся, мій маленький сину,
Що з тобою полем, степом ідемо,
Що б'ємось за нашу бідну Україну,
Розриваєм пута, вікове ярмо.¹

Коханому синові присвятив О.Олесь ці рядки, ще коли той був живий. Синові письменник писав і свої чудові колискові пісні, які вирізняються особливою ліричністю, ніжністю: *„Спи, мій малесенький, спи, мій синок... я розкажу тобі безліч казок! Нащо ж ти віченьки знову відкрив?! Спи, моя пташко, то вітер завив....”*.²

1. Олесь О. „Бу та Бо”. Поезія із листа О.Олеся до сина О.Ольжича/ <http://vsiknygy.net.ua/>
За рядками листування О. Олеся та О. Ольжича // Наукові читання-1998. Праці молодих учених України. — К., 1999. — С. 120—140.; 3 епістолярію О. Олеся (еміграційний період) // Слово і час. — 2000. — № 10. — С. 51—69.

2. Олесь О. „Над колискою”/ Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. — К.: Вища шк., 2002. — 519 с. — С.211-212.

По собі Олександр Олесь залишив багато прекрасних творів для дітей. Так, протягом 1924 – 1925 років у віденському видавництві „Чайка” у Відні в серії „Українській дитині” вийшло п'ять невеличких книжок О. Олеся: „Ялинка”, „Поєдинок”, „Вовчєня”, „Рак –рибалка”, „Іменини”. Трохи пізніше побачили світ Олєсєві дитячі поеми „Грицеві курчата” і „Мисливець Хрін та його пси”. Двічі (1925, 1929) у Харкові виходив „Збірничок віршів для дітей молодшого віку” поета. Окремими книжками вийшли в Празі і його поеми для юнацтва „Грицеві курчата”, „Мисливець Хрін і його пси”, „Водяничок”.

Високомайстерні вірші і казки Олександра Олеся для дітей і досі чарують уяву юних. Олесеві казки, виконані у формі поетичних п'єс (“Грицеві курчата”, “Мисливець Хрін та його пси”, “Злидні”, “Микита Кожум'яка”), увійшли до золотого фонду драматургії для дітей. У віршованій п'єсі-казці „Злидні” розповідається про життя бідного і багатого братів, про те, як гонитва за багатством вбивають у людині людяність. Драма-казка „Микита Кожум'яка” — поетичний переспів відомої легенди про велета, який убив страшного змія, що спричиняв багато горя й страждань на землі руській. “Микита Кожум'яка” дещо відрізняється від традиційної форми побудови драматичного твору, хоч і має його елементи. Передусім тут діє казковий персонаж, наділений надзвичайною силою. Як і в казках, найбільшого напруження набуває розповідна частина твору, у якій описано битву за правду, справедливість, чесність. Олександр Олесь плідно працював над інсценізаціями таких народних казок, як „Івасик-Телесик”, „Лісовий цар Ох”, „Лисичка, Котик і Півник”. Малеча залюбки сприйняла й власні поетові драми-казки. Показовою є драматична трилогія про стосунки людини з природою: „Бабусина пригода”, „Бабуся в гостях у ведмедя”, „Ведмідь в гостях у бабусі”. По суті, у 1920-1930-х роках Олександр Олесь був чи не єдиним творцем української драматичної казки.

Серед поезій для дітей виділяються вірші: „Рідна мова в рідній школі”, „Ялинка”, „Снігурі”, „Вовчєня”, „Рак-рибалка”, „Іменини”, „Поєдинок”, „Над колискою”, „Ой, навіщо мені листя...”, „Білі гуси летять над луками...”, „Капустонька”, „Весна”, „Скоро сонечко пригріє”, „Весна, весна! Радійте, дітки...”, „Роси, роси, дощику, ярину...”, „Два хлопчики на ставочку”, „Бджілка і зозуля”, „Все навколо зеленіє”, „Каченята” та інші. Олесеві твори збагачують внутрішній світ дитини, розвивають дитячу фантазію, навчають любити природу, рідне слово.

Повчання у поезії Олександра Олеся для дітей, сповнене ліричності, поєднаної з суспільними мотивами. Так, в поезії „Ялинка”, в якому розповідь ведеться від першої особи, хлопчик *„взувся в чобітки, одягнувся в*

кожушинку, сам запрягся в саночки і поїхав по ялинку”. Але лісовий зайчик не дав зрубати дерево. Слова зайчика - ніби голос совісті, що оцінює вчинки як добрі чи погані: „*Ти ялинку посади, а тоді рубай, ледащо!*”.¹

Вірш „В небі жайворонки в'ються” із циклу „Щороку” – це чудова картинка ранньої весни. Мелодію весни, оновлення природи поет передає піснею жайворонків, які „*заливаються-сміються, грають, дзвонять цілий день, і щебечуть, і співають...*”.² Добір голосних та дзвінких приголосних звуків і слів у вірші повністю відтворюють металево-струнне звучання жайворонкового співу і надає віршу весняного настрою.

Уміння поета створити потрібний настрій, а у творах для дітей він поєднаний із глибоким розумінням дитячої психології, одухотворення (олюднення) природи, використання народнопоетичних засобів: символів, епітетів, порівнянь – забезпечують глибокий ліризм творів О. Олесь.

В останній рік життя поет опублікував „Алфавіт віршами, написаними для сина”. Олесе́вий алфаві́т, так само, як і його вірші сприяє передусім зоровому сприйманню поезії, образному мисленню і мовленню дітей:

Айстра квітне у саду,

Аєр в лузі я знайду...

Бугай у двір забрався
Баран його злякався

Явір гнеться над водою,

Ятір сохне під вербою.³

В українській літературі Олександр Олесь відомий і своїми перекладами для дітей "Пісні про Гайавату" Генрі Лонгфелло, казок Вільгельма Гауфа, арабських казок.

1. Олесь О. Ялинка./ Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с – С.208.

2. Олесь О. В небі жайворонки в'ються./ Там само. С.214.

3. Олесь О. Алфавіт віршами написаними для сина // Дніпрова хвиля. - К.: Либідь, 1990. - С. 522-523.

1. Охарактеризуйте життєвий і творчий шлях Олександра Олеся.
2. Проаналізуйте твори О. Олеся для дітей: „Каченята”, „Ялинка”, „Вовчєня”, „Капустонька”, „Все навколо зеленє”, „Дитинство Святослава”, „Рак-рибалка”, „Грицеві курчата”, „Микита Кожум`яка”. Визначте, для якої вікової категорії дітей доступні кожен із цих творів.
3. Прочитайте (виразно) уривки із творів (на ваш вибір) О.Олеся, які, на Ваш погляд, найяскравіше відображають індивідуальний стиль автора і його художню майстерність.
4. З якого вірша О.Олеся ці рядки: „Раз я взувся в чобітки, одягнувся в кожушинку, сам запрягся в саночки і поїхав по ялинку...”?
5. Назвіть вірші Олеся для дітей, які присвячені а). темі рідної мови, рідного слова: б). темі весни?
6. „Жив собі Максим убогий коло річки, край села. Крім дітей та жінки, в його тільки курочка була”. З якого твору для дітей О.Олеся ці рядки?
7. З якого вірша ці рядки: ”Швидше, мамо, - черевики! Глянь, як весело в саду! Ти не бійся – до кринички я і сам не підйду”?
8. З якою метою Ви використаєте в своїй роботі з дітьми поезію О.Олеся?
9. Якими словами-епітетами Ви б охарактеризували поезію О.Олеся?

Володимир Винниченко

(14.07.1880 (за старим стилем) - 6.03. 1951)

*А головне: будь вірний сам собі
І вже за цим іде, як ніч за днем,
Що й з усіма не будеш ти нещирий.
Прощай. Хай ці слова в тобі дозріють.*
У. Шекспір. “Гамлет”

Шекспірівські слова “*to thine own self be true*” (будь вірний сам собі) з часом перетворилися на крилатий афоризм, в якому міститься велика моральна мудрість. Суть цієї мудрості ніщо інше, як Винниченкове “будь чесний із собою”.¹

Володимир Кирилович Винниченко – новеліст, романіст, драматург, кіносценарист, громадський і політичний діяч, – був титанічною натурою, сповненою сталєвої міцї, сили волї, завзяття, грандіозної енергії і витримки, але, водночас, доброю і душевною людиною. Тернистий життєвий шлях

Винниченка – „то вже роман із неймовірно динамічним сюжетом або ціла історична енциклопедія”.²

Народився Володимир Винниченко в селі Великий кут Херсонської губернії Єлисаветградського повіту (тепер Кіровоградська область) в селянській сім'ї. Батько його, Кирило Васильович Винниченко, замолоду селянин-наймит, переїхав з села до міста Єлисаветграду й одружився з удовою Євдокією Павленко, народженою Линник. Від першого шлюбу мати Винниченка мала трьох дітей: Андрія, Марію й Василя. Від шлюбу з К.Винниченком родився лише Володимир.

З дитинства В.Винниченка оточував строкатий світ півдня України, і враження тієї пори його життя були дуже сильними. З семи років малий Винниченко навчався у народній (сільській) школі. Він зростав розумним, допитливим, і тому навчання давалося йому легко. На здібного хлопчика звернула увагу вчителька і переконала батьків продовжити освіту сина.

Згодом сім'я переїхала до Єлисаветграда, де Володимир вступив до гімназії і вчився там на кошти старшого брата Андрія, який працював робітником-складачем у друкарні.

1. Данило Гусар Струк. Винниченкова моральна лабораторія / Українське слово. Хрестоматія. Т.1., С. – 286.

2. Слабошпицький М. Письменник світового масштабу (Штрихи до портрета Володимира Винниченка). // Українська мова та література в школі. — 1991. — № 2.

Учителі, а за ними й учні зустріли малого українця насмішками. Його українська вимова, бідна одежа та інші ознаки пролетарського походження викликали ворожість. Непокірний, але чесний і відвертий “мужицький син” давав відсіч “благородним” дітям, міг постояти за себе і слабших товаришів, принципово говорив українською мовою. Усвідомлення свого становища не пригнітило малого, але викликало протест та дієву реакцію: бійки з учнями, розбивання шибок у вчителів. Протести проти соціальної і національної нерівності поклали основи його революційності на все життя. Та закінчити навчання хлопцеві не пощастило. Одні біографи стверджують, що через матеріальні нестатки, а інші схильні до думки, що його виключили з гімназії.

Вже тоді, під впливом шевченкового “Кобзаря”, юнак пробував сили у красному письменстві. Писав поезії, оповідання, поеми, сатиру, але з тих проб не збереглося майже нічого.

У сімнадцять років В.Винниченко вирушив у мандри по Україні, заробляючи на шматок хліба наймитованням у поміщицьких економіях, працею на заводі, залізниці і водночас займаючись самоосвітою. Мандри і поневіряння стали справжньою школою життя для молодого Винниченка. У 1901 році, склавши екстерном іспити у гімназії, Володимир вступив на юридичний факультет Київського університету. Настала нова ера в житті майбутнього письменника. Молодість, сила, енергія, певний життєвий досвід не дозволяли студенту бути осторонь тих подій, які бурхливо несло ХХ століття. Він вступив до української студентської громади, став членом місцевої організації Революційної української партії (РУП), вів активну пропаганду, писав численні брошури, прокламації, листівки. 4 лютого 1902 року Винниченка вперше заарештували. Незабаром його випустили із в'язниці, але виключили з університету без права вступу, позбавили права на відстрочення військової служби через виключення з числа студентів, і заборонили проживати в Києві.

Шалений вир подій різко змінив Винниченкове життя: репетиторство, а насправді – підпільна діяльність на Полтавщині, солдатчина і знову агітаційна робота, втеча з війська, еміграція в Галичину, співпраця в офіційних органах РУПу – газетах “Праця” і “Селянин”, нелегальні переходи кордону із забороненою літературою, новий арешт (за пропаганду серед солдат та за дезертирство) і вже півторарічне ув'язнення в камері-одиночці Лук'янівської тюрми. Єдина розрада – дозвіл писати. У страшних стінах київської тюрми народилася повість “Голота”.

Далі на Винниченка чекав “дисциплінарний батальйон”. Служба у війську дала матеріал для низки оповідань: “Солдатики!”, “Боротьба”, “Мнімий господін”.

З 1905 року Винниченко мандрував селами півдня і заходу України, робітничими селищами Катеринославщини, Київщини, і весь цей час не забував про своє покликання письменника. Життя дало грандіозний матеріал, різнобарв'я тем, різноманітність ситуацій, конфліктів, живу мову оповіданням, новелам, повістям, що подібно вулканічній лаві виривалися з-під пера майстра слова. У 1905 році вийшла збірка оповідань „Краса і Сила”.

Винниченко домігся допущення до державних іспитів в університеті і успішно їх склав. У роки реакції письменник знову опинився у Лук'янівській тюрмі. Протягом 8 місяців ув'язнення багато писав, вивчав англійську мову. Завдяки заставі в 500 золотих карбованців свого товариша Винниченка випустили на поруки і він утік за кордон.

Вимушена еміграція тривала аж до 1914 року. В цей період він написав багато творів на соціальні та етичні теми: “Дисгармонія”, “Щаблі життя”, “Контрасти”. Митець жив у Галичині, Австрії, Швейцарії, Німеччині, Італії. Італія подарувала йому зустріч з майбутньою дружиною, вірним другом, радником, помічником, однодумцем – Розалією Яківною Ліфшиц.

З 1914 по 1917 р.р. В. Винниченко жив то в Україні, то в Москві, співпрацюючи з московським часописом “Украинская жизнь”. Це був період великої творчої активності митця. З-під його пера вийшли романи “Заповіт батьків”, “Записки Кирпатого Мефістофеля”, “Хочу!”, “Божки”, “Чесність з собою”, “Рівновага”, п'єси “Брехня”, “Великий Молох”, “Момент”, “Чужі люди” та ін.

У 1917 році разом з Михайлом Грушевським Володимир Винниченко очолював уряд Української Народної Республіки, а з 1918 по 1919 рік – Директорію. 11 лютого 1919 року Винниченко вийшов з уряду і вкотре виїхав за кордон. З 1919 по 1920 р.р. у Відні він написав тритомну працю “Відродження нації”. У вересні 1920 року Винниченко – заступник Голови Раднаркому і народний комісар закордонних справ радянської України.

Але 23 вересня 1920 року він змушений був остаточно виїхати за кордон. Спочатку жив у Парижі, а з 1934 року в містечку Мужен департаменту Приморських Альп, що біля Канн.

У “Закутку” (так Володимир Винниченко називав свою садибу) письменник займався літературною та малярською працею. З-під пера майстра з’явилися: соціально-утопічний роман з елементами авантюри і соціальної фантастики “Сонячна машина”, романи “Поклади золота”, “Слово за тобою, Сталіне!”, “Нова заповідь”, “Вічний імператив”, “Лепрозорій”, повість “На той бік”, цикл оповідань “Намисто”, філософське есе “Щастя”, драми “Пісня Ізраїля”, “Великий секрет”, “Ательє щастя”, “Над”, “Пророк”, двотомний філософський трактат “Конкордизм”, кіносценарії “Сонячної машини”, і “Пісні Ізраїля”, “Щоденник” (сорок записних книжок з 1911 по 1951 роки), 70 малярських картин та ін.

Протягом свого життя В.Винниченко створив 14 романів, близько 20 драматичних творів, більш як 100 оповідань, політичні праці, з-поміж них публіцистично-мемуарний трактат “Заповіт борцям за визволення”.

Володимир Винниченко – незрівнянний аналітик людських душ, характерів і творець живих образів. Єдина запорука правильності вчинків за В. Винниченком – у внутрішній чесності. Його турбували проблеми соціальних контрастів, статевої рівноправності, можливості існування “духовної любови” поза межами фізичної (“Базар”, “Дисгармонія”, “Чесність з собою”), проблеми сім’ї і етики сімейних відносин (“Закон”, “Гріх”), релігійний аспект (оповідання “Голота”, роман “Хочу”, п’єса „Пророк”) та багато інших. Письменник гостро відчував пульс своєї доби і створив цілий цикл соціально-психологічних оповідань, романів і драм, у яких вічні загальнолюдські проблеми знайшли його власне оригінальне трактування. Талант художника, темперамент оратора, „жагуча” вдача людини, якій небайдуже, що відбувається навколо, допомагали швидко і гостро реагувати на актуальні проблеми життя, давали матеріал для розширення тематичних горизонтів.

Вагомий внесок зробив В.Винниченко і у благородну справу розвитку української літератури для дітей, продовживши славні традиції І.Франка, М.Коцюбинського, В.Стефаника. Серед “дитячих” творів письменника слід відзначити збірку поетично-психологічних оповідань “Намисто”(1921-1924), в яку увійшли твори: “Кумедія з Костем”, “Федько-халамидник”, “Бабусин подарунок”, „Білесенька”, „Гей, хто в лісі, обізвися”, „Віють вітри, віють буйні”. Ця збірка, пронизана світлим гуманістичним пафосом, оптимістичною вірою в маленьку людину, ввібрала в себе всі найкращі досягнення творчості Володимира Винниченка і є однією з вершин літературної майстерності письменника. Винниченко виявив себе тонким знавцем дивовижного внутрішнього світу маленьких героїв. Велика любов до дітей допомогла письменникові зворушливо-ніжно, зі співчуттям і болем сприймати, переживати, зображувати тяжку, а часто й трагічну долю “маленьких грішників”.

Оповідання “Кумедія з Костем” – одна з вершин української літератури для дітей. “Камінним виродком” прозваний панський пастушок за свою вдачу. Ланові, панська челядь, дітлахи знущаються над ним, б`ють і цькують його, але *“річ в тім, що Кость ніколи не плакав, не плакав, та й годі, такий був кумедний!”* Єдине, чим можна було допекти малого, - зневажливим словом байстрюк і згадкою, що пан – його батько. Страждання дитини досягли такої сили, що хлопчик забув про все на світі, про обов`язки пастушка, до вечора пролежав розхристаний, босий, без свитини на сирій землі. За недбалість він по-звірячому був побитий лановим, захворів і через кілька днів помер. Здається, нічого особливого немає в цій розповіді. А наскільки вміло, тонко і просто вдалося передати Винниченкові страшний і складний внутрішній стан хлоп`яти. Кожен твір Винниченка – яскрава ілюстрація тургенєвських слів, що “талант – це деталь”. В оповіданні “Кумедія з Костем” характерним штрихом, який набуває глибокого алегоричного значення, є недопалок панської цигарки. З *“жагучою мольбою”* вперше в житті малий заплакав, коли у нього хотіли відібрати недопалок, бо

то „*татове!*” Винниченко зумів тонко підмітити, що від того недопалка “*йшла шворочка до серця*” Костя. У хлопчика міняється навіть погляд, із “*сердитого і настороженого*” він стає “*чудним, якимось жадібним, побожним*”, “*зачарованим і ласкавим*”. Мабуть, вперше в житті малий ніжно-ніжно посміхається, а очі сяють від радощів, він – володар “*безцінного скарбу*”, назавжди затиснутого в кулачку. Глибоко драматичним є фінал оповідання. “*Так з тим недокурком його і поховали. І тижнів два ще потім згадували на кухні цю чудну кумедію з Костем*”.¹

Кожен епізод, подія, ситуація у творах Володимира Винниченка окреслюється відповідно до соціальних, моральних, етичних взаємин початку двадцятого сторіччя. Любляче, ніжне, відкрите серце дитини протиставляється жорстокості дорослих, потворному і злочинному суспільству, яке калічить маленькі життя і душі.

1. Винниченко В. Кумедія з Костем // Раб краси. – К.: Веселка, 1993. – С.136-160.; або <http://www.ukrlib.com.ua/book>; <http://storinka-m.kiev.ua>

Зазвичай в оповіданнях Винниченка відсутні довгі вступи, ретельні описи, детальні портрети. Його не цікавлять дзеркальні зображення, увага майстра слова прикута до “внутрішніх портретів”. Він кількома штрихами, “маленькими рисочками”, які найчастіше розкидані по всьому твору, влучно і лаконічно змальовував людину. У зображенні персонажів письменник надавав перевагу їхнім вчинкам, поведінці, переживанням. Творчий почерк Винниченка не схожий ні на чий в українській літературі. Оригінальна стилістика, лаконічна, динамічна, з “образно-уриivistими” реченнями, вигуками мова надає ще більшої життєвості його творам. У Винниченка знаходимо безліч діалектизмів, русизмів, жаргонізмів, неологізмів, “суржика”, емоційно забарвленої лексики. І все це сприяло лише повнішому і правдивішому змалюванню епохи.

Не менш талановито написано оповідання “Федько-халамидник”. Тут Винниченко зобразив зовсім різних дітей, два протилежних світи: „*Чистий розбишака-халамидник*”, волелюбний, невгамовний, і, водночас, сміливий, і благородний Федько, і зовсім протилежний йому – син заможних батьків,

слухняний, і водночас слабкий, егоїстичний Толик. Шибайголова Федько зухвало катається на крижинах, що сунуть по річці, відважно кидається на порятунок боягуза Толі, що вирішив позмагатися з ним у сміливості. Натомість Толя навіть не намагається допомогти витягти з крижаної води свого рятівника. За героїзм хлопчик розплатився своїм життям.

Оповідання закінчується страшними своєю буденністю словами про смерть Федька: *"на кладовище йшли хлопці зо всіх сусідніх вулиць. Спірка, Стьопа і Гаврик плакали навзрид"*. Без жодної авторської оцінки Винниченкові вдалось досягти найвищої майстерності в зображенні людської психології. І вже коли процесія зникає з виду, Толя *"перекрутився на одній нозі і побіг гратися з чижиком"*. А далі: *"Цього чижика він сказав Федьковій матері віддати йому, бо він виграв у Федька"*.¹

1. Винниченко В.К. Намисто / Оповідання - К.: Веселка, 1989.- 380с; Винниченко В. Федько – халамидник. К., 1994. – 340 с.

Егоїзм, жалюгідність Толі, що тремтить за себе і підло скидає провину на товариша, якому зобов'язаний життям, його бездушність – це один внутрішній світ. Мужність, сила волі, чесність, шляхетність, порядність, здатність до самопожертви, великодушність Федька – це другий.

Далеко в минуле відійшли події оповідання “Федько-халамидник”, але своєї актуальності воно не втратило. У нашому жорстокому і черствому до біди світі, як ніколи потрібною і своєчасною є розмова про добро і зло у житті і серцях людей.

В оповіданні "Гей, хто в лісі, обізвися..." Володимир Винниченко блискуче змалював психологію малого хлопчика Зіня: *"Зінь - дуже слухняний та лагідненький. Він майже ніколи не сперечається, ні з ким не свариться, не верещить, не пацає ногами. А тим часом добивається всього, чого хоче. Так же сумирненько схиляє голівку до плеча, так щиро-щиро дивиться чорненькими, хитрими оченятами, так ласкавенько посміхається, просто-таки соромно відмовити йому"*.¹ Своїм гострим розумом і невеличким життєвим досвідом Зінь аналізує всі заборони і страхи, що на нього покладають батьки, щоб він менше бешкетував. Його не лякає і Бог, бо малий

уже втямив, що і його можна задобрити: *"треба тільки гарненько скласти ручки, пошепотіти губами перед іконами, сильненько постукати лобом багато-багато поклонів - і бог вже задобрений"*.² Лякає Зіня лише босяк Корчун, оскільки він цілком реальний і страшний на вигляд. Отож, хлопчик починає його вивчати, щоб зрозуміти, як його знешкодити. Поступово Зіня заворожують пісні Корчуна, його величезна сила, весела вдача, вільнолюбна й широка натура – він починає сприймати його як бога.

1. Винниченко В.К. Намисто / Оповідання – К.: Веселка, 1989.-380с. – С.28.

2. Там само.

У цьому невеличкому оповіданні Володимир Винниченко показує, весь процес осмислення дитиною абстрактного поняття, яке знаходить конкретне і реальне втілення у дитячій свідомості.

Яскраві психологічні портрети дітей знаходимо і в оповіданні "Бабусин подарунок": Васько – упертий, рішучий хлопець, що нізащо не відступить від прийнятого рішення, переборовши навіть страх; Задьора – запальний і непосидючий, Микиша – добродушний і неповороткий, Посмітюха – слабосилий, єхидний, навіть підлуватий.

1. Винниченко Володимир. Бабусин подарунок // Намисто. / Оповідання. – Київ: Веселка, 1989. – С.342-380.

Діти, різні за віком, характером і становищем у суспільстві зображені В.Винниченком у складних різноманітних, часом суперечливих стосунках як між собою, так і з дорослими. В цьому письменник ішов від правди і суперечливості самого життя. Дитячий світ у Винниченкових творах тісно переплітається зі світом дорослих. Із суворих реалістичних деталей, драматичних ситуацій письменник побудував оповідання про життя дітей, правдиво віддзеркалюючи у них життя дорослих з його несправедливістю, соціальними контрастами, злом і брехнею.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Як називалась стаття Слабошпицького, в якій він охарактеризував тернистий життєвий шлях Винниченка?

2. Охарактеризуйте життєвий і творчий шлях В. Винниченка до 1914 року; з 1914 до 1920 р.; з 1920 до 1951 року (кінця його життя).
3. Які особливості творчого почерку В.Винниченка?
4. Проаналізуйте збірку „Намисто” В. Винниченка (“Кумедія з Костем”, “Федько-халамидник”, „Бабусин подарунок”, „Гей, хто в лісі, обізвися...”) за такою схемою:
 - а). Визначити проблематику, конфлікт, особливості композиції, засоби образності, підтверджуючи сказане цитатами.
 - б). Дати словесний портрет головного героя, користуючись авторським змалюванням цього персонажу.
 - в). Відшукати засоби виразності: епітети, порівняння, метафори, метонімії у тексті.
5. Дітям якого віку доступні твори В.Винниченка “Кумедія з Костем”, “Федько-халамидник”, „Бабусин подарунок”, „Гей, хто в лісі, обізвися”та інші?
6. Які запитання Ви б поставили дітям після прочитання творів В.Винниченка?
7. Яке життєве і творче кредо було у В.Винниченка?

Марійка Підгірянка

(29.03.1881 – 18.04.1963)

„...А в тій книжечці малюночки, а в тій книжечці співаночки,

і наука, і забава, бо та книжечка цікава.

Бо та книжечка – рідненька, тулить її до серденька,

сторінки все оглядає, вірші радісно читає...”

Марійка Підгірянка. Малий школярик.

На Західній Україні у літературі для дітей плідно працювала Марія Омелянівна Ленерт-Домбровська, яка відома в літературі під псевдонім - Марійка Підгірянка. Народилася Марійка Підгірянка в селі Білі Ослави на Івано-Франківщині у багатодітній родині лісничого Омеляна Ленерта. Через матеріальні труднощі батьки не могли дати всім дітям освіту - її здобув лише син.

Марійка Підгірянка відома не тільки як поетеса, а й як прозаїк, пісняр, казкар, драматург, перекладач, вчителька, активістка галицьких товариств "Просвіта" і "Союзу українок".

Босоногою дівчинкою бігала Марійка у село Заріччя, що по сусідству з Білими Ославами, до свого дідуса священника Миколи Волошина, який мав

велику бібліотеку, навчив Марійку читати й писати не тільки українською, але й кількома іноземними мовами.

Чарівна краса гуцульського краю надихнула юну Марійку складати перші вірші. Тоді й обрала собі цей лагідний літературний псевдонім – "Марійка Підгірянка", що звучить трошки по-дитячому і водночас мелодійно, поетично, – у знак любові та пошани до рідного прикарпатського краю.

Марійка мріяла стати вчителькою. Самотужки здолала освітні щаблі: у 1896 році в Коломиї склала екстерном іспити за восьмикласну жіночу школу, а у 1900 році у Львові – за жіночу вчительську семінарію. Працювала за фахом у селі Уторопи Косівського повіту.

На вчительському віче в 1904 році у Львові синьоока Марійка запала в душу молодому вчителеві Августину Домбровському. З Домбровським Марійка пов'язала свою долю. У 1898 році М. Підгірянка написала свій відомий вірш "Ой не нам в кайданах ходити", що пізніше започаткував її першу збірку "Відгуки душі" (1908, Львів).

Зростаючи на селі, ця жінка добре знала побут, традиції та звичаї свого народу, розуміла його біди й радощі. У вільні від праці хвилини записувала дитячий фольклор, спостерігала за природою, і складала свої легкі, щирі, музикою сповнені співанки, вірші, оповідання, п'єси та ігри, перекладала з чеської і польської мов. Більшість творів поетеса написала для дітей і про дітей.

Школу і дітей М. Підгірянка любила над усе, їм присвятила своє життя. Після уроків влаштовувала ігри з дітьми, учила матерів-господарок правильно доглядати за немовлятами, радила як готувати смачні страви, як підтримувати затишок в оселі. Поетичний хист Марії Омелянівни став у нагоді й у вихованні дітей. Її мелодійні вірші допомагали школярам

запам'ятовувати літери, засвоювати арифметичні дії, пояснювали різноманітні явища природи.

Блакитне небо в головах,
А в ногах - ліси сині.
Орли мандрують в небесах,
Овечки - в полонині.
Соколом бистрим біжить зір
По рідній всій сторонці -
По збоччах гір, зелених гір,
На лан, блискучий в сонці.¹

1. Підгірянка М. "Верховина"
Або ось так зрозуміло і оригінально пояснювала М.Підгірянка дітям голосні звуки:

О-о-о -

Яєчко одно
Знесла курочка чорненька.
Знайшла дівчинка одненька -

О-о-о -

Яєчко одно.

А-а-а,

А яблучка два,
Два яблучка червоненькі
Несе донечка для неньки,

А-а-а,...²

2. Підгірянка М. „Голосні звуки”/ Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с – С. 415.

У роки Першої світової війни Августина Домбровського забирають на фронт. Молода жінка з чотирма малолітніми дітьми опиняється в австрійському місті Гмюнді – саме туди евакуювали мирне населення Галичини, звільняючи територію для воєнних дій. Тривалий час живучи у табірних бараках, Марія Омелянівна чим могла допомагала своїм кривим, організувала школу для малолітніх українців. І творила, виливаючи у віршах, оповіданнях, п'єсах, картинах тугу за Батьківщиною, жаль за понівеченими людськими долями. Так була написана поема "Мати-страдниця". Цей твір

уперше надрукували 1922 року у Філадельфії, а у 1929 році він вийшов у Львові.

Перу Марійки Підгірянки належить рукописна збірка патріотичних віршів "На чужині", написаних у таборах Австрії, яка загубилася у роки війни. Але поетеса відновивши їх у своїй пам'яті, по крупинці, по віршику, дала їм нове життя.

Після ліквідації таборів письменниця залишилась працювати на Закарпатті, продовжувала учительську працю, навчаючи дітей української грамоти. Саме тоді сповна розквітнув талант Марійки Підгірянки як дитячої письменниці. Протягом закарпатського періоду (1919-1928 р.р.) вийшли три її збірки "Ластівочки", поема "Олександру Духновичу", окремими книжечками п'єси "Вертеп", "В чужім пір'ї", "Гостина св. Миколая на Підкарпатській Русі". По різних часописах були розсіяні сотні поезій, оповідань, байок, казок, пісень, загадок.

З 1925 року почалася чехізація Закарпаття, що супроводжувалась масовим закриттям українських шкіл. У 1927 році Марію Омелянівну звільнили з роботи. Досвідчений педагог, вона давала приватні уроки онукам Івана Франка Тарасові й Миронові, дітям його дочки Ганни у с. Довге Іршавського району.

Казкове ігрове начало властиве майже кожному творові поетеси. Марійка Підгірянка вміла проинятися особливостями дитячого світосприймання:

У Юрчика малі ніжки,
В бабусі старенькі -
Підуть собі поволеньки
У гай зелененький.
В тому гаї бджілки грають,
Пташечки співають,
Метелики - веселки
По квітках літають.¹

1. Підгірянка М. "Прогулянка".

Марійка Підгірянка знаходила цікаву форму розповіді, привчала маленького читача уважно вдивлятися в навколишній світ, прислухатися до

чарівного багатоголосого оркестру природи, переживати, відчувати, пізнавати світ любові, правди, добра і краси.

Основні мотиви віршів М. Підгірянки до 1939 року — мрії про краще майбутнє народу, оспівування краси рідного краю, природи Карпат. Авторка щедро використовувала фольклорні мотиви, її вірші, ніжні і легкі, часто нагадують українські народні пісні „Співанки”, „Вечір”, „Що роблю я, що я дію”.

У 1928 р. Марійка Підгірянка повернулася на Прикарпаття. Життя в рідному краї потроху налагоджувалося. У 30-х роках у Львові вийшли книжечки Марійки Підгірянки "Кравчиня Маруся", "Зайчик і песик", "Юрко Жмурко", "Ганнуся", а у Відні 1916 р. в серії "Воєнна читанка" побачило світ оповідання "Малий Василько".

Навесні 1940 року у містечку Нижнів на ярмарку на Марійку Підгірянку налетів сполоханий кінь. Внаслідок тяжкої травми вона на роки була прикута до ліжка. Але жінка не впадала у відчай, вона вишивала, писала віршики для своїх онуків. А у 1957 році переїхала доживати віку до дочки Дарії, яка, як і вона, теж вчителювала.

Уже помертно вийшли збірки її дитячих віршів "Безкінечні казочки" (1970), "Грай, бджілко!" (1978), "Ростіть великі" (1979), "Школярики йдуть..." та "Ранкові зустрічі" (1981).

Моя землячко ти ріднесенька,
як твій чар описати?
Не затихла ще моя пісенька,
Щоб про тебе співати.
Ніч невидная, ніч тихесенька,
Але сон не приходить.
Моя землячко ти ріднесенька
Святе моє кохання,
Для тебе було перша пісенька,
Тобі буде й остання.¹

Незважаючи на те, що довгий час її ім'я в Україні замовчувалось, а відлунювалось лише з діаспори, Марійка Підгірянка багата любов'ю безлічі палких і нелукавих маленьких сердець. А це чи не найвища і найпочесніша нагорода для письменниці.

Твори Марійки Підгірянки - це своєрідна материнська енциклопедія, де продемонстровано блискуче знання життя дітвори. Не одне покоління виховувалось на її цілющій поезії. Тому книжечки Марійки Підгірянки стануть у нагоді й теперішнім матерям, щоб прочитати чи поспівати їх над колискою немовляти.

1. Підгірянка М. "Моя земелько!" /Розповім вам казку, байку: вірш. казки / упоряд. Левицький; іл. М. Пшінка. — К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2002. — 32 с.

Завдання і запитання для самоконтролю

1. Де і коли народилась Марія Омелянівна Ленерт-Домбровська?
2. Які мотиви щедро використовувала у своїх творах для дітей Марійка Підгірянка? Наведіть приклади.
3. В якому році була написана поема Марійки Підгірянки «Мати-страдниця»? Яке композиційне обрамлення цієї поеми?
4. Назвіть вірші Марії Підгірянки, спрямовані на формування звукової культури мовлення.
5. В яких літературних жанрах писала свої твори для дітей Марійка Підгірянка? Наведіть приклади.
6. В яких жанрах написані твори для дітей М.Підгірянки „Відгуки душі”, „Малий Василько”, „Вертеп”, „Гірські квіти”?
10. З якої поезії ці рядки: „...ось шле мені привіт із віконечка очками, мов блакить, моє щастя, мій світ, моя донечка...”?
11. Які мотиви поезії Марійки Підгірянки „Смерічка”?
12. Які особливості поезії М.Підгірянки „Розмова про сонце”?
13. Як називається цей вірш Марійки Підгірянки? Які слова можуть бути не зрозумілими дітям дошкільного віку? Як Ви їх поясните?

Гей, гуртуймось та лучімся,

Українські діти!

Зранку, змалку вже учімся

Для Вкраїни жити.

Поставаймо пара в пару

У громаду бучну,

Затягнімо аж під хмару

Співаночку звучну.

Нехай вчує ненька мила

Й наші рідні поля,

Що росте в них наша сила,

А з силою-доля!

Розділ IV

Особливості розвитку української літератури радянського періоду.

Література для дітей 20-х років вирізнялася романтичною піднесеністю, адже письменники, які перебували на той час у літературному процесі зазвичай зображали не дійсність, а мрію. Революційний романтизм наснажує образи дітей, романтизації набуває і один із найпоширеніших образів десятиліття – дитячий будинок, комуна, притулок.

Межа десятиліть позначилась пильною увагою партії та уряду до літератури для дітей. Хоча герой художніх творів – залишався втіленням ідеалу, але, як зауважує С. Іванюк, існує істотна різниця між ідеалом художньої літератури для дітей 20-х і 30-х років: „Письменники на зорі Радянської влади мріяли про свого героя, їхні наступники в 30-ті формували його. Вони не мріяли, а свідомо виконували соціальне замовлення”, нещадно експлуатуючи дитяче прагнення бути схожими на улюблених героїв книжок.¹ Література цього періоду в основі своїй була ідеологічно заангажованою, і література для дітей не могла стати винятком. Незважаючи на це вона мала значні досягнення.

1. Іванюк Сергій. Концепція юного героя в українській літературі для дітей. / Національний університет “Києво-Могилянська академія” / Збірник статей / Іноземна філологія. Український науковий збірник. — 2007. — Вип. 119. — С. 107.

У кінці третього на початку четвертого десятиліття ХХ століття у літературі для дітей працюють такі талановиті письменники, як Платон Воронько, Наталя Забіла, Микола Трублаїні, Марія Пригара, Оксана Іваненко, Валентин Бичко та ін. Частку своїх творчих надбань присвячують

дітям Володимир Сосюра, Павло Тичина, Максим Рильський, Андрій Головка, Михайло Стельмах, Андрій Малишко та інші талановиті митці слова.

Одним із неперевершених пейзажних ліриків слід назвати **Максима Рильського**. Пейзажні замальовки автора лаконічні, збагачені райдужним малюнком: *„На білу гречку впали роси. Веселії бджоли одгули”*, – так легко й колоритно змальовує митець вечір в однойменному творі. Те ж багатство барв і емоцій у вірші "Вже перший сніг...". Незабутніми є рядки із зимового вірша дитячої збірки „Санчата діда Максима”: *„Білі мухи налетіли – все подвір`я стало біле, не злічити білих мух, що летять неначе пух...”*. Пейзажні малюнки Рильського передають внутрішню сутність взаємин людини з природою: *„Спинилось літо на порозі і дише полум`ям на все, і грому дальнього погрози повітря стомлене несе...”*¹; *„дастівки літають, бо літається, і Ганнуса любить, бо пора... хвилию зеленою здіймається навесні Батисва гора...”*.²

Окремою яскравою сторінкою в літературі є пейзажна лірика **Павла Тичини**. Бездоганно мальовниче добирання слів, висока мелодійність принесли велику популярність творчості митця. Цілі покоління дітей читають напам`ять: *„А я у гай ходила по квітку ось яку. А там дерева люлі, і все от так зозулі – ку-ку!”*, або *„Гаї шумлять – я слухаю, хмарки біжать – милуюся. Милуюся-дивуюся, чого душі моїй так весело...”* та багато інших талановитих поезій.

1. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття / упоряд. В.Яременка.- в чотирьох томах. – К.: В-во „Аконіт”, 2001. - Т.2 – С. 98.
2. Там само - С.100.

З поезією глибоких емоцій, настроїв, вражень, пов'язаних із великими масштабними подіями, увійшов в українську літературу **Володимир Сосюра** (1897-1965). Тема стремління до *„волі щастя”*, яке характерне для людини і для всього сущого на землі, втілена В.Сосурою у вірші *„Маленьким*

хлопчиком”. У контексті цієї поезії звучить поєднання споминів поета епізоду свого дитинства і дійсного його стану, що нерозривною ниткою поєднує два такі далекі один від одного, і водночас, близькі етапи життя людського. Це філософський роздум дорослої людини над сутністю свого життя. Хрестоматійним стала його поезія „Любіть Україну...”. Низку чудових віршів було створено В.Сосюрою спеціально для наймолодших: „Травнева пісенька”, „Весняний цвіт”, „Осінь”, „Хмарини, хмарини”, „Взяла Оріся кошенья”, „Оріся кошика взяла”, „Місяченько” та ін.

Андрій Головко (1897-1972) усі сили і здібності поклав на службу своїй епосі. Проза письменника, написана в стилі соцреалізму, являє собою літопис революційних подій на Україні, схвильовану розповідь про село на шляхах тих перетворень. Андрій Головко був і одним із фундаторів радянської літератури для дітей. Попри ідеологічну спрямованість його творів і зараз не можна не відзначити їх мистецької вартості.

В оповіданнях „Пилипко” та „Червона хустина” (обидва 1923 року), які стали радянською класикою, Андрій Головко одним із перших звернувся до теми драматизму класової боротьби через образи дітей.

Ліричним описом зовнішнього вигляду маленького героя починається оповідання „Пилипко”: *„У нього очі – наче волошки в житі. А над ними – з-під дреного картузика волосся – білявими житніми колосками. Це – Пилипко. А ще – сорочечка, штанці на ньому із семірки полатані-полатані. Бо бідняки...”*¹ Лаконічна портретна характеристика, порівняння вказують на походження хлопчика із убогої сільської сім’ї і проходять не лише як деталі, а як наскрізний образ через увесь твір, надаючи йому особливої поетичності і художньої виразності. З приходом у село гайдамаків і німців, які *„усе одбирають назад, на старе повертають”*, прийшло у село горе і страждання. Пилипко розуміє це і тому так тривожно прислухається він на пасовищі до бою, а коли *„відступили наші”*, сумно зітхає і всю дорогу мовчить. Опис хлібів, що *„з тихим шумом хлюпали зеленими хвилями”* обабіч шляху гармоніює з настроєм дитини, в серці якої кипить обурення проти

насилюства. Письменник акцентує увагу на розкритті психологічного стану свого героя, його переживаннях і спробах придушити страх, не дати йому оволодіти собою. У "Пилипку" Андрій Головка, вдаючись до стильових засобів імпресіонізму, фіксує найтонші деталі всього, що оточує дитину.

Важливе місце у творах письменника посідають пейзажі, що сприяють відтворенню почуттів і переживань персонажів. Яскрава картина природи, сповнена зорових і звукових образів, посилює відчуття тривоги за долю хлопчика. Оповідання закінчується подібно до того, як починалось – змалюванням портрета Пилипка, якого знайшли пораненим у житі. Але тепер портрет суттєво доповнений і характеризує Пилипка, як героя, що пройшов за короткий час цілу школу мужності. Така кільцева побудова оповідання посилює емоційний вплив на читача.

Темою оповідання „Червона хустина” є зображення героїни партизанської боротьби з Денікіним. Порівняно з Пилипком образ дівчинки Оксани набагато складніший з психологічного погляду. Підкреслена полемічність червоного кольору в оповіданні „Червона хустина” граничить з особистісними складними конфліктами в душі його автора. У творі наявні влучні порівняння, метафоричні образи, які підсилюють душевний стан героїні твору. Завершується оповідання зворушливою сценою, що асоціюється з народною піснею. Проте, при наявності трагічної розв’язки твір не звучить трагічно завдяки яскравій поетичній кінцівці, сповненій відчуття простору і відблисків сонця: *„Дзвеніла просторінь. А далина синя, сонцем гаптована, таємно дивилася в очі і ждала”*.² Для характеристики психологічного стану героїв, їх радості, роздумів письменник, як правило, вживає короткі лаконічні описи природи з інверсіями, повторами, звуконаслідуванням, що надають мові виразності і поетичного ладу.

Спільне в обох оповіданнях Андрія Головка в тому, що в і в „Пилипку”, і в „Червоній хустині” постає зіткнення дитини, джерельно-людського з катаклізмами суспільних протистоянь.

Низку образів дітей, колишніх безпритульних, з дитячих будинків і колоній змалював Андрій Головка і в інших своїх творах: „Товариші”, „Дівчина з шляху”, „Інженери”, „Зелені серцем”. Але порівняно з оповіданнями „Пилипко” і „Червона хустина” вони не мають такої високої художньої вартості.

1. [Головка А. В.](#) Пилипко. Червона хустина. Бур'ян: оповідання. Роман / - К: Дніпро, 1983. - 296 с.
2. Там само.

Цікавий, своєрідний прозаїк **Олександр Копиленко** (1900 - 1958) у своїх творах для дітей передусім дбав про їх педагогічне спрямування, свідомо прагнув закласти в ідейно-тематичну основу оповідань характери персонажів, їх поведінку, морально-етичні принципи. Копиленко вважав, що завоювати серце юного читача можна тільки любов'ю до молодого покоління, самовідданою працею для нього, більшовицькою спрямованістю своїх творів. Теми його творів: шкільне та сімейне життя дітей 20-х років, дружба, почуття обов'язку, вплив вулиці на характер дитини, тяготи бідності. Він намагався органічно пов'язати у своїх творах життя юних героїв із життям країни, і стояв на ідеологічних засадах радянської епохи у цьому поєднанні (збірки оповідань “Сеньчині пригоди” (1926), “Друзі” (1928), “Шкідник” (1933), “Воликове нещастя” (1935), “Школярі” (1947), “Сонячний ранок” (1949), “Адмірал” (1950), “Подарунок” (1956), “Дуже добре” (1936), “Десятикласники” (1938). У 30-х роках провідне місце в оповіданнях О.І. Копиленко („Секрет”, „Порізана парта”, „Воликове нещастя”) займали теми навчання і виховання школярів початкових класів. Ці твори, написані просто й зрозуміло, водночас відзначаються оригінальними сюжетами, гумором і ліризмом. У своїй післявоєнній творчості він піднімав теми праці, відбудови зруйнованих міст і сіл („Хата хлопчика-мізинчика”, „Перепелятко”, „Бджілка”), сирітства („Маленька Катруся стала рідною дочкою”).

У творах, присвячених дітям, О. Копиленко багато писав про природу, про тварин, і не тільки тому, що діти, як відомо, найбільше цікавляться життям тварин, а тому, що й сам був закоханий у рослинний і тваринний

світ. Олександр Іванович вважав, що любов до природи необхідно прищепити кожній людині змалку: тільки та людина, котра любить і оберігає тварину, рослину, може називатись порядною, доброю та доброзичливою.

У 1948 році О. Копиленко видав збірку природничих оповідань “Як вони поживають”. Це своєрідні мисливські зарисовки й твори про тварин, звірів і птахів, призначені в основному для дітей молодшого шкільного віку, але деякі з них доступні і дошкільникам („Ідальня для птахів”, „Дивовижна дружба”, „Хижакам і шкідникам тут їсти заборонено”, „Їжачок”, „Смілива зозулька” та ін.).¹ Ці оповідання побудовані здебільшого у формі розповіді від першої особи – бувалого мисливця, блискучого знавця життя птахів і звірів, який просто, але цікаво розповідає про них дітям. Письменникові вдалося розкрити допитливому читачеві чимало таємниць природи, невідомого і прихованого в фауні та флорі. У багатьох оповіданнях природничого циклу “Як вони поживають”, крім оповідача Івана Калини, головними персонажами виступають ще й хлопчики Василько та його товариш Миколка, які люблять пташок, оберігають їх, узимку підгодовують. В оповіданнях зафіксовані ознаки тієї чи іншої пори року, зміни погоди, кольори і барви українських пейзажів. З цікавістю, наприклад, сприймаємо художню оповідь про приліт птахів: *“...березень місяць прийшов – перший місяць весни! А чи ж розвісили ви шпаківні? Десь уже мчать до нас з далеких країв заклопотані, веселі шпаки. Їм треба хатину, щоб вивести своїх діток. Спочатку з'являться самці, а через кілька днів і їхні подруги – самички. Так само прилітають по черзі й жайворонки та зяблики...”* (“Весна іде!”).² Невеличкі за обсягом, оригінальні за формою, нескладні за сюжетом мисливські й анімалістичні оповідання О.І. Копиленка мають неабияке виховне значення, збуджуючи у дітей інтерес до явищ природи, заохочують до самостійних спостережень за природою.

1. Копиленко О. Як вони поживають /О.Копиленко. Лісові розмови / Ю.Старостенко.- К.: Веселка, 1987.- 207 с.

2. Українська дитяча література. Хрестоматія./ Вст. ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. - К.: Вища шк., 2002 – 519 с. - С.238.

Олесь Донченко (1902-1954) починаючи з 1927 року працював у галузі

літератури для дітей. Починав з поезій і віршованих оповідань для наймолодших: „Півень у звіринці”, „Туки-бан-барабан”, „Страхопуд” та ін. У творах Олеся Донченка для дошкільників своє художнє втілення знайшла тема праці. Цікаво і доступно розповів письменник про специфіку різних професій в оповіданнях „Галаганчик”, „Голубий гвинтик”, „Золоте яєчко”. Читаючи їх знаходимо широкі можливості для пізнання психології дітей дошкільного віку. Уславлення праці і її героїв – основний мотив оповідання „Галаганчик” Галаганчиком прозвали 7-літнього хлопчика Петька за його голос, подібний до крику півня. Оповідання-нарис „Голубий гвинтик”, побудоване у формі розмови дітей старшої групи дитячого садка, розкриває важливість кожної окремої людини і її професії. Темі праці на птахофермі присвячене і оповідання „Золоте яєчко”. За цією казковою назвою йде цілком реалістична розповідь про маленького хлопчика, який *„ловко грає на пицику”*. *„А подумати тільки – звичайний пищик із стручка жовтої акації*, – зауважує автор і розкриває перед дітьми секрети майстерності Андрійка.¹ В усіх трьох оповіданнях Олесь Донченко показує дитяче світобачення, прагнення бути дорослішими, зображує поведінку дітей вдома, в дитячому садку.

Проблемам формування нової людини присвячені повісті Олеся Донченка довоєнного періоду „Школа над морем” (1937), „Карафуту” (1940) збірка оповідань „Школярі” (1941) та ін. У своїх творах письменник показував життя дітей радянської епохи, їх навчання і виховання.

У післявоєнній творчості письменник висвітлював проблеми сирітства, стосунків в колективі, ставлення до інших, до природи, продовжував теми шкільного життя у творах „Лісничиха” (1947), „Юрко Васюта” (1950), „Золота медаль (1953)” та ін.

1. Перлінка: Кн. для читання в дошкільних закладах, школі та сім'ї / Худож.: В.А.Дунаєва та ін.- К.: Лелека, 2002. – 352 с.- С.183.

Андрій Малишко (1912 – 1970) як поет-лірик, чиї вірші відзначалися надзвичайною музичальністю, неминуче прийшов до пісні. Багато

Малишкових пісень стали воістину народними в найповнішому розумінні цього слова. І насамперед, це — „Пісня про рушник”, яку народ усе-таки називає по-своєму, любовно „Рідна мати моя...”. Ця пісня — гідний пам'ятник Матері українській, який вдячний син звів на віки вічні. Вона глибоко національна, її не можна адекватно перекласти іншою мовою, бо образність її тримається на вишиваному українському рушникові, з яким у нас пов'язано все — від народження до останнього шляху. От тому й говорить поет, що на ньому оживає „*все, знайоме до болю*”, все життя, і пройдене, й те, яке ще судилося прожити:

„Рідна мати моя, ти ночей не доспала
І водила мене у поля край села,
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя дала.
Хай на ньому цвіте росяниста доріжка,
І зелені луги, й солов'їні гаї,
І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші твої.
Я візьму той рушник, простелю, наче долю,
В тихім шелесті трав, в щебетанні дібров,
І на тім рушникові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, і вірна любов...”¹

Чудові ліричні пісні, створені здебільшого у співдружності з композитором Платоном Майбородою, супроводжували молодість цілих поколінь: „Ми підем, де трави похилі...”, „Київський вальс”, „Запливай же, роженько весела”, „Пісня про Київ” („Білі каштани”), „Цвітуть осінні тихі небеса” (чудову музику до якої написав О. Білаш). Зворушливою піснею „Вчителько моя” Андрій Малишко низько вклонився всьому вчителству за його багатотрудну роботу.

Є у Андрія Малишка і низка чудових віршів для дітей: „Колискова”, „Вечори, як сиві котики”, „Діти сусідські яблука їли...”, „Дощик”, „Бабуня-трава”, „Перепілка”, „Кіт-воркіт” та ін. Поезія для дітей А.Малишка — лірична, добра, сповнена дивовижних пейзажів: „...*що робити, кіт не знає за ворітьми у куці. А над ним веселка грає, золоті несе дощі*” („Кіт-воркіт”).² І дитина вже навіть уявити не може, щоб веселка була неживою, і щоб не

засвітилося в небесних струменях золото.

1. Малишко А. „Рідна мати моя...”

2. Нечай-Горбачук Л.Д. Читанка для Калинки і Тарасика. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. — 112 с. — С.48.

Події Великої Вітчизняної війни (1941-1945 р.р.) неминуче позначились на літературному процесі в Україні. Головною естетичною засадою літератури було радісне піднесення, спричинене перемогою над фашистськими загарбниками і, водночас, спрямованістю літератури для дітей на виховання ненависті до ворога на політичному та суспільному рівні. Різні погляди існують на літературу радянської епохи того періоду. Так, С.Іванюк зауважує, що у повоєнній літературі продовжувались традиції 30-х років і „оспівувалось прагматичне використання дитини на фронті, у партизанщині (твори Ю. Збанацького)”.¹ Однак, тематика творів для дітей диктувалась не тільки політикою партії, а й самим життям. Письменники розкривали у художній формі високий подвиг радянського народу у тій страшній війні. Все це сприяло патріотичному вихованню підростаючого покоління. І нині ці твори слугують нагадуванням про безприкладний подвиг, який здійснив радянський народ, захищаючи свою Батьківщину. Вони допомагають вивчати нашу правдиву історію, шанувати пам'ять тих, хто поліг у боях з фашистами, цінувати тих, хто ще живий. Окрім того, у творах, присвячених воєнній темі, ми знаходимо ідеал героїзму, гідності, мужності, відваги, патріотизму, якого, на жаль не існує сьогодні. Цей ідеал слід плекати, доки він не втрачений повністю.

В післявоєнній літературі для дітей піднімаються теми відбудови зруйнованих міст і сіл, сирітства, любові до праці, високих моральних якостей, шкільного життя, стосунків в колективі, ставлення до інших, до природи (вищезгадані твори О.Копиленка, О.Донченка). Тема подвигу у Великій Вітчизняній війні ще довго залишається в полі зору літератури для дітей.

1. Іванюк Сергій. Концепція юного героя в українській літературі для дітей. / Національний університет "Києво-Могилянська академія" / Збірник статей / *Іноземна філологія. Український науковий збірник*. — 2007. — Вип. 119. — С. 107.

Юрій Збанацький (1914-1994) працював у жанрі воєнної дитячої повісті. Про участь дітей в подіях Великої Вітчизняної війни письменник розповідає у повістях "Таємниця Соколиного бору" (1949), "Лісова красуня" (1955), збірках оповідань „Крилатий гонець” (1953) „Ласунка” (1957), „Гвардії Савочка” (1958). Концепцію добра, гуманізму і етики в людських стосунках розкриває Ю. Збанацький у повісті „Курячий бог” (1966). Більшість оповідань із збірок „Крилатий гонець”, „Ласунка”, „Гвардії Савочка” доступні дітям дошкільного віку („Щедрий їжачок”, „Дике козеня”, „Єдиний вартовий”, „Ласунка”, „Розумний шпак” та ін.). Проблемі гуманного ставлення до природи присвячені і казки Ю.Збанацького „Чому сміялися рибки”, „Казка про братика і сестричку”, „Хоробра голубка”, „Снігурочка”, „Дятлова сімейка”. Беручи за основу сюжетно-композиційні мотиви народних казок, автор аналізує загальнолюдські цінності, конфлікт починає відображати зіткнення сил добра і зла у первісному розумінні цих понять. Особливістю художньої манери письменника є поєднання ліричної розповіді з тонким відчуттям гумору, яке іноді переходить в іронію.

Михайло Стельмах (1912-1984) з дитинства відчув потяг до поезії, до мислення образами, про що розповідав у своїх автобіографічних повістях "Гуси-лебеді летять", "Щедрий вечір": *"Казка вкладає в мої уста оте слово, до якого дослуховуються землі і вода, птиця в небі і саме небо... А в цей час наді мною твориться диво: хтось невидимим смичком провів по синьому піднебессі, по білих хмарах, і вони забриніли, як скрипка..."*¹ Письменник, широко відомий своїми творами для дорослих, переносив у вірші для дітей поетику народної пісні, потішки, колисанки. Більшість віршів М. Стельмаха сюжетні, барвисто-образні, що надає їм особливої цінності як творам літератури для дітей: „Бурячок і їжачок”, „Чому кріт не з'являється на світ”, „Заєць і Рак”, „Дятел”, „Журавлик і рукавиці”, „Їжачок і грибок”, „Заєць спати захотів”, „Забудько”, „Черепашка”, „Сонечко, світи”, „Край лісочка”,

„Жнива”, „Колосок до колоска” та ін. Поезія М. Стельмаха може багато зробити і сьогодні для виховання у дітей любові до рідної природи, землі і хліборобської праці завдяки створенню неповторної атмосфери сільського побуту, який зближає покоління дітей, батьків і онуків.

1. Стельмах М. Вибрані твори: у 2-х т. / упоряд. М. М. Стельмах. - Т.2: Гуси-лебеді летять.; Щедрий вечір: - К.: Український письменник, 2003 - 266 с.; або <http://www.storinka-m.kiev.ua/>; <http://www.ukrcenter.com/library>

У другій половині ХХ століття відмічається певний занепад літературного процесу в Україні. За умови єдиної середньої освіти, з урахуванням вторинності української мови щодо офіційної російської, відбувається глобальне зросійщення українського суспільства. Літератори, які перебувають на цей час у літературному процесі, не в змозі самотужки впоратися з такою складною суспільною проблемою. Відбувається розрив між літературним твором і його потенційним реципієнтом на мовному і свідомому рівнях. Хіба що тільки література для дітей залишається в більш-менш вигідних умовах і її аудиторія не зменшується, попит на неї зростає. Література для дітей 60-х років має вагомі досягнення, адже в її створенні брали участь талановиті письменники. Як серед поетів минулих десятиліть, так і серед тих, хто працював на літературній ниві того періоду, мабуть, не було таких, щоб за все життя жодного разу не звернулися до творчості для дітей. В кінці 50-х — на початку 60-х років в українську літературу прийшло чимало обдарованих поетів і прозаїків (Г.Бойко, Б.Чалий, А.М`ястківський, В.Ладижець, В.Нестайко, Б.Харчук та ін.). Розвиваються нові жанри літератури для дітей. Статистичних, іноді надто пафосних, а тому й дещо фальшивих героїв - замінюють веселі й дотепні. У літературу для дітей входить жанр гумористичної прози, з`являється жанр гумористичної поезії, поширюється її тематичне поле — нові автори вносять до неї добре знайомий їм матеріал з різних життєвих сфер. Постійно в цей період для дітей працюють Н. Забіла, М. Пригара, В.Бичко, М. Познанська, П.Воронько та ін.

Так, *Марія Пригара* (1908—1983), яка писала для дітей ще з 1928 року („Весна на селі” та „Дитячий садок”), своїми поезіями уміла жваво й весело

подати прозору алегорію повчальних віршованих казок („Горобчик-розбишака”, „Гриць і мавпа” та ін), які висміюють непривабливі риси у характері і поведінці дітей.¹ У полі зору письменниці – конкретні діти з властивим їм внутрішнім світом, складом думок. Вона добре знала їхню психологію і це допомагало письменниці в цікавій, захопливій формі (без нудного повчання) ознайомити малих читачів зі складними явищами суспільного життя, з поведінкою дорослих, яких так часто наслідують діти. У поетичному доробку письменниці із найбільш відомих – збірки поезій: „Дорогами війни” (1944), „Напередодні” (1947), „Сестри” (1948), „Школярі” (1951), „Казки” (1956), „Ростемо завзяті” (1959), „Ми любим сонце і весну” (1960), „Містечко чудес” (1962), „На лісовій галявині” (1963), „Якщо ми знайомі” (1965). Поезії М. Пригари властива жива розповідна інтонація, безпосередність і щирість. Десятки книжок поетеси виховували в кількох поколіннях українських дітей любов до батьківщини, її історії й природи.

1. Пригара М. Про горобчика-розбишаку : Казка. — К.: Дитвидав України, 1959. — 27 с.; або Пригара М.А. Вибрані твори: Для мол. шк. віку. — К., 1978. — Т.1–2.; або Пригара Марія // Дивосвіт „Веселки”: Антол. л-ри для дітей та юнацтва: В 3 т. — К., 2005. — Т.2. — С.301–308.

Валентин Бичко (1912 – 1994) – автор книжок для дітей „Матері на заводах” (1932), „Першотравневий гість” (1935), „Веселі школярі” (1941), „Веселка” (1946), „Літа піонерські” (1954), „Вогнище” (1969), „П'ять казок” (1970) та інші. Письменник прекрасно розумівся на дитячій психології. Так вірш „Я хоч невеличка” передає радість буття через властиві дитині інтонації: оптимістичне світосприймання, відчуття своєї власної сили і, водночас бажання скоріше вирости: „Я хоч невеличка, великою стану. На самольоті неба дістану”.¹ У вірші „Великий і Малий” письменник на прикладі порівняння поведінки двох сусідських хлопчиків показує, що таке „гоже”, а що „навпаки”. Подібній темі підпорядкований і віршик „Півники”. Автор не виводить готового морального правила для дітей, а лише зображує наслідки негідної поведінки так, що висновок стає очевидним.

У його віршах чимало близького дитячому світосприйманню. Навіть

зовсім мала дитина, яка тільки-но почала робити перші кроки, почує для себе цікаве у цих рядках: „Вже Мариська наша ходить. Рік їй. Іменинниця! Лиш очима хитро водить. Туп-туп і не спиниться...”.²

Цікава його збірка оповідань „Горобець-моряк”, де автор виявив себе спостережливим і майстерним оповідачем життя птахів: горобця, синички, курочки та ін.³ На яскравих прикладах він показав дітям, яку користь приносять пташки, і як слід ставитися до них, щоб зберегти і полегшити їх пташину долю. Творчим кредом Валентина Бичка було дивитися на світ „прозірним оком простоти”. І його чудові вірші для малечі: „Я хоч невеличка”, „Сонечко й хмаринка”, „Великий і малий”, „Пісенька”, „Літо, до побачення!”, „Зима”, „Вже Мариська наша ходить...” та ін. красномовно це доводять.

1. Українська дитяча література. Хрестоматія./ Вст. Ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. - К.: Вища шк., 2002 – 519 с. - С.362.

2. Там само. С.364.

3. Там само. С.367-371.

У творчому доробку **Платона Воронька** (1913 – 1988) понад 30 збірок віршів і поем та великої кількості книжок і книжечок для дітей: „Три покоління” (1950), „Наша залізниця” (1951), „Онися” (1954), „Лісовий гомін” (1956), „Казка про Чугайстра” (1957), „Вівчарик” (1959), „Три кроки” (1963), „Цап-забіяка” (1967), „Сніжинки” (1970), „Облітав журавель” (1974), „Читаночка” (1978), „Співучий камінь” (1979) та багатьох інших.

Пройшовши тяжкий воєнний шлях письменник не міг про це не написати дітям. Драматична поема „Казка про Чугайстра” в оригінальній формі розповідає дітям про події тієї, тепер вже такої далекої війни. В образі Чугайстра – доброго лісового духа, що рятує від злих природніх сил, П.Воронько втілює справжніх людей, які врятували від загибелі інших. У казковому жанрі написані й такі твори, як „Чотири вітри”, „Казка про Суховія”.

Але найбільше звертають на себе увагу його чудові поезії для малят. Вірші

Платона Воронька для дітей сюжетні. Головними героями поет обрав кошенят, песиків, зайчиків, кізок – всіх тих, на кого звертають особливу свою увагу маленькі діти. Ну і звісно в центрі – сама дитина. Поет створив веселу і цікаву сюжетну лінію у віршах: „Муха – звір”, „Є у мене киця Мурка”, „Не будь козою”, „Помогли зайчаті”, „Хвостик ніде діти”, „Не такий апельсин”, „Смачна корзина”, „Доня хоче спати”, „Кіт збирався до роботи”, „Кучерявий баранець”, „Про бичка та їжачка”, „Кіт не знав”, „Чому чапля стоїть на одній нозі”, „Оленка маленька”, „Ніколи не хвались” та ін. Вірші Платона Микитовича легко запам'ятовуються навіть дітьми молодшого дошкільного віку:

Я пошила на святки
Нашій киці чобітки,
Шапочку наділа,
Тільки не зуміла
Трусики надіти –
Хвостик ніде діти.¹

Є у П.Воронька багато поезій про красу природи, в яких він повідомляє дітям найпростіші знання про навколишній світ: про те, чому птахи у вирій відлітають („Журавлики линуть”), чому йде дощ („У нас зробили дощ”), як ростуть дерева, рослини, і як слід їх шанувати („А у нас ростиме ліс...”, „Поливала я порічки”, „Липка”, „Берізка”). Його поезія допомагає досягнути малечі красу рідної землі і важливість її в житті усього суцього:

Облітав журавель
Сто морів, сто земель,
Облітав, обходив,
Крила, ноги натрудив.
Ми спитали в журавля:
— Де найкраща земля? —
Журавель відповідає:
— Краще рідної — немає!²

Радісні і сонячні поезії Платона Воронька супроводжували і супроводжують дитинство багатьох поколінь українців.

1 Воронько П. Хвостик ніде діти /Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкування Л.П.Козачок. – К.:Вища шк.: 2002 – С.378.

2. Воронько П. Облітав журавель/ Там само С.372.

Марія Познанська (1917 – 1995) ще в 1937 надрукувала перші вірші для дітей. Перша збірка поезій письменниці для дошкільників „Мій квітник” з’явилася у друці 1947 року. На початку 1950-х років Марія Познанська мала у своєму творчому доробку майже десяток поетичних збірок для малих читачів. Особливо полюбилися дітям такі книжки: „Про чудо-ліс, що на полі зріс”, „Любій малечі про цікаві речі”, „Чим пахне коровай”, „Про золоті руки”, „Що я знаю про метро”, „Асканія-Нова”, „Про білий халат і наших малят” та ін. Тематика її поезій різноманітна. Поетеса розмовляє з малечею мовою квітів („Пісня проліска”), і привертає дитячу увагу до їх краси („Конвалії”, „Ромашка”, „Жоржини”), оповідає, як *„стомилась, заплакала хмаринка та і сльози свої пролила на жита”* („Хмарка”), як журавлі *„літечко з собою кличуть...”* (Журавлі летять”), як працює маленька дівчинка у квітнику („Мій квітник”).¹ А якими ніжними, сповненими любов’ю до матері рядками письменниця передає звернення маленької дитини до своєї мами у віршах „Моїй мамі”, „Спи, моя мамо!”: *„Спи, моя мамо, спи, моя мила! Постіль тобі я сама постелила: знаю, прийшла ти з роботи в утомі. Хочу, щоб тихо було в нашім домі: навіть Мурку не дозволю мурчати, - Котику, вийди із хати!...”*.² Є в її творчому доробку і вірші про рідну Україну, як-от вірш „Про нашу Україну”:

Ми дуже любим весь наш край,
І любим Україну,
Її лани, зелений гай,
В саду — рясну калину.
Там соловейко навесні
Співає між гілками,
Та й ми співаємо пісні —
Змагається він з нами!³

Талант педагога і талант поета — ось те щасливе поєднання, яке, мабуть, зумовило популярність віршів Марії Познанської серед дітвори.

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкування Л.П.Козачок. — К.:Вища шк.: 2002 — С. 393-403.

2. Там само С.402.

3. Там само.

Віктор Кочевський (1923 – 2005) багато уваги приділяв темі дружби народів, вихованню любові до праці в книжках для дітей („Ластівка Севану” (1962); „Мій дивокрай” (1973); „Лісове свято” (1977); „Степові друзі” (1981) та ін. Поет, драматург і публіцист **Богдан Чалий** (нар. у 1924 р.) провідною темою своєї творчості того часу також обрав інтернаціоналізм, дружбу між народами. Одна із збірок, в яку увійшли твори поета, присвячені цій тематиці, так і називається „В усіх-усіх республіках...” (1974). Твори Б. Чалого вирізняються незвичайними сюжетними поворотами, що дуже інтригують дитину. Як-от у вірші „Хороші імена”: в Артеку, куди приїхали „із Росії, з України, і литовці, і грузини, і казахи, й чуваші”, зустрілись дівчатка — туркменка Оксана і українка Гюль. Ці незвичайні імена, не притаманні їх національностям, дівчатка отримали за давньою домовленістю своїх батьків, які були друзями, пройшли всю війну і, прощаючись, домовились назвати своїх синів іменем друга, але народилися дівчатка...

У надзвичайно популярній на той час тетралогії Б. Чалого про Барвінка і Ромашку (три казки увійшли у книгу „Сто пригод Барвінка і Ромашки”, видану в 1973 році, четверта — „Барвінок у школі”, написана в 1977р.) можна бачити зразок літературної казки, в якій фантастичний світ тісно пов'язаний з реальним, а традиційні фольклорні образи і прийоми переосмислюються на ґрунті сучасності. Своїх героїв автор наділив такими чеснотами як чесність, доброта, щирість. Захопливий, динамічний, пригодницький сюжет, незвичайний і цікавий новий герой — все це приваблювало маленьких читачів. Уже не одному поколінню дітей дуже подобаються пригоди Барвінка і Ромашки. Барвінок і Ромашка — хороші захисники весни, сміливі і щирі друзі всіх чесних людей землі. За ці казки, які було перекладено багатьма мовами світу, Богдан Чалий отримав Міжнародну премію імені Г.Х. Андерсена. „Пригоди Барвінка і Ромашки” написані у віршованій формі — легко сприймаються на слух і запам'ятовуються.¹

1. Чалий Б. Й. Сто пригод Барвінка та Ромашки: Казки. - К.: Веселка, 1976. - 123 с.; або Чалий Богдан. Пригоди Барвінка і Ромашки. К.: "Українська аудіо книга", 2006

Казка **Всеволода Нестайка** "В країні Сонячних зайчиків" (1959) одразу ж зробила надзвичайно популярним свого автора (це був перший твір митця). Казка має цікавий ґрунтовний сюжет, яскраві образи головних героїв, не спрощене, чітке протистояння сил темряви та світла. Цікавим є й те, що у фінал твору автор не виносить остаточної перемоги добра над злом, таким чином стверджуючи одвічне співіснування двох протилежностей.

Неперевершеним майстром сміху у літературу для дітей увійшов **Грицько Бойко** (1923—1978), збагативши її передусім жанром гумористичної поезії. Він, як ніхто інший, вмів не просто розважати молодших читачів, а й з теплим, добрим гумором дотепно й незлобливо показати найрізноманітніші вади дитячого характеру (вірші „Бруднуля”, „Вереда”, „Веремій” та ін.). Так, у поезії „Вереда” уже з перших рядків ведеться довірлива розмова з дитиною: *„Мала мама Одинця-мазунця. Мамі з ним була біда: Одинець був вереда”*. Автор розкриває непривабливість дитячої вередливості, показує на багатьох фактах нелогічність бажань і поведінки вереди і, зрештою, узагальнює їх у вимозі хлопчика: *„Дай того, чого нема”*.¹ Г.Бойко писав для дітей з великим задоволенням і прагненням навіть ліричні поезії огорнути серпанком гумору: *„Вийшов синочок сам в дитсадочок. Вчить його мама: -Йди собі прямо! Йди, та дивися - не загубися!.. Добре, мамусю, Не загублюся! Я ж вам не голка, я ж вам Миколка!”*.² Навіть найменшим дітям стає зрозумілим підтекст віршика „Мурлика”. „Мурлико руденький - замерзнеш, дурненький”, — говорять котикові, який хоче морозива. Вірш „Здоровим будь!”, який стане в нагоді під час проведення гімнастики в дошкільних закладах, свідчить про прекрасну художню манеру письменника, яка забезпечує неабиякий виховний вплив його творів. Письменник показує дітям добрий приклад шляхом паралельного змалювання поведінки персонажів з тваринного світу (*„вийшла курочка на грядку, кличе діток на зарядку...”*, *”... без мила і водиці умиваються дві киці”*, *” кроленятка – глянуть любо: об морквинки чистять*

зуби”) і дитини (*„Я старанно теж тружуся, помагаю вже бабусі...”*).³ Поведінка персонажів не тільки зіставляється, а й заперечується: Рябко наносить снігу в хату – хлопчик витирає ноги; ведмідь смочє лапу — хлопчик не бере пальців до рота.

Популярним жанром у поета були також скоромовки-спотиканки (*„Зуби”, „Ожина”, Качечка”* та ін.) та загадки. Вони заставляють сміятися і думати, збуджують цікавість та увагу дітей, але насамперед, вони вчать правильної вимови. В загадках Грицька Бойка змальовано предмети та тварин, дуже точно охарактеризовано різні явища та дії: *„Мию, мию без жалю. Мию там, де брудно. Цю роботу я люблю, та від неї худну”*.⁴

Працюючи для дошкільнят із великим захопленням, Грицько Бойко написав для них і коротенькі веселинки та мініатюри. Вони не тільки бавлять малечу, а й несуть цікаві відомості про життя, природу, допомагають пізнавати довкілля.

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с. – С. 386-389.
2. Там само. С.390.
3. Там само С. 381-383.
4. Там само С. 392.

Солідну частку золотого фонду української літератури для дітей становлять твори **Володимира Ладизця** (1924-1991). Письменник оригінально сполучав у своїх віршах серйозне з гумористичним, веселим (збірки *„Сопілка”* (1953); *„Трембіта”* (1974), *„Ластівки з Карпат”* (1985) та ін.). Читаючи його твори, діти навчаються відчувати красу України, її чарівну природу. У низці творів пейзажної лірики для дітей (*„Осінь у Карпатах”, „У садочку абрикоси”*), автором вдало використано засоби персоніфікації, як-от: *„Розплела береза коси на веснянім вітерці. Опустила ніжку босу в тиху воду у ріці.”* Його гумористичні вірші дотепні і веселі, без надокучливих повчань: *„Ой болють у мене зуб, бо не хоче їсти суп. Хочє меду, хоче грушку, хоче теплу пампушку. А як ще дасте сметани, вмить боліти перестане”*.¹ Природність інтонації в розмові з малюком, лірико-гуманістична

тональність, зорієнтованість на кращі традиції фольклору – такі прикметні якості кращих віршів В. Ладижця для дітей. З його поезії діти пізнають все, чим славиться наш народ: його барвисту мову, музику, його душу.

1. Українська дитяча література: Хрестоматія/ Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с. – С. 465-469.

Андрій М'ястківський (1924-2003) просто, дохідливо і водночас поетично, казково і оригінально дає дітям безліч знань і уявлень про навколишній світ. Безліч чудових віршів для дітей дошкільного віку вміщено письменником у збірку „Живе дзеркальце”(„Зайчик місяця надгриз”, „Вечір дихає весною”, „Сама в хаті”, „Зайченятко в ямку впало”, „Киця прокидається” та ін.).

Маленьким діткам вкрай необхідна казка у поясненні всього, що оточує їх, і ось вони впізнають, що місяць серпанком тому, що *„зайчик місяця надгриз – думав, що капуста”*, і про те, що кішка, хоч і не розмовляє, а все розуміє, і про те, що обов'язково слід мити руки і вмиватися, адже *„киця прокидається - лапками вмивається; квітка прокидається – росами вмивається; сонце прокидається – хмаркою вмивається. Ну а ми з сестричкою вмиваємось водичкою”*.¹

Письменник створив безліч майстерних мініатюр на теми, які найбільше близькі дітям дошкільного віку: про кицю, зайчика, дощик, і показав ці образи в нових ракурсах. У невеличкій мініатюрі „Пустотливий дощик” письменник в казковій формі розповідає дітям, як *„Дощик був на святі, де на бубоні грав Грім”*. Барабанні звуки грому так розвеселили його, що він почав танцювати, не зупиняючись *„ні в полі, ні в лісі, ні в саду”*. У свій танок Дощик запросив маленьку дівчинку Оленку, Зайчика, Лисичку. *„Бігає з Оленкою Дощик. Він зелене листя полоще. Умиває квіти й травичку...”* – так просто, оптимістично і гарно змалював А.М'ястківський радість очищення землі дощиком.²

У вірші „Котики-воркотики” письменник непомітно дає дитині уявлення про омоніми в українській мові: *„...Котики-воркотики в мене на вікні.*

*Котики-воркотики – гості весняні. Не глядить на котиків лиш вусатий кіт.
Мабуть зна, що котики – це вербовий цвіт”.*³

Змальовуючи навколишній світ, Андрій М'ястківський дійсно умів дивитися на світ очима дитини, передавати радісний настрій від побаченого. Як-от у невеличкому віршику „В бору”, де „зелені сутінки”, „стрибають білки з віт”, ростуть кульбаби-парашутики, де „грибки зійшлися зграйками”, де „за сонячними зайчиками сіренькі зайки мчать”.⁴

Твори для дітей Андрія М'ястківського мелодійні, легкі й зрозумілі, тому дитина органічно засвоює такі поняття, як добро і честь, любов до рідного краю, шанування людської праці, повага до старших, чуття родини („Наш рід”, „Воронько”, „Пустотливий дощик”, „Сама в хаті”, „Розмова з Муркою”, „Ми з Грицьком – друзі” та ін.). Гарний і свіжий його гумор у творах „Ой сердитий”, „Вареники-пузані”, „Качка на базарі”. Низка віршів А.М'ястківського для дітей присвячена порам року: „Осінь”, „Яблука для мамі”, „З Новим роком, зичим миру”, „Сію, посіваю”, „Січень”, „Метелиця”, „Взимку”, „Морозику, морозику”, „Ховай у шафу ковзани”, „Квітень”, „Весна”, „Брунька”, „Цвіт”, „Небове дзеркало”, „Ліс у червні” та ін.).

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с. – С.469 – 470.

2. Там само – С.469.

3. Перлінка: Кн.для читання в дошкільних закладах, школі та сім'ї / Худож.:В.А.Дунаєва та ін. – К.: Лелека, 2002. – 352 с – С.112.

4. Там само – С.115.

Оповідання **Бориса Харчука** (1931-1988) ознайомлюють маленьких читачів із навколишнім світом, навчають добра і любові. Короткі за обсягом, з ненав'язливим виховним аспектом і цікавим сюжетом, вони легко прочитуються й недовго залишаються в дитячій пам'яті („Як ведмідь зимує”, „Над чистим озерами”, „Бузьки”, „На сніговій галявині”, „Калина”). В численних оповіданнях й повістях Б.Харчука про дітей спостерігаємо героїв, які своїми „дорослими” судженнями часто нагадують „Сина Божого на материних руках, якого багатовікова іконописна традиція велить малювати з

обличчям майже дорослої людини”.¹

1. Харчук Б. М. Горохове чудо: Казки, оповід., повісті / Передм. М.Слабошпицького; Упоряд. Р.Харчук; Худож. Є.Попов. - К. : Веселка, 1991. - 240 с - С. 2.

У кінці 60-х - на початку 70-х років багато вартісних творів для дітей з'являються з-під пера недитячих письменників. Так, *Анатолій Шиян* (1906 - 1989), який найповніше і найбільш виразно свій самобутній талант проявив у романах „Гроза” і „Хуртовина”, для дітей написав такі талановиті п'єси-казки як „Івасик-Телесик”, „Котигорошко”, „Іван-мужицький син”, „Летючий корабель” та ін.¹

1. Івасик-Телесик. Віршов.казка / Шиян.А.І., Фомін Є.П. – К.: Веселка, 1959. – 70 с.; і <http://newua.org.ua>

Дивовижна доба 1960-х р. змогла породити вулканів, які кидали виклик усім. З-поміж таких вулканів - Григій Тютюнник, Василь Симоненко, Віктор Близнець, які частку своєї творчості присвятили дітям.

Григій Тютюнник (1931 – 1980) залишив по собі справжні шедеври українського письменства, які оспівували просту людину, відчували порухи її душі, щедрості і душевного тепла: повісті „Три зозулі з поклоном”, „Климко”, „Облога”, „Вогник далеко в степу”, „Поминали Маркіяна”, „Обнова”, „Вуточка”, „День мій Суботній...”; збірки оповідань для дошкільнят: „Лісова сторожка”, „Степова казка”, „Однокрил”, „Ласочка” та ін. Чимало з них — про війну, яка вривається жорстоким дисонансом в життя і почуття маленької людини (Климко з однойменної повісті, Харитона з „Облоги”). У тяжких обставинах війни розкривається те заповітне, що лежить на дні душі героїв письменника, що робить їх здатними на героїчні вчинки („Климко”).¹ Описи природи у Тютюнника лаконічні, кількість персонажів - невелика. У збірках для найменших письменник розповідає про людей, які не мислять себе без природи і через це культивує ідею неповторності й багатства внутрішнього світу людини.

1. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника. Спогади про письменника. — К., 1988.

Віктор Близнець (1933 – 1981) був дитячим письменником за природою свого таланту: він умів розглядати проблему „від початку”, звертатися до найпершого значення слова й метафори, відкривати нове в давно знайомому. Звідси й закономірний інтерес до історії народу в таких творах, як „Паруси над степом” (1965), „Древляни” (1968), „Підземні барикади” (1977), „Вибух” (1980), переказ з давньоруської мови для юного читача „Повісті минулих літ” (1980). Уже в першій збірці „Ойойкове гніздо” (1963), письменник зачіпає проблеми, які догматична критика вважала невідповідними специфіці дитячого сприймання. Але книжка Віктора Близнеця — повість „Звук павутинки” (1970) змусила критику говорити про автора як про одного з найяскравіших дитячих письменників України. Герой повісті Льонька, навколишній світ якого населений незвичайними звуками, явищами, істотами: він бачить срібного чоловічка, який не боїться Сопухи, він чує звук павутинки, він дружить, як із живим, із собакою Рексом, що його давно вбив сусід Глипа. Розкриваючи язичницьке світобачення дитини, письменник проникає в таїнство світової гармонії, в якій існує Льонька. Повість навіть починається оригінальною присвятою: *“трав`яним коникам, хрущам, тихому дощеві, замуленій річечці – найбільшим чудесам світу, які ми відкриваємо в дитинстві...”*.¹

Не втратив дитячої здатності бачити й розуміти цей світ і Льоньчин дорослий приятель Адаменко, або Адам. Смерть Адама (його вбиває променева хвороба) — як наслідок (чи кара) за досліди й створення „атомного сонця” — для Льоньки не лише страшна трагедія, а й урок спокути, прозріння, самозречення.

1. Українські літературні казки / Упоряд.: Т. Качалова, О. Шевченко. К.: Школа, 2002 – 192с. – С. 84.

Образом мовчуна Сашка із повісті „Мовчун” (1972) Віктор Близнець започаткував в українській літературі традицію, що продовжилася хоч і в небагатьох, але надзвичайно вартісних творах, де діють маленькі герої, які передчасно дорослішають через воєнне лихоліття. Втрачаючи, по суті,

дитинство, вони зберігають найдорожчу якість душі — гідність.¹

Письменник прагнув говорити про те, що в суспільній свідомості свої позиції втрачало. А що це був свідомий підхід — свідчить повість „Женя і Синько” (1974). Звичайна київська п'ятикласниця Женя знаходить у підвалі будинку маленького кумедного чортика Синька і забирає його, хворого, додому. Дружба ця ніяких переваг Жені не дає — Синько нічого такого казкового не вміє, навпаки, про нього самого треба дбати. Натомість дівчинка одержує те, що не піддається ніякому обліку, але є, мабуть, найціннішим: зерна народної моралі й мудрості.²

1. Іванюк С. Історія української літератури ХХст. — Кн.2.-К.:Либідь,1998.

2. Там само.

Відірваність читача від землі, від етноморалі, джерел народної духовності була постійним болем письменника. Звідси те фантастичне місто, що його зводять у мріях Женя й Синько. Основний архітектурний принцип — суміщення Києва з рідним селом, звідки походять Женині батьки і де в них „через кожну хату” — родичі. Жені хочеться, щоб у тому місті було більше сосен, дубів і беріз, щоб замість вулиць були просіки, щоб до школи ходити повз ставок. Земля і народ, природа і мораль — ці категорії у Близнеця завжди стояли в одному нерозривному ряду — і у „Звуці павутинки”, і в „Жені й Синькові”, і особливо яскраво — в казковій повісті „Земля Світлячків” (1979).¹ У цьому творі В. Близнець реалізував усі свої фантазії, залюбленість у народні казки. Герої цієї казки живуть у реальному та казковому світі, наповненому різноманітними пригодами та дивами.

1. Близнець В. Земля Світлячків. Повість-казка. Київ. Веселка, 1989. — 119 с.; або <http://chytay.com.ua/>

Література для дітей 70-х років розвивалася під знаком неписаного правила, за яким вважалося, що читання трагічних творів шкідливе для дитячої психіки. Віктор Близнець порушив це правило в багатьох своїх творах. Письменник наполегливо культивував трагічний конфлікт в українській літературі для дітей, наголошуючи цим на необхідності говорити

з юним читачем про найважливіше — життя і смерть, правду й кривду, любов і ненависть — без присідання й без сентиментального рюмсання.

Василь Симоненко (1935 — 1963) створив три казки для дітей і дорослих: „Цар Плаксій і Лоскотон”, „Подорож в країну Навпаки”, „Казка про Дурила”. Казки „Цар Плаксій та Лоскотон”, і „Подорож у країну Навпаки” можна розглядати як своєрідно адаптовану для дитячого сприйняття варіацію «антидеспотичної» теми. У казці „Цар Плаксій та Лоскотон” розповідається про красиву країну з трагічною назвою „Сльозолій”. Править нею цар Плаксій, якому радість приносили тільки людські сльози: *„Хто сміявся — вони хапали і нагайками шмагали, так що в царстві тому скрізь вистачало плачу й сліз. Цар любив, як плачуть діти, бо любив їх сльози пити...”*¹ Але, як і в будь-якій казці, злий цар боїться за трон і свою владу, тому що відчуває себе безпорадним перед силами добра. Так і тут, Плаксій боїться і ненавидить Лоскотона за те, що *„він приходив кожний вечір — хай чи дощ іде, чи сніг — до голодної малечі і усім приносив сміх”*.² Довго цар мріяв піймати й покарати Лоскотона, аж нарешті підступний капітан Макака схопив захисника знедолених, коли той міцно спав. Лоскотона кидають за ґрати. Але поки царські підлеглі святкували весілля капітана Макаки з дочкою царя, батраки й робітники врятували свого захисника Лоскотона. З'явившись у царському палаці, Лоскотон залоскочує царя на смерть, виганяє його дочок і синів за межі царства: *„Так веселий Лоскотон розвалив поганський трон. Сам же він живе й понині, дітям носить щирий сміх в розмальованій торбині, в пальцях лагідних своїх”*.³

Як і будь-яка казка, оповідь завершується перемогою добра над злом. Але незвичайність цього твору полягає в тому, що казка В. Симоненка „Цар Плаксій та Лоскотон” насправді критикує тоталітарний лад у державі, а значить, зважаючи на час написання твору і на характер усієї творчості поета, дає право стверджувати, що красива країна, де ллються сльози,— Україна. А оптимістичний фінал казки дає надію, що колись і ця країна також стане щасливою.

1. Українські літературні казки. Хрестоматія. / Упоряд.: Т. Качалова, О. Шевченко. К.: Школа, 2002 – 192с. - С.100.
2. Там само.
3. Там само С.105.

Імперська розправа над літераторами-шістдесятниками викликала нову хвилю літературної еміграції. У літературі для дітей знову з'являється тенденція до посилення виховного впливу. Критерій естетики переходить до розряду другорядності; гумор, розкутість, фантазія та конфліктна неоднозначність ставляться під сумнів.¹

У 70 – 80-і р.р. "класовий" підхід до мови та літератури продовжував домінувати. Література залишалась ідеологічним чинником, важливим фактором формування світогляду радянської людини. Українська мова не була позбавлена комплексу меншовартості, так само як і українська література продовжувала залишатись провінційною, другорядною в порівнянні з домінуючою російською. Все це, звісно, віддзеркалювалось і на літературі для дітей, на книговидаванні для них українською і т.ін. Незважаючи на таку досить складну ситуацію, визначні українські митці та літератори своєю творчістю піднімали національний дух народу, спростовували твердження про меншовартість його мови і літератури.

1. За матеріалами електронної бібліотеки інституту журналістики // Література для дітей у ХХ столітті: жанрово-тематичний аспект / Н.М.Вернигора., <http://jornlib/univ.Kiev.ua>

Для **Дмитра Павличка** (нар. у 1929 р.) рідна мова — то найцінніший скарб, з яким ніщо не може зрівнятися. Справжню, синівську, не показну й не фальшиву — любов до України, до рідного народу, його історії, його мови знаходимо у поезії «У дитячому серці жила Україна».

*У дитячому серці жила Україна —
Материнські веселі і журні пісні,
Та за мову мужицьку не раз на коліна
Довелося у школі ставати мені.
Непокривлену душу хотіли зламати,
Та лишилися тільки болючі кії,
Наді мною ночами відплакала мати,
Я ж не зрікся ні мови, ні пісні її.¹*

1. Див. <http://poetry.uazone.net/pavlychko>; або <http://virchi.narod.ru/poeziya/pavlichko>

Теми рідної мови, однієї із найулюбленіших своїх тем, Дмитро Павличко торкається, звертаючись безпосередньо до дитини. Рідна мова — це невід'ємна частка Батьківщини, голос народу й чарівний інструмент, на звуки якого відгукуються найтонші й найніжніші струни дитячої душі:

Спитай себе, дитино, хто ти є,
І в серці обізветься рідна мова;
І в голосі яснім ім'я твоє
Проясє, наче зірка світанкова.

З родинного гнізда, немов пташа,
Ти полетиш, де світу далечизна,
Та в рідній мові буде вся душа
І вся твоя дорога, вся Вітчизна.¹

1. Див. <http://abetka.ukrlife.org/kalynka&t.htm>

Дмитро Павличко – автор чудових творів для дітей. Великої популярності зажили його поеми „Золоторогий олень” (1968), „Пригоди кота Мартина” (1987), в яких прозирає поетика народної байки, як її розумів, зокрема, й І. Я.Франко, створюючи свого „Лиса Микиту”. Динамічність сюжету, яскравість характерів, житейська виваженість оцінок, за якими боягузтво і скнарість висміюються, а шануються чесність і мужність,— все це не так адаптація для дітей дорослого світобачення, як мітка народної етики, зрозуміла і старому, і малому. Поет не вигадує, не сідає перед читачем навпочіпки — він передає дітям успадковану плазму народної моралі у формі поетичної алегорії, байки, дотепу („Папуга”, „Півень”, „Лелека”). Але цікаво, що так само, як у його „дорослий” вірш не раз перехлюпується збережена хлопчача запальність, відчайдухність Котигорошка й задивованість Телесика, так і в «дитячий» вірш переливається часом доросла жура: *„Дні безжурні, дні веселі, тріумфуюча трава! Тільки джміль з віолончелі звуки смутку добува”*.¹

Твори для дітей Дмитра Павличка: казкові поеми „Пригоди кота Мартина”, „Золоторогий Олень”, збірки „Плесо”, „Смерічка”, „Де найкраще місце на землі”, „Дядько Дош”, та ін. ваблять дитвору щирістю, красою

художнього слова та простотою, за якою ховаються зовсім не прості думки.

Так, моральна основа поеми „Золоторогий олень”, написаній в дусі карпатських народних казок, спирається на принципи народної етики, в яких єдність людини і природи виступає передумовою людського життя й поведінки. Мудра повчальність цієї казкової історії корисна не тільки для дітей, яким безпосередньо адресована, а й для дорослих. Безкорисливість головного героя поеми - Василька, його дружба з оленем – прекрасний приклад дітям і дорослим, як потрібно цінувати те, що ми маємо: нашу рідну землю і все суще на ній.² Життєва мудрість, особистісність або ж характерність і вивищує над плином одноденних поетичних „метеликів” далекоглядний вірш Д.Павличка.

Багато поезій Дмитра Павличка покладено на музику, а прекрасна пісня „Два кольори” за популярністю конкурує навіть з „Піснею про рушник” Андрія Малишка.

1. Збірка „Плесо”/ <http://virchi.narod.ru/poeziya>; та у збірці «Улюблені вірші» АБАБАГАЛАМАГА, 1994.
2. Див. <http://chytanka.com.ua>

Вірші **Бориса Олійника** (нар. В 1935 р.) із збірки "Сива ластівка" створюють поетичний культ матері, культ ніжності і синовньої любові. Його чудові вірші покладені на музику особливо гарно сприймаються у пісенному виконанні їх Ніною Матвієнко („Сива ластівка”).

Винятково для дитячої аудиторії у жанрі літературної казки для дітей працює **Юрій Ярмиш** (нар. У 1935 р.) В його казках іноді зустрічаємо і гірке, і прикре, і трагічне („Дванадцятиголовий дракончик”, „Казка стукає у двері”, збірки казок про життя тварин і птахів „Летюче дерево” та ін.). Проте вони ніколи не бувають злими, як не буває злою мудрість. Яскравою особливістю казок Юрія Ярмиша є їх морально-етичне спрямування і романтична піднесеність.

У 70-х – 80-х роках ХХ століття до літературного процесу в галузі створення книг для дітей долучаються такі талановиті митці слова як: Ірина

Жиленко, Дмитро Білоус, Ганна Чубач, Олекса Лупій, Євген Гуцало, Андрій Дімаров, Іван Драч, Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Анатолій Качан, Марина Слов'янова, Михайло Слабошпицький, Анатолій Костецький та ін. Чудові твори для дітей продовжують народжуватись із-під пера Платона Воронька, Марії Познанської, Андрія М'ястківського, Миколи Сингаївського, Дмитра Павличка, Юрія Ярмиша, Володимира Ладижця, Всеволода Нестайка та ін. Твори цих письменників підносяться над сухими приписами й регламентаціями, що існували на той час в літературі.

Микола Сингаївський (нар. у 1936 р.) – автор чималої кількості збірок для дітей: „Жива криничка” (1958) „Колесо” (1966), „Метелик у портфелі” (1967), „Перепілка щастя носить” (1968), „Мій календар” (1969), „Журавлине літо” (1970), „Сонце для всіх” (1975), „Березничка” (1972), „Ми – громадяни” (1976), „Я вже виросла” (1978), „Стежка до криниці” (1980), „Тепла земля” (1982), „Краплі зорі” (1985). Поезія Миколи Сингаївського об'єднана любов'ю дитини до матусі, природи, Батьківщини (збірки „Кличе матуся”, „Я вже виросла”, „Мій календар”, „Ромашкове сонце”, „Перепілка щастя носить”, „Калиновий вітер”, „Земле сонячна, Земле хлібна” та ін.) Поет розмовляє чарівним голосом природи, захоплюючи дітей красою навколишнього світу, яку слід берегти і пестувати („Голос природи”) ¹.

Ще одним жанром мистецтва, до якого небайдужий М. Сингаївський, — це пісня. Багато мелодій, написаних композиторами на вірші М. Сингаївського, знайшли дорогу до людських сердець. Стали „співучими” серед людей „Чорнобривці”, „Безсмертник”, „Полісяночка”, „В краю дитинства”, „Сонце в долонях”, „Розляглося наше поле” та інші.

1. Українська дитяча література: Хрестоматія/ Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с. – С. 471-474.

Оригінальні твори для дітей дошкільного віку знаходимо в книжках Т.Коломієць, Д.Череднеченка, В. Шевчука, В. Лучука, О. Сенатович, П. Ребра, С. Жупанина, О.Орача, С. Пушика та ін.

Тамара Коломієць (нар. у 1935) скерувала свої зусилля в русло літератури для дітей. Вона активно писала і співпрацювала з різними видавництвами. У її творчому доробку — понад 30 збірок оригінальних творів. Найвідоміші її книги віршів: „Починаються дива”, „Жмурки”, „Пісенька про гнома”, „Пісня джерельця”, „Дощик-накрапайчик”, „Найперша стежечка”, „Де ховає сонце роси”. Поезії Тамари Коломієць нагадують джерельце, що біжить серед міст і сіл, полів і лісів. Своєю дзюркотливою мовою воно віби переповідає малечі усе, що бачить на своєму шляху. Легко і ненав’язливо поетеса нагадує дітям про чуйність, сумлінну працю, допомогу дорослим, чесність та ширу дружбу.

Тамара Коломієць виявила себе неперевершеним майстром в усіх найпопулярніших жанрах поезії для найменших. В її творчому доробку є і веселі вірші, і загадки, і лічилки, скоромовки, і звичайно казки. Її вірші ("Недобрий чоловік Нехай", "Червоний пароплав", "Хто розсипав роси?", "Найперша стежечка") підносять дітей до розуміння краси поезії, збагачують духовно і естетично. За своєю формою вірші Тамари Коломієць іноді нагадують казку („Біб-бобище”), розгорнуту загадку („Скинув шубку їжачок”). Зрештою вона залюбки працює і в цих жанрах (казка „Про мандрівку жабунця-хвастунця”, цикл загадок „Веселиця”). В дусі народних трудових співанок написані вірші „Співаночка - весняночка”, „Чобітки”, „Котику-воркотику”, „Капуста”, „Відерце”, в яких ненав’язливо йдеться про радість від праці, про щастя вміти щось робити самим і знати як це зробити.¹

У творчому доробку письменниці, за книжками якої виросло не одне покоління, — уже своя абеткова бібліотечка: вона має 6 абеток для 6 онуків.

1. Українська дитяча література. Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002 – 519 с. – С.451- 456.

Любі дошкільникам розкуті, вільні від штампів, дотепні, мелодійні вірші **Оксани Сенатович** (1941-1997). Перший її вірш для дітей „Дорога” був надрукований у „Барвінку” ще в 1969 році й відразу сподобався широкій аудиторії. Він обійшов усі збірки, читанки, перекладався різними мовами.

Потім народилася її книжка для дітей "Червоні лелеки" (1970). Свої вірші для дітей поетеса часто друкувала у журналах "Барвінок", "Малятко", в календарі "Дванадцять місяців". Широко відомі її книжки для найменших читачів: "Червоні лелеки", "Вісім сотень колобків", "Вчиться вересень читати", "Сніговик", "Живемо в одному домі", "Шпаки на колесах", "Соловейку, тьох-мажор". Вірш з оригінальним аспектом теми „Вчиться вересень читати” написаний на казковій основі. Широким використанням синонімів: *базіка, торохтій, пустомеля, говорун, патякало, балакуха* — вирізняється вірш „Балакуни”. Винахідливою була О. Сенатович і в жанрі загадки („Конадінс, або сніданок навиворіт”, „Бігли діти повз ялинку” та ін.). Перу Оксани Сенатович також належать повісті „Про Люлька Смока і Котів (місто чудесне)”, „Не виростуть хлопці без дощу”.

Степан Жупанин (1936-2005), слідуючи правилу йти через прекрасне у природі до прекрасного в людині, філігранно створював вірші, казки, загадки для дітей. Характерними ознаками його стилю є колоритність, точність спостережень, гармонійна мелодійність і барвистість живописання словом. Творам для дітей С.Жупанина властиве також фольклорне начало. Окремими виданнями вийшли книги для дітей „Сестрички-смерічки” (1962), „Гірська стежинка” (1965), „Світле озерце” (1975), „Ватра” (1981), „Смерековий край” (1985), „Лісовий світанок” (1986), „Світлячок та бджілка” (1989), „На високій полонині” (1993), „Сто загадок” (1993). У поетичних творах Степана Жупанина, кожен рядок яких проникнутий добротою, розмовляють, сміються і плачуть квіти, дерева, хмаринки. Понад сто його віршів, покладені на музику, стали піснями. Побачили світ книги пісень на слова С.Жупанина та музику А. Кос-Анатольського: „Пісні для дітей” (1974), „Сонечко” (1983), „Журавлик” (1989); дитяча кантата на музику Лесі Дичко „Барвінок” (1983), збірка пісень для школярів „Ластів'ята” (1991), „Закарпатські візерунки” (1993).

Дмитро Чередниченко (нар. в 1935 р.) у своїй творчості, присвяченій дітям, споглядає звичайні і буденні явища, одночасно передаючи їх

казковість („Наша киця Волошка шукає сонце”), любить поетичні образи фольклорного походження („Гачу, гачу гатку”, „Писанка”), своєрідно осмислює народні безкінечні пісеньки („Дівчинка Ожинка”), а в лічилках використовує власні новотвори. Захоплено оспівує письменник той медитативний стан, в якому перебуває зачарована книгою дитина, і світ навколо неї у вірші „Дитина з книжкою в руці”:

Бували чвари, звади, війни,
Збивалися вожді на манівці...
Але з`являлось диво благовійне -
Дитина з книжкою в руці -
І світ мінявся.
Вищать навушники та “маги”,
Екрани лізуть в душу напрямці...
Але, гляди, приверне десь увагу
Дитина з книжкою в руці -
І світ міняється.
Манитимуть персти магичні,
Шляхи космічні й дальні путівці.
Але завжди було і буде вічне -
Дитина з книжкою в руці!
Допоки й світ.¹

1. Сонячна Мальвія. Київ, ПВП “Задруга”, 2007. - 444 с.

Олег Орач (Комар) (нар. у 1940 р.) — автор багатьох оригінальних книжок для дітей: „Журавликова пісня”, „Березневі світанки”, „Хто де живе”, „Дружна сімейка”, „Довге літо”, „Кукуріки кукурікали”. У своїх віршах для дітей поет розкриває перед маленьким читачем широке і розмаїте довкілля: чарівна природа, друзі, рідна домівка, сім'я – весь той світ, що пізнає малюк. Вірші О.Орача вчать дитину добра, чуйності, любові до людини, природи, праці.

Степан Пушик (нар. у 1944 р.) - автор книжок віршів для дітей: збірки "Маленьке шпаченя", "Золотий човник", „Чарівне горнятко” (у

співавторстві), „Казки Підгір'я”, „Золота вежа”, „Ходили опришки” (у співавторстві), повісті „Перо золотого птаха”. Десятки ліричних творів Степана Пушика, покладені на музику композиторами А.Кос-Анатольським, В.Івасюком, О.Білашем та ін.

Ірина Жиленко (нар. у 1941 р.) написала низку оригінальних книжок для дітей: "Достигають колосочки", "Вуличка мого дитинства", „Двічі по два дорівнює кульбабці", "Казки буфетного гнома", "Новорічна історія про двері, яких нема, і про те, як корисно іноді помилятися номером". У "Казках буфетного гнома" поетеса розповідає про старенького буфетного гнома, який добре знає усю родину, адже оселився він у цій господі дуже давно. На свята гном золотить сервізи, дарує слухняним дітям шоколадки і нашіптує їм казки. Так проходять століття, але свята зустрічі зі стареньким мешканцем буфету чекають усі. Ірина Жиленко подарувала дітям це свято на сторінках своєї книжки, а разом з тим і свято зустрічі із справжньою поезією, сповнену яскравої образності, польоту фантазії.

Загалом в українській літературі для дітей 70-80-х років ХХ століття поряд із її прекрасними надбаннями були і свої нерозв'язані проблеми. Досить часто автори книжок для дітей не змогли уникнути штампів, фальшивого пафосу, багатослівності, сюсюкання, одноманітності інтонації, вдавалися до повторення відомого в сюжетах, образах, системі художніх засобів. Незважаючи на це, величезний пласт прекрасних творів означеного періоду став класикою не тільки української, а і європейської літератури для дітей.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які, на Вашу думку, основні риси української літератури для дітей радянської епохи?
2. Які теми переважали у літературі для дітей довоєнного періоду?
3. Які твори радянського періоду увійшли у класику літератури в Україні? Назвіть їх і спробуйте пояснити, чому ці твори не підвладні часу.
4. В яких стилях писав свою прозу Андрій Головка?
5. Якій темі присвячені оповідання Головка “Пилипко”, “Червона хустина”?
6. У якому оповіданні А.Головка наводить цей штрих зовнішності і настрою, героя - „в рудих батькових усах – „усмішка гадючкою”?
7. „У нього очі – наче волошки в житі...” - із якого твору взято цей ліричний опис

- зовнішнього вигляду героя?
8. У якому із творів А.Головка є такі рядки: „...з тихим шумом хлюпали зеленими хвилями...”?
 9. Який із творів закінчується рядками: „...Дзвеніла просторінь. А далина синя, сонцем гаптована, таємно дивилася в очі і ждала”?
 10. З якого оповідання ці рядки: „...Находила гроза. Спершу глухо й далеко-далеко десь загриміло і притихло. А під вікном осики листячком зашепотіли сполохано..”?
 11. Звідки ці рядки: „Зітхнули десятки грудей. Навипиньки спинаючись, очима великими кинулись до хлопця, що на руках несли. І дихання затаїли. І на них глянули сині очі, наче волошки в житті...”?
 12. Якими засобами художньої виразності користувався А.Головка при змалюванні психологічних станів героїв творів “Пилипко”, “Червона хустина”?
 13. Якій тематиці підпорядковані твори А.Головка: “Товариші”, “Дівчинка з шляху”, “Інженери”? У чому полягає їх актуальність?
 14. Які романи О.Копиленка для дітей і юнацтва увійшли в золотий фонд української літератури?
 15. Яка тематика переважає у творах О.Копиленка довоєнного (післявоєнного) періоду?
 16. Яка особливість є визначальною у оповіданнях О. Копиленка для дітей?
 17. Охарактеризуйте збірку оповідань „Як вони поживають” О.Копиленка і визначте, яку вікову аудиторію дітей може зацікавити кожен окремий твір цієї збірки?
 18. Підготуйте запитання до морально-етичних бесід після читання творів О.Донченка „Півень у звіринці”, „Туки-бан-барабан”, „Страхопуд”, „Олеся”, „Боягуз”, „Голубий гвинтик”.
 19. Які слова можуть бути незрозумілими для дітей дошкільного віку у вищеназваних творах? Як слід пояснити дітям значення цих слів? Для дітей якого віку Ви б порекомендували читання кожного з цих творів?
 20. Які оповідання Донченка, присвячені темі праці?
 21. Як О.Донченко передає внутрішній світ дитини в оповіданнях „Боягуз”, „Голубий гвинтик”, „Золоте яєчко”, „Подорож до млина”, „Галаганчик”?
 22. Які особливості поезії для дітей Марії Пригари, Михайла Стельмаха, Андрія Малишка?
 23. У яких жанрах написані твори Ю.Збанацького для дітей?
 24. Які, на Вашу думку, характерні особливості української літератури 60-70-х років ХХ століття вплинули на розвиток літератури для дітей?
 25. Як називається збірка поезій для дітей А. М'ястківського, у яку ввійшов вірш „Киця прокидається”?
 26. Який вірш А.М'ястківського закінчується рядками „...і зірки у тихім небі, наче проліски, цвітуть”?
 27. З якого вірша ці рядки „...сунуть хмари волохаті, горе тому зайченяті. Я візьму його додому, постелю йому солому...”?
 28. Які з віршів для дітей А.М'ястківського Вам сподобались найбільше? Складіть невеличку підбірку його віршів, об'єднавши їх однією темою: „Пори року”, „Наші чотириногі друзі”. Оформіть у вигляді книжечки.
 29. З якого віршу про матір Андрія Малишка ці рядки: „Мене навчала мати ще колись: - Як виростеш, моя мала дитино, то мудрим будь і мужнім будь в житті, - скупі два слова. Нелегкі два слова”?
 30. У якій поезії Андрієм Малишком створено такі ніжні поетичні образи: „росяниста доріжка”, „зелені луги”, „солов'їні гаї”, „тихий шелест трав”?

31. Як ще в народі називають „Пісню про рушник” ?
32. Хто став автором музики більшості ліричних пісень А.Малишка?
33. Кому належить авторство слів пісень: „Ми підемо, де трави похилі...”, „Київський вальс”, „Запливай же, роженко весела”, „Пісня про Київ” („Білі каштани”), „Цвітуть осінні тихі небеса”?
34. Персонаж якого вірша Андрія Малишка розмірковує: „...з'ївши мишку-побіганку, що робити по сніданку? Чи погнати біля хати вслід за голубом-гінцем? А чи вуси-довгоруки почесати гребінцем”?
35. В яких жанрах написані твори В.Близнеця: “Ойойкове гніздо”, “Паруси над степом”, “Землянка”, “Звук павутинки”, “Мовчун”, “Женя і Синько”, “Земля Світлячків”? Для дітей якого віку Ви б порекомендували читання цих творів?
36. Які переклади з давньоруської В. Близнеця для дітей ви знаєте?
37. Які стилістичні особливості оповідання В. Близнеця “Страх”?
38. До якого із своїх творів Віктор Близнець склав таку присвяту: “*трав'яним коникам, хрущам, тихому дощеві, замуленій річечці – найбільшим чудесам світу, які ми відкриваємо в дитинстві...*”?
39. Яка тема, композиційні і стилістичні особливості казкової повісті В.Близнеця “Звук павутинки”?
40. Як називається перша збірка М.Сингаївського для дітей?
41. Хто автор цих збірок віршів для дітей: „Метелик у портфелі”, „Журавлине літо”, „Сонце для всіх”, „Березничка”, „Я вже виросла”, „Стежка до криниці”, „Краплі зорі”?
42. Які мотиви поезій М.Сингаївського для дітей?
43. Хто автор цього вірша? Яка його назва?

*Прилетіли гуси, сіли у
воротях.
Оті білі гуси в червоних
чоботях,
В червоних чоботях,
в хусточках рябеньких,
Загелгали гуси, що я ще
маленький.*

44. З якої поезії Сингаївського, яка стала піснею, ці рядки:

*„Прилітають до нашого поля
Із далеких країв журавлі,
Розквітають і квіти і доля
На моїй українській землі”?*

45. Які основні мотиви поезій Д.Павличка?
46. Які поезії Дмитра Павличка стали піснями?
47. З якої поезії Д.Павличка ці рядки: „Де зелені хмари яворів заступили неба синій став, на стежині сонце я зустрів, привітав його і запитав...”?
48. Проаналізуйте збірки Д.Павличка для дітей і відберіть ті, які, на Вашу думку, стануть у нагоді вихователеві дошкільного закладу; які вам найбільше сподобались. Обґрунтуйте сказане.
49. Які стилістичні особливості вірша Дмитра Павличка „Де найкраще місце на землі”, казки „Пригоди кота Мартина”, поеми „Золоторогий Олень”? Для якого віку дітей доступні ці твори?

50. Які мотиви поезій Д.Павличка для дітей „Обруч”, „Весна”, „Смерічка”, „Заєць”, „Весна”, „Вітряк”? Для якого віку дітей доступна кожна із цих поезій? З якою метою Ви б використали ці твори у процесі роботи з дітьми?
51. Як Ви розумієте сутність творчого кредо В.Бичка?
52. Як називається вірш, що закінчується такими рядками: *„Розбіглися два півники курчатам всім на сміх... як схожі й ми буваємо на півників таких!”*?
53. Розкрийте художні образи у творах В.Бичка: „Я хоч невеличка”, „Сонечко та Хмаринка”, „Пісенька”, „Великий і Малий”.
54. З якого вірша ці поетичні рядки: *„Вже Мариська добре ходить - легко, вільно, рівенько – і усіх за лапку водить: цюцьку, кицьку, півника. І берізоньку за кіску тягне – крекче, топчеться... Та пручається берізка, їй ходить не хочеться.”* ?
55. З якою метою Ви б прочитали дітям оповідання із збірки „Горобець-моряк”?
56. Як називаються збірки віршів Платона Воронька для дітей дошкільного віку?
57. Підготуйте виразне читання драматичної поеми П.Воронька „Казка про Чугайстра”. Для дітей якого віку Ви б порекомендували читання цього твору? З якою метою?
58. Які особливості поезії П.Воронька для дітей? Проаналізуйте вірші „Журавлики-журавлі”, „У нас зробили дощ”, „У нас ростиме ліс”, „Поливала я порічки”, „Ми допомогли зайчаті”, „Всім по сім”, „Берізка”, „Перший сніг”, „Сніжна зіронька горить”, „Не будь козою”, „Дударик”, „Співачонка”, „Ніколи не хвались”, „Є у мене киця Мурка”, „Про бичка та їжачка”, „В лісі є зелена хатка”, „Казка про рукавичку”, „Кіт не знав”, „У широкому вікні”, „Весняночка”.
59. З якого вірша П.Воронька ці рядки: *„В лісі є зелена хата, там послули ведмежата, а найменший – вереда – сивій мамі набрида...”*?
60. Зробіть підбірку віршів П.Воронька за темами „Любімо природу, діти!”, „Про маленьких діток”, „Кумедні тварини і птахи”.
61. Як називалась перша збірка поезій Марії Познанської для дошкільників?
62. Які теми, мотиви, сюжети у творах для дітей Марії Познанської?
63. З якого вірша М.Познанської ці рядки: *„Правда ж, мамо, я великий? Сам взуваю черевики, зашнуровую шнурочки, сам вбираюся в сорочку, сам лице і руки мию, сам зачісуватись вмію, і не плачу я ніколи...соро скоро вже піду до школи!”*?
64. Підготуйте доповідь „Тематична різноманітність творів Марії Познанської для дітей”.
65. Проаналізуйте художню майстерність у змалюванні краси природи і відтворенні любові до природи у поезіях Тамари Коломієць: „Веснянка”, „Зима на возі”, „Дощик”, „Ранок”?
66. Які вірші Т.Коломієць присвячені темі праці?
67. Назвіть поезії Т.Коломієць в яких вона виступає знавцем дитячої психології?
68. Які з віршів для дітей Т.Коломієць Вам сподобались найбільше? Складіть невеличку підбірку віршів письменниці, об’єднавши їх однією темою.
69. З якого вірша Т.Коломієць ці рядки: *„- Мети, мети, метелице, лети лети, сніжок! Хай Діду пухом стелиться дорога в дитсадок”*?
70. Які особливості поезії С.Жупанина для дітей?
71. Проаналізуйте твори Д.Чередниченка для дітей і виберіть ті, які, на Вашу думку, стануть в нагоді вихователям дошкільних закладів.

72. Хто автор казок „Летюче дерево”?
73. Хто автор гумористичного вірша „Ой болить у мене зуб”?
74. Якій тематиці підпорядковані повісті Г.Тютюнника „Климко”, „Облога”?
75. Які образи створив Г.Тютюнник у збірці казок „Степова казка”?
76. У якому літературному стилі написано більшість творів Г.Тютюнника?
77. Хто із дитячих письменників, творчість яких ми розглядаємо, плідно працював у жанрі гумористичної поезії?
78. Проаналізуйте вірші Г.Бойка „Вереда”, „Бруднуля”. Які запитання Ви поставите дітям після читання означених віршів?
79. Хто написав автобіографічну повість „Благословлялося на світ” (1969), в якій автор розповідає про свої дитячі враження і мрії?
80. В яких жанрах у літературі для дітей працював Грицько Бойко?
81. У якому жанрі написані „Билиці дяді Гриця”, „Про дідуся Тараса”, „Смішинки”, „Хлопчик Ох”, „Ніс у сметані”, „Шпаргалка-виручалка” Грицька Бойка?
82. Яким темам присвячені твори Ю. Збанацького: “Таємниця Соколиного бору”, “Лісова красуня”, “Ласунка”, “Гвардії Савочка”?
83. Як розкрито Ю.Збанацьким концепцію добра в людських стосунках у повісті “Курячий бог” (тема, сюжет, проблематика, конфлікт і т.ін.)?
84. Яким чином Ви б використали оповідання “Щедрий їжачок” і його виховний потенціал у навчанні і вихованні дітей? Для дітей якого віку Ви б порекомендували читання цього твору?
85. Назвіть твори для дітей Оксани Сенатович, Ірини Жиленко, Степана Пушика, Олега Орача. В яких жанрах написані більшість творів цих письменників для дітей?
86. Які персонажі діють у казці В.Симоненка „Цар Плаксій та Лоскотон”?

Новітня українська література для дітей

Павло Тичина

(27.01.1891–16.09.1967)

*Ніби щойно прокинувшись, він
відкрив очі на світ і основний
первень всесвіту побачив у
ритмічному русі, гармонійному
звукові, музиці. Цей ритм
всесвіту і є „соняшними
кларнетами”*

О.Білецький. Павло Тичина.

Павло Григорович Тичина був найглибшою і найоригінальнішою, складною і суперечливою постаттю української поезії радянського періоду. Народився поет в селі Піски на Чернігівщині в багатодітній (13 дітей) й

убогій сім'ї сільського дяка. Початкову освіту здобув у Новобасанській сільській школі, де вчителювала Серафима Морачевська, яка виявила у дитини неабиякі вокальні дані, наявність абсолютного слуху і феноменальної пам'яті. В дев'ять років Павло почав навчатися в Чернігівській церковній школі – бурсі і звісно, співав у монастирському хорі.

Перший дитячий твір майбутнього поета „Ах ти, зімушка, зіма...” був „устений”, бо його автор ще не вмів писати, хоч навчився читати дуже рано. А 1906-м роком Тичина датує свій перший „писемний” вірш „Синє небо закрилося...”

З 1907 по 1913 р.р. майбутній поет навчався у Чернігівській духовній семінарії, після закінчення якої вступив до Київського комерційного інституту. В цей час він заробляв на прожиття і навчання приватними уроками, працював помічником хормейстра в театрі М.Садовського, в газеті “Рада”. У 1923 р. П.Тичина переїхав до Харкова, працював у редколегії часопису “Червоний шлях”, в Українській асоціації сходознавства.

Вихід першої книги П.Тичини “Сонячні кларнети” (1918) став справжнім вибухом у культурному житті України. До збірки „Сонячні кларнети” увійшли і твори для дітей Павла Тичини: „Хор лісових дзвіночків”, „Гаї шумлять”, „А я у гай ходила”, сповнені мелодійності, відчуття прекрасного, багаті поетикою і фольклорикою.

Вірш „Хор лісових дзвіночків”, який увійшов у дитяче коло читання, своєрідний і за змістом, і за образністю, і за побудовою.¹ Перед тим, як прочитати його дітям, слід створити в їхній уяві чарівну картину життя лісу в яскравий, сонячний і теплий день. Діти повніше і емоційніше сприйматимуть мальовничі образи поезії, бо вони вже будуть зрощені в дитячій уяві. „Хор лісових дзвіночків” – мелодійна і оригінально складена поезія. Кожний її рядок передає велику любов поета до природи, його захоплення нею. Синьоокі лісові дзвіночки співають прекрасну й радісну пісню весни, яку відчуває поет, напружено вслухаючись в голоси лісового царства. Ці ніжні, мов з кольорового павутиння виткані, квіти славлять,

зустрічаючи дзвоном, новий день, вони люблять сонце, світлу тінь, розкішні сні в затишному гаї. Зворушливо й ніжно звертаються вони у своїй пісні до хмар, які жене легкий вітерець, прохаючи: *"Окропіте, нас нашелестіте..."*. А коли прилинуть хмари, на золоте поле ляже тінь, і краплі жаданого освіжаючого дощу вмиють і дзвіночки, і жито. А воно, відчувши приємну вологу прохолоду, усміхнеться. Уважний і спостережливий, П. Тичина умів точно передати ті чи інші особливості природних явищ. Як-от вираз *"світла тінь"*. Адже в яскравий, сонячний день тінь дійсно здається світлою. Або прохання *"окропіте, нас нашелестіте"*, з яким звертаються лісові дзвіночки до хмар. Дійсно, краплі дощу в лісі, якщо прислухатися, м'яко шелестять, торкаючись листочків дерев, квітів, трави. Загальному тонові поезії цілком відповідають епітети, які підсилюють вплив твору на дитячі почуття. Так, сні – розкішні, гаї – затишні, день – ясний, поле – золоте. Повторюваними словами „день-день”, „тінь-тінь” передано багатоголосе дзеленчання лісових дзвіночків – веселе, грайливе.

1.Українська дитяча література: Хрестоматія/Вступна ст. та упорядкування Л.П.Козачок. – К.: Вища шк, 2002. – С.216.

У поезії „Гаї шумлять...” поет досягнув повної гармонії у змалюванні своїх почуттів від споглядання природи.¹ Поетичні рядки: *„Ген неба край як золото. Мов золото – поколото...”* розкривають перед уявою дітей картину небесного обрію, оздобленого хмаринками, що в промінні гарячого сонця здаються золотими, а під ними – в тому ж золоті – *"горить – тремтить ріка"*. У поезії „Гаї шумлять...”, сповненій надій, щасливих сподівань, молодечої жаги життя, зустрічаються вже складніші образи. Ці образи втілюють не думки і почуття поета в їх конкретному завершенні, а уривки думок, об'єднують часом різномірні чи безпосередньо не зв'язані між собою поняття або об'єкти. Уривчаста мова – свідчення схвилюваності митця. Прислухаючись до голосів природи, поет відчуває далекі відгомони звуків дзвону. Мелодія дзвону захоплює, полонить, огортає, оточує поета з усіх боків. І він дістає у цьому творчу наснагу і насолоду. Це чудовий пейзаж, змальований витончено, акварельно, ніжно, але фарбами повнокровними і

дбайливо підібраними одна до одної.

Ще одна поезія Павла Тичини "А я у гай ходила" не випадково стала хрестоматійною.² З тонким знанням дитячої психології Тичина виписав характер дівчинки. Для досягнення живописно-зорового ефекту тут вводиться слово, що вимагає супроводу жестом: *"А я у гай ходила по квітку ось яку!"*. Зорові образи знаходять естетичну підтримку в образності звуковій. Дівчинка не тільки бачить предмети казкового для неї гаю, а й чує, як відгукується той казковий гай своєю музикою, живим співом птахів: *"А там дерева – люлі і все отак зозулі: Ку-Ку!"*.

Після „Сонечних кларнетів” вийшли збірки П.Тичини: – “Замість сонетів і октав” (1920), „Золотий гомін” (1920), “Плуг” (1920), “Вітер з України” (1924), які висунули поета в перші лави співців нової України.

Тичина 20-х років – це поет, диригент, живописець, музикант. В 1922 році у своєму щоденнику він занотовував: “А мені хочеться (і почуваю, що міг би зробити), хочеться трьома-чотирма сторонами розцвісти. Як Вінчі”.³

1. Українська дитяча література: Хрестоматія/Вступна ст. та упорядкування Л.П.Козачок. – К.:Вища шк., 2002. – С.217.

2. Там само. С.216.

3. З архіву П.Г.Тичини: Зб.документів і матеріалів.К.: Наукова думка, 1990.

З 1931 року вийшли збірки П. Тичини “Чернігів”, “Партія веде”, “Чуття єдиної родини”, “Сталь і ніжність”, які були дуже популярними в радянські часи, адже „оспівували”, „закликали”, „спонукали до боротьби”. З 1934 року П.Тичина жив у Києві, працював директором інституту літератури ім. Т.Шевченка АН УРСР (1936 – 1939 рр.).

Спалах у творчості поета спричинила війна з фашистами: поезії „Я утверждаюсь”, “Матері забуть не можу”, поема “Похорон друга” та ін. Ці твори увійшли до книги “Перемагать і жить” (1942). У роки Великої Вітчизняної війни П. Тичина знаходився в евакуації в Уфі, і очолював Інститут мови і літератури АН УРСР. З 1943 по 1948 роки він працював на посаді міністра освіти УРСР. А з 1953 по 1959 роки навіть Головою Верховної Ради. Велику роботу виконував і як академік.

Після війни вийшли його збірки: “І рости, і діяти”, “Зростає, пречудовний світе”, “Комунізму далі видні”, “Срібні ночі” та ін., які засвідчили занепад великого мистецького таланту Тичини. Лебединою піснею поета стала поема “Григорій Сковорода. Симфонія”, над якою він працював впродовж кількох десятиріч. У цій поемі, майстерно використовуючи чарівність народної мови, Павло Тичина возвеличив людину, її гармонію із всесвітом.¹

Золоті сторінки його поезій прикрашають не тільки українську, а й світову літературу для дітей. Багато віршів П. Тичини, що стали класикою літератури для дітей, покладені на музику. Їх знайдемо у книжках: “Ку-ку” (1934), “Лідка” (1940), “Світи, наше сонце!” (1947), “Сад зелений” (1949), “Слава Батьківщині” (1951), “А я у гай ходила” (1952), “Музичний ранок у консерваторії” (1955) та інші.

1. Ю.Лавриненко. Павло Тичина і його поема „Сковорода” на тлі епохи (спогади і спостереження). – Сучасність., 1980.

Загалом для поезії П.Г.Тичини характерні мелодійність і музичність. Створюючи поетичний образ, поет використовував асоціації, побудовані на звучанні музичних інструментів: “...коливалося флейтами там, де сонце зайшло” ; “Арфами, арфами золотими, голосними обізвалися гаї...”.¹

П.Г.Тичина був віртуозом поетичної форми, він умів створити неповторний, оригінальний зоровий образ, примусити бачити світ очима дитини, захоплюючись красою її світосприймання: „Стану я, гляну я – скрізь паточки, як дзвіночки, жайворон, як золотий з переливами: йде весна запашина, квітами-перлами закосичена”, або ж „Навишпінках підійшов вечір. Засвітив зорі, прослав на травах тумани і, на вуста поклавши палець, - ліг...”.^{2 3}

У творчій спадщині П.Г.Тичини для дітей, окрім ліричних віршів, поетичних мініатюр, знаходимо і віршовані оповідання, казки, поеми. Поет не міг не звернутись до жанру казки („Івасик – Телесик” (1929), “Дударик” (1950)), адже розумів, як діти люблять казки, особливо народні. Так, використовуючи народну казку про Івасика – Телесика, він створив власну

віршовану казку, в якій поєднав казкові елементи з реальністю середини 20-х років XX століття.

І, звичайно, він любив дітей, називаючи їх „найніжнішими зеленими паростками”. „О, діти! Найсвітліша мрія наша, найдорогоцінніша надія, наше святес святих! О, діти! Найсвітліша втіха наша, багатобарвна райдуга, перекинута до прийдешнього!” – так говорив поет у 1942 році.

^{1 2} Тичина П./Арфами, Арфами.../Українське слово. Хрестоматія в 4-х томах. К.: В-во Аконіт, 2001, в т.1 – С.432.

3. Тичина П. /Вечір (із циклу „Пастелі”) /Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкування Л.П.Козачок. – К.:Вища шк., 2002 – С. 219.

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. Яка збірка П.Г.Тичини принесла йому заслужене визнання?
2. Яку поему П.Г.Тичина писав протягом кількох десятиріч?
3. Якими художніми засобами поетові вдалося передати дитяче сприйняття краси природи у ліричному вірші „А я у гай ходила”?
4. Які засоби експресивності і образності використав П.Тичина у своїх поезіях „Хор лісових дзвіночків”, „Осінь така мила”, „Гаї шумлять”, „Де не глянь колоски” (із вірша „Арфами, арфами...”), „Пробіг зайчик”, „Вечір” (із циклу „Пастелі”), „Добридень тобі, Україно моя!”?
5. Проаналізуйте казки П.Тичини „Дударик”, „Івасик-Телесик”.
6. Складіть конспекти заняття з художньої літератури використовуючи твори для дітей П.Г.Тичини.
- б. Які вірші П.Тичини Ви б вивчили напам'ять разом з дітьми?
7. Які слова, речення, звороти у творах (рекомедованих для вивчення в д.н.з.), П.Г.Тичини, на Ваш погляд, можуть бути складними для розуміння дітей дошкільного віку?

Олександр Довженко

(10.09.1894 – 26.11.1956)

*„...будь я Богом, я переробив би
цілий світ, створивши його
кращим, куди б не глянуло моє
всевидюче сердите око...”*
*„... Якщо вибирати між
красою і
правдою, я вибираю красу. У ній
більше
глибокої істини, ніж у одній
лише*

*голій правді. Істинне тільки
те, що
прекрасне...*”

О. Довженко. „Щоденники”.

Олександр Петрович Довженко увійшов в історію культури як видатний кінорежисер, письменник-сценарист, що плідно працював у жанрі кіноповісті. Народився він у селі В'юнище, що на Чернігівщині, в селянській родині. Навчався у Сосницькому чотирикласному училищі (1911) та Глухівському вчительському інституті (1911-1914). У 1914-1919 р.р. вчителював, навчався у Київському комерційному інституті, згодом в Академії мистецтв. Брав участь у громадянській війні разом з більшовиками, займав керівні посади в освіті й мистецтві, був на дипломатичній роботі (1921-1922) у Варшаві й Берліні, навчався малярству у Берліні (1922-1923), був художником-ілюстратором газети „Вісті ВУЦВК” у Харкові. Належав до літературних організацій „Гарт” та „ВАПЛІТЕ”. У 1926-1928 р.р. працював на Одеській кінофабриці, згодом – на Київській студії художніх фільмів і на „Мосфільмі”. Викладав у ВДІКу (1949-1956), а у 1955 році став професором цього навчального закладу.¹

Ранні режисерські роботи О. П. Довженка – комедія „Вася-реформатор” (1926), „Ягідка кохання” (1926), „Сумка дипкур'єра” (1927).² Його кінопоєми „Звенигора” (1928), „Арсенал” (1929), кіноповість „Земля” (1930) були визнані світовою кінокритикою шедеврами світового кінематографу, а сам Олександр Довженко – першим поетом кіно. На Міжнародному кінофестивалі в Брюсселі (1958) фільм „Земля” було визнано одним із 12 найкращих фільмів „усіх часів і народів”.³

У 1932 році Довженко зняв перший звуковий фільм „Іван” і був запрошений до Московської кіностудії „Мосфільм”. На „Мосфільмі” він зняв фільми „Аероград” (1935), „Щорс” (1939), війна зупинила роботу над фільмом „Тарас Бульба”.

В роки війни 1941-1945 р.р. Довженко створив низку новел: „Ніч перед боєм”, „Мати”, „Стій, смерть, зупинись”, „Хата”, „Тризна” та інші. Епосом війни називають кіноповість „Україна в огні” (1943). Цей твір, пронизаний любов’ю до українського народу, за своєю масштабністю, глибиною, правдивістю не має рівних у вітчизняній літературі.⁴

Низку кіноповістей О.П. Довженка було екранізовано після його смерті: „Повість полум’яних літ” (1961), „Поема про море” (1956, 1958), „Зачарована Десна” (1956, 1957).

1. Українське слово. Хрестоматія у 4-х томах К.:В-во Аконіт, 2001.- Т.3. – С.32-33.
2. Там само.
3. Там само.
4. Довженко О.П. Україна в огні: Кіноповість. – К.: Україна, 2004. – 144 с.

Вражаючими документами доби стали „Щоденники” О.П. Довженка. А роман „Зачарована Десна” став шедевром, в якому він виразив усю свою ніжну любов до рідної хати, батьків, до своєї Десни.

Чарівний світ дитинства з’являється перед очима читача. Світ змалювання дорослим найяскравіших вражень дитинства. Світ, в якому дід був схожим „на Бога”, і прожив під сонцем „близько 100 літ”. Світ, в якому хлопчик любив їсти моркву, і тому смикав її на городі, з-за чого на нього сипались прокльони баби Марусини, яка без них жити не могла. А після того „*гріха*” ходив хлопчик Сашко "*шанувати великих людей*". Це був чарівний світ в якому живі були батько й мати, дід і баба, собака Пірат, коні Мурай і Тягнибіда, розмову яких колись підслухав хлопчик...

З великою синівською любов’ю згадує письменник у „Зачарованій Десні” свого батька:

„Багато бачив я гарних людей, але такого, як батько, не бачив. Голова в нього була темноволоса, велика і великі розумні сірі очі. Тільки в очах чомусь завжди було повно смутку. Жарти любив. Такт розумів і шанобливість. Зневажав начальство і царя. З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих вчених чи сіятелів, — він годився на все. Багато наробив він хліба, багатьох нагодував, урятував од води, багато землі переорав, поки не звільнився від свого смутку....”¹

Мати постає із дитячих спогадів О. Довженка невгамовною трудівницею:

„До чого ж гарно й весело було в нашому городі. Чого тільки не насадить наша невгамовна мати. "Нічого в світі так я не люблю, як саджати що-небудь у землю, щоб проізошло. Коли виростає з землі всяка рослиночка, ото мені радість", — любила проказувати вона...”.²

Картини Сашкового дитинства – то сама природа, то світ малої дитини. Допитливий хлопчик, мрійник з великим бажанням пізнає світ, поринає у нього з головою. У всьому він бачить гармонію. Трави, дерева, зорі, Десна – усе живе в очах дитини подвійним життям, все, навіть потворне, містить в собі частинку прекрасного: хоча б ті худі коні, що постають в уяві красивими і сильними, а бабині прокльони – то *„творчість її палкої, темної, престарілої душі”*, а батькові походи до шинку не шкодять його величі. Єдність людини з природою, із світлом при народженні основне, що визначає світогляд цієї людини в майбутньому, саме це стверджує письменник образом Сашка у романі „Зачарована Десна”.³

Ідея, яку розгорнув у своєму прекрасному творі О.П.Довженко, було донесення думки, що дитинство — найщасливіша пора життя людини. Читаючи рядки „Зачарованої Десни”, ми утверджуємося у необхідності добра і краси в людському житті, гармонії людини і природи, теплоти у взаємовідносинах у родині. Роман, який побудований на фундаменті народної творчості, сімейних традицій, проблем освіти і долі українського народу, плекає щирий гумор. Це кіноповість, яка поєднує два часових пласти – дитинство і зрілість, і ще раз нагадує неспростовану істину, що всі ми родом із дитинства.

1. Довженко О.П. „Зачарована Десна”./Українське слово. Хрестоматія у 4-х томах. К.:В-во Аконіт, 2001.- Т.3 – С.47 - 48.

2. Там само - С.33.

3. Там само - С.37.

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. Як називався фільм, який було визнано одним із 12 найкращих фільмів „усіх часів і народів” на Міжнародному кінофестивалі в Брюсселі (1958)?

2. Назвіть ранні режисерські роботи Олександра Довженка.
3. Який твір вважається шедевром творчості О. Довженка?
4. Які особливості композиції „Зачарованої Десни” О. Довженка? У якому жанрі написано цей твір?
5. Складіть відзив на прочитану книгу („Зачарована Десна”).

Максим Рильський
(19.03.1895–24.07.1964)

*„...І карі, і сині блищать там, і
сірі, -
Неначебто цвіт польовий.
В них спокій і воля, і радощі
щирі,
І добрості відсвіт ясний.
Люблю я цей погляд дитячого
ока,
Де фальшу немає й сліда!... „
М.Рильський. Селянські діти.*

Максим Тадейович Рильський – перекладач, академік, вчений-літературознавець, фольклорист, лінгвіст, пристрасний публіцист, талановитий педагог. Та передовсім Максим Тадейович – видатний поет, продовжувач славних традицій класичної літератури.

Великий вплив на формування характеру, таланту, світогляду майбутнього поета мали умови, в яких він зростав. Народився Максим Рильський в Києві, у знаній шляхетній сім'ї. Доля зробила йому щедрий подарунок: він зростав, шліфував і гартував свій талант і митця, і людини в оточенні визначних особистостей. Батько майбутнього поета, Тадей Разеславович Рильський – відомий український культурно-освітній діяч, етнограф, фольклорист, педагог, – відмовився від професорської кафедри й наукової кар'єри, щоб жити у провінції, вчителюючи у ним же заснованій школі. Мати, Меланія Федорівна, проста селянка, яку грамоти навчив чоловік, була втіленням народної моралі, мудрості, доброти. Коли Максимкові було всього два тижні, батьки перевезли його до села Романівки на Житомирщину.

Малий Максим багато читав і потяг до поетичної творчості прокинувся у нього рано: перші віршовані рядки він написав у семилітньому віці, а в 1907

році побачив світ його перший вірш “Сон”. Хрещеним батьком М.Рильського був відомий історик Володимир Антонович. Здібний і добре підготовлений хлопчик вступив відразу до третього класу приватної гімназії в Києві. Якийсь час Максим жив у композитора М.В.Лисенка, що сприяло розвитку й поглибленню його природного музичного обдарування. Серед кола, до якого змалку потрапив хлопчина, зокрема, були дослідник українських народних дум та пісень Дмитро Ревуцький, актор і режисер Панас Саксаганський. Безперечно, культурне середовище не могло не накласти свій відбиток на особистість Максима. У гімназії він особливо захопився античною і французькою літературою. У гімназійні роки продовжував писати вірші, а в 1910 році виходить його перша збірка “На білих островах”, з якою увійшов він у світ ліричної творчості „життєлюбом, закоханим у всі прояви життя, з його головними скарбами любові, краси і волі...”.¹ Після закінчення гімназії в 1915 році Рильський вступив до Київського університету. До 1918 року навчався на медичному факультеті, а потім перейшов на історико-філологічний. Але з різних причин, які перешкоджали його навчанню, він змушений був виїхати на село.

Понад півтораєста віршів склали другу збірку поезій Рильського “Під осінніми зорями” (1918), в якій знаходимо справжні поетичні шедеври, що хвилюють нас і понині.

Протягом десяти років (1919-1929) Рильський вчителював у сільських школах. Потім читав лекції на робітничому факультеті університету у Києві, викладав стилістику і практику перекладу в Українському інституті лінгвістичної освіти, водночас активно виступаючи як поет. У 20-х роках він належав до невеликої групи українських неокласиків, пропагуючи естетський підхід до мистецтва.

Третя збірка віршів М.Рильського, що побачила світ у 1922 році, вже самою назвою – “Синя далечінь” – підкреслює мистецьку вишуканість образів. Реальне життя поступово, але неухильно вривалося на сторінки його книг: “Крізь бурю і сніг” (1925), “Тринадцята весна” (1926), “Гомін і

відгомін” (1929).

У березні 1931 року Рильський був заарештований і звинувачений у неіснуючих злочинах, перебував у Лук'янівській тюрмі, і лише через півроку був звільнений.

Рубіжною на творчому шляху поета стала книга “Знак терезів” (1932), що засвідчила утвердження Рильського на позиціях соціалістичного реалізму і стала початком зниження художнього рівня його творів.

1. Лавріненко Ю. Лірика і ліричний епос Максима Рильського./Українське слово. Хрестоматія у 4-х томах, К.:В-во Аконіт,- 2001, Т.3.- С.645.

На весь голос зазвучала поезія М.Рильського у роки війни: “За рідну землю” (1941), “Слово про рідну матір” (1942), “Світова зоря” (1942), “Світла зброя” (1943), “Велика година” (1943), “Неопалима купина” (1944), „Мандрівка в молодість” (1942-1944).

У повоєнні роки він видає книги поезій – “Мости” (1948), “Братерство” (1950), “Наша сила” (1952), “Сад над морем”(1955) та ін., в яких постає поетом комуністичної системи.

„Відродження” М. Рильського як талановитого митця, засвідчують збірки: “Троянди й виноград” (1957), “Голосіївська осінь” (1959), “Згряя веселиків” (1960), “В затінку жайворонка” (1961), які ознаменували собою новий злет його поетичного натхнення. Остання прижиттєва книга поезій Рильського – “Зимові записи” - побачила світ у 1964 році.

Багато зроблено М.Рильським у галузі літератури для дітей. Любов до дітей виніс поет з власного дитинства. Він часто виступав з оригінальними віршами й перекладами на сторінках українських дитячих газет і журналів, писав слова до дитячих пісень. Його книги для юних читачів – “День ясний” (1948), “Урожай” (1950), “Вірші” (1954), “Квіти друзям” (1954), “Орлина сім'я” (1955), “Санчата діда Максима” (1968) – добре відомі дітям радянської епохи.

Основною рисою поетичного стилю М.Рильського є поєднання культурних традицій і новаторства. Природа завжди була для поета джерелом натхнення. Улюблені епітети М.Рильського – прикметники *тихий*,

м'який, легкий, прозорий, тонкий, з семантикою яких асоціюються пастельні тони, м'які, ніжні звуки в природі. Не випадково поет часто послуговується й словами-поняттями *гаптування, мереживо*, що вживаються в переносному значенні. Одним із наскрізних мотивів лірики Рильського є мотив дощу: *“На порозі гість веселий – Дощ, блакитний, весняний...”*¹ *“Благодатний, довгожданний. Дивним сяйвом осіяний. Золотий вечірній гість впавав бадьоро, свіжо, дзвінко...”*² Тільки М. Рильський з його особливим ставленням до птахів, квітів, до запахів рідного поля міг філігранно точно відтворити красу пташиного польоту, дати нам відчутти шум пташиних крил і захоплення зоровим образом: *“Згряя крижнів крізь туман прозорий пролітала колесом живим...”*³

1. Рильський М. „На порозі гість веселий...”- 1919.

2. Рильський М. „Дощ”.- 1925.

3. Українська дитяча література. Хрестоматія. К.: Вища школа, 2002.- С.220.

У поезіях для дітей М. Рильський також торкається теми природи. Але тут вона виступає у взаємодії з дітьми, з людиною праці. Як - от у вірші „Білі мухи”, в якому розповідається про дбайливого дідуся Максима – майстра з виготовлення санок для всіх дітей:

Білі мухи, налетіли –
Все подві`я стало біле.
Не злічити білих мух,
Що летять, неначе пух.
 Галю, Петрику, Кіндрате,
 Годі, ледарі, вам спати! –
 І побігли до санчат
 Галя, Петрик і Кіндрат.
Всі з гори летять щодуху,
Щоб піймати білу муху,
А санчата їм усім
Змайстрував старий Максим.¹

Великого значення надавав Максим Тадейович Рильський проблемам рідної мови і, будучи надзвичайно вимогливим до мови своєї власної поезії, закликав сучасників берегти чистоту української мови:

Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,

Хоч і живе своїм живим життям.²

Психологічною і філософською основою поетичної особистості М.Т.Рильського був віталізм, як любов до життя, як відчуття повноти життя, як доброта, як любов до Людини, і він вносив цей животворний струмінь у всі свої поезії для дітей:

Хлюпоче синя річка – Ой річка, ой ріка!
Юрба нас невеличка, зате ж бо гомінка!
І співи тут, і крики, і радість тут, і сміх.
А вколо, як музики, - гурти пташок дзвінких.
І кожна ж то співає, і кожна поклика:
Ой небо, ой безкрає, ой річка, ой ріка!...³

1. Українська дитяча література. Хрестоматія. К.: Вища школа, 2002.- С.220.

2. Там само. – С. 219.

3. Там само. – С.221.

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте життєвий і творчий шлях М.Т.Рильського.
2. Які особливості поетичного почерку М.Т.Рильського?
3. Наведіть приклади поезії М.Рильського для дітей, настрій яких можна охарактеризувати як бадьорий, життєрадісний, з легким ритмом.
4. Властивості дитячого мислення: образність і конкретність. Наведіть приклади врахування М. Рильським цих особливостей у своїх поезіях для дітей.
5. Із якої поезії М.Рильського ці рядки: „Осінь на землю тихенько спускається, в небі летить, наче птах. Крилами-хмарами небо вкривається...”.

Наталя Забіла

(5.03.1903 – 6.02.1985)

*Жорстоке чи страшне в книжках чи на
екрані –
Чи де б там не було – відштовхує мене
І не кажіть мені, що слід у вихованні
Як засіб уживати жорстоке і
страшне.
Воно для юних серць в житті не дасть
підпори,
А лиш поранення завдасть непоправне
Або привчить до зла, привчить
холодним зором
Байдуже бачити, жорстоке і
страшне.*

Постійно і плідно працювала у літературі для дітей Наталя Львівна Забіла. Упродовж усього творчого життя вона сповідувала один принцип: для дітей треба писати так само добре, як і для дорослих, тільки трохи краще.

Наталя Забіла народилася в Петербурзі у дворянській родині з великими мистецькими традиціями. Серед її предків – видатний скульптор Пармен Забелло, поет-романтик Віктор Забіла. Дівчинка зростала в атмосфері захоплення художнім словом, музикою, живописом. Це, певна річ, вплинуло на її розвиток, художні смаки, і вже в дитинстві вона почала писати вірші.

У 1917 році сім'я переїхала в Україну в Люботин, що на Харківщині. Наталя закінчила прискорений курс гімназії, кілька років вчителювала. Роки вчителювання багато дали майбутній письменниці — вона дістала чимало безпосередніх вражень про учнівське життя, навчилася бачити в кожному малюкові особистість.

В 1925 році Н. Забіла закінчила історичне відділення Харківського інституту народної освіти. Ще в студентські роки дівчина писала твори для дітей, прозу та поезію. 1926-м роком датується вихід перших книжок Н.Забіли для дітей — оповідання „За волю”, та „Повість про Червоного звіра”.

1928 року з виходом у друці віршованого оповідання для малюків „Про маленьку мавпу” творчість для дітей стає її покликанням, щоденною турботою, і з часом приносить їй заслужений успіх і любов мільйонів юних сердець. З тих пір вийшли збірки Н.Забіли: „Пригоди з автобусом” (1928), „У морі” (1929), „Про Тарасика й Марисю” (1930), „Ясоччина книжка” (1934) та ін.

У роки війни Наталя Забіла жила й працювала в Казахстані. Повернувшись в Україну, до 1947 року редагувала журнал „Барвінок”.

Близько 200 книжок для дітей, переважно для дошкільного та молодшого

шкільного віку, видала Наталя Забіла за довгі роки своєї літературної діяльності. Найпопулярніші з них: „Під ясным сонцем” (1949), „Веселим малюкам” (1959), „У широкий світ” (1960), „Оповідання, казки, повісті” (1962), „Стояла собі хатка” (1974), „Рідний Київ” (1977, 1982), а також „Вибрані твори” в чотирьох томах (1984).

Багатожанрова творчість Н.Забіли для дітей – цікава, барвиста, розумна, копітка, дбайлива і багатогранна. Вона виступала у літературі не тільки як талановита поетеса, а й як активна збирачка фольклору, й цікавий прозаїк.

Просто і дохідливо розповіла письменниця малюкам про життя наших далеких предків у п'єсі-фантазії „Перший крок” (1968) та у драматичній поемі „Троянові діти” (1971), присвятивши їй 1500-річчю заснування Києва.

Н.Л.Забіла вела велику громадську роботу. Протягом багатьох років була головою комісії дитячої літератури у Спілці письменників України, членом редколегії дитячих журналів, редакційної ради Дитвидаву, виступала на письменницьких з'їздах і нарадах із питань дитячої літератури як критик і літературознавець.

Поетеса широко відома як перекладач і популяризатор в Україні творів Пушкіна, Некрасова, Михалкова, Барто, Маршака, Чуковського. Її поетичний переказ „Слова про Ігорів похід” є одним із найкращих у літературі. Плідно вона працювала і в галузі перекладу з французької, польської та інших мов. Твори письменниці перекладено багатьма мовами. Крім того, Наталя Забіла була автором підручників „Читанка” для другого класу (1933) і „Читанка” для третього класу (1939), які перевидавалися кілька разів.

Однією з найкращих книжок Наталі Забіли є цикл віршованих оповідань „Ясоччина книжка” (1934).¹ Від першого оповідання „Ясоччин садок” до завершального „Ведмедикова хатка” минає рівно рік – від зими до зими. Головна героїня, маленька Ясочка, – зростає вигадницею та витівницею. Навіть якщо вона захворіє, то і вдома знаходить гру — організує свій дитячий садок, в якому живуть її іграшки. Захопленням світом, прагненням

до щастя пронизане оповідання „Ясочка на річці”. Одночасно в кожному з оповідань Наталя Забіла обов'язково показує формування важливих рис характеру дитини.

Ось Яся допомагає малюку Юрасику, який злякався жаби, ось малює будинок, дитину, ліс. Маленька художниця живо сприймає довкілля, великий та дивовижно різноманітний світ, який вперше відкривається перед її очима. Граючи, вона оживляє все навколо себе і навіть свій олівець-малювець, який нібито сам починає малювати на Ясоччиному малюнку дощик („Олівець-малювець”).

Ясочка дуже уважно прислуховується, придивляється до навколишнього світу. І коли інші діти бачать на прогулянці в лісі тільки горіхи і в захваті зривають їх, то Ясочка помічає інше — веселу білку, спостерігає її поведінку, не може відірвати погляду від невідомого поки життя („По горіхи”).

Світ для Ясочки повний фантастики, в ньому оживає навіть її улюблений ведмедик; а може він поділиться з дівчинкою смачними подарунками від північних оленів і ведмедів („Ведмедикова хатка”).

1. Забіла Н. Ясоччина книжка. К.: Веселка, 2000.

Яся — смілива, допитлива, розумна дівчинка. Вона всім цікавиться, все прагне пізнати. Наталя Забіла всі ці риси не описує загальними словами, а показує в живій взаємодії маленької героїні з реальним життям, всебічно розкриваючи яскравий портрет дівчинки. Яся всюди несе в собі цікаву, дуже своєрідну, абсолютно індивідуальну рису, якась симпатичне, чисто дитяче лукавство, за яке її не можна корити, бо воно не злісне, а безпосереднє і має тенденцію перерости у кмітливість, винахідливість. Збірку „Ясоччина книжка” з великим задоволенням читали і читають цілі покоління дітей. Скількох дівчаток в Україні батьки назвали Ясями! Можливо тому, що у дитинстві вони читали "Ясоччину книжку".

У циклі віршованих оповідань „Про дівчинку Маринку” (1956) Наталя Забіла з великою материнською любов'ю створила образ маленької людини.

Усе, що бачить дитина у кімнаті, на прогулянці, за вікном, опоеетизується у зримих конкретних образах. Вірші густо заселені, насичені повідомленнями про оточуючий світ. І робить це авторка в такій довершеній формі, в такій безпосередній манері, що маленький читач не просто сприймає інформацію, а вбирає в себе те, про що розповідає книжка: про погоду за вікном, про першу в житті ялинку, про *„фарби на палітрі”*, про ляльку - *„чорне негрятко”* про книжки. Прості, як на перший погляд, віршики мають і велику виховну силу. В них йдеться про повагу до людей, природню потребу навчатися і трудитися. У циклі оповідань *„Про дівчинку Маринку”* Н.Забіла звертається до багатой скарбниці українського дитячого фольклору, переопрацьовуючи забавлянки, примовки, колисанки: *”Ладки, ладоньки, ладусі, ой ладусі, ладки! Де були ви? У бабусі. Що їли? Оладки. З чим оладки? Із медком та з солодким молочком. А де брали медок? Дістали у бджілок...”*¹

Наталя Забіла виявила себе чудовим майстром віршованої казки. Так, у переспіві Н. Забілою народної казки про сороку знаходимо цілком нові і яскраві деталі, як от у описі кожного з дітей сороки: *„Цей здоровий, носить дрова, той, швидкий, пишно товче, третій в чашку цідить бражку, а малий млинці пече”*.² Переспівуючи народні казки, вона збагатила їх новими ліричними інтонаціями, використала різноманітний арсенал художніх засобів: *„По ялинку внучка з дідом йшли по лісі навмання. А за ними бігло слідом довговухе цуценя. Задивилась, мабуть, внучка на ялинку, на сосну, і зронила якомсь з ручки рукавичку хутрянку...”*³

Письменниця твердо обстоювала право на "щасливий кінець", виходячи з несхитного переконання, що смуток, безвихідь, загибель героя можуть завдати дитині глибокої моральної травми. Тому її казки, як й інші твори для наймолодших, мають мажорне звучання: Плескачик (Колобок), зазнавши небезпечних пригод, все ж залишається живим, звірі з казки "Рукавичка" повертають загублену річ дівчинці, щоб не мерзли в неї руки, Козенята відчинили двері вовку, але поперед себе випустили собаку Рябка і вовк утік

та ще й упав під міст, навіть Снігуронька в її обробці іде з життя, не викликаючи смутку:

Не плачте, матінко та батечку:

Хоча недовго я жила,

Та звеселяла вашу хаточку

Й сама щасливою була...

А ви любіть життя і сонечко,

Радійте квітам і теплу,

І споминайте вдячно донечку,

Свою Снігуроньку малу!

1. Забіла Н. Про дівчинку Маринку. / Українська дитяча література. Хрестоматія. К.: Вища школа, 2002.- С.270-276.

2. Забіла Н. Сорока-білобока./ Там само. - С. 254.

3. Забіла Н. Із збірки казок Під дубом зеленим. Рукавичка / Там само. – С.257.

Фантастичне оповідання „Дивовижні пригоди хлопчика Юрчика та його діда” захоплює і дітей „комп’ютерної ери”. Допитливому хлопчикові його вчений дідусь дозволяє випробувати свої винаходи: чарівні таблетки, які зменшують або збільшують тварин та людей; чарівний апарат, який допомагає читати чужі думки. Втім, всі ці дива в руках дитини призводять до різних непорозумінь, пригод, смішних ситуацій.¹

Поезії Наталі Львівни Забіли пізнавальні і водночас веселі, гомінкі, бадьорі. Як дбайлива і любляча мати, вела вона розмову з дітьми. Ніколи не заграючи, уміла звернутись до них ласкаво, ніжно, але поважно й шанобливо. Просто, дохідливо, з великою зацікавленістю письменниця розповідала дітям про речі дуже важливі, вселюдські моральні цінності та пріоритети, що залишаються незмінними у всі часи.

Її книги і досі залюбки перевидають, адже з десятиліттями вони не втратили своєї цінності. Секрет досить простий – вона писала свої твори з великою любов’ю до дітей і завжди залишалась вірною своєму принципу: для дітей треба писати так само добре, як і для дорослих, навіть краще.

1.Забіла Н. Незвичайні пригоди хлопчика Юрчика та його діда: Фантаст. оповідання.: К.:Веселка,1987.

Запитання і завдання для самоконтролю:

1. До яких жанрів відносяться твори Н.Л.Забіли „Перший крок”, „Троянові діти”, „Дивовижні пригоди хлопчика Юрчика і його діда”? Для дітей якого віку Ви б порекомендували читання кожного з цих творів?
2. Охарактеризуйте художні образи із збірок Н.Забіли: „Про дівчинку Маринку”, „Під дубом зеленим”, „Ясоччина книжка”?
3. У якому жанрі написані твори Н.Забіли „Катруся вже велика”, „Зайчикова хатка”, „Плесканчик”, „Метелик”, „Білі котики”, „Мамине свято”, „Яблунька”?
4. Підготуйте конспекти заняття з художньої літератури з використанням творів Н.Л.Забіли.
5. З якого вірша Н.Забіли ці рядки: „Тече річка крізь лісок, блискотить срібисто. А на березі пісок, золотий та чистий. І на цьому березку за одну хвилинку можна з вогкого піску збудувать будинки...”?
6. Підготуйте інсценівки казок Н.Забіли „Сорока-білобока”, „Казка про Півника, Курочку та хитру лисичку”.

Оксана Іваненко

(13.04.1906-16.12.1997)

*„Любі мої, - весело сказав лікар,
дивлячись не тільки гостро, але й ласкаво на дітей,
- у мене немає більше такої скрипки,
- та і в цій чарі лише від того, що він багато на ній грав.
- А ви... у вас у всіх такі великі очі!
- Розумієте, треба багато працювати,
- треба багато дивитися. Ось весь секрет!”*
Оксана Іваненко. Великі очі.

Оксана Дмитрівна Іваненко, письменниця і перекладачка, народилася в Полтаві у сім'ї редактора газети і вчительки.

Мабуть, Оксана не могла не писати і не творити, адже поруч з родиною Іваненків мешкав знаменитий автор „Сліпого музиканта” Володимир Короленко. Та і в самій родині панував культ художнього слова, книги. Зростала дівчинка гарним оповідачем і неабияким казкарем: у шість років

вона заснувала й редагувала власний журнал „Гриб”. Певно, з дитинства почалася й любов до Шевченка, яка згодом перетвориться на справу її життя: над романом „Тарасові шляхи” письменниця працювала понад двадцять років! У характері малої Оксани була риса, яка допомагала їй завжди і всюди перебувати в русі. Оксана Іваненко не просто мала потяг до праці й навчання, а робила все з вогником і передусім творчо. Вже змалку вона мріяла стати вчителькою. І звісно, від матері успадкувала педагогічний хист.

Навчалася в жіночій гімназії, а закінчувала радянську робітничу школу, під час навчання в гімназії дванадцятилітньою самотійно працювала з невстигаючими учнями. 1922 року вступила до Полтавського інституту народної освіти і почала працювати вихователькою дитбудинку.

Після закінчення в 1926 році інституту Оксана поїхала на роботу в колонію для неповнолітніх правопорушників під Полтавою, яку очолював Антон Макаренко.

У 1928 – 1931 р.р. О. Іваненко навчалася в аспірантурі Українського науково-дослідного інституту педагогіки і захистила дисертацію „Дитяча літературна творчість”. Після того деякий час працювала в Київській філії цього інституту.

Оксана Іваненко цікаво й емоційно вводила дітей у таємниці своїх казок. Пізніше вона запровадить до програми естетичного виховання твори для дітей П.Тичини, пояснюючи це так: "З цієї чудової перлини "А я у гай ходила", - у мене й почалося знайомство з поезією Павла Григоровича, і на все життя цей вірш лишився найулюбленішим. А прочитала я його вперше, коли працювала вихователькою в дитячому будинку для дітей-сиріт".¹

У 30-х роках О.Іваненко брала активну участь у літературному процесі. Вона наголошувала на тому, що для дітей потрібно писати книги на сучасні теми, які б давали відповіді на всі питання, що хвилюють їх.

У цей же період письменниця значно урізноманітнила й активізувала свої творчі пошуки. Завжди вимоглива до свого літературного доробку, вона вважала, що її "справжня творчість для дітей починалася" з казки

"Сандалики, повна скорість!" (1933).² Через чотири роки після публікації цієї казки О. Іваненко висловила вагомі роздуми про казковий жанр дитячої літератури: "На перший погляд здається, – зазначила письменниця, – що казка – найвільніший жанр, адже все там може трапитися, все можливо, все дозволено, там і килими літають, і речі розмовляють, і люди в тварин перетворюються. Але це лише здається. В казці все суворо обумовлено. Вся дія і всі образи, кожна дія, кожний образ, коли ми придивимося до старих казок, мусять служити розкриттю основної ідеї казки... В казці мусить більше, ніж у творі якогось іншого жанру, щось трапитися, вона вимагає динамічного сюжету, зав'язки, розв'язки, обов'язкового конфлікту... Казка – це ж улюблений дітьми жанр".³ Вже на схилі літ, О. Іваненко напише статтю "Мої казки і мої дорогі вчителі". У ній не тільки висвітлена власне лабораторія написання казок, а й викладені теоретичні погляди на цей жанр.

1. Цит. за: Братусь І.В. Історико-біографічна проза Оксани Іваненко. Дис.к.філ.н., К.: 2001р.

2. Іваненко Оксана. Твори в п'яти томах, К.: Веселка, - 1984 – Т.1- С.168.

3. Про яку книжку я дбаю. /Літературна газета – 17 травня 1937 р.

Оксана Іваненко написала кілька десятків книжок оповідань, повістей і казок для дітей та юнацтва. З-поміж них твори для наймолодших: „Майка та жабка” (1930), „Дитячий садок” (1931), „Черевички” (1933), „Лісові казки” (1934), „Великі очі”(1936), „Джмелик” (1937), „Три бажання” (1940), „Куди літав журавлик” (1947), „Казки” (1958) та ін. Усі вони розкривають людське життя, допомагають пізнати красу рідної природи.

Так, її „Лісові казки” зображують життя рослин, комах, звірів, їхні характери та звички. Письменниця не обминала драматичних та комедійних моментів з життя лісових мешканців. Всі вони розмовляють, думають. Це зроблено не нав'язливо, з великим тактом, в активній бесіді з малим читачем. *„Знаєте, дітки, що? Ви ніколи не плачете! А то раз одна дівчинка гуляла в лісі з братиком, посварилась і гірко заплакала. Сльози кап-кап та на землю, та на насіннячко, що там лежало, та такі гіркі сльози! От і виросла з того насіннячка гірка та терпка кисличка...”* – так починається казка „Кисличка” із збірки „Лісові казки”.¹ До лісових казок належать і „Кульбабка”, і

„Джмелик”, і „Синичка”, і „Про братика-ведмедика” та ін.

Вдаючись до прийому розгорнутої персоніфікації, О. Іваненко своєрідно олюднює в казці "Чарівні зерна" явища природи й поетично відтворює пробудження землі після зимової сплячки. Це надало твору особливої емоційності: *"Земля парувала, вона раділа весні, ранкові, роботі, адже набридло їй, такій роботящій, стільки спати, без діла лежати. Хлопці прислухалися до її зітхання і теж почули ті слова, які весна казала щороку".*²

Образ „гострого лікаря”, зображений у казках „Чудесна квітка”, „Три бажання”, „Чарівні зерна”, справедливо ототожнюють з особою самої письменниці, яка створила його, щоб вустами свого героя сказати дітям: *“Я люблю вас, а щоб ви були щасливі, вам необхідно позбутися таких хвороб, як лінощі, заздрість, зазнайство, зрадливість, боягузтво, чванькуватість тощо!”*.³ Тут, до речі, слід відзначити й особливості образу авторки – ніжної, доброї матері, яка звертається до своїх маленьких читачів, як до рідних дітей.

Витоки цих вельми високих морально-гуманістичних якостей були засіяні у її серце рідними батьками та ідеями видатних представників вітчизняної й зарубіжної літератури.

У більших за обсягом творах — повістях і романах — розповідається про видатних діячів культури, відомих письменників. Її перу належать повісті „Друкар книг небачених” (1947), „Богдан Хмельницький” (1954), романи „Тарасові шляхи” (1961), „Марія” (1973), збірка „Води з кринички”.

Неабиякий інтерес викликає роман про життя і творчість Т. Г. Шевченка, його горьовані шляхи від дитинства до смерті, написаний з любов'ю, знанням і майстерністю.⁴

1. Іваненко Оксана. Твори в п'яти томах, К.:Веселка, 1984. – Т.1- С.18.

2. Там само – С.25 в Т.5.

3. Там само.

4. Там само. С. 254 в Т.4.

Поява цих книжок свідчила про зрослу майстерність письменниці, широту її історичних пошуків і прагнення поставити визначних діячів української історії у контекст світових подій.

Оксана Дмитрівна Іваненко відома і як перекладачка українською мовою

творів Г. К. Андерсена, братів Грімм, А. Моруа, П. Бажова, В. Г. Короленка, Л. М. Толстого та ін. На казках О.Д. Іваненко виховувались наступні покоління казкарів – В.Нестайко, Г.Усач, Ю.Ярмиш.

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. Розкрийте художні особливості казок із збірки “Лісові казки” (“Казка про маленького Піка”, “Бурулька”, “Кисличка”, „На добраніч”, „Про братика-ведмедика”, „Чорноморденький”), із збірки “Великі очі” (“Великі очі”). Для дітей якого віку дітей Ви б порекомендували читання кожного з цих творів?
2. У яких творах О.Іваненко є образ „гострого лікаря”? Яка місія цього образу у сюжетній і контекстуальній тканині творів?
3. У чому виявляється пізнавально-виховний потенціал казок із збірки О.Іваненко „Лісові казки”? Які запитання Ви поставите дітям після читання цих казок?
4. Яку тему підняла О.Іваненко у повісті „Рідні діти”?
5. Ознайомтесь з творами О.Іваненко „Пошта прийшла”, „Школа”, „Таємниця”, „Маленьким про великого Тараса”, „Рідні діти”, „У першому класі”, „Тарасові шляхи”, „Мрія”, „Вербова гілка”, „Великий шум”, „Галочка”. Підготуйте доповідь на тему: „Образи дітей у творчості О.Д.Іваненко”.
6. Для дітей якого віку Ви б порекомендували читання кожного з цих творів?

Микола Трублаїні

(25.04.1907-5.10.1941)

*„...людина із серцем хлоп'яти,
невтомною енергією витівника,
чулою душею батька,
щирістю відданого друга,
проникливим розумом вихователя
і спостережливим оком письменника”*

Ярослав Гримайло

Творчість цієї легендарної людини — ціла епоха в літературі для дітей. Повісті та оповідання письменника овіяні поетичною романтикою, вірою у перемогу, у досягнення мети. Герої його творів — звичайні люди, веселі, віддані своїй справі і рідному народові, сердечні до товаришів, відважні і дужі. Таким був і сам письменник Микола Петрович Трублаїні. Але доля відміряла цій людині лише тридцять чотири роки життя.

Микола Петрович Трублаєвський народився у селі Вільшанка на Поділлі. Батько його був лісорубом, а мати вчителькою. У 1915 році Микола почав навчання у Немирівській гімназії. Він добре вчився, але вітер героїки та мандрів не дав йому закінчити навчання.

У роки громадянської війни хлопець рушив на фронт. Однак по дорозі, зірвавшись із вагону, пошкодив ногу, тож довелося завернути додому. До гімназії Микола не повернувся – натомість почав займатися самоосвітою. Організував хату-читальню у селі Черепівка, керував місцевою самодіяльністю. Згодом працював у редакції газети „Червоний край”.

1925 року Микола Трублаєвський за направленням поїхав вчитися на Всеукраїнські курси журналістики до Харкова. Якось його товариш жартома порівняв Миколу з популярними тоді за свою вроджену непосидючість італійськими журналістами, назвавши юнака „Трублаїні”. Це італізоване прізвище-жарт пізніше стало псевдонімом М. Трублаєвського. Згодом Микола став кореспондентом української республіканської газети „Вісті”.

У цей період і розпочались справжні мандрівки Миколи Трублаїні, наповнені відвагою, суворими та важкими випробовуваннями, які він витримав з честю та гідністю. Це і поїздка до Владивостока кореспондентом від газети „Вісті” (1928), і участь у двох рейсах на криголахі „Літке” (1929), і тропічний рейс із Севастополя до Владивостока та арктичний — із Владивостока до острова Врангеля (1929), і подорож на пароплавах „Сєдов” та „Сибіряков” до Землі Франца-Йосифа (1930), і мандрівка у тайгу, де розгорталось велике будівництво на річці Ангара (1931), і участь в експедиції на криголахі „Русанов” у Біле море, мандрівка в Карелію на Кольський півострів (1932).

Подорожі надихнули Миколу Петровича на творчість. Він почав писати книжки для дітей, став одним із перших українських письменників пригодницького жанру. 1931 року вийшла у світ його перша книжка „До Арктики через тропіки”. Незабаром у бібліотеках та книжкових крамницях з'явилися книжки Миколи Трублаїні „Курсом норд-ост” (1930), „Літке” — переможець криги” (1931), „Вовки женуться за оленями” (1933).

Невгамовний письменник організовував з дітьми клуби юних дослідників і разом з вихованцями подорожував за Полярне коло на „Криголомі на колесах” (1935), до Криму і Кавказу (1936). У результаті цих подорожей

народились повісті „Лахтак” (1935), „Мандрівники” (1938) та „Шхуна „Колумб” (1940).

Свій внесок Микола Трублаїні зробив і у жанр фантастики. Науково-популярний роман „Глибинний шлях”, написаний під впливом ще одного його захоплення – авіації, був надрукований уже після смерті письменника (1948). 1941 року виходить остання прижиттєва книжка письменника „Життя за Батьківщину”. А всього за десять років літературної творчості Миколи Трублаїні було надруковано більше 30 книжок.

У червні 1941 року розпочалась війна з фашистами. Із перших днів війни М. Трублаїні прагнув потрапити на фронт і нарешті 20 вересня письменник отримав дозвіл поїхати на передову як військовий кореспондент. 3-го жовтня під час однієї з атак німецької авіації письменник отримав важке поранення і в ніч з 5 на 6 жовтня помер у санітарному поїзді.

За своє коротке життя він став не просто письменником, мандрівником та улюбленцем дітей, а й непересічною, легендарною особистістю. Тож не дивно, що коли у 30-х роках минулого століття в одній із українських шкіл проводили опитування на тему: „Ким ти хочеш стати у майбутньому?”, один хлопчик відповів: „Миколою Трублаїні”.

Майже всі персонажі творів Миколи Трублаїні виписані з самого життя. У книжках про Північ правдиво змальовано побут та звичаї корінних північних народів: чукчів, ескімосів, якутів. Динамічні та пізнавальні, твори Трублаїні спрямовані насамперед до дітей – навіть їх героями є переважно підлітки. Недарма цей письменник і мандрівник відомий ще й як талановитий педагог.

У Миколи Петровича є багато творів для дітей молодшого шкільного і дошкільного віку: „Крила рожевої чайки” (1934), „Волохан” (1934), „Пустуни на пароплаві” (1937), „Мандри Закомарика” (1940), „Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку” (1940) та ін.

У оповіданні „Крила рожевої чайки” дівчина Мамаюк убила розкішну рожеву чайку – рідкісного птаха Півночі. Старий ілавірник напроорочив, що

крила рожевої чайки принесуть загибель острову, але Анка, дівчина з моря, розбиває ці старі забобони шаманів.¹

Характерною деталлю оповідань Трублаїні є те, що вони написані короткими, простими за побудовою реченнями. І це добре не тільки тому, що легко для дитячого сприймання, але й передає специфіку лаконічної, чіткої і конкретної мови північних народів.

У циклі оповідань „Волохан” розповідається про хлопчика Тико з далекої Півночі та його вірного друга – Волохана. *„Вони познайомилися, коли одному було три роки, а другому три місяці. Три роки було маленькому Тико....”* – так розпочав свою цікаву розповідь письменник. Різні пригоди траплялися з ними, та чотириногий друг ніколи не залишав хлопчика в біді. Микола Трублаїні не вдається до детального опису подій, а просто і цікаво розповідає про вчинки героїв твору. І йому вдається захопити і схвилювати дитину своєю розповіддю.²

У циклі оповідань „Пустуни на пароплаві” М. Трублаїні розповідає дітям про витівки двох **руденьких** мавпочок – Яшки і Машки, які разом із командою моряків подорожували на пароплаві. Яшка і Машка не тільки бешкетують, а й рятують боцмана, правда, не усвідомлюючи цього (оповідання „Пустуни рятують боцмана”). Змалюванням поведінки моторних мавпочок автор викликає веселий сміх у дітей і, звісно, приносить неабияке задоволення від читання.³

Казки для дошкільників М.Трублаїні нагадують народні казки про тварин. Але письменник вводить в них персонажі дітей, чим забезпечує ще міцніший контакт з малечею. У казці „Мандрі Закомарика” М.Трублаїні розповідає про хороброго відважного хлопчика Закомарика, який одного разу *„...дуже наївся каші, набрався сили і вирішив зробитися приборкувачем диких звірів”*. Мандруючи, він не лише наловив *„страшних і небезпечних”* тварин, а й створив власний театр. А ще маленький герой потоваришував з чоловіком на ім'я Завждишукай, тіткою Усезагуби та дівчинкою Закомашкою. Казка насичена пригодами і захоплює малят своїм динамічним сюжетом, багатою

фантазією і легким гумором її автора.⁴

Казка „Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку” доступна і молодшим дошкільникам. У ній розповідається про маленьку сріблясту рибку, яку хотів з’їсти великий білий лебідь, та про маленьку дівчинку, яка зарядила цій біді, віддавши свої черевички для спасіння рибки. Допомогали рибці і казкові „посередники”: жабка-скрекотушка, горобчик-молодчик. І подяка від рибки дійшла до Наталочки теж через них.⁵

Чудові книжки Миколи Трублаїні й досі користуються любов’ю дітей та юнацтва. Адже його оповідання й повісті набагато високими помислами, вірою в завтрашній день, пройняті романтикою пошуків, бажанням творити прекрасне на землі. А це завжди було і є притаманним порі дитинства і юності.

1. Трублаїні М. Крила рожевої чайки: Оповідання. - К.: Веселка, 1982. - 32 с.

2. Трублаїні. М. Волохан: Оповідання.-К.: Веселка,-1981.- 24 с.

3. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002. – 519 с – С. 283-286.

4. Трублаїні. М. Мандрі Закомарика: Казка.-К.: Веселка, 1967.- 36 с.

5. Трублаїні. М. Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку. Казка.- К.: Веселка, Тернопіль: В-во Навчальна книга – Богдан,-2002.- 15 с.

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. Чому Микола Трублаїні не закінчив гімназію?
2. Які подорожі здійснив письменник протягом свого життя?
3. Як називався перший твір М.Трублаїні?
4. В яких літературних жанрах написані твори: „Шхуна Колумб”, „Глибинний шлях”, „Лахтак”, „Крила рожевої чайки”, „Мандрі Закомарика”, „Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку”, „Пустуни на пароплаві”, „Волохан”?
5. Які з вищеназваних творів доступні дітям дошкільного віку?
6. Які запитання Ви поставите дитині після читання вищеназваних творів? Які слова можуть бути незрозумілими для дітей дошкільного віку? Як слід пояснити дітям значення цих слів?
7. Для дітей якого віку Ви б порекомендували читання кожного з нижченазваних творів про далеку Північ: „Крила рожевої чайки”, „Малий посланець”, „Хатина на кризі”, „Вовки ганяються за оленями”? Обґрунтуйте відповідь.
8. Підготуйте виразне читання казки „Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку”. Підготуйте запитання до морально-етичної бесіди з дітьми за змістом цієї казки.
9. Які оповідання Трублаїні починаються словами: „*Наш пароплав ішов теплими південними морями...*”?
10. Назвіть основних героїв кожного оповідання із циклу „Пустуни на пароплаві” - („Яшка і Машка”, „Шоколад боцмана”, „Омар”, „Нічна тревога”, „Пустуни рятують

боцмана”, „Ловля летючих риб”, „Людина в морі”, „Друга коробка шоколаду” та ін.).

12. З якою метою Ви б використали у своїй роботі з дітьми дошкільного віку оповідання і казки М.Трублаїні?

11. Які особливості мови творів М.Трублаїні?

Василь Сухомлинський

(28.09.1918- 02.09.1970)

*„Маючи доступ до казкового палацу, ім'я якому Дитинство,
я завжди вважав за конче потрібне стати якоюсь мірою дитиною.*

*Тільки за такої умови діти не дивитимуться на вас,
як на людину, що випадково проникла за брами їхнього казкового життя,
як вартового, що охороняє цей світ,
охоронця, якому байдуже, що робиться там, усередині цього світу”.*

В. О.Сухомлинський

„Роки дитинства – це насамперед виховання серця”.

В.О. Сухомлинський

*„Захоплення книжкою в поєднанні всього буття дитини
має стояти на першому місці.*

*Однією з істин моєї педагогічної віри
є безмежна віра в виховну силу книжки”.*

В.О. Сухомлинський

Василь Олександрович Сухомлинський, видатний український вчений і педагог, народився в селі Василівка Онуфріївського району на Кіровоградщині у селянській родині.

У 1933 році Василь Сухомлинський закінчив Василівську семирічну школу. З 1934 по 1935 р.р. навчався в Кременчуцькому педагогічному інституті, після закінчення якого працював до 1938 року вчителем української мови і літератури у 5-7 класах селищ Василівка і Зибівка. З 1936 по 1938 р.р. Василь Сухомлинський заочно навчався в Полтавському педагогічному інституті на філологічному факультеті. Після його закінчення, з 1938 по 1941 р.р., працював вчителем української і російської мови в 8 - 10 класах, а згодом – завучем середньої школи села Онуфріївка.

Василь Олександрович був учасником Великої Вітчизняної війни, політруком роти. Після поранення з 1942 по 1944 р.р. працював директором Увинської середньої школи в Удмуртії, потім – з 1944 по 1948 р.р. – завідувачем райвно (с. Онуфріївка). А з 1948 року і до кінця свого подвижницького життя – директором середньої школи села Павлиш.

У 1955 р. В.О. Сухомлинський захистив кандидатську дисертацію на тему "Директор школи – керівник навчально-виховного процесу".

Василь Олександрович Сухомлинський був членом-кореспондентом АПН РСФСР і АПН СРСР, заслуженим вчителем УРСР, Героєм Соціалістичної Праці. Але передусім він був Учителем.

Майстер широкого профілю – він був висококультурною людиною, володів 8 іноземними мовами. Його творча і наукова спадщина містить понад 36 монографічних праць, приблизно 600 статей, близько 1200 художніх творів для дітей.

Опираючись на власний досвід, великий український педагог зробив безперечно важливий і неоцінний внесок у скарбницю виховання дітей, з урахуванням усіх тонкощів дитячої психіки, дитячого світосприймання. В працях В.Сухомлинського ми знаходимо відповідь і на запитання: “за яких умов найоптимальніше реалізувати входження дитини в барвистий світ літератури, як найповніше пробудити дитячі почуття і думки під час сприймання ними літературних творів?”

Книга “Серце віддаю дітям” слугує неперевершеним путівником для тих, хто вирішив присвятити своє життя вихованню дітей. Дитина мислить образами і дитячий розум насамперед повинен виховуватися, за словами В.Сухомлинського, “серед природи”. Дитину не потрібно втомлювати кількістю розповідей, адже “словесне пересичення – одне з найшкідливіших пересичень”.¹ Дитина повинна не тільки слухати розповідь вихователя, а й осмислювати почуте. На думку В.Сухомлинського, “вміння надати дитині поміркувати – це одна з найтонших якостей педагога”.²

Вихователь повинен уміти розділяти з дітьми радість і горе, вміти виразно

прочитати або розповісти літературний твір, вміти передати емоційно духовний світ героїв твору. В.Сухомлинський радив впливати на почуття, уяву, фантазію дитини, “відкриваючи віконце в безмежний світ поступово”.³ Перша розповідь, перша книга, оповідання, вірш – це завжди подія, яка впливатиме на подальше ставлення дитини до книги, як до скарбниці досягнень людської думки, багатогранності людських характерів. В.Сухомлинський радив навчитися показувати дитині “красу, мудрість, глибину однієї книги, але показати так, щоб кожна дитина назавжди полюбила читання...”.⁴

Важливим етапом перед навчанням дітей читання великий педагог вважав гру. Адже розумова діяльність дитини “надихається красою, казкою, музикою, фантазією, творчістю, грою уяви” у процесі гри.⁵ Діти глибоко запам’ятовують те, що “хвилює їхні почуття, зачаровує красою”; у них з’являється бажання “не тільки словами передати свої враження, а й написати слова”.⁶

Безсумнівною умовою розвитку виразного, збагаченого мовлення дитини В.Сухомлинський вважав близькість маленької людини до “першоджерел думки і слова – до навколишнього світу”, адже за його спостереженнями, “чим більше хвилювала дітей краса навколишнього світу, тим глибше запам’ятовувалися букви...”.⁷

1. Сухомлинський В.О. Сердце віддаю дітям. К.: Радянська школа, 1977. – 384 с. - С. 27.

2. Там само.

3. Там само С.33.

4. Там само.

5. Там само С.69.

6. Там само.

7. Там само.

Він був переконаний, що “образне бачення світу і прагнення передати почуття краси словом – це душа і серце дитячого мислення”.¹

Коли діти, його вихованці, навчилися читати, видатний педагог-практик прищеплював їм любов до книги, до читання, поступово вводив книгу як джерело знань у духовний світ дітей. Вражають створені ним з безмежною

любов`ю до дітей книжки-картинки, які у процесі читання на галявині, серед природи, змушували дітей не просто читати, а й співпереживати: ненавидіти зло і радіти торжеству добра. Читання збагачує життя дитини лише за умови, “коли слово торкається сокровених куточків їхніх сердець”.²

Постійною інтелектуальною і духовною потребою була для В.О. Сухомлинського наполеглива праця, спрямована на розвиток у дітей чуйного ставлення до слова, до високої культури мовлення, вчений завжди надавав пріоритет рідній мові. Василя Олександровича турбував стан викладання української мови і літератури, і він шукав шляхи, методи й засоби його поліпшення. Він сам складав оповідання і казки, якщо не знаходив народного або літературного зразка, доступного дітям, для розв`язання тієї чи іншої моральної проблеми. Найбільше цінував вчений казки, які доступні дітям уже з раннього віку. Казку В.Сухомлинський вважав “животворним джерелом дитячого мислення...”.³

Багаторічний досвід Сухомлинського переконує, що морально-естетичні й інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дошкільника під враженням казкових образів - “активізують думку, що пробуджує до активної діяльності мозок, зв`язує повнокровними нитками живі островки мислення”.⁴ Він вважав казку цілим періодом в житті дитини, під час якого не лише формується її мислення, а й збагачується, удосконалюється мовлення.

1. Сухомлинський В.О. Сердце віддаю дітям.К.: Радянська школа, 1977. – 384 с. - С. 69.

2. Там само - С.70.

3. Там само – С.153.

4. Там само.

Казка, на думку В.О.Сухомлинського, сприяє розвитку естетичних почуттів, “без яких неможливі благородство душі, сердечна чутливість до людського нещастя, горя, страждання”.¹ Дитина засобами казки пізнає світ і висловлює свої думки щодо подій і явищ навколишнього світу, виражає своє ставлення до добра і зла.

Зачаровує ідея Сухомлинського, втілена ним же в життя, щодо створення “Кімнати казки”. За таких умов сприймання, – коли кожна картинка, кожен

наочний образ загострювали сприйнятливість художнього слова, глибше розкривали ідею казки, – дитині найповніше відкривається глибока народна мораль, збагачується її уявлення про навколишній світ, про теперішнє і минуле. Дитяча фантазія у „Кімнаті казки” невичерпна. Василь Олександрович піклувався про те, щоб діти фантазували, творили, складали нові казки. За таких умов “дитяча уява грає, думка тріпотить, очі яскравіють, мова ллється плавним струмком”.² Видатний педагог навчав дітей поетичної творчості шляхом залучення їх до складання казок і вважав це важливим засобом розумового розвитку. “Якщо ви прагнете, щоб діти творили..., – зауважував В.О.Сухомлинський, – перенесіть із вогника своєї творчості хоча б одну іскру до свідомості дитини”.³ Він стверджував, що між естетичними почуттями і словесним багатством мови дітей існує прямий зв’язок. Естетичне почуття емоційно забарвлює слово. На підтвердження цієї думки слугує рукописна збірка десятків казок, які склали учні Василя Олександровича, під назвою “Казки вечірніх сутінок”.

1. Сухомлинський В.О. Сердце віддаю дітям. К.: Радянська школа, 1977. – 384 с. - С. 156.

2. Там само.

3. Там само – С. 157.

Слово, що хвилює своєю неповторною красою, назавжди залишається в пам’яті дітей і робить її ще гострішою. Мова народних казок мелодійна і неповторна, тому і перша казка, що була почута в дитинстві, не забувається. Він стверджував, що “без переживання краси слова – розуму дитині не досягнути сокровенних граней його смислу”, і це переживання немислиме без особистої участі дітей у казці, як у творчості, що “започатковується уже в розповіданні, а найвищий її етап – інсценування”.¹

В „Кімнаті казки” Василь Олександрович прилучав своїх вихованців до інсценування, драматизації, показу лялькового театру, вбачаючи в цих видах дитячої діяльності запоруку розвитку мовленнєвих умінь. У „Кімнаті казки” він ознайомлював вихованців із перлинами світової літератури. Глибоким переконанням В.О. Сухомлинського було те, що моральні ідеї, закладені у творах про добро і зло, правду і неправду, честь і безчестя, стають

здобутками людини за умови, коли ці твори прочитані у дитячому віці.

Вчений закликав ніколи не забувати, що найголовнішим джерелом знань дітей є навколишній світ, природа. Він радив водити їх у сад, ліс, на берег річки, в поле, і разом з ними вчитися передавати словом найтонші відтінки предметів і явищ. У дошкільному віці формуються характер, мислення, мова людини. Все гарне і добре приходить до розуму й серця дитини з книжки тому, що поряд з нею – навколишній світ, у якому малюк робить свої перші нелегкі кроки від народження до того моменту, коли він сам зможе розгорнути й прочитати книжку.

Читання і розповідання дітям літературних творів є також важливим засобом естетичного виховання. У створеній Василем Олександровичем “Школі радості”, діти передавали свої почуття і думки про красу навколишнього світу в малюнках і виразних підписах до них, що водночас було емоційно-естетичною підготовкою до читання і письма.

1. Сухомлинський В.О. Сердце віддаю дітям. К.: Радянська школа, 1977. – 384 с. – С.160.

Дітям потрібно читати обов'язково цікаві для них твори. Тільки за цієї умови читання, навіть повторне, не набридає дитині, а буде глибоко особистим переживанням яскравих образів, адже кожна дитина вкладає у слово своє індивідуальне сприйняття. “Нехай дитина прочитає небагато, але кожна книга хай залишить глибокий слід у її серці... так, щоб людина поверталася до неї кілька разів, відкриваючи все нові й нові багатства” – радив Василь Олександрович педагогам і батькам.¹

Надаючи увагу виразному читанню, бо ж “сила і краса слова розкривається в його звучанні”, В.О. Сухомлинський відводив особливе місце і читанню віршів дітьми напам'ять, оскільки, за його словами, хороші вірші поєднують у собі красу слова, образу і музичної мелодії. Він радив навчати дітей поетичної творчості, оскільки вона є “вищим щаблем мовленнєвої культури, а культура мови виражає саму суть культури людської”.²

В.О.Сухомлинський вбачав неабияку важливість прагнення дитини до

“самоти з книгою”, “коли починають інтенсивно розвиватися думки, почуття, погляди...”, виникають запитання, на які повинен уміти відповісти педагог і допомогти юному читачеві “зустрітися зі своєю книгою”.³

1. Сухомлинський В.О. Сердце віддаю дітям .К.: Радянська школа, 1977. – 384 с. – С. 173.
2. Там само - С.185.
3. Там само – С. 174.

В українську літературну скарбницю увійшли численні оповідання, казки, коротенькі етюди В.О.Сухомлинського для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Найповніші видання художніх творів для найменших – збірки „Гаряча квітка” (1978), „Куди поспішали мурашки” (1981) і „Пшеничний колосок” (1985) – побачили світ уже після смерті Василя Олександровича. Але його твори знайшли достойне місце і на сторінках новітніх видань: „Казки школи під голубим небом” (1991), „Чиста криниця” (1993) „Вічна тополя”(2003).

У творах В.О.Сухомлинського, створених з великою любов’ю до дітей переважають мотиви стосунків між людьми, рідної домівки, краси землі, життя, природи, праці людей, рідної мови.

Його художні твори, написані для дітей дошкільного віку, позбавлені прямого дидактизму. Вони спонукають розум і почуття дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому. Ця особливість творів для дітей В.О Сухомлинського – відсутність готових рецептів, спонукає дітей до всього дійти самим. Окремі з них навіть закінчуються риторичними запитаннями, або ж таке запитання винесене в заголовок („А серце тобі нічого не підказало?”, „Чи винен м'яч?”).

Є у Василя Олександровича низка оповідань, казок, що закінчуються афоризмами, які дають оцінку написаному: „Сміятися над старістю - сміятися над самим собою”, „Сміятися над фізичною вадою – злочин”, „Посіяв байдужість - пожав зневагу”, „Розуміти чуже горе - велика людська краса”, „Батьківщина - це найдорожче для нас”, „Дорожчого за Вітчизну немає нічого”, „Ледаще усе непутяще”, „У кожної людини є своя співуча пір'інка.

Нещасний той, хто її не має” та ін.

Левову частку художніх творів для дітей В.О.Сухомлинського займають твори морально-етичного спрямування: „Білка й добра людина”, „Невиховані й виховані”, „Наїлися, встали й пішли”, „Чого? Чого?”, „Палець у чорнилі”, „Як Павлик списав у Ніни задачу”, „Горбатенька дівчинка”, „Кам'яне серце”, „Людина з кам'яним серцем”, „Він ненавидів красу”, „Лялька під дощем”, „Іменини” та ін.

В оповіданні „Горбатенька дівчинка” автор піднімає проблему добра і зла. Адже тільки любов народжує любов, а горбатенька дівчинка поспівчувала дівчаткам-красуням, які не зрозуміли її любові до Мерехтливої Зірочки, яка відповіла взаємністю. Читання оповідання Василя Олександровича „Горбатенька дівчинка” і наступна морально-етична бесіда за цим твором, безумовно дадуть дітям на все життя гарний приклад співчуття до ближнього, співпереживання і бажання виявити йому підтримку.

Відомо, що найбільш значуще людське почуття, яке робить людину людиною, є совість. Непросто сформулювати уявлення про це почуття, розуміння його сутності у дошкільників. Досягається це поступово, у результаті переживання дитиною різних морально-етичних ситуацій, у яких проявляється її або чиясь совість. А Василь Олександрович засобами казки „Як Наталя у лисиці хитринку купила” дає дітям уявлення про совість у протиставленні з хитрощами, які між собою є несумісними.

Так само в оповіданні „Дідова колиска” педагог формує у дітей поняття „Батьківщина” таким, здавалось би, віддаленим засобом, суто побутовим предметом – дитячою колискою, в якій колись виколисували дідуся сучасного хлопчика. І від думки про єдність поколінь, через зберігання пам'яті про предків педагог-письменник проводить таке просте, але таке вагоме і, водночас, доступне для дитячої свідомості метафоричне

узагальнення: *„Наша сучасна колиска – це наше рідне село, рідна хата, мати, батько. Із рідної хати починається для нас наша Батьківщина”*.¹

1. Читанка: Підручник для 2-го класу. - К.: Освіта, 2001. - Ч. 1. - 126 с.

Цілу низку оповідань і казок В. Сухомлинський присвячує темі філософії життя, місцю кожного у цьому житті на землі. Письменник-педагог дитячими вустами ставить запитання, на які дошкільникам допомагають шукати відповіді вихователі, батьки. Наприклад, дівчинці важко збагнути, як це могло бути, що її колись не було (оповідання „Як же все це було без мене?”) Це актуальне та вічне запитання в дитячому світі, яке ніяк не можна обійти у спілкуванні з дітьми.

Яскравим прикладом художнього вирішення філософської проблеми гармонії взаємозв'язку в природі на рівні, доступному дітям, є оповідання Василя Сухомлинського „Соловей і Жук”. Гордий, самозакоханий Соловей виявляє нетерпимість до Жука, який не співає, а гуде: *„Перестань гудіти. Твоє гудіння нікому не потрібне. Та й краще, аби тебе, Жуче, зовсім не було”*. На це Жук, сповнений власної гідності, відповів зухвалому Солов'ю: *„Ні, Солов'ю, без мене, Жука, неможливий світ, як і без тебе, Солов'я”*. І дівчинка, якій за сюжетом казки довелося стати арбітром у суперечці між ними, також робить дитячий, але по-дорослому правильний висновок: *„Хай будуть і Соловей, і Жук”*. Потім подумала й додала: *„Як же можна без Жука?”*.¹

Багато у Василя Олександровича казок, оповідань, етюдів про красу життя, його естетику, природу: “Велике і мале”, „Де ночує біла лілея”, „Зайчик і горобина”, „Шпак прилетів”, „Як метелик плавав у ставку”, “Хлопчик хотів приголубити сніжинку”, “Як котові соромно стало”, „Пихатий півень”, „Як синичка будить мене”, „Я вирощу внучку, дідусю”, „Ласкавий вітер і холодний вітрюга”, „Флейта і вітер”, „Два метелики” та ін. Окрім виховання естетичних почуттів у дошкільників, вони мають і

пізнавальне значення. Так, читання дітям казки “Хлопчик хотів приголубити сніжинку” дає їм доступні знання про воду, про всі її стани у природі, розвиває дитячу уяву, фантазію.

1. Читанка: Підручник для 2-го класу (О. Савченко). - К.: Освіта, 2002. - Ч. 2. - 143 с.

Мотиви бережливого ставлення до природи, взаємозв'язків людини і природи знайдемо у казках „Камінь”, „Дуб під вікном”, „Флейта і Вітер”, „Весняний вітер”, „Дуб і Сокира”, „Зозулина журба” та ін.

Тему шанобливого ставлення до старших, поваги і любові до мами віддзеркалено у творах: „Найгарніша мама”, „Іменини”, „Казка про Гуску”, „Сьома дочка”, „Яблуко в осінньому саду” та ін.

Любов материнська не знає меж. „Казка про Гуску” цьому яскраве підтвердження. Коли гусенят застає дощ і град, вони ховаються під материнське крило, а після грози – знову граються і тільки найслабше гусеня спитало, чому у мами поранені крила.

У дітей дошкільного і молодшого шкільного віку дуже часто наявні різні страхи. Ось як В.О.Сухомлинський вирішив проблему страху п'ятирічної дівчинки Ніни перед гусьми у оповіданні „Ніна і гусак”. *„Не треба боятися, він і не нападатиме. Дивись на нього сміливо, йди на нього. Не обминай,”* – порадила мама маленькій Ніні. Вона так і вчинила – поглянула своєму страху у вічі і, виявилось, що гуси навіть злякались сміливої дівчинки.¹

Часто дошкільникам тяжко вранці прокинутись, щоб іти в дитячий садок. Оригінально вирішує цю проблему Василь Олександрович у оповіданні „Ледача подушка”, вкладаючи в уста дідуса маленької Яринки таку раду: *„Це подушка в тебе ледача. Ото саме тоді, як вставати не хочеться, візьми її, винеси на свіже повітря і добряче вибий – вона й не буде ледача...”*²

1. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002. – 519 с – С. 408.
2. Там само – С. 409-410.

Дітей дошкільного віку можна коротко ознайомлювати з біографією і з

творчістю В.О. Сухомлинського. Наприклад, так: жив на світі педагог, вчений, письменник Василь Олександрович Сухомлинський. Він дуже любив дітей і написав для них багато-багато оповідань та казок про ласкаве сонечко та м'яку травичку, про працелюбних мурашок і веселого метелика, про зайчика-хвалька та голосистого півника, про ласкаві мамині руки і добру бабусю. Він писав казки про доброту, бо сам був доброю людиною і дуже хотів, щоб ви, діти, вирости добрими, чуйними, працьовитими, щоб мали тата і маму, рідну домівку, нашу велику і прекрасну Батьківщину з її широкими луками, густими лісами, безмежними ланами.

Літературно-педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського, яка увібрала в себе весь педагогічний досвід попередників і сучасників його діяльності, ще довго буде залишатися актуальною для теперішніх і майбутніх поколінь, як і книга залишатиметься незамінним джерелом краси слова, мудрості, людського досвіду і найкращим вчителем для юного, допитливого розуму.

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. Де і коли народився В.О.Сухомлинський?
2. У чому виявилось новаторство В.О.Сухомлинського?
3. Які поради давав Василь Олександрович педагогам і батькам щодо залучення дітей до української літератури?
4. Проаналізуйте збірки В.Сухомлинського „Пшеничний колосок”, „Чиста криниця”, „Вічна тополя”.
5. У яких жанрах писав свої твори для дітей В.О.Сухомлинський?
6. Підготуйте виразне читання творів В.Сухомлинського „Соромно перед соловейком”, „Флейта і вітер”, „Де беруться срібні павутинки?”.
7. Які запитання Ви поставите дітям після читання творів Сухомлинського: „Сьома дочка”, „Райдуга в бурульці”, „Через потік”, „Соромно перед соловейком”, „Флейта і вітер”, „Іменини”, „Лялька під дощем”, „Горбатенька дівчинка”?
8. Для дітей якого віку Ви б порекомендували читання кожного з вищеназваних творів? Обґрунтуйте свою відповідь.
9. Прочитайте оповідання і казки В.Сухомлинського: „Сьома дочка”, „Райдуга в бурульці”, „Через потік”, „Добрий Василько”, „Сім`я в лісі”, „Я вирощу внучку, дідусю”, „Лялька під дощем”, „Іменинний обід”, „Найгарніша мама”, „Дуб і сокира”, „Лисячий хвіст”, „Зозулина журба”, „Павук і мереживо”, „Одинець муравлик”, „Два метелики”, „Яблуко в осінньому саду”, „Весняний вітер”.
10. Визначте спрямованість (виховну, пізнавальну, естетичну) кожного із вищеназваних творів для дітей.

Всеволод Нестайко

(нар. 30.01.1930)

*Ходить по світу
Старенький дивак
Годинникар Тік-так,
Добрі хвилини шукає,
В торбу червону складає.
Тік-так... Тік-так...
Тік-так... Тік-так...
Старий дивак.*

Всеволод Нестайко. Пересадка серця.

З казкою увійшов у літературу для дітей Всеволод Нестайко. Народився Всеволод Зіновієвич в м. Бердичів, що на Житомирщині. У лихі 30-ті, втративши батька — подоляка-тернополянина, який у 20-ті роки був у "січових стрільцях", майбутній письменник переїжджає з мамою до Києва. Скінчивши десятирічку, 1947 року В. Нестайко вступив на слов'янське відділення філологічного факультету Київського університету. Нелегкі, голодні були повоєнні роки, але Всеволод Нестайко запам'ятав їх на все життя, — адже то були і щасливі роки — роки юності, роки студентства. Після навчання він працював у редакціях журналів „Дніпро”, „Барвінок”, у видавництві „Молодь”, а з 1956 по 1987 рік завідував редакцією у видавництві „Веселка”.

Перша книжка Нестайка „Шурка і Шурко” побачила світ у 1956 році. Згодом вийшла казкова повість „В країні сонячних зайчиків”, яка зробила Нестайка відомим.

Майже п'ятдесятилітній шлях у літературі для дітей він засвідчив виданням близько тридцяти книжок оповідань, казок, повістей і п'єс. З-поміж них „Це було в Києві” (1957), „Супутник ЛПРА-3” (1960), „Космо-Натка” (1963), „Пригоди Робінзона Кукурузо” (1964), „Таємниця трьох невідомих” (1970), „Тореадори з Васюківки” (1973), „Одиниця з обманом” (1976), „Пригоди Грицька Половинки” (1978), „Пригоди журавлика” (1979), „Незвичайні пригоди у лісовій школі” (1981), „Загадка старого клоуна” (1982), „Чудеса в Гарбузянах” (1984), „Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків” (1988), „Слідство триває”, „Таємничий голос за спиною” (1990),

„Неймовірні детективи” (1995) та інші непересічні твори.

Однйменний фільм за твором „Одиниця з обманом” одержав в 1984 році премію на Всесоюзному кінофестивалі в Києві, а в 1985 році — на Міжнародному кінофестивалі в Габрово.

П'єса „Марсіанський жених” (1968), „Робінзон Кукурузо” (1970), „Вітька Магеллан” (1975), „Пересадка серця” (1983), „П'ятірка з хвостиком” (1985), „Скринька з секретом” (1987), збірки казок „Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків” (1988), збірки п'єс „Слідство триває” (1989), збірки детективів „Таємничий голос за спиною” (1990), та ін. полюбилися широкому загалу юних читачів як і пригодницький роман „Загадка старого клоуна”, роман-трилогія „Тореадори з Васюківки”. І сьогодні викликають щирий сміх не тільки у дітей, а й у дорослих сповнені гумору рядки із „Тореадорів”:

„Ми вилазимо з бур'янів. Біля свинарника нас зустрічає гундосим рохканням п'ятипудова льоха Манюня, противна й плямиста, як географічна карта. У-у, скотиняка! Щоб ти... Це через неї ми вскочили в халепу. У нас була прекрасна, благородна ідея — провести під свинарником метро. Це мало бути сюрпризом. Перша лінія метро у Васюківці! Станція "Клуня" — станція "Крива груша". Три копійки в один кінець. Родичі — безплатно. З учительки арифметики — п'ять копійок. Ми вже підкопалися майже до половини свинарника, і раптом — непередбачена катастрофа! — клята льоха Манюня провалилася в наше метро. Провалитися вона зуміла, а от вилізти — дзуськи! І зняла такий вереск, що причовгав дід. Ну і...”.¹

За романом „Тореадори з Васюківки” було знято однйменний телефільм, який у 1968 році одержав „Гран-прі” на Міжнародному кінофестивалі в Мюнхені, а в 1969 році — головну премію на Міжнародному кінофестивалі в Алегзандрії, (Австралія). А 1979 року рішенням Міжнародної Ради з дитячої та юнацької літератури книжку В.Нестайка „Тореадори з Васюківки” занесено до „Особливого Почесного списку Г. К. Андерсена”.

Тематика творів В. Нестайка, а більшість з них — пригодницько-гумористичні, відображає життя сучасних дітей, формування їх духовного світу.

1. Нестайко В. Тореадори з Васюківки. В-во АБАБАГАЛАМАГА, 2004.

У 2007 році київське видавництво А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА видало казки 78-річного письменника „Найновіші пригоди у Лісовій Школі”. Це 27 пригод зайчика та їжачка і інших мешканців лісу, які навчаються у „Лісовій Школі”. А починається книга із казки „Гімназія баби Яги”, яку добрі сили заставили стати нормальною вчителькою і викладати домоведення. Герої казки „Найновіші пригоди у Лісовій Школі”, що вийшла ще у 1982 році – зайчик Кося Вухань і їжачок Колько Колючка – й досі переживають різні пригоди і не лише на книжкових сторінках. Тепер у пригодах зайчика і їжачка з’явилася сучасна техніка, тільки там вона трохи інакша. Наприклад, замість комп’ютерів герої використовують казк’ютери, замість мобільників – чаріфони. Крім того, в „Незвичайних пригодах у Лісовій Школі” є й інші сучасні мотиви. Так, Хрюша Кабанюк була чудовою дівчинкою, дуже симпатичною, коли раптом її тато, Гаврило Рилович Кабанюк, несподівано забагатів, став, як кажуть у народі, скоробагатком. Відкрив свиноферму „Рилос”, яка займається пошуком скарбів, побудував триповерховий свинарник. Хрюша стала їздити до лісової школи на мерсебісі. В неї навіть з’явився мавпячий охоронець. Але виникли проблеми... Які? Дізнаєтесь, прочитавши казку „Як ми рятували Хрюшу Кабанюк”. А Хрюшу таки вдалося врятувати, і її тато, Гаврило Рилович Кабанюк, на честь такої події влаштував банкет, а потім зробився спонсором лісової школи. Ілюстрації до книги зробили майже тисяча дітей із дитбудинків, художніх студій у віці до 11 років. Діти, чиї малюнки виявились найкращими і увійшли до книги, вписані в неї як співавтори Всеволода Нестайка.

Всеволод Нестайко – беззаперечний класик сучасної української літератури для дітей. Найславетніший український казкар живе на вулиці Шовковичній, у самому центрі Києва. Щоранку там можна зустріти високого сивого чоловіка з песиком на повідку. Час від часу він жартівливо свариться на свого Дюка й усміхнено-замріяно крокує далі... За ним не полює зграя фотографів і телекамер, проте його книжками зачитуються мільйони дітей різного віку. І якби зібрати воєдино всю їхню до нього любов — вона осяяла

б всю Україну...

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. У чому новаторство творів для дітей В. Нестайка – оповідань, казок, повістей і п'єс?
2. Підготуйте виразне читання уривку із трилогії „Тореадори з Васюківки” („Велосипед”). Дайте відповідь: для дітей якого віку Ви б порекомендували читання цього твору? Які запитання Ви поставите дитині після читання твору? Які слова можуть бути незрозумілими для дітей дошкільного віку (якщо ви вважаєте, що він буде цікавий і доступний цій віковій аудиторії дітей)? Значення яких слів слід пояснити дітям?
3. У чому, на Ваш погляд, насамперед проявляється художня майстерність і добрий гумор у творах В.Нестайка? Наведіть приклади із творів письменника на підтвердження своєї відповіді.
4. Яку вікову аудиторію дітей зацікавлять: пригодницький роман В.Нестайка „Загадка старого клоуна”? Роман-трилогія „Тореадори з Васюківки”? Казка „В країні Сонячних Зайчиків”?
5. В якому жанрі написані твори В.Нестайка: „Супутник ЛПРА-3”, „Космо-Натка”, „Робінзон Кукурузо”, „Загадка старого клоуна”, „П'ятірка з хвостиком”, „Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків”, „Тореадори з Васюківки”, „Одиниця з обманом”, „Слідство триває”, „Таємничий голос за спиною”? Які ознаки названих вами жанрів містять вищеназвані твори?

Ліна Костенко

(нар. 19.03.1930)

*Душа летить в дитинство, як у вирій,
бо їй на світі тепло тільки там.*

Ліна Василівна Костенко народилася у місті Ржищеві на Київщині у сім'ї вчителів. У школу пішла в Києві, тут її і закінчила. Поступила в Київський педінститут ім. Горького (тепер педуніверситет ім. Драгоманова), але в 1953 році залишила його і поїхала навчатись в Московський літературний інститут ім. Горького (1953-1956).

Перші дві книги поезій Л.Костенко – „Проміння землі” (1957), „Вітрила” (1958) – стали своєрідним заспівом до творчості покоління неоромантиків і неореалістів 60-х років. А для самої поетеси – вітрилами далеких мандрівок. В історію літератури Ліна Костенко входить як загальнонаціональна поетеса, яка поставила дуже високо планку духовності для цілого покоління літераторів. Сучасна Європа не має поетеси рівної їй.

Обмеження свободи творчої думки, різні „опали” в часи застою призвели

до того, що тривалий час талановиті й безкомпромісні вірші Ліни Костенко не друкувалися. У літопис її творчості увійшла також книга: „Мандрівки серця” (1961). У 1969 році Осип Zenкевич видав у діаспорі „Поезії” Л.Костенко, до яких увійшло все краще, створене на той час поетесою, зокрема поезії, які поширювалися у „Самвидаві” через заборону цензурою. Кожна нова збірка Л.Костенко була подією літературного життя України: „Над берегами вічної ріки” (1977), роман у віршах „Маруся Чурай” (1979), „Неповторність” (1980), „Сад нетанучих скульптур” (1987), „Вибране” (1989), історичний роман у віршах „Берестечко” (1999). І окремою брошурою видана лекція „Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала” (1999), прочитана Л.Костенко 1 вересня 1999 р. в національному університеті „Києво-Могилянська Академія” – для всієї української нації. Низка її літературознавчих розвідок, зокрема, про творчість Лесі Українки — високі взірці сучасної української критичної думки.

Для дітей Ліна Костенко написала збірку віршів „Бузиновий цар” (1987). Вірші цієї збірки доступні і дітям дошкільного віку, як-от: „Сунічки”, „Вербові сережки”, „Горобець із білою бородою”, „Соловейко застудився”, „Мурашки думають про зиму” та ін. Поезії Л.Костенко для дітей вражають несподіваними сюжетами і образами, як-от: „Горобець із білою бородою”, що можливо є „старійшина чи мудрець”, або мурашки, які думали про свою зимівлю і тому „три дні, три ночі царство мурашине рубало бадилінку на дровця”, або звертання до дощика „дощик, дощик, ти вже злива!” з не виказаним дитячим проханням припинитися, адже „соловейко застудився. А тепер лежить під пледом, п’є гарячий чай із медом”.¹

Вірші патріотично-духовного плану Ліни Костенко відкривають перед дітьми авторське поетичне бачення Батьківщини:

... Буває, часом спігну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво
оці степи, це небо, ці ліси
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься Україна.

Така краса, висока і нетлінна
що хоч спинись і з Богом говори...²

Ліна Василівна живе і працює в Києві. Мати 2-х дітей. Принципова жінка з чоловічим характером, усталеними принципами та поглядами на життя, з дитинства дивилась на світ аналітичним, навіть критичним поглядом і просто виробляла імунітет проти брехні у своїх власних дітей. У дітях Ліна Костенко шанувала особистість. Маленький Василько писав чарівні дитячі вірші. Мати підтримувала паростки таланту. Згодом уподобання змінилися: захопився театром, заявив, що буде режисером.

Донька Ліни Костенко — відома письменниця і znana в Європі дослідниця літератури — Оксана Пахльовська завідує новоствореною кафедрою україністики Римського університету

1. Українська дитяча література. Хрестоматія. / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. — К.: Вища шк., 2002. — 519 с.- С. 447-451.

2. Див. Костенко Л. Усе моє, все зветься Україна. <http://kostenko.electrion.com.ua>

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. Коли були написані книги Л. Костенко: „Проміння землі”, „Вітрила”, „Мандрівки серця”, „Над берегами вічної ріки”, роман у віршах „Маруся Чурай”, „Неповторність”, „Сад нетанучих скульптур”, „Вибране”, історичний роман у віршах „Берестечко”?
2. Як називався сценарій фільму, який Л.Костенко створила разом із А.Добровольським у 1963 р.?
3. Як називається збірка Л.Костенко, яку у 1969 році видав у діаспорі Осип Зенкевич?
4. Як називається лекція, яка була прочитана Ліною Костенко 1 вересня 1999 р. в національному університеті „Києво-Могилянська Академія” для всієї української нації і видана згодом окремою брошурою?
5. Яка стилістична особливість творів для дітей Ліни Костенко?
6. Зачитайте уривки із творів Л.Костенко, які відображають індивідуальність поетеси і її художню майстерність.
7. З якого вірша Л.Костенко ці рядки: „...Сю ніч квітка питала квітку: - Що ж це робиться, поясни? Тільки вчора було ще влітку, А сьогодні вже восени!...”
8. Проаналізуйте збірку віршів Ліни Костенко для дітей „Бузиновий цар”.
9. Які художні образи розкрито в сюжетах віршів Л.Костенко: „Сунічки”, „Соловейко застудився”, „Мурашки думають про зиму”, „Перший пароплав”, „Заячий карнавал”, „Баба Віхола”, „Здивовані квіти”, „Білочка восени”?

Микола Вінграновський

(7.11.1936 – 26.05.2004)

Поет, прозаїк, кіносценарист, кіноактор і режисер Микола Степанович Вінграновський народився в місті Первомайську на Миколаївщині. Йому

було лише п'ять років, коли почалася Велика Вітчизняна війна, тому й дитинство його було тривожним і важким.

В 1955 році Микола вступив до Київського театального інституту ім. Карпенка-Карого, де йому пощастило зустрітися з Олександром Петровичем Довженком, який залишився для нього Вчителем на все життя. О.П. Довженко, відбираючи студентів до власного класу у ВДІКу, забрав Миколу на навчання до Москви. Пізніше М. Вінграновський написав спогад "Рік з Довженком" та присвятив йому кілька поезій.

У 1960 році Микола Вінграновський закінчив ВДІК і почав працювати режисером на Київській кіностудії художніх фільмів ім. О.П. Довженка. Працюючи на кіностудії, він поставив 10 художніх та документальних фільмів, зіграв чимало ролей, зокрема, ще будучи студентом ВДІКу, головну роль у фільмі „Повість полум'яних літ”.

В 1962 році побачила світ перша збірка поезій М.Вінграновського „Атомні прелюди”. Згодом вийшли поетичні збірки „Поезії”, „На срібнім березі”, „Губами теплими і оком золотим”, „З обійнятих тобою днів”, „Сто поезій”, „Київ”, „Цю жінку я люблю” та ін.

У літературу для дітей Микола Вінграновський прийшов на початку шістдесятих років. У журналі “Ранок” з'явилися оповідання “Бинь-бинь-бинь” і “Чорти”. Для наймолодших читачів він написав книжки віршів: "Андрійко-говорійко" (1970), "Мак" (1973), "Літній ранок" (1976), "Літній вечір" (1979), "Ластівка біля вікна" (1983), збірку оповідань та віршів "У Неквапи білі лапи" (1989) та ін.

Вірші для дітей Миколи Вінграновського вирости на ґрунті українського фольклору. Але письменник наситив їх новим змістом, використавши зовсім нові художні засоби, які органічно вплелися в канву його поезій. Так, образ грому з однойменної поезії створений на народнопоетичній основі, проте далекий від традиційної характеристики, якою наділяє його народ. Він не суворий бог-громовержець, що мчить на колісниці, розкидаючи блискавки, а добродушний дядько Грім, що „любив *гриміти*”, „налив *грозою... яри*”, „умив

озерам очі”, допоміг груші позбутися важких плодів.¹ Персоніфіковані образи природи у М. Вінграновського постають в оригінальній новаторській інтерпретації: *„Під рябими кущами вухатими, де стерня босі ноги коле, зайці котять передніми лапами по городах капусту в поле”*.²

Народнопоетичні мотиви характерні і для вірша „Прилетіли гуси”. В українському фольклорі часто зустрічаються сюжети з образами білих гусей і маленьких дітей. Але в короткому віршику Миколи Вінграновського білі гуси ще й в *„червоних чоботях”*, в *„хустинках рябеньких”*.³

Уже стало шаблоном твердження, що поет дивиться на світ очима дитини. Але мало хто з митців обходиться без імітації дитячої наївності, психології, і не лише у творах для дітей. *“До нас прийшов лелека з косою на плечі”* явно ж писалося без оглядки на дошкільників.¹ Микола Вінграновський часто вдавався до “примітивізації” поетичного малюнка чи психології: *“У зайченят веселі зуби”*, *“важкий ячмінь...бджолу за лапку лоскотав”*, *“Зайці передніми лапами котять капусту в поле”*.² Це є той “дитячий примітив”, перед яким досконалість розводить руками.

1. Вінграновський М. Грім // Хрестоматія з української літератури: Новітня українська література. У 2 кн. Кн.2. – К., 1999. – С.488 – 489; або Вінграновський М.С. Вибрані твори: У 3-х томах Т. 1: Поезії. В-во: [Навчальна книга Богдан](http://navchalna.kniga.bogdan.com). 2004. - 400 с. або <http://maysterni.com>

2. Там само.

3. Там само.

Поетичний світ Миколи Вінграновського надзвичайно цікавий, багатий, яскравий, барвистий. Автор умів зазирнути у душу дитини, пройнятися її інтересами, турботами. Візьмемо для прикладу його поезію “Перша колискова”. Як відомо, колискова залишає глибокий слід у дитячій душі. Особливістю колискових пісень є те, що їм властива проста мелодія і розмірений ритм, що відповідає гойданню колиски. Виконуються вони заспокійливим, монотонним, дедалі тихішим голосом. Слова у колисковій пісні прості, пестливі й близькі для дитячого сприйняття. Вже перші рядки вірша Вінграновського налаштовують на спокій, на сон:

Спи, моя дитино золота,
Спи, моя тривого кароока,
В теплих снах ідуть в поля жита,

Поет підібрав дуже ніжні і зворушливі звертання до дитини: “дитино золота”, “тривого кароока”, “гіллячко голуба”... Але разом з тим із поезії випливають і громадянські мотиви, які виражені словами: “...В тобі не спить хай Україна”, бо “вона – для тебе і для світу”. В поезії використано також чимало казкових образів, які надають висловлюванню таємничості звучання, як-от „Тіні сплять і сонна яворина”, „Капле сон сріблястий з верховіту...”.

Колискові мотиви звучать і в інших поетичних творах Миколи Вінграновського. Проста й зворушлива картина постає в уяві дитина, коли та слухає вірш “Приспало просо просеня”. Налаштовуючи “просеня” на сон, “просо” наче заспокоює його, просить, щоб воно нічого не боялося, “заплющило косеньке око”, оскільки “залізли коники в снопи, і хмара спить високо”, “заснув у лісі сірий вовк”, а за цей час “в солодкім сні біля води” ростиме для зайченятка капуста. В останніх рядках поезій автор звертається до тваринки із простими і щирими словами: „Заплющ косеньке око й ти, підстав під вухо лапку. Як будеш спать – будеш рости, маленьке зайченятко”.²

Чимало поезій Миколи Вінграновського для дітей висвітлюють красу різних пір року, уявлення дітей про пори року, їх світосприйняття. Дуже гарно автор зображує весну в поезії “На рябому коні прилетіла весна”. Уже перші рядки поезії створюють казковий та загадковий настрій, але разом з тим все здається дуже реальним: „На рябому коні прилетіла весна, снігу сорок лопат їй прикидало плечі”.³ Весна для кожного несе якісь подарунки, особливо щедрою виявилася для малечі, якій принесла “щавелю для зелених борців”, “дощу привезла на купелі”. Не забула весна і про пташок: „Горобцям привезла по три пуди зерна, по три пуди зерна їх сусідам – синичкам”. Весна прилетіла “на рябому коні” і кожному щось подарувала, але що саме – таємниця.

1. Перша колискова // Хрестоматія з української літератури: Новітня українська література. У 2 кн. Кн. 2. – К., 1999. – С. 488 - 489.

2. Там само.

3. Там само.

А от про прихід зими Микола Вінграновський розповідає у вірші “Іде кіт через лід...” Коли кіт прямує “*чорнолапо на обід*”, то чує, як “*зима його біла підзива*”, сварячись, щоб він не лишав чорного сліду. Однак кіт відповідає, щоб вона “*темніла тут дотемна*”. Завершується вірш простими словами: “*Стала зимонька сумна: За котом ішла весна!*”.¹

1. Вінграновський М. Іде кіт через лід... / Улюблені вірші — К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006.- 112 с. – С.25.

Не обминаючи облюбованих дитячими письменниками образів „котиків”, Микола Вінграновський змальовує їх досить оригінально: „*котик, золотий животик, а хвостик залізний...*”, „*чорний кіт по вуса побілів*”, „*кіт іде через лід чорнолапо на обід*”, у kota „*чорні вуса ледачі*” і т.ін.

Пробуджує дитячу допитливість та уяву вірш “Що робить сонце уночі...”.² Ліричний герой запитує: “*Що робить сонце уночі?*”, “*Що робить місяць по ночах?*”. М. Вінграновський вживає таку велику кількість запитань з метою підкреслити дитячу допитливість, цікавість. Вірш насамперед зачаровує наївністю дитини, її безпосередністю: „*Що роблять сонце й місяць вдвох, коли в снігах біліє мох, на сіножать сніги сніжать і снігурі в снігу лежать?*” Мабуть, вважає ліричний герой, “*тоді їм холодно обом*”, саме тому “*з них кожен холодно сія*” і всі вони з нетерпінням очікують літа.

Усе живе в дитячих віршах М.Вінграновського поєднане між собою у своїй дії і рості „*молоденька хмаринка шука в небі хатинку*”, „*цвіте зранку кульбаба*” і „*жовта троянда*”, і „*жовтеньким курчатка цвітуть*”. І, якщо полле, напоїть хмаринка все тендітне, що зростає на землі, то і вони їй „*щастя дадуть*”. Загалом поезія Миколи Вінграновського дуже цікава й невимушена, легка для сприйняття, і постає перед читачем, як передчуття ідеального щастя, яке неможливе в реальному житті, але без ілюзії якого неможливим стане і саме життя.

У багатьох творах для дітей М.Вінграновського присутні фантастичність, здивування відкриття в природі. Читаючи їх, захоплюємося красою природи і

разом з автором споглядаємо, як: *"під рябими кущами вухатими, де стерня босі ноги коле, зайці котять передніми лапами по городах капусту в поле"*, як *"важкий ячмінь медовим вусом бджолу за лапку лоскотав"*, як *"заснув у хащі сірий вовк і лапою укритися"*, як *"метелик з метеликом в піжмурки грають..."*.¹ Такий дивосвіт Миколи Вінграновського - дивосвіт любові, ласки, добра, ніжності, теплоти, виражений через життя звірів, комах, хмар, будяків, лоз.

Микола Вінграновський писав не тільки поезію, а і прозу. В повістях та оповіданнях *"Первінка"* (1971), *"Сіроманець"* (1977), *"Гусенятко"*, *"Кінь на вечірній зорі"*, *"У глибині дощів"*, *"Літо на Десні"*, казках *"На добраніч"* (1983), *"Козак Петро Мамарига"* (1999), романі *"Северин Наливайко"* (1996) та інших він то веселою, то сумовитою поетичною барвою поєднує світ людей зі світом звірів, птахів, рослин, з життям всього живого й "неживого" (власне, вся природа у М.Вінграновського вищою мірою жива). Причому, зображуючи "персонажів" з фауни, він показав себе не лише художником, а й вигадливим "зоопсихологом". Микола Вінграновський так майстерно і переконливо розповів про те, що могли б "подумати" або "сказати" звірі чи птахи в тій чи іншій ситуації, що у нас в достовірності того не виникає жодного сумніву. А й справді, хіба по-іншому могла думати гуска (оповідання *"Гусенятко"*), в якої надто пізно восени народилося маленьке:

"... що робити? Летіти з дітьми через три моря і так не легко, а це сьоме, сьогоднішнє, куди? Під крило його не візьмеш і на спину не покладеш - упаде. А тут на дзьобі уже зима, заплава замерзне - що тоді? Зимувати з малим? А вітер, а сніг, а мороз та лід, а лисиці, тхори, куниці, кібчики, приبلудні коти, собаки, а мисливці, а їсти що?".²

Справжньою теплотою наповнені твори М.Вінграновського, в яких він розповів про дружбу дітей із звірами чи птахами. Такою є повість *"Сіроманець"*. Її герой Сашко допомагає врятувати від смерті старого вовка, навіть хоче вилікувати його від сліпоти. Скільки зворушливості і взаєморозуміння в цих стосунках.

Екологічні негаразди, любов до природи, увага до того покоління, що змушене жити в отруєних радіацією районах, у загазованих містах, і викликали до життя повісті й оповідання „Сіроманець”, „Первінка”, „У глибині дощів”, „Гусенятко” та ряд інших.

Твори для дітей Вінграновського – це особливе ставлення до життя. Його розмова з ними сувора й вимоглива. Він писав про головне – життя і смерть, любов і ненависть, добро і зло, честь і нищість.

1. Вінграновський М.С. / Вибрані твори; Передм. Л.М. Талалая. - К. : Дніпро, 2004. - 832 с.
2. Там само.

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. В яких літературних жанрах написані твори Миколи Вінграновського для дітей „На добраніч”, „Козак Петро Мамарига”, „Северин Наливайко”, „Сіроманець”, „Первінка”, „У глибині дощів”, „Гусенятко”, „Ластівко біля вікна”?
2. Як називається перша збірка поезії М. Вінграновського, яка побачила світ в 1962 році?
3. Зачитайте уривки із творів М. Вінграновського для дітей, які відображають індивідуальність їх автора і його художню майстерність.
4. В якій повісті М. Вінграновського герой Сашко допомагає врятувати від смерті старого вовка?
5. Які теми піднімає В.Вінграновський у своїх прозових творах для дітей?
6. Виразно прочитайте і проаналізуйте вірші М.Вінграновського: „Перша колискова”, „Мак і Кіт”, „Іде кіт через лід...”.
7. Яка композиція казок „На добраніч”, „Козак Петро Мамарига”?
8. Яким темам підпорядковано більшість поезій М.Вінграновського для дітей?

Анатолій Качан

(нар. 16.01.1942)

Анатолій Качан дуже швидко, дець із перших віршів збірки, переводить читача на свою “точку зору” бачення навколишнього світу.

*На цей перехід погоджуєшся добровільно,
бо дивитися на світ очима поета і справді цікаво.
Читаєш — і ніби скидаєш із себе завісу буденності,
яка заважала тобі всією душею відчувати*

Анатолій Леонтійович Качан народився в селі Гур'івці Новоодеського району на Миколаївщині у сім'ї токаря місцевої МТС. Дитячі роки А.Качана минули в сусідньому селі Новопетрівському. Коли підріс, любив слухати батькові розповіді про те, як колись, ще до війни, у їхній МТС на оцях ланах золотої пшениці знімали славнозвісний кінофільм „Трактористи”. Від батька взяв відчуття землі, селянську мудрість і спостережливість. А від матері, чия пам'ять зберігала безліч усіляких пісень, переказів, бувальщин, — доброту й любов до слова.

Після закінчення школи Анатолій працював радіомонтером. Друкуватися почав у студентські роки, під час навчання на філологічному факультеті Одеського університету. Після закінчення університету працював на педагогічній роботі. Вчителювати довелося в незвичайному місті Вилкове, що за десять кілометрів від Чорного моря „розсипалося” в гирлі Дунаю на островцях, порізаних численними каналами й протоками. Це місто називають ще „українською Венецією”. І хоч Анатолієві річкова стихія була знайома з дитинства, однак він довго не міг звикнути до такого. Замість того, щоб прогулятися вранішніми міськими вулицями, молодий учитель повинен був добиратися до школи різними протоками на старенькій плоскодонці. А пізніше письменник свою долю пов'язав із славнозвісним Дніпром-Славутою, оселившись на його березі в Києві.

Анатолій Качан - автор багатьох поетичних книжок для дітей, у яких поряд із лірикою широко представлені ігрові та розважальні твори, зокрема безкінечні забавлянки, скоромовки, дражнилки, мирилки.

До читанок, підручників з української мови, книг для позакласного читання включено понад п'ятдесят поезій Анатолія Качана. Багато із його віршів доступні і дітям дошкільного віку. Поезія автора через гру слів і образів ознайомлює маленького читача з епітетом, метафорою, фразеологізмом, омонімом. Як-от загадка із збірки А.Качана „Безкінечні забавлянки” „Летюча

квітка”:

На квітку квітка сіла,
Знялась — і полетіла!
Я квітку наздогнала,
Сачком її спіймала,
Як дорогу прикрасу,
До плаття притулила.
А квітка та знялася —
І знову полетіла!

Я квітку наздогнала,
Сачком її спіймала
І знову, як прикрасу,
До плаття притулила.
А квітка та знялася —
І знову полетіла!
Я квітку наздогнала,
Сачком її спіймала...

І так далі,
доки не надокучить
(Розгадка: Метелик).¹

1. Див. <http://humour.ukrlife.org/kawa>

Письменник формує в дітей уміння користуватися фразеологізмами, адже вони, ніби закодували в собі національну самобутність рідної мови: *„Наче з лісу темного жар-птицю, випустила хмара блискавицю, підпалила явір біля броду, — і сховала кінці в воду”*.²

Або ж вірш: „Через річку їхав грек”, в якому рядок *„І за руку грека — хан!”* щоразу видозмінюється: *„за вухо”*, *„за палець”*, *„за чуба”*, *„за губи”* і таке інше.

Через річку їхав грек
І в пустив у воду глек:
бульк!
В річку грек пірнув з човна,
Потім ще раз, потім знов
То пірнав, то виринав,
Але глечика знайшов:
— Слава Бог у!

Раптом з глека ... виліз Р А К! —
І за руку грека — х а п! . .
— О й! . .

З переляку знову грек
Упустив у воду глек:
бульк!
Знову грек пірнув з човна,

Потім ще раз, потім знов
То пірнав, то виринав,
Але глечика знайшов:
— С л а в а Б о г у!

Раптом з глека ... виліз Р А К! —
І за в у с а грека — х а п ! . .
— О й! . .

З переляку знову грек
Упустив у воду глек:
б у л ь к!

І так далі,
аж поки не надокучить.³

2. Качан А. Чари ворожбита. Для ст. дошк. та мол. шк. віку. — К.: Вид-во Початкова школа, 2005. — 192 с.

3. Див. <http://humour.ukrlife.org/kawa>

Перу А.Качана належать і такі чудові поезії для дітей, як „Вечір у степу”, „Спати я не хочу”, „Жаболов”, „Молодий місяць”, „Майстер Молоток”, „Голка в сні”, „Балакучий язик”, „Ліниві вареники”, „Портальний кран” та ін., в яких поет передає дітям відчуття українського степу, моря, рідного слова, яке, виблискуючи неповторністю, збуджує творчі здібності дітей. Як поета-педагога його турбує, щоб українські діти не потрапили під чужі впливи, щоб вони любили й цінували свою культуру та історію, рідну землю та рідне слово.

Так, в одній із останніх збірок поезій для дітей — “Чари ворожбита”, Анатолій Качан виявив себе неабияким майстром мовних таємниць. Збірка вміщує твори на найрізноманітніші теми різних жанрів. Ніжні, тонкі відрухи душі дитини зачепить цикл “Теплий край”. У ньому чимало віршів із казковим колоритом. Поет добирає такі асоціації, від яких поезія просто зблискує:

Охололи води і земля,
Сон бере натруджені поля.
На горбах у бронзовий кулак
Заховав зернята дикий мак.
А поміж горбами в теплий край

Покотився колесом курай.

Ні душі в полях, лише димок

Лащиться, згортається в клубок...¹

Анатолій Качан уважно підмічає деталі життя природи, олюднює їх, і водночас непомітно для малого читача вкладає в його душу високі моральні істини: *„Не журися, саду, це не горе, що ми знов zostалися одні: Той, хто зимуватиме за морем, ще позаздрить нам на чужині”*.²

Повчальність у Анатолія Качана ховається за ліричним настроєм або постає веселою мозаїкою, як-от у веселій забавлянці “Лінивi вареники”. На усіх, кого герой безкінечного вірша частує лінивими варениками, нападають ліньки — і Мурку, і Жучку, і друзів: *„Сном непробудним всі ми стимо, В школу не ходимо й бурмотимо: “Еники-беники, еники-беники, мама зварила лінивi вареники...”*.³

1. Качан А. Чари ворожбита. Для ст. дошк. та мол. шк. віку. — К.: Вид-во Початкова школа, 2005. — 192 с.

2. Там само.

3. Там само; або Качан А. Лінивi вареники/ Улюблені вірші — К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006. — 112 с. — С.88.

У розділі “Скоро я піду до школи” із збірки “Чари ворожбита”, призначеному спеціально для дошкільників — ігрова поезія. Тут поетичні фантазії автора невичерпні. Цікаві образи дітей зустрічаємо у скоромовках, загадках, навіть у страшилках. Діти граються словами-двійниками чи словами-перевертнями, збагачуються народними прислів'ями та прикметами — відкривають мовні скарби і закохуються в рідну мову. Абеткові вірші Анатолія Качана — ігрові, їхній звукопис — музичний, переповнений алітераціями, які, мов ноти, творять словесну музику: *„Солоний вітер після зливи трусив щосили синю сливу. Упала буква “Л” зі сливи — і стала СИНЯ СЛИВА СИВА”*.¹ Кожен вірш цього циклу може надати урокам, або заняттям тієї чарівної святкової небуденності, яка зворушить дитячі серця, викличе той подив, що стане початком заглиблення в рідну мову, та й, мабуть, закладе основи становлення особистості юних

мовознавців. Делікатно, ніжно торкається поет душі дитини. Порушуючи серйозні мовознавчі аспекти, поет робить це у казковій формі:

До буряка прийшов будяк:

— Давай мінятися!

— А як?

— А так: із горем пополам

Я букву “Д” тобі віддам.

А ти мені віддай тепер

На добру згадку букву “Р”.

— Е ні, — обурився буряк, —

Не хочу я мінятись так,

Ти не будяк, а шарлатан,

Бо це не обмін, а обман.²

Йдучи за народною традицією, і створюючи свій власний дитячий фольклор: заклички, примовки, дражнилки, мирилки, небилиці, забавлянки, діалоги, Анатолій Качан передає інтереси сучасної дитини, як-от у рядках цієї заклички: *„Виглянь, равлику, до мене із хатинки-кам’яниці, вистав дві свої антени, будем мультики дивитись”*.³

Поезія Анатолія Качана — добра, людяна. Розкриваючи мовні скарби, поет не забуває про виховну силу слова. Ліричний герой його поезій переповнений почуттям гідності, делікатності, витонченого естетизму людини, яка любить рідне й шанує чуже. У створеному ним світі Слова дитині цікаво, адже там є гра, а з нею відбувається збагачення знаннями і виховання. Красою і багатством рідного слова поет формує юних патріотів, які зростатимуть з Україною в душі.

1. Качан А. Чари ворожбита. Для ст. дошк. та мол. шк. віку. — К.: Вид-во Початкова школа, 2005. — 192 с.

2. Там само.

3. Там само.

Запитання і завдання для самоконтролю:

1. В якому містечку Одеської області працював вчителем А.Качан?

2. Яка тематика збірок віршів А. Качана „Джерельце”, „Ворота міста”, „Берегові вогні”, „Колос наливається”, „Зелений промінь”, „Чари ворожбита”?
3. Які запитання Ви поставите дитині після читання цих творів?
4. Які слова у віршах можуть бути не зрозумілими для дітей дошкільного віку? Як слід пояснити дітям значення цих слів?
5. Для дітей якого віку Ви б порекомендували читання кожного з цих віршів?
6. Якій тематиці підпорядковані поезії „Портальний кран”, „Теплий край”, „Ворота вирію”, „Осінні поля”, „Забілили сніги”?
7. Назвіть основних героїв поезій А. Качана для дітей?
8. У чому виявляється неповторність поетичного почерку А. Качана?
9. У яких жанрах у літературі для дітей А. Качан проявив новаторство?
10. Яку мету Ви маєте на думці передусім, коли плануєте читання (або інші види роботи) дітям поезій А. Качана?

Анатолій Костецький

(6.12. 1948 - 2005)

„Анатолій Костецький справжній дитячий письменник, як то кажуть, від Бога.

Причому цілком оригінальний, ні на кого не схожий”,

Всеволод Нестайко.

„В жодного поета не знайде читач стількох шкільних сюжетів. Анатолій Костецький — один із чільних співців шкільної вольниці. Тепло, але часом і дошкульно, говорить він із нашим школярем — володарем чи не найважливішого в світі портфеля. І не без моралі. Рідкісно поєднуються в нього вагома сатира з цілющою батьківською усмішкою”,

Богдан Чалий.

Анатолій Георгійович Костецький народився у Києві в сім’ї вчителів. Про своє дитинство розповідав з гумором: „Дитинство було важке: класний керівник – тато; „нормальні” діти після школи відпочивали від вчителів, а в школі від батьків, а у мене вчителі і вдома і в школі...”¹ У п’ять років хлопець міг сам читати і писати, навчився грати в шахи й плавати. Відтоді не розлучався зі спортом, книгою, пером. Ще в дитячому садку, коли його,

малого, дорослі запитували „Ким ти хочеш бути?“, він впевнено відповідав „Письменником!“

І через багато років, коли Богдан Чалий запитав вже відомого тоді літератора Анатолія Костецького: „Не шкодуєте, що стали дитячим письменником?“, – він відповів: „Тільки дитячим! Нас, дитячих, читатиме мінімум два покоління. Адже батьки передають своїм дітям те, що їм подобалося в дитинстві. Читатимуть власним дітям літературу, яка колись припала їм до серця”.²

Ще в першому класі у Анатолія Костецького був зошит із власними віршами. У п'ятому він отримав на шкільному конкурсі диплом за вірші, присвячені Тарасові Шевченку. Після закінчення школи в 1963 році Анатолій Костецький навчався в технікумі радіоелектроніки, потім у Київському університеті. Закінчивши аспірантуру, Анатолій Георгійович одинадцять років працював в університеті, викладав мовознавство на філологічному та романо-германському факультетах. У 80-х роках він залишив цю роботу — обрав літературу.

Свою літературну творчість А.Г.Костецький розпочав із ліричних віршів про природу та кохання. А через кілька років з'явилась перша його книжечка „Джміль про сонечко гуде” (1972).

Анатолій Костецький – автор понад п'ятдесяти поетичних і прозових книжок для дітей: „А метеликам весело”, „Весняні дарунки”, „Все про мене”, „Лист до птахів”, „Де літо живе?”, „Батьки нас не розуміють”, „Бюро знахідок”, „Постукай у моє вікно”, „Все – як насправді”, „Суперклей Христофора Тюлькіна, або „Вас викрито – здавайтеся!”, „Мінімакс – кишеньковий дракон, або День без батьків” та ін.

1. <http://www.chl.kiev.ua> – сайт Національної бібліотеки України для дітей.

2. Там само.

Надзвичайно багата творчість Анатолія Костецького - це ігрова палітра оптимізму, позитивізму, динаміки, лукавства і невимушеності. А з його

повістю „Суперклеї Христофора Тюлькіна, або „Вас викрито - здавайтеся!” до літератури для дітей входить новий жанр – дитячий детектив У віршах, казках, повістях-казках Анатолія Костецького вибудоване ціле місто з вулицями й провулками, узвозами і майданами, палацами і звичайними будинками. У ньому вчаться, мріють, фантазують, дружать, бешкетують меткі, балакучі, ліниві, непосидючі сьогоднішні хлопчики та дівчатка.

До збірок А.Г.Костецького „Мої та твої таємниці” і „Пригодам – ура!” включено майже все найкраще із написаного талановитим письменником.

Збірка „Мої та твої таємниці”, яка вийшла друком у 2003 році у видавництві „Початкова школа”, включено цикл нових віршів А.Костецького „Про Івана Бобиря – дивака і школяра”, вірші із раніше виданих збірок „Бюро знахідок”, „Все про мене”, „Лист до птахів”, „Де літо живе”, „Джміль про сонечко гуде” та циклу „Бабусині казки”. У вступі до цієї книжки Анатолій Георгійович писав, що він просто заздрить дівчатам і хлоп’ятам, „бо вони мають нагоду посміятися” і не лише з нього, „а ще й із себе самих, що дуже корисно”. І далі продовжував: „Звичайно, ви розумієте, що там, де справжній сміх, справжній гумор, – там і справжній розум, і справжня думка. І це ще до мене доведено багатьма письменниками, твори яких ви читаете, перечитуєте та любите”.¹ Сміятися і разом з тим думати юний читач буде вже з перших сторінок книжки. У цій збірці багато різних голосів: комах, птахів, тварин і рослин. Керує цим галасливим оркестром сам автор. Та найбільше чути школярські голоси. І серед них голос жвавого хлопчика, мрійника і мислителя, який закріпив у чорнобривцях мохнатого джмеля, що „ласує медом лісовим, на сонці гріє крильця”, а коли йде дощ він „про сонечко гуде” хлопцю на підвіконні.² В іншому вірші „Спека” хлопець хоче всім допомогти - полити садок, квіти, ліс. І ми віримо його думкам: „От став би справжнім я дощем – тоді усе полив би!”.³

У віршах Анатолія Костецького багато вигадки, різноманітних смішинок, неймовірних зіставлень. От хоча б вірш „Краватка для жирафа”. У ньому письменник складає глибоку подяку жирафам, що відмовилися носити

краватки. Інакше не на піджаки пішов би увесь крам, а на краватки довгошиїм тваринам, „...бо краму б тоді на піджак – не дістати! Носив би я тільки штани...”, – підсумовує автор.⁴

1 Костецький А. Мої та твої таємниці: вірші та казки / передм. В. Нестайка; мал. А. Василенка. — К. : Почат. шк., 2003. — 351 с.

2 Костецький А. Джміль про сонечко гуде / іл. А. Гілевич. — К. : Веселка, 1972. — 12 с.

3 Костецький А. Спека /Мої та твої таємниці — К. : Почат. шк., 2003. — 351 с.

4 Костецький А. Краватка для жирафа /Мої та твої таємниці — К. : Почат. шк., 2003. — 351 с.

Анатолій Костецький у дитячій поезії виступав не лише як талановитий автор, а й як не менш талановитий педагог. При цьому поет нікого нудно не повчав, навпаки — виховував сміхом: міг сам по-дитячому піддразнити своїх читачів („Дразнилки”), дати їм можливість побачити свої недоліки („Чемний герой”, „Домашній твір”), відправити їх у казкову країну Навпакинію („Казка про Ніну-Навпакиню”) чи зробити за допомогою „доктора ледачих наук” сім неділь у тижні („Казка про сім неділь у тижні”). Є у віршах А. Костецького і дошкульна критика, щоправда по-батьківськи тепла, дохідлива, з лагідною усмішкою. Його вірш „Бюро знахідок” — це цілий моральний кодекс для дітей. У ньому розповідається про незвичайне „бюро”, у якому до певного часу зберігаються рідкісні речі: давно загублена совість, людська чемність, дружба, сміх. Все це можна забрати назад. І автор переконаний, що за цим скоро прийдуть. От тільки втрачений час, який також зберігається в бюро, повернути не можна. Кожен вірш цієї збірки — то окрема цікава історія, написана Анатолієм Костецьким з великою любов’ю до дітей.

1. Костецький А. Бюро знахідок. — К. : Веселка, 1985. — 38 с.

У збірку „Пригодам – ура!” включено фантастично-пригодницькі повісті та віршовані казки: „Суперклеї Христофора Тюлькіна, або „Вас викрито – здавайтеся!”, „Стара казка на новий лад”, „Хочу літати!”, „Бюро знахідок”, „Мінімакс – кишеньковий дракон, або День без батьків”. Відкривши цю збірку, дитина одразу потрапить у світ пригод і фантастичних подій. У казковій повісті „Мінімакс – кишеньковий дракон, або День без батьків” йдеться про те, що як тільки-но батьки Олега та Лізи поїхали з дому, як діти

стали свідками того, як із звичайнісінького, здавалося б, яйця з'явилося: „дивне створіння, дуже схоже на ящірку. Але в цієї ящірки, на відміну від звичайних, що водилися на лузі коло озера, на спині стирчали двоє невеликих крилець із перетинками, а луска на тілі відливала металевим блиском. Дивне створіння погойдувалося на двох задніх товстеньких лапах, схрестивши перед собою дві передні, значно коротші, і пильно дивилося на Олега своїми райдужними очима з пухнастими віями. При цьому воно ще примудрялося водночас колупати гострим хвостиком у правому вусі, схожому і формою і кольором на пелюстку гарбузової квітки”.¹

Це був не хто інший, як Мінімакс Перший – дракон з планети Драконії, яка знаходиться в сузір'ї Дракона. Та це ще не всі дива. У сусідки по дачі Ізольти Сократівни, яка ховає свої скарби в банках у таємній кімнаті, живе ворон Креня. Він вміє розмовляти і до того ж ще й шпигун, проте не з власної волі, а за наказом жадібної Ізольти. На цьому, звичайно, події останнього дня літніх канікул для Олега і Лізи не закінчилися: їм ще доведеться пережити незвичайну “пожежу”, влаштовану Мінімаксом на дачі у Ізольти Сократівни, зникнення дракончика, з яким діти вже встигли заприятелювати, та зустріти на озері таємничого дядю Василя. Не менш цікаві і інші твори цієї збірки. От, наприклад, казкова повість “Хочу літати!”. В ній зустрічаємо дітей, які вміють літати над нічним містом, кота Корнелія, який розмовляє, та дідугана Капітона Порфировича, який краде сни в дітей. А у фантастично-пригодницькій повісті “Суперклей Христофора Тюлькіна, або “Вас викрито – здавайтесь!” читаємо про дивовижний винахід третьокласника Христофора Тюлькіна, підступні дії суперагента Z-003 та його викриття полковником Семеновим і лейтенантом Євдокименком. В творах цієї збірки, звичайно, вистачає і пригод, і фантастичних перетворень. Проте є тут і цікаві розповіді про мужність, винахідливість і справжню дружбу.

1. Костецький А. Пригодам — ура! : фантаст.-пригод. повісті / мал. А. Василенка. — К.: Веселка, 1995. — 173 с.; або Костецький А. Мінімакс – кишеньковий дракон, або День без батьків— Харків: Ранок: Веста, 2004. — 144 с.; або <http://www.ukrcenter.com/library>; або <http://chytay.com.ua>

2. Костецький А. Хочу літати! повісті та казки / худ. М. Жмурко. — К.: Почат. шк., 2007.— 272 с.

3. Костецький А. Суперклей Христофора Тюлькіна, або “Вас викрито – здавайтесь!”: фантаст.-пригод. повість-жарт / мал. А. Василенка. — К.: Веселка, 1984. — 88 с.

Є у А.Костецького безліч поезій про природу, довкілля, стосунки між

людьми, радість життя та ін. Події, стани, настрої він зображує, дивлячись на все, що відбувається, через призму дитячого світосприйняття: на прихід весни, яка приносить дива: *„То серед двору із-за снігу раптово визирне трава, то раптом лагідні веснянки засіють щоби та носи чи розщербечуться ще зранку птахи на сотні голосів!..”*, і навіть *„Славко — дразнила й задирака! — Наталці проліски приніс!..”*¹; на те, що все йде не так, як слід, якщо образиш маму, і тому дитина вирішує *„Піду пробачення попрошу — хай знову стане все хорошим”*²; на те, як взимку дитячі руки зігрівають рукавички, які *„теплі тому, що наші ласкаві бабусі і мами влітають тепло своїх рук між нитками”*³; на те, як *„вмиває кішка кошенят, вмиває кізка козенят. Мене водою з милом щоранку мама мие”*⁴.

1. Костецький А. Починається весна /Мої та твої таємниці: вірші та казки / передм. В. Нестайка; мал. А. Василенка. — К. : Почат. шк., 2003. — 351 с.

2. Костецький А. Сьогодні все навкруг — не так... /Мої та твої таємниці: вірші та казки / передм. В. Нестайка; мал. А. Василенка. — К. : Почат. шк., 2003. — 351 с.

3. Костецький А. Рукавички /Мої та твої таємниці: вірші та казки / передм. В. Нестайка; мал. А. Василенка. — К. : Почат. шк., 2003. — 351 с.

4. Костецький А. Сонечкова мама /Мої та твої таємниці: вірші та казки / передм. В. Нестайка; мал. А. Василенка. — К. : Почат. шк., 2003. — 351 с.

Ліричний герой віршів Анатолія Костецького — це звичайний непосидючий хлопчик, який радіє: *„Мама — тут, і тато — тут, на прогулянку ідуть. Тато братика несе. От і все!”*, сумує: *„Сьогодні все навкруг — не так... Чомусь задача непроста, чомусь цукерка несолодка”*, грається: *„Я уявив, що я — не я, а справжній кран підйомний”*, бешкетує: *„... нічого тут не сталося, просто трохи ми погрались”*, задає тисячі запитань: *„Чому ростуть дерева не вниз, а тільки вгору, чом білчєня — не біле, а чорногуз — не чорний”*, вигадує нові слова: *„Жаль, що є вже для всього давно імена”*, гірко розмірковує над своїми дитячими, а подекуди і недитячими, проблемами: *„Як пояснити мамі, як пояснити тату, що іноді — хоч зрідка! — не треба нас чіпати”*¹. Але головне: він твердо впевнений у тому, що дитиною бути куди краще, аніж дорослим. Бо дитинство — то пора, коли людина відкриває для себе світ. І вірші Анатолія Костецького допомагають робити такі відкриття: подекуди радісні і щасливі, подекуди кумедні,

подекуди сумні. Як розказати малюкові про те, що в житті щастя і біль часто йдуть поруч? Поет згадує сонячного зайчика — поетичне втілення світла та доброї усмішки.

Вдень
у піжмурки по лісу
гра з кульбабами,
заплітає
в тепле листя літо бабине.
А під вечір
між кущами
плаче, стомлений,
бо живе один,
без мами,
зайчик сонячний.²

Поезія Анатолія Костецького настільки багатогранна, що дає матеріал для проведення багатьох бесід, присвячених екологічному, моральному та трудовому вихованню дітей. Усе, що написано цим талановитим письменником, неймовірно цікаве, наповнене вигадками, веселе і дуже-дуже близьке кожному з дітей. І це все тому, що Анатолієві Костецькому притаманна властивість не виходити з віку своїх героїв, залишаючись або ровесником, або трохи старшим від них. Тому авторові вдавалось так добре знати і відчувати світ, в якому вчаться, мріють, дружать, пустують герої його пригодницьких повістей, казок і віршів.

1. Костецький А. Мої та твої таємниці: вірші та казки / передм. В. Нестайка; мал. А. Василенка. — К. : Почат. шк., 2003. — 351 с.

2. Там само.

Запитання і завдання для самоконтролю:

1. В яких жанрах написано більшість творів для дітей Анатолія Костецького?
2. Які особливості казки А.Костецького „Про сім неділь у тижні”? Проаналізуйте її.
3. З якого твору А.Костецького ці рядки: „...найбільше за все полюбляв він поспати, тож кожного ранку і мама, і тато будили Сергія не менше години, бо зовсім не діяв будильник на сина”?
4. Для дітей якого віку написано більшість творів А.Костецького?
5. У якій повісті йдеться про дітей, які вміють літати над нічним містом?
6. Доберіть поезії А.Костецького присвячені порам року, проаналізуйте їх.
7. Доберіть твори різних жанрів за принципом тематичного читання А.Костецького, які, на Вашу думку, будуть гарно сприйматися дітьми дошкільного віку.

8. Які прозові твори А.Костецького доступні дітям дошкільного віку?

Розділ V. Сучасна українська література для дітей

*Книги – це кораблі думок, які мандрують хвилями часу
і дбайливо несуть свій кошовний вантаж
від покоління до покоління.*

Френсіс Бекон

Початок 80-х та 90-ті роки, для яких були характерні радикальні соціально-політичні перетворення, перехід до демократичних форм правління і ринкової економіки, створили підґрунтя для відмови від головної в радянський період – ідеологічної функції літератури для дітей. Однак, суспільні зміни 90-х років принесли з собою перерозподіл влади, а також перерозподіл інтелектуальної та майнової власності країни, що призвело до збідніння регіональних бібліотек, які заради виживання почали скорочувати свої площі, передаючи вивільнені приміщення комерційним структурам. Все це призвело до загрозливої літературної мовчанки, а тим часом книжковий ринок України захлюпнув паводок чужодержавної книги.

Існували й інші причини занепаду літературного явища 90-х років ХХ століття: по-перше, це – „ідеологічна війна”, що здійснювалася протягом майже всього минулого століття, та фізичне винищення літературної еліти; по-друге, економічний занепад видавничого сектору; по-третє, стрімка зміна психології нової людини, народженої в умовах відкритого інформаційного простору, коли читач уже готовий до сприйняття експресивно-динамічної літератури, що відповідала б його широким запитам, а письменство, виховане на кращих традиціях класичної культури було ще неспроможне відповісти на запити читача нового покоління, продовжуючи створювати класичні літературні зв'язки.¹

1. За матеріалами електронної бібліотеки інституту журналістики // Література для дітей у ХХ столітті: жанрово-тематичний аспект / Н.М.Вернигора., <http://jornlib/univ.Kiev.ua>

На початку 90-х років ХХ століття з літературного обігу одночасно вийшов значний пласт доробку попередніх років (із ідеологічних причин). Славний цех дитячих українських радянських письменників раптом розгубився: а про що і як писати теперішнім дітям? Писати ж треба було вже інакше. Багато хто не зміг адаптуватися до нових творчих умов — і вийшов із літпроцесу. А далі сталося найстрашніше — на зламі століть від нас пішли М. Стельмах, А. Давидов, В. Кава, А.Костецький, Д. Білоус, М. Вінграновський.

На сьогодні на терені української дитячої літератури продовжують працювати В.Нестайко, А.Качан, М. Сингаївський, Д.Павличко, С. Пушик, З.Мензатюк, В.Рутківський та ін. Так, у жанрі поезії для дітей працюють Анатолій Качан, Роман Скиба, у прозі — Леся Воронина, Галина Малик, Володимир Рутківський, Ігор Калинець та ін. Так, неперевершений казкар Всеволод Нестайко опублікував „Чарівні окуляри” та кількома повістями доповнив серію „Пригоди в Лісовій школі”.

Нинішня література стоїть на порозі глобальних змін. Незмінною залишається лише основа основ літератури для дітей — її пізнавально-виховний характер. З приходом ХХІ сторіччя у суспільстві відбулись переоцінки цінностей, і у зв'язку з цим поставлено нові наголоси у проблемах літератури для дітей. Насьогодні найвищі цінності — людський розвиток і гідність, духовність і свобода, рівність і солідарність, громадянське суспільство та демократія, єдність і правова держава, міжнаціональна і міжконфесійна злагода, взаємна повага і толерантність, справедливість і добро. Література для дітей потроху модернізується, адже вона повинна бути прочитаною сучасними дітьми. І мова, і психологія, і сюжетні лінії стають суголосні часові, у який живемо. Водночас не треба забувати про ментальність свого народу, бо тільки цим ми цікаві світові. Українська література повинна спрямувати свої зусилля на формування національної свідомості дітей засобами української літератури, вивчення та

задоволення національно-культурних потреб дітей в якісній українській книзі.

Останнім часом в українській літературі для дітей відмічаються позитивні тенденції, вона твориться значно активніше. Друкується більше книжок, з'явилися нові автори, потроху заповнюючи давні прогалини (твори з історії України, твори розважального і пригодницького змісту). Але ці зміни – неоднозначні.

З одного боку, українські видавці та письменники стали на захист літературного процесу. Так, більшість великих і відомих дитячих видавництв — „Веселка”, „Школа”, „Видавництво Старого Лева”, „Навчальна книга — Богдан”, „Ранок” свого часу перепрофілювалися на видання перекладної літератури чи перевидання класики. Згодом ці видавництва почали видавати і сучасних українських авторів. Найрізноманітніші яскраві книжки для дітей видають: „А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА”, „Ранок”, „Гроно”, „Лелеченя”, „Школа”, „Махаон-Україна”, „Промінь” та ін.

З іншого боку, розширення мережі приватних видавництв, що мало сприяти розвитку української літератури, породило велику кількість неякісних „графоманських” творів, які не мають ані виховної, ані естетичної цінності. Досить часто недоліками величезної частки українських книжок для дітей є низький рівень мовної культури (дещо кульгава стилістика, звичайна недовичитка коректури), жанрове одноманіття і т.ін.

Водночас зі справжнім розквітом казкової повісті у сьогоденній літературі для дітей бракує драматургії, гумору. Вдосталь українською книгою охоплено досить вузький віковий прошарок читацької аудиторії (9-12 років). Дошкільники і малюки, які тільки опановують читання, майже позбавлені письменницької уваги. Першу скрипку у виданні українських книжок для дошкільників грають видавництва: київське „Грані-Т” (існує з

2006 року), львівське „Видавництво Старого Лева” і знаменита „А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА”.

У віковому сегменті літератури „від 3 до 5”, переважають, як і раніше, теми про тварин. Так, поетеса *Мар'яна Савка* (нар. у 1973 р.) у „Видавництві Старого Лева” пропонує відразу кілька оповідок про життя тварин: „Лапи і хвости”, „Корова кольорова”, „Чи є в бабуїна бабуся?”.¹ Вірші для малечі М.Савки, наповнені гумором і зворушливою теплотою. „Лапи і хвости” – яскрава книжечка на картоні з веселою історією про кота Потапа і песика Бровка, які скликають до себе на гостину цілу купу хвостатих і лапатих гостей. Веселі й дотепні ілюстрації створила львівська художниця Світлана Словотенко.²

1. Савка М. Чи є в бабуїна бабуся?: Вірші для малят / М. Савка; мал. О. Петренко-Заневський. - Львів: Вид-во Старого Лева, 2003. - 29 с.
2. Мар'яна Савка. „Лапи і хвости”/ „Видавництво Старого Лева” - 2007. - 12 с.

Іван Андрусяк (нар. у 1968 р.) видав книжку „Зайчикова книжечка” у видавництві „Грані-Т”, текст в якій представлений білим віршем.¹ Розповідь, викладена у формі віршованих оповідань, в яких динамічно розгортаються зайчикові пригоди, не можуть не зворушити як дитину, так і дорослого, який їх дитині читатиме. Автор прямо чи опосередковано доносить до маленьких читачів моральні цінності: наприклад, коли зайчик зголошується податися в місто за ліками для вовчєняти, звідки й випливає сентенція: якщо біда у вовка, то й вовку допоможи. У творчому доробку автора є чимало вартісних творів для дітей: низка поезій („Півгорошини”, „Щиглик”, „Жайворонєнята”, „Черєпаха” та ін.), збірочка дитячих поезій „Чакалка”, „Звіряча Абетка”, повість „Стефа і її Чакалка”.^{2 3}

У повісті „Стефа і її Чакалка” Андрусяк створив образ батька, який може те, що для сучасних батьків є найважчим: бути героєм для своєї дитини. Повість має як розважальний, так і навчальний характер і **ненав'язливо схиляє дитину до роздумів про світ і життя**. Автор непомітно подає нові для

дитини такого віку знання чи поняття, наприклад, що таке “модулі”, хто такі “політики”, чому Сіяр “пуштун”, а не тільки пустун, і чому йому не можна їсти свинину. Вустами Чакалки автор підказує дітям, як орієнтуватися у лісі без компаса, як розрізняти сторони світу і т.ін.

1. **Андрусяк І.** Зайчикова книжечка: віршовані казки - К.: В-во [Грані-Т](http://dyskurs.narod.ru/child.html), 2008, або <http://dyskurs.narod.ru/child.html>.
2. **Андрусяк І.** Стефа і її Чакалка : дівчача повістина / І.Андрусяк; худож. Я.Коломійчук.- К.: Грані-Т, 2007.- 57 с., або <http://dyskurs.narod.ru/child.html>
3. **Андрусяк І.** Звіряча абетка. К.: В-во [Грані-Т](http://dyskurs.narod.ru/child.html), 2008, - 54 с., або <http://dyskurs.narod.ru/child.html>.

Іван Малкович (нар. у 1961 р.) у власному видавництві видрукував „Українську абетку” (1992), „Абетку” (1999), збірки „Золотий павучок” (1997), „Вовченятко, яке запливло далеко в море” (2002), „Різдвяна рукавичка” (2004), „Ліза та її сни” (2005), „Велике місто, маленький зайчик, або Мед для мами” (2007).

Серед низки різдвяних творів Івана Малковича слід особливо відзначити „Різдвяну рукавичку”. Спершу письменник переказує знану для більшості українських дітей казку, але в ту мить, коли рукавичка мала б луснути й порватися, стається диво – рукавичка виростає так, аби всі звірі могли в ній поміститись. Із вдячності до діда, чия рукавичка стала для лісових мешканців теплою хаткою в морозні дні, звірі йдуть до нього з колядою. І дід, звісно, не забирає в них свою рукавичку, але обдаровує, як і належить, довгожданих колядників.¹

1. Різдвяна рукавичка" (Українська народна казка з продовженням Івана Малковича). – К.: Абабаламага, 2004.

Казка „Велике місто, маленький зайчик, або Мед для мами” українською і англійською мовами веде в дивовижний світ, створений художницею Софією Ус.¹ У казці зворушливо йдеться про зайчика, який шукав мед для хворої мами, і заблукав у великому місті. Простий, лінійний, не переобтяжений деталями сюжет посилює враження, що казка призначена для зовсім маленьких дітей.

1. Малкович Іван, Ус Софія. Велике місто, маленький зайчик, або Мед для мами. Серія „Для малят від 2 до 102”. — К.: АБАБАГАЛАМАГА, 2007- 32 с.

Поетичну творчість **Надії Гуменюк** (нар. у 1950 р.) знають не лише на Волині, а й справжні цінителі поезії всієї України. Щирість бачення, оригінальна образність, в якій переплелися інтонації глибинної, чуттєвої фольклорності і яскраво-сучасний дотик жіночої душі до найтонших струн світу, який відкривається назустріч поетесі, поєднані з небайдужістю до пекучих проблем, якими цей світ живе, забезпечили успіх, гарне сприйняття читачами збірок поезій: “Країна світла”, “Каріатиди”, “Однокрил”.

В останні роки поетеса видала чудові, наповнені добрим світлим гумором книжки для дітей: “Чапики-чалапики”, “Веселка для веселика”, “Де гуляє крокотам?”, “Святвечір”, “Казка про козака Ярка та Яринку-Живинку”, “Котилася писанка”, які без перебільшення стали явищем сучасної української літератури для дітей. Твори письменниці, адресовані дітям, наповнені любов’ю, добротою, оптимізмом, тонким гумором і населені образами, які дуже подобаються дітям. Високе і глибоке, поетично-довірливе бачення світу характерне і для нових поезій Надії Гуменюк.

Якби потрібно було назвати п’ятірку найкращих сучасних дитячих письменників України, то **Галина Малик** (нар. у 1951 р.) до неї потрапила б обов’язково. Письменниця взялася за те, за що не бралися, або бралися не особливо охоче, інші сучасні українські майстри пера - за казки про доросле життя. І, що найголовніше – герої цих казок сьогодні однаковою мірою не залишають байдужими як дітей, так і дорослих.

Почала писати, коли їй старшій доньці було сім років. Помітивши, що вона незібрана, неакуратна, не доводить початих справ до кінця, вона – щоб пояснити доні, чому так не можна жити, – написала для неї казку “Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії”.

Герої її творів часто опиняються в дорослих ситуаціях і вимушені самі приймати рішення, як герої казки “Злочинці з паралельного світу”. Останнім

часом вийшла книжка письменниці "Вуйко Йой і Лишиня". Повість-казка „Вуйко Йой і Лишиня” має складну структуру: казка в казці. Вона написана добірною літературною мовою, з теплом, любов’ю до дитини, в ній багато етнографічного колориту.

„Вуйко Йой і Лишиня” — це „фентезі” для найменших. І як належить, тут переплетені фантастичні й реальні події, персонажі, етнографічні й сучасні артефакти, життя природи й урбаністичного світу. Усі елементи гармонійно взаємодіють і, на диво, не заважають співіснуванню одного з одним.

Галина Малик спрямовує потяг дитини до самопояснення світу у бік добра й шляхетного ставлення до оточуючих. Її герої уважні до друзів, приятелів, до рослин, тварин — на відміну від агресивнокомп’ютерних образотформул. Письменниця пропонує вирішення проблем не через війну кіберго-трансформерів (руйнування заради спасіння), а через розуміння, підтримку, допомогу всім, хто поруч. І головне — через думання, як пошук розв’язання проблем. Головний герой — Вуйко Йой — не менш симпатичне створіння, ніж Карлсон, Вінні Пух чи Дядечко Ау. Але — з яскраво вираженим ніжним карпатським серцем (і обличчям). А також чутливістю до природи: *„Вуйко Йой навіть бачив, якого кольору ті пахоці. М’ята пахла ніжносалатово. А чебрець мав запах червоний у чорну крапочку — мов крильця у сонечка”*.¹ Від усіх згаданих популярних героїв він відрізняється повною відсутністю егоїзму й агресії, а також шляхетним способом спілкування з неказковим дорослим світом.

Вуйко Йой начебто й дорослий вуйко, а втім дуже нагадує хлопчика — такого собі маленького філософа, часом мудрішого за дорослих. Він захоплено сприймає світ і водночас прагматично розраховує кожну свою дію; болісно переживає проблеми друзів і знаходить їм раціональне вирішення. Йой виховує маленьких приятелів без фанатизму-дидактизму, розповідаючи їм доречні до ситуації казки.

У казках Галини Малик мешкає різний лісоворічково-луговий „люд”. Є навіть цвіркун — великий артист-скрипаль Лишиня і гном Рукасель. А ще

Галина Малик знайшла природне середовище для подовження життя в сучасному урбаністичному світі казковим істотам — Сканзен, тобто етнографічний музей просто неба. Саме туди й переселила своїх героїв, де вони почуваються комфортно.²

1. Малик Галина. Вуйко Йой і Лишиня. Серія „Сучасна дитяча проза”. — К.: Грані Т, 112 с.

2. за матеріалами. <http://www.pravda.com.ua/www.umoloda.kiev.ua/>

Особливість авторського стилю й найсильніша риса письменниці — гра. Галина Малик з насолодою грає у літературу, у фентезі, у слова, у стилістику й колористику, — і водночас затягує до своєї гри читача. „Вуйко Йой і Лишиня” — книжка для читання із смакуванням кожного рядка; із насолодою від захоплюючого пригодницького сюжету, зворушливо лагідних і водночас кумедних образів, від ненав’язливого національного ландшафту, на якому розгортаються події, від соковитого аромату власне української мови із легким закарпатським акцентом.

Леся Воронина (нар у 1955 р.) – автор іронічних детективів для дітей „Суперагент 000”, пригодницьких повістей „Пригоди голубого папуги”, „Хлюсь та інші”, „Таємниця Чорного озера” та ін., нещодавно презентувала чудову книжку "Нямлик і балауча квіточка".¹ Це цікава розповідь про веселі пригоди чарівних істот-нямликів, які живуть у стінах будинків, і виростають до розміру людських дітей, якщо поїдять манної каші. Досить дотепна пропаганда манки - лише одна з приваб цієї книги. Сюжетна лінія твору дуже цікава, захоплююча і ненав’язливо повчальна. Її героїня - дівчинка Олянка - навчається допомагати слабким і захищати тих, хто потребує допомоги, а також веселитися зі своїм другом, нямликом Буциком. Досить несподівано письменниця пояснює дітям, чому насправді в кранах немає води: це через Привида Здичавілого Сантехніка, що таке бурштин, бумеранги. У шести невеликих казкових розповідях (якраз на 20-25 хвилин виразного читання вголос) із дотепними пригодницькими сюжетами і, що дуже важливо, чудовою літературною мовою, діти обов’язково знайдуть для себе щось нове, пізнавальне.

1. Вороніна Леся. Нямлик і Балакуча Квіточка. Серія „Сучасна дитяча проза”. – К.: Грані-Т, 2008 – 136 с.

Відома дитяча письменниця *Зірка Мензатюк* (1954) – автор книжок для дітей: „Тисяча парасольок” (1990); „Арніка” (1993); „Мільйон мільйонів сестричок” (1999); „Наші церкви: історія, дива, легенди” (2002); „Київські казки” (2006); „Казочки-куцохвостики” (2006); „Таємниця козацької шаблі” (2006); „Як до жабок говорити”.

У своїй творчості письменниця орієнтується передусім на народні байки. Зірка Мензатюк розмовляє зі своїми маленькими читачами на рівних. Повчальними, проте легкими і зрозумілими оповідками готує їх до дорослого життя. Її книжки сповнені фантазій і реальності, розваг і мудрування. Вона розповідає дітям про досить складні речі: проблеми сенсу життя, самопризначення, життя і смерть. Адже рано чи пізно дитині доведеться з цим зіткнутися, тому необхідно допомогти все зрозуміти, підготувати до реалій життя.

Твори Зірки Мензатюк розраховані на різні вікові категорії дітей. Багато книжок письменниці зацікавляють і дітей дошкільного віку. Наприклад її „Казочки-куцохвостики” — „куці” коротенькі, адресовані дошкільнятам, яким ще треба запам’ятати назви днів тижня, місяців, пір року. Хоча одночасно в ці казочки закладені й доступні для такого віку моральні поняття. У вовка у цій казці хвіст обірваний. А куцохвостики асоціюються з білим пухнастим коротеньким хвостиком зайчика. Ця книжка – з короткими веселими казками про дні тижня, кольори веселки, ноти, фази місяця... Чому Новий рік починається в січні, і про що свідчать кольори українського прапора? На всі ці запитання малеча знайде відповідь у казочках Зірки Мензатюк.¹

1. Мензатюк Зірка. Казочки-куцохвостики / Мал. Світлани Хміль. - Львів: „Видавництво Старого Лева”, 2006. – 32 с.

Героєм „Київських казок” є, звичайно ж, Київ. Ми маємо прекрасну, з унікальною історією й неповторними пам’ятками, столицю, але чи знаємо її

належно, чи любимо? „Київські казки” – чудова казкова візитка нашої столиці. Тому в казках Зірки Мензатюк постають Володимирська гора й Андріївський узвіз, Хрещатик з майданом Незалежності і Труханів острів, знаменитий Софійський собор і чудова колекція бузку в ботанічному саду. Казки, написані багатою, сповненою національного колориту мовою, разом із витонченими ілюстраціями творять неповторну ауру Києва — міста, в якому живуть справжні дива.² А „Таємниця козацької шаблі” — це мандрівка замками Західної України з привидами й несподіванками, і водночас це — розповідь про Берестецьку битву, про силу духу й стійкість у поразці.

2. Мензатюк Зірка. Київські казки /Художник: [Тетяна Семенова](#). „В-во старого Лева”, 2006,- 96 с.

У сучасній літературі для дітей нарешті відбулись дебюти молодих письменників: Марина Муляр, Олександр Дерманський, Юрій Нікітінський, Ніна Воскресенська, Тетяна Парнюк, Аліна Болото, Марина Рибалко, Зоя Жук та ін. Для молодого автора дуже важливо прочитати хоч якусь рецензію на свій дебют. Кілька років такого аналітичного органу не було зовсім. Але зараз поволі формується нове покоління українських критиків — і вже „Друг читача”, „КК+”, „Книжник-gewiew”, „Слово Просвіти” й інші періодичні видання регулярно друкують рецензії, відгуки на книжки для дітей та інтерв’ю з дитячими письменниками.

Сашко Дерманський (нар. у 1976 р.) перші вірші для малечі опублікував 2001 року. З того часу було надруковано в періодичних дитячих виданнях чимало його віршів, оповідань та казок. Дещо виходило під псевдонімами Сашко Володарський та Назар Діброва. Сашко Дерманський - автор десяти дитячих повістей та казок, серед яких: „Володар макуци, або Пригоди вужа Ониська”, „Король буків, або таємниця Смарагдової книги”, „Танок чугайстра”, „Бабуся оголошує війну”, „Чудове Чудовисько” та ін.

У захоплюючій повісті молодого письменника „Чудове Чудовисько” розповідається про незвичайне знайомство дівчинки Соні з чудовиськом Чу.¹ За кілька місяців Чу мусить заробити сім подяк від людей, бо інакше його

закинуть у Країну жаховиськ. Безліч пригод і небезпек спіткає героїв, але справжня дружба творить справжні дива. По-іншому автор трактує і відомий з фольклору образ Чугайстра. За народними уявленнями – це лісовик, прихильний до людей, але дуже не любить нявок. Ще Михайло Коцюбинський писав, що він ловить їх і роздирає. Чугайстер у Дерманського нікого не вбиває й не смажить, а лише тихенько підкрадається до нявки і лоскоче її. Нявка сміється, від чого її зелені коси плодоносять грушами, сливами, а то й кавунами. Чугайстер трусить нявочку й збирає собі фрукти та ягоди. Подекуди історія страшнувата. Та врешті добро перемагає зло.

У творах Сашка Дерманського для малечі завжди цікавий сюжет, велика порція жартів, які зрозумілі й близькі дитині. І усі вони навчають маленьких читачів людяності та гуманності.

1. Дерманський Сашко. Чудове Чудовисько. — К.: АБАБАГАЛАМАГА, - 2006. - 256 с.

У літературу для дітей прийшли професіонали з інших галузей літератури. Кілька різножанрових книжок подарувало юним читачам подружжя фантастів *Марини* і *Сергія Дяченків*: фантастичну дилогію про пригоди Ліни та Королівство, ліричну казку „Габріель і сталевий лісоруб”, казки „Повітряні рибки” і „Жирафчик та Пандочка”, казкове оповідання „Летючий капелюх” (у співавторстві), та ін.

Ірен Роздобудько (нар. 1962 р), відома своїми творами для дорослих читачів, видала книгу „Життя видатних дітей”. Це п'ять історій про дитинство видатних людей, які дуже рано досягнули успіху завдяки силі свого таланту (казкар Г.Х.Андерсен, художниця К. Білокур, кіноактор Ч.Чаплін, композитор В.А. Моцарт та учений Б. Паскаль). Факти з життя знаменитостей тут переплітаються з фантазією письменниці, юні роки славетних людей дуже схожі на своєрідну казку, що, звичайно, зацікавлює кожну дитину.

В іншій своїй книжці „Коли оживають ляльки” Роздобудько мрійливо-рожевими фарбами і досконалою мовою зображує світ дитинства. Читач дізнається про духів, що мешкають у посуді, про те, як гноми наближають пори року й прикрашають небо зірками, і про те, як оживають ляльки. Центральний твір "Коли оживають ляльки" видався найкращим.²

2. Роздобудько Ірен. Коли оживають ляльки. Серія „Сучасна дитяча проза”. — К.: Грані Т, 2008. - 60 с.

Ще один відомий „дорослий” письменник **Юрій Винничук** (нар. у 1952 р.) написав казку про пригоди хвацького поросятка, яке розвалило королівський палац, розправилося з дванадцятьма лютими розбійниками, стало капітаном піратського корабля.¹

Окрім професійних письменників у літературу для дітей почали приходити і представники інших професій, що не є феноменом часу (згадаємо хоча б М.Коцюбинського). Так, львівський адвокат **Володимир Читай** (нар. у 1974 р.) став автором серії книжок „Правдиві історії Чарівного лісу”. Це цікаві історії про заздрісну жабу Душечку, про непосидючого чортика Крутихвоста, про пихатого Цапа Горданя, про голуба Сизокрила та голубку Пір`їнку, про Тхорика та Миколая, про слоника Дзвоника. „Історія про Слоника-Дзвоника” — казка, яка вчить дітей сміливості, добру. Головний герой історії - зворушливий Словник-Дзвоник – це образ дитини, яка через незграбність опиняється поза шкільним життям. Слоник завжди ненароком наступає комусь на лапки *„не рятує навіть дзвіночок, що йому мама до хвоста прив’язала, – то через нього слоненя прозвали Дзвоником. Коли це трапляється, він скрикує “ой”, миттю червоніє від сорому й просить вибачення. А дзвоник на хвості жалібно дзеленчить...”*, а потім страждає з-за того, що дуже вже великий, неповороткий, і мріє стати птахом: *„Чому я народився слоном? Чому не тендітним і легкокрилим птахом?”* – часто запитував себе слоник і гірко зітхав. – *„Якби я був чаплею, то нікому не завдавав би болю. Мене б ніхто не цурався, я мав би багато друзів. А*

так...”.² Втім, коли у Лісі сталася пожежа, головний герой завдяки хоботу рятує ліс і стає пожежником. Ця історія передусім близька дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку і навчає їх простої, але дуже потрібної речі: бути самим собою. Сюжет кожної казкової історії Чарівного Лісу — дуже динамічний і захоплює увагу читача.

1. Винничук Ю. Історія одного поросятка: Казка / Худож. О.Петренко-Заневський; Ред. І. Малкович.- К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006.- 25 с.

2. Читай В. Історія про Слоника-Дзвоника: Казка / Худож. Світлана Словотенко. Львів: „В-во Старого Лева”, 2008, - 16 с. Або <http://chytay.com.ua/chitati/view.html>

У інших казках цієї серії простежується вплив фаху автора. Наприклад, Чарівний Ліс живе за Кодексом правового суспільства, і в такий спосіб діти отримують елементарні знання з права. „Правдиві історії Чарівного Лісу” істотно відрізняються від традиційних казок реальністю характерів персонажів та сюжетів. Читаючи казку, ловимо себе на думці, що подібна історія траплялася й у нашому житті, за образами тварин помітні люди, тому казки можуть читати не тільки маленькі читачі, а й старші діти. Це не лише веселі та повчальні історії, – це формування через гру екологічного світогляду дітей, залучення їх до участі у екологічному русі. Діти стають не лише читачами, а й учасниками гри. „Правдиві історії” вирізняє реалістичність характерів та сюжетів, життєвість та актуальність ідей. Тут нема поганих і хороших героїв, є лише хороші і погані вчинки. І все це навчає дітей добра і любові.

Важкий шлях до визнання в українській літературі пройшов один із найкращих українських дитячих авторів **Володимир Рутківський** (нар. у 1937 р.), який живе, працює і творить в Одесі. Він - відомий поет, досвідчений прозаїк, казкар, автор низки історичних повістей і романів для дітей та юнацтва, серед яких „Бухтик з тихого затону”, „Гості на мітлі”,

„Сині Води”, „Джури козака Швайки”, „Ганнуся”, „Сторожова застава”, „Щирик з роду крилатих ящерів”, „Потерчата” та інші.

Славу дитячого письменника в Україні він зажив аж у 70 років після виходу чудової книжки на історичну тематику „Джури козака Швайки”. Народившись на славіній Черкащині, письменник не міг оминати теми козаччини. Він розповідає юному читачеві, звідки взявся цей відомий на весь світ феномен народного лицарства, ким були найперші козаки. Його дивовижні герої — Грицик та малий волхв Санько, юний богатир Демко Дурна Сила, його мати-велетка, невловимий козак Швайка зі своїм вірним вовком Барвінком та їхні численні друзі — з честю виходять із найскладніших ситуацій. А небезпека чекає на кожному кроці, а надто, коли ти зважився підняти шаблю на могутню татарську орду, а за твоєю спиною — майже нікого.¹

Казкову повість „Потерчата” В. Рутківського за внутрішньою напругою, драматизмом, мистецтвом розповіді можна поставити поруч із дитячими повістями Григора Тютюнника.² Тільки якщо в останнього домінує трагічна барва, то в Рутківського гору беруть світлі інтонації. У книзі є цікаві деталі з життя історичного героя — Івана Піддубного — земляка письменника, навіть його далекого родича, який був найсильнішою людиною у світі. Стиль викладу в творі відповідає дитячому темпераменту, дитячим інтересам. Завдяки цьому письменник невимушено вводить своїх читачів у дивовижний світ неймовірних — жахливих і веселих — пригод. Повість „Потерчата” — різномасштабна, багатовимірна і різночасова, в ній прослідковується важлива думка, що без історичної пам'яті духовний світ дитини не буде повноцінним. Істотну ж роль у цьому процесі відіграє мудра доросла людина — в повісті це дід хлопчика, який веде його у минуле, тим самим відкриваючи шлях у майбутнє.

Є у творі ще один образ, без якого світ дитини не був би довершеним. Це природа: річка й болото, вітер і тиша, поле і небо; це жаба, що „навчила”

малого героя плавати, їжачок, що повертається з раю, Песик, котрий віддав своє життя за маленького хазяїна, – вони не менш важливі в житті героя, ніж суто люди і події „дорослого” життя.

Книга журналіста і письменника *Олександра Гавроша* (нар. у 1971 р.) „Пригоди тричі Славного розбійника Пинті”, – дитяча повість про українських опришків, про яких написано багато дорослих творів (зокрема, про Олексу Довбуша).³ Автор вдався до вивчення постаті Григорія Пинті, не вельми знайомого українцям персонажа. Ця книжка не тільки про Пинтю, а й про опришківський рух в Україні, який автор досліджував, вивчаючи історичні документи. Книгу написано чудовою українською мовою.

1. Рутківський В. Джури козака Швайки / В. Рутківський; худож. М. Паленко. — К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2007. — 432 с.
2. Рутківський В. Потерчата: повість / В. Рутківський. — Одеса : Астропринт, 2008. — 160 с.
3. Гаврош Олександр. Пригоди тричі славного розбійника Пинті. Худ. Максим Паленко – Л.: Видавництво Старого Лева, 2008 – 280 с.

Дебютувала як дитяча письменниця і київська художниця *Леся Кара-Коці* (нар в 1978 р.). Її книжка „Пригоди хоботарок. Порятунк весняного Сонечка” – історія про те, як хоботарки найнесподіванішим чином рятують весняне Сонечко, яке зачепилося своїм промінчиком за шпиль найвищої у світі антени, яку змайстрував архітектор Герман Миша. Художниця мусила сісти за письмовий стіл на прохання шанувальників її картин. Хоботарка – це суміш поросятка зі слоненям. За задумом авторки, перше відображає нашу буденність, а друге – екзотичний бік життя.

1. Кара-Коця Л. Пригоди хоботарок. Порятунк весняного Сонечка: пригод. казка / іл. Л. Кара-Коця. – К.: Вища школа, 2008. – 94 с.

На сьогодні автор книги для дітей повинен дбати не тільки про внутрішнє її наповнення, яке звісно має відповідати усім сучасним вимогам літератури для дітей, але й про її зовнішнє оформлення. Дитячі психологи та літературознавці уже давно зійшлися на тому, що книга для дітей особлива, тут як ніде важливою є гармонія поєднання внутрішньої та зовнішньої

естетики. Отже, художник-ілюстратор повинен, передусім, не змінюючи того, що вкладає у дитячу книжку письменник, допомогти малому читачеві зрозуміти автора. Тільки після цього на шальки терезів кладеться майстерність та розуміння художником дитячої психіки. Адже ілюстрація у книжці для дітей – ціла наука. Художник повинен знати, що діти сприймають не всі кольори (скажімо, цілком не сприймають сіро-голубу гаму), погано сприймають наїв і дуже погано книжки, ілюстровані дітьми. Дитина запам'ятовує ілюстрацію тільки тоді, коли ілюстрація найкраще відповідає змісту книжки. Ось чому такою популярною є "Аліса в Країні чудес" Льюїса Керролла в ілюстраціях англійського художника Джона Теннела. Бо створений ним образ є максимально логічним і природним доповненням літературного тексту. Він не вивищується і не йде із цим текстом врозріз. Слід подбати про те, щоб кожен твір для найменших читачів доповнювали гарні ілюстрації. Книжка для дітей має бути справжнім витвором мистецтва. Адже любов до книжки, читання, літератури прищеплюється дітям ще з 2-3 років.

Ще на початку та в середині 90-х, коли процес створення нової української книги для дітей тільки розпочинався, українські дитячі журнали „Соняшник” та „Барвінок” друкували на своїх сторінках нових авторів, що з'явилися на горизонті української літератури для дітей. Це і Леся Воронина з її чудовим дитячим детективом „Суперагент 000”, Ірен Роздобудько „Подорож в середину скляної кульки”, „Місяць у слоїку”, „Підкидьок”.

Зараз в Україні зареєстровано лише 300 періодичних видань, адресованих безпосередньо дітям. Досить часто ми знаходимо недолуго проілюстровані „дитячі куточки” в багатьох товстих журналах, але вони фактично не знаходять адресата. Одні з найпомітніших професійних видань для дітей - „Казковий вечір”, „Маленька фея”, „Дивосвіт”, „Ангелятко”, „Малятко”, „Барвінок” – на своїх сторінках друкують нові твори для дітей дошкільного віку.

Найбільшим досягненням сучасної української літератури для дітей є те, що вона перестала бути політично заангажованою, в ній менше фальші, надуманості. З'явилася інша проблема – вибору. Передусім слід пам'ятати, що дітям змалечку слід читати відібрані книжки, які побудовані на принципових засадах, з урахуванням віку дитини – дошкільника. Почуття любові є обов'язковим. Добираючи книгу для читання дітям ми повинні відчувати, є в ній любов чи вона написана без душі. Останнє не викличе у маленького читача чи слухача аж ніякого відголосу. Любов відразу відчувається, і, звісно, торкається дитячого серця. Окрім того, автор, який пише для дітей, повинен уміти дивитися на світ очима дитини. У сучасній українській літературі є достатньо письменників, які пишуть для дітей гарні твори — веселі, абсурдні, пригодницькі, які здатні конкурувати з кращими зразками європейської літератури. Але, відбираючи потрібні дитині книжки із їх величезної кількості, необхідно ясно бачити, відчувати, наскільки зумів їх автор ввести себе у стан чистоти, відповідальності, моральності, якого не існує в дорослому світі, коли переживав те, про що оповідав дітям.

Дуже важливо саме з найменшого віку починати велике таїнство виховання в дитині любові до української книжки. Дошкільники ще насолоджуються читанням (коли їм читають). Важливо не пригасити цього у дитині. На заняттях з художньої літератури, під час яких читається та чи інша книжка, у процесі читання в сімейному колі розвивається фантазія, уява, мовлення дітей. Гарні твори збагачують, розвивають, навчають творити, думати, тобто роблять все, що може зробити тільки книжка, якщо її читати для душі, а не „користуватися” нею з примусу.

Педагог повинен уміти відбирати корисну літературу для читання дошкільникам, ту, яка буде збагачувати, не переобтяжуючи дитину, а згодом навчити дитину, що треба читати, самостійно знаходити інформацію, виробити у неї навички критичної оцінки. Це і стане основою для подальшого розвитку, сформує вміння працювати з різними видами

інформації, виховає духовно багату особистість. Наші діти лише тоді виростуть справжніми українцями, коли візьмуть у свої душі слово правди і краси з уст Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, їхніх духовних спадкоємців — Л. Костенко, М. Вінграновського, Г. Тютюнника, інших майстрів слова.

Завдання і запитання для самоконтролю

1. Які характерні явища початку 90-х років ХХ століття спричинили вплив на літературний процес в Україні?
2. Які письменники радянського періоду продовжують працювати в сучасній літературі для дітей?
3. Що є незмінною основою літератури для дітей?
4. Назвіть видавництва для дітей і періодичні видання для дітей в Україні?
5. Які проблеми існують сьогодні в українській літературі для дітей?
6. Якою, на Ваш погляд, повинна бути книжка для дітей?
7. Хто автор твору для дітей „Лапи і хвости”? У якому жанрі написаний цей твір? Для якого віку дітей він буде цікавий?
8. Які особливості повісті І. Андрусяка „Стефа і її Чакалка”?
9. Які твори для дітей дошкільного віку вийшли з-під пера І. Малковича?
10. Хто автор книжок для дітей „Чапики-чалапики”, „Веселка для веселика”, „Де гуляє крокотам?”, „Святвечір”, „Казка про козака Ярка та Яринку-Живинку”, „Котилася писанка”?
11. Які особливості казки Г. Малик „Вуйко Йой і Лишиня”? Назвіть основних героїв цієї казки і розкрийте їх образи.
12. Хто автор цих творів: „Танок чугайстра”, „Бабуся оголошує війну”, „Чудове Чудовисько”? Яку вікову аудиторію дітей можуть зацікавити ці твори?
13. З якою метою Ви прочитаєте дітям „Казочки-куцохвостики” З. Мензатюк?
14. Назвіть твори відомих „дорослих” письменників для дітей дошкільного віку?
15. У якому жанрі написаний художній твір „Нямлик і балакуча квіточка” Л. Ворониної?
16. Для якої вікової категорії призначені твори В. Рутківського? Яка їх тематика?
17. Чи потрібно дітей примушувати слухати художні твори?
18. Як зацікавити дітей читанням? Що для цього потрібно передусім?

19. Чому важливо з найменшого віку виховувати в дітях любов до художньої літератури?
20. Які твори сучасних українських дитячих письменників Ви б прочитали своїм дітям? Чому?

Використана література

Розділ I

1. Богуш А.М., Монке О.С. Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. Монографія. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2002. – 239 с.
2. Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины. — М., 1999.
3. Витоки мовленнєвого розвитку: Програма та методичні рекомендації / укл. Богуш А.М. – Одеса, 1999.
4. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці / Тов. “Лебідь” – Донецьк, 2001. – С.124.
5. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Підручник. — К., 2001.
6. Гриценко З.А. Детская литература. Методика приобщения к чтению. – М.: Академия, 2004. – 226 с.
7. Казки про природу. Чарівний промінь./ Беленька Г.В., Конюхова Т.С.// казки для дітей дошк. і мол. шк. віку./ Навч. посібник. – К.: Вид. дім „Слово”, 2009. – 472 с.
8. Кіліченко Л.Н. Українська дитяча література: навч. посібник – К.: Вища школа, 1989.
9. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т.Гром’яка, Л.І.Коваліва та ін.– К.: ВЦ "Академія", 1997.– 752с.
10. Монке О.С. Формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку. Дис. кандидата педагогічних наук, Одеса, 2002. – 228 с.
11. Монке О.С. Література для дітей дошкільного віку. Метод. рек.для студентів вищих педагог. навч. закл. освіти спеціальності 6.01.01.00 „Дошкільне виховання”. Одеса, 2008. – 68 с.
12. Монке О.С. Література для дітей дошкільного віку. Навчальна програма. Одеса, 2009. – 89 с.
13. Монке О.С. Література для дітей дошкільного віку у контексті підготовки студентів факультету дошкільного виховання педагогічного ВНЗ на сучасному етапі./36.

наукових праць. Педагогічні науки. Вип. 51. – Херсон: В-во ХДУ, 2008. – 426 с. – С.291-296.

14. Семашко О.М. Художньо-естетичні потреби дітей //Духовні потреби дітей України. Монографія / Під заг. ред. Ж.В.Петрочко. – К.: Видавничий дім “Калита”, 2005.
15. Сказка как источник творчества детей: Пособие для педагогов дошкольных учреждений / Науч. рук. Ю.А. Лебедев. – М.: Гуманист. издат. центр ВЛАДОС, 2001.- 288 с.
16. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства. — К., 1998.

Розділ II

1. Анікін В.П. Русская народная сказка. – М.: Худож. лит., 1984. – 176 с.
2. Гнатюк В. Деякі уваги над байкою/ Вибрані статті про народну творчість. – К.: Наук.думка, 1986.
3. Грица Софія. Фольклор у просторі та часі. Тернопіль, Астон, 2000.
4. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка. – К.: Вища школа, 1987. – 82 с.
5. Довженюк Г.В. Український дитячий фольклор (Віршовані жанри). -- К., 1981.
6. Довженюк Г.В. Жанри українського дитячого фольклору // Народна творчість та етнографія. – 1978. - № 5.
7. Східнослов'янський фольклор. Словник наукової і народної термінології./ під ред. П. Кабашнікова та ін. - М.: 1993.- 487 с.
8. Лановик М.Б. Українська усна народна творчість. Підручник. - К.: Знання-Прес, 2001. -591 с.
9. Лановик Зоряна та Мар'яна. Українська народна словесність: Навч. посібник. – Львів: Літопис, 2000.
10. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор. Підручник для студентів ВНЗ, К.: Деміур, 2003.- 288 с.
11. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. – Ленинград, 1946.
12. <http://storinka-m.kiev.ua>
13. /<http://personal.in.ua/>
14. / <http://ualogos.kiev.u>

Розділ III

- 1.Бібліотека школяра. Поезія. – К.: "Наукова думка", 1998. – 223 с.
- 2.Винниченко В. Кумедія з Костем // Раб краси. – К.: Веселка, 1993.
- 3.Винниченко В.К. Намисто: Оповідання. - К.: Веселка, 1989.- 380с.
4. Гур'єв Б.М. Леонід Глібов: Літературний портрет. – К.: Дніпро, 1965. - 99с.

5. Дитяча література. Хрестоматія. Маловідомі твори українських письменників II половини XIX – I половини XX століття. Навч. посібник/ Упор. Н.І.Богданець-Білокаленко. – К.: Видав. Дім „Слово”, 2006. – 256 с.
6. Єфремов С. Історія українського письменства. - К., 1995. - 688 с.
7. Єфремов С. Михайло Коцюбинський. К.- Ляйпціг: Укр. накладная, 1923. - 173 с.
8. Збірник наукових праць Канадського НТШ. /За ред. Б.Стеблевського. Торонто, Онтаріо, Канада, 1993. – 384 с.
9. З епістолярію О. Олеся (еміграційний період) // Слово і час. — 2000. — № 10. — С. 51—69.
10. Кобзар Тараса Шевченка. С-Петербург/ в друкарні П.А.Куліша, 1860.
11. Косач-Борисова Ізидора. Спогад про Олену Пчілку: (Наймолодша сестра Лесі Українки розповідає про матір) // Українська культура. № 1.1996. - С.27-28.
12. М. Коцюбинський. Твори в трьох томах. — К.: Дніпро, 1979.
13. М.Коцюбинський. *Fata morgana*: Повість. Оповідання. Статті. Листування. - Київ: Держ. вид-во худ. літ., 1950. - 482 с.
14. Кришталеве джерельце: Хрестоматія для позакласного читання. – К.: Кобза, 2001.
15. Лепкий Б. С. Цвіт споминів : Твори для дітей: Вірш. казки. Великодня, різдвяна, новор. поезія. Оповід. / Упоряд. Н.Дирда; Худож. С.Костишин. - Бережани ; Тернопіль : Музей Богдана Лепкого : Джура, 2002. - 184 с.
16. Леся Українка. Зібрання творів у 12 т.т. – К. : Наукова думка, 1975 р.
17. Майстер прози поетичної Степан Васильченко/ За. ред. М.С.Грицюти. – К.: Веселка, 1983.
18. Монке О., Кохан Ю. Літературна спадщина К.Д.Ушинського. /Всеукраїнські науково-практичні читання студентів і молодих науковців, присвячені спадщині К.Д.Ушинського (20-21 травня 2003 р.)- 239 с. – С. 70-73.
19. Мірошніченко Л. Олена Пчілка про світ дитини // Берегиня - № 3., 1999.
20. Олесь Олександр. Алфавіт віршами, написаними для сина // Дніпрова хвиля. - К.: Либідь, 1990.
21. Олесь О. Твори у двох томах.- К.: Дніпро, 1990.
22. О. Олесь, О. Ольжич. За рядками листування // Наукові читання-1998. Праці молодих учених України. — К., 1999. — С. 120—140.
23. Підгірянкa М. /Розповім вам казку, байку : вірш. казки / М. Підгірянкa ; упоряд. В. Левицький ; іл. М. Пшінка. — К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2002. — 32 с.
24. Пчілка О. Годі, діточки, вам спать!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. О.М.Таланчук. - К.: Веселка, 1991.

25. Рильський М. Твори. – В 10 т., К.: Держ. літ. видав. України, 1962.
26. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р., Харків; Київ, 1930 (репродукція: Мюнхен, 1970).
27. Слабошпицький М. Письменник світового масштабу (Штрихи до портрета Володимира Винниченка). // Українська мова та література в школі. — 1991. — № 2.
28. Стефаник В. Повне зібрання творів: В 3 томах. К.: Вид. АН УРСР, 1949.
30. Стефаник В. Кленові листки.- К.: Дніпро, 1987.- 237 с.
31. Стефаник В. Катруся. Черемшина М. Карби.- К.: Веселка, 1981.- 335 с.
32. Українська дитяча література: Хрестоматія для пед. ін-тів: У 2-х ч. / Упоряд. І.А.Луценко, А.М.Подолінний, Б.І.Чайковський. - К.: Вища школа, 1992.
33. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. – К.: Вища шк., 2002. – 519 с.
34. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 4 кн. – К.: Рось, 1994.
35. Українське слово. Хрестоматія української літератури і літературної критики ХХ століття у 4-х томах / упоряд. В.Яременко. К.: В-во Аконіт, 2001.
36. **Ушинський К. Д.** Дітям: оповідання та казки. Для мол. шк. віку / пер. з рос. М. Шумило. - К. : Веселка, 1977. - 135 с.
37. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Веселка 1990 .
38. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів у 12 Т. / НАН Україна. Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка; редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін.; перед. сл. І.М. Дзюба. – К., 2001-2003. – Т. 1-6.
39. Яцюк В. Кобзаревий «Буквар» /Шевченко Т.Г. Буквар південноукраїнський 1861р. – К., 1991.
40. Франко. І. Літературно-критичні праці (1886–1889) В. Т. 27:/ Упорядкув. та комент. Р. Міщука, М. Родька, Л. Сеника, В. Харитонova; Ред.: С. Щурат, М. Яценко. – 1980. – 463 с. / І.Я.Франко, Твори в 50-ти томах, АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Редкол.: Є. Кирилюк та ін. – Київ: Наук. думка, 1976–1986.
41. **Франко І. Жінчина – мати [Літературно-критична стаття] // Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. Кн.1. – К.: Либідь, 1999. – с. 262-264.;**
42. Франко І. Байка про байку [Літературно-критична стаття] // Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. Кн.1. – К.: Либідь, 1999. – с. 264-265.
43. Франко. І. Коли ще звірі говорили. Казки. – Львів: Аверс, 2002.
44. Франкова криниця: вивчення творчості І.Я.Франка в школі: посібник для вчителя / за ред. Л.М.Кіліченко/К.: Рад. школа, 1991.

45. Saunders D. Russia and Ukraine under Alexander II: The Valuev Edict of 1863 // The International History Review, 1995, 17, 1, p. 23-50
46. <http://www.ukrlib.com.ua>
47. <http://www.journ.univ.kiev.ua>
48. <http://storinka-m.kiev.ua>
49. <http://vsiknygy.net.ua/>
50. <http://www.poetryclub.com.ua>
51. <http://www.myslenedrevo.com.ua>
52. <http://www.ukrcenter.com/library/read>
53. <http://abetka.ukrlife.org>
54. <http://oursong.narod.ru/kobzar/>
55. <http://poetry.uazone.net/kobzar>
56. <http://poezia.org/ua>
57. <http://www.kobzar.info/kobzar/works/poetry/>
58. www.libraru.kserson.ua/tavnka/grinchenko_zmist/htm/

Розділ IV

1. Близнець Віктор. Земля світлячків. Повість - казка. - Київ.: Веселка, 1989.—119 с.
2. Братусь І.В. Історико-біографічна проза Оксани Іваненко. Дис.к.філ.н., К., 2001р.
3. Вінграновський М.С. Вибрані твори: У 3-х томах Т. 1: Поезії. В-во: [Навчальна книга Богдан](#); 2004. - 400 с.
4. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника. Спогади про письменника. — К., 1988.
5. Вибрані твори /М.С. Вінграновський; Передм. Л.М. Талалая. - К.: Дніпро, 2004. - 832 с.
6. [Головко А. В.](#) Пилипко. Червона хустина. Бур'ян: оповідання. Роман / - К: Дніпро, 1983. - 296 с.
7. Дивосвіт „Веселки”: Антол. л-ри для дітей та юнацтва: В 3 т. — К., 2005.
8. З архіву П.Г.Тичини: Зб. документів і матеріалів.К.: Наукова думка, 1990 р.
9. Забіла Наталя. Ясоччина книжка К.: Веселка, 2000.
10. Забіла Наталя. Незвичайні пригоди хлопчика Юрчика та його діда: Фантаст. оповідання. К.:Веселка,1987.
11. Іваненко Оксана. Твори в п`ти томах, К.: Веселка, 1984.
12. Іваненко Оксана. Про яку книжку я дбаю. /Літературна газета, 17 травня 1937.

13. Іванюк Сергій. Концепція юного героя в українській літературі для дітей. / Національний університет "Києво-Могилянська академія" / Збірник статей / Іноземна філологія. Український науковий збірник. — 2007. — Вип. 119.
14. Іванюк С. Історія української літератури ХХст. — Кн.2.-К.:Либідь, 1998.
15. Івасик-Телесик. Віршов.казка / Шиян.А.І., Фомін Є.П. — К.: Веселка, 1959. — 70 с.
16. Качан А. Чари ворожбита. Для ст. дошк. та мол. шк. віку. — К.: Вид-во «Початкова школа», 2005. — 192 с.
17. Костецький Анатолій. Мої та твої таємниці: вірші та казки / передм. В. Нестайка; мал. А. Василенка. — К. : Почат. шк., 2003. — 351 с.
18. Костецький А. Джміль про сонечко гуде / іл. А. Гілевич. — К. : Веселка, 1972. — 12 с.
19. Костецький А. Бюро знахідок. — К.: Веселка, 1985. — 38 с.
20. Костецький А. Пригодам — ура! : фантаст.-пригод. повісті / мал. А. Василенка. — К.: Веселка, 1995. — 173 с.
21. Костецький А. Мінімакс – кишеньковий дракон, або День без батьків — Харків: Ранок : Веста, 2004. — 144 с.
22. Костецький А. Хочу літати! повісті та казки / худож. М. Жмурко. — К. : Почат. шк., 2007.— 272 с.
23. Костецький А. Суперклей Христофора Тюлькіна, або Вас викрито – здавайтесь!: фантаст.-пригод. повість-жарт / мал. А. Василенка. — К. : Веселка, 1984. — 88 с.
24. Копиленко О. Як вони поживають /Лісові розмови / Ю.Старостенко.- К.: Веселка, 1987.- 207 с.
25. Лавриненко Юрій. Павло Тичина і його поема «Сковорода» на тлі епохи (спогади і спостереження). — Сучасність. 1980.
26. Нестайко Всеволод. Тореадори з Васюківки. К.: В-во АБАБАГАЛАМАГА, 2004.
27. Нечай-Горбачук Л.Д. Читанка для Калинки і Тарасика. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. — 112 с.
28. Монке О.С. Педагогічно-творча спадщина Василя Сухомлинського у контексті формування духовних цінностей дошкільників / зб. Наука і освіта 2008, №6/2008 „До 90 років з дня народження В.О.Сухомлинського”. Спецвипуск. С.112-115.
29. Монке О.С. Літературна спадщина Василя Сухомлинського дітям./ Науково-практичний журнал “Наука і Освіта” Південного наукового центру АПН України. - Спецвипуск “Сухомлинський і сучасність”. Випуск 5. — Одеса, 2001.- С.70-72.

30. Перлінка: Кн. для читання в дошк. закладах, школі та сім'ї/Худож.: В.А.Дунаєва та ін. – К.: Лелека, 2002. – 352 с.
31. Пригара М. Про горобчика-розбишаку: Казка. — К.: Дитвидав України, 1959. — 27 с.
32. Пригара М. А. Вибрані твори: Для мол. шк. віку. – Т.1–2.– К., 1978.
33. Сонячна Мальвія. Київ, ПВП Задруга, 2007. - 444 с.
34. Стельмах Михайло. Вибрані твори: у 2-х т. / Т.2 : Гуси-лебеді летять. Щедрий вечір: - К.: Український письменник, 2003 - 266 с.
35. Трублаїні М. Крила рожевої чайки: Оповідання. - К.: Веселка, 1982. - 32 с.
36. Трублаїні. М. Волохан: Оповідання.-К.- Веселка.-1981.- 24 с.
37. Трублаїні. М. Мандри Закомарика.: Казка.-К.: Веселка. -1967.- 36 с.
38. Улюблені вірші, К.: АБАБАГАЛАМАГА, 1994.
39. Улюблені вірші, К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006.
40. Українські літературні казки / Упоряд.: Т.Качалова, О.Шевченко. К.: Школа, 2002. — 192с.
41. Українське слово. Хрестоматія у 4-х томах, К.: В-во Аконіт, 2001.
42. Українська дитяча література: Хрестоматія / Вступна ст. та упорядкув. Л.П.Козачок. — К.: Вища шк., 2002 — 519 с.
43. Харчук Б.М. Горохове чудо: Казки, оповід., повісті / Передм. М.Слабошпицького; Упоряд. Р. Харчук; Худож. Є. Попов. - К. : Веселка, 1991. - 240 с.
44. Хрестоматія з української літератури: Новітня українська література. У 2 кн. 1999.
45. Чалий Б. Й. Сто пригод Барвінка та Ромашки: Казки. - К.: Веселка, 1976. - 123 с.
46. Читанка: Підручник для 2-го класу (О. Савченко). - К.: Освіта, 2002. - Ч. 2. - 143 с.

47. <http://chytay.com.ua/>
48. <http://www.ukrcenter.com/library>
49. <http://www.chl.kiev.ua>
50. <http://www.storinka-m.kiev.ua/>
51. <http://virchi.narod.ru/poeziya/>
52. <http://abetka.ukrlife.org/kalynka&t.htm>
53. <http://chytanka.com.ua>
54. <http://jornlib/univ.Kiev.ua>
55. <http://poetry.uazone.net/>
56. <http://kostenko.electron.com.ua>
57. <http://virchi.narod.ru/poeziya>
58. <http://maysterni.com>
59. <http://newua.org.ua>

Розділ V

3. Андрусяк І. Зайчикова книжечка: віршовані казки - К.: В-во [Грані-Т](#), 2008.
4. Андрусяк І. Стефа і її Чакалка : дівчача повістина / І.Андрусяк; худож. Я.Коломійчук.- К.: Грані-Т, 2007.- 57 с.
5. Андрусяк І. Звіряча абетка. К.: В-во [Грані-Т](#), 2008, - 54 с.
6. Винничук Ю. Історія одного поросятка: Казка / Худож. О.Петренко-Заневський; Ред. І. Малкович.- К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006.- 25 с.
7. Гаврош Олександр. Пригоди тричі славного розбійника Пинті. Худ. Максим Паленко – Л.: [Видавництво Старого Лева](#), 2008. – 280 с.
8. Дерманський Сашко. Чудове Чудовисько. — К.: АБАБАГАЛАМАГА, - 2006. - 256 с.

9. Воронина Леся. Нямлик і Балакуча Квіточка. Сер. Сучасна дитяча проза. — К.: Грані- Т, 2008. - 136 с.
10. Кара-Коця Л. Порятунки Весняного Сонечка : пригод. казка / іл. Л. Кара-Коця. — К. : Вища школа, 2008. — 94 с.— (Пригоди хоботарок).
11. Мензатюк Зірка. Казочки-куцохвостики / Мал. С.Хміль. - Львів: Видавництво Старого Лева, 2006. — 32 с.
12. Мензатюк Зірка. Київські казки /Худож.: [Т.Семенова](#) В-во старого Лева, 2006, 96 с.
13. Малкович І. Різдвяна рукавичка. - К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2004.- 25 с.
14. Малкович Іван, Ус Софія. Велике місто, маленький зайчик, або Мед для мамі. Серія Для малят від 2 до 102. — К.: АБАБАГАЛАМАГА, 2007.- 32 с.
15. Малик Галина. Вуйко Йой і Лишиня. Сер. Сучасна дитяча проза. — К.: Грані - Т, 112 с.
16. Роздобудько Ірен. Коли оживають ляльки. Сер. Сучасна дитяча проза. — К.: Грані Т, 2008 - 60 с.
17. Рутківський В. Джури козака Швайки / худож. М. Паленко. — К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2007. — 432 с.
18. Рутківський В. Потерчата : повість. Одеса: Астропринт, 2008. — 160 с.
19. Савка М. Чи є в бабуїна бабуся?: Вірші для малят / М. Савка; мал. О. Петренко-Заневський. - Львів: Вид-во Старого Лева, 2003. - 29 с.
20. Савка Мар'яна. Лапи і хвости / В - во Старого Лева. - 2007 - 12 с.
21. Читай В. Історія про Слоника Дзвоника: Казка / Худож. Світлана Словотенко. Львів: В-во Старого Лева, 2008, - 16 с.
22. <http://jornlib / univ.Kiev.ua>
23. <http://chytay.com.ua/chitati/view.html>
24. <http://dyskurs.narod.ru/child.html>
25. <http://www.pravda.com.ua/www.umoloda.kiev.ua/>

Рекомендована література

15. Агєєва В. Поетика зламу столїть.- К.: Либїдь, 1991.
16. Агєєва В. Український імпресїонїзм: М. Коцюбинський, Г. Косинка, А. Головка. — К., 1994.
17. Андрусак І. Зайчикова книжечка: Казки., К.: Грані -Т, 2008.- 48 с.
18. Білецький Д, Гурвич Ф. та ін. Дитяча література: Посїбник для студентів педінститутів і учнів педучилищ.— К.: Рад.школа, 1967.
19. Брюховецький В. На те вона й правда // Література. Дїти.Час. 1984.-К.:, 1984.- С.14-21.
20. [Васильченко Степан](#). Ось та Ась: (Дума-казка) // Барвінок. - 1994.- N8. - С.14-17.
21. [Весняночка: Зб. творів для самост. читання. – К.: Лелека, 2003.](#)
22. Весняні обрії : Літературно- критичний збірник. - К. : Дніпро, 1968.
23. Вінграновський М.С. Вибрані твори / Передм. Л.М. Талалая. - К.: Дніпро, 2004. - 832 с.
24. Вінок: Українська читанка: Для мол. шк. віку. – К.: Веселка, 2005.
25. Воронько Платон. Читаночка: вірші та казки / передм. Т. Коломієць, худож. В. Решетов, Г. Сокиринська. – К.: Веселка, 2007. – 95 с.
26. Воронина Леся. Прибулець з країни нямликів. Сер. Сучасна дитяча проза.- К.: Грані-Т,- 128 с.
27. [Гуцулятко: Літературно-художнє видання. – Чернівці: Букрек, 2004.](#)
28. Дерманський О. Володар макуци, або Пригоди Вужа Ониська / Мал.. В.Богданюк.- Вінниця: Тезис; К.: Соняшник.-2004.- 160 с.
29. Дерманський О. Бабуся оголошує війну: (Продовження пригод вужа Ониська) / О. Дерманський. – Вінниця: Теза, 2006.
30. Дерманський О. Король буків, або Таємниця Смарагдової книги. – Вінниця: Теза; Соняшник, 2005. – 160 с.
31. Дерманський Сашко. Чудове Чудовисько. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 256 с.
32. Дзвінок з минулого: Вірші, оповідання, казки, байки, загадки, приповідки / Упор. і заг. ред., післямова та примітка В.Лучука; Передмова Я.Гояна.-К.: Веселка, 1991.
33. Дитячі ігри та речитативи / Упор. Г.Довженок, К.Луганська.- К.: Наук.думка, 1991.
34. Дитячі ігри та розваги: [Популярний посїбник для педагогів, дітей та батьків].Упоряд. І.Січовик.- К.: Вид. центр Просвіта, 2004.- 424 с.
35. Довженок Г.В. Український дитячий фольклор / Віршові жанри /. - К.: Наук. думка, 1981.
36. Дончик В. Ростити людину // Гуманїзм творення. - К.: Молодь, 1980.
37. Єфімов О. Спогад з поглядом в майбутнє. Дитяча література - вчора, сьогодні, завтра // Літ.Україна.- 1991.- 9 травня.

38. Єфремов С. Історія українського письменства.— К.: Femina, 1995.— 688с.
39. Жук Ніна. Все що я писав, мене боліло: Діти в творч. В.Стефаника // Література. Діти. Час, 1983. - К., 1983. - С.82-93.
40. Зелене око. 1001 вірш. Антологія української поезії для дітей / укл. Іван Лучук, В-во: Навч.книга – Богдан, 2008 .- 656 с.
41. Іванюк С. Адресат - майбутнє: Герой і концепція адресата української радянської прози для дітей / 1917- 1941/. - К. : Наук. думка, 1990.
42. Іваненко Оксана. Марія . К.: Рад. шк., 1988.— 542 с.
43. Кавуненко О. Політ жайворонка на світанку //А. Костецький А. Хочу літати! — К., 2007. — С.9.
44. Казки: Для мол.шк.в. / Худож. Г.Журновська, К.Музика; Упоряд. та вступ.ст. В.Шевчука. - К.: Веселка, 1990. - 76 с.
45. Казки про природу. Чарівний промінь./ Беленька Г.В., Конюхова Т.С.// казки для дітей дошк. і мол. шк. віку./ Навч. посібник. – К.: Вид. дім Слово, 2009. – 472 с.
46. [Казки, вірші, оповідання. Для школярів молодших класів. – Донецьк, 2002.](#)
47. Кіліченко Л.М. Українська дитяча література: Навч.посібник. - К.: Вища школа, 1988.- 264 с.
48. Костюченко В. Українська радянська література для дітей: Літературно-критична хроніка.- К.: Веселка, 1984.
49. Калиниченко Н.Л. Михайло Коцюбинський : Нарис життя і творчості.-К.:Дніпро, 1984.-189 с.
50. Кравецька О. Журнал "Дзвінок" серед сучасних йому періодичних видань для дітей // Рад. літературознавство.—1972.—№ 10.—С.28-33.
51. [Кришталеве джерельце: Хрестоматія для позакласного читання. – К.: Кобза, 2001.](#)
52. Кузнецов Ю.Б. Поетика прози Михайла Коцюбинського.- К.: Наук.думка. 1989.-264 с.
53. Латанський В. Леся Українка - дітям // Література. Діти. Час. 1979.—К.:, 1979.
54. Література. Діти. Час. - К.: Веселка / 1976 - 1990/ : Щорічник.
55. Літературознавчий словник-довідник/ Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін.— К.: Академія, 1997 — 752с.
56. Лобач-Жученко Б.Б. Літопис життя і творчості Марка Вовчка / 2-е вид. доп. - К.: Дніпро, 1983. - 464 с.
57. Неділько В.Я. Обрії літератури для дітей та юнацтва.- К.: Знання, 1979.
58. Нестайко Всеволод. Найновіші пригоди їжачка Колька Колючки та зайчика Косі Вуханя. — К.: АБАБАГАЛАМАГА, 66 с.
59. Нестайко В. Нові пригоди в Лісовій школі / мал. Т.Юрченко.- Х.: Ранок, 2005.- 128 с.

60. Новаківська Л. Олена Пчілка та українські діти // Рідна школа. - 1998.-№ 11.- с.8-9.
61. Нові імена в програмі з української літератури. К.: Освіта, 1993.
62. Нечай-Горбачук Л.Д. Читанка для Калинки і Тарасика. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005.—112с.
63. Малкович І., Ус С. Велике місто, маленький зайчик, або Мед для мами: казка; — К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2007. — 32 с.
64. Малкович Іван. Ліза та її сни. — К.: А-БА-БА-ГА-ГА-ЛА-МА- ГА, - 28 с.
65. Малик Галина. Вуйко Йой і Лишиня. Сер. „Сучасна дитяча проза”. — К.: Грані Т, 112 с.
66. Малик Галина. Страус річкою пливе: Вірші: Для дошкільного віку / Художник К. Деряжна. — К.: Веселка, 1984.- 16 с.
67. Малик Галина Неслухняний дощик: Вірші: Для дошк. віку / Худож. А.Ю.Гойда. — Ужгород: Карпати, 1989. — 32 с.
68. Малик Галина. Королівство Ану: / Вірш для ст. дошк. віку // Худож. В.Г.Серцова//. К.: Веселка, 1990. — 10 с.
69. Малик Галина Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії : Повість-казка: Для дошк.та мол.шк.віку / Художники А.Фролова і Л.Шевченко. — К. — Веселка, 1990. — 94 с.
70. Малик Галина. Незвичайні пригоди Алі; Подорож до країни сяк-таків: Казкові повісті: Для дошк. та мол.шк.віку/ Худож. Л.А.Корж-Радько. — Ужгород: Закарпаття, 1997. — 132 с.
71. Малик Галина. Знає Вітя все на світі: Вірші: Для дошк. віку/Худож. С.В.Павленко. — К.: Грайлик, 1998. — 16 с.
72. Малик Галина Як сонечко крапочки загубило:/ Казка для дошк.віку/ Худож. Одарка Долгош. — Ужгород: Закарпаття, 1999. — 10 с.
73. Мензатюк Зірка. Чарівний Іванко : казки / худож. М.Кісельова.- К.: Грані-Т, 2007.- 64 с.
74. Мензатюк Зірка Київські казки /Художник: **Т. Семенова** // В-во старого Лева, 2006, - 96 с.
75. Марина та Сергій Дяченки. Жирафчик і Пандочка. Сер. "Для малят від 2 до 102". — К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 26 с.
76. Майоров В. Твори Михайла Коцюбинського для дітей і про дітей // Література. Діти. Час, 1979.—К.: Веселка, 1979.
77. Мірошниченко Л. Олена Пчілка про світ дитини // Берегиня. - 1999. - число 3. - с. 3 - 8.
78. Олійник Борис. Сива ластівка / Поезії про матір. К.: Веселка, 1979.

79. Павличко Дмитро. Найкраще місце на землі : вірші /худож. В. Ковальчук. – К.: Веселка, 2007. – 95 с.
80. Перлинка. Книга для читання в дошк. закладах, школі та сім'ї / Худож. В.А.Дунаєва. - К.: Лелека, 2002.
81. [Пори року: зима, весна, літо, осінь. – К.: Школа, 2005.](#)
82. Пчілка О. Годі, діточки, вам спати! / Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошк. та мол. шк. віку / Упоряд. та передм. О.М. Таланчук. - К.: Веселка, 1991. - 334 с.
83. Рідне слово – Українська дитяча література – хрестоматія в 2-х книгах, книга 1, 2 . – Київ: Либідь, 1999 р. - 400 с.
84. Рости на щастя України-мами: Галицька читаночка / О. Бабій, І. Блажкевич, Р. Завадович та ін. //Упор. Мельничук Б., Проник Б.- Тернопіль, 1992.
85. Савенко О. Діти в творах Т.Г.Шевченка. Література в школі. 1961. № 2.
86. Тарас Шевченко. Кобзар. Київ: Веселка 1990.
87. Слабошпицький М. Нам випало щастя... // Я дитина України: Читанка для дітей та дорослих . - К.: Рада, 1997. - 184 с.
88. Скобелєва-Сологуб Н. Володимир Винниченко: про дітей і для дітей //Слово і час. - 1999. - № 7. - с. 60 - 65.
89. Сенатович Оксана. Червоні лелеки. – К. : Веселка, 1970. – 28 с.
90. Сенатович О. Вісім сотень колобків – К. : Веселка, 1972. – 16 с.
91. Сенатович О. Сніговик – К.: Веселка, 1981. – 14 с.
92. Сенатович О. Живемо в одному домі – Львів : Каменярь, 1983. – 48 с.
93. Сенатович О. Шпаки на колесах – Львів : Каменярь, 1989. – 103 с.
94. Сенатович О. Соловейку, тьох-мажор! /вірші, казки/ – К. : Веселка, 1990. – 117 с.
95. Семиліточка: Укр. нар. казка у записах та публікаціях письменників ХІХ – поч. ХХ століття / Упор., передмова і примітка Л. Дунаєвської. - К.: Веселка, 1990.
96. Сивачук Наталія. Український дитячий фольклор. - К.: Деміур, 2003.- 288 с.
97. Сухомлинський В. Вогнегровий коник: казки, притчі, оповідання / худож. оформ. Є. Запорожець. – К.: Вікар, 2007. – 200 с.
98. Таланчук О.М., Дунаєвська Л.Ф. Олена Пчілка і дитяча література // Актуальні проблеми сучасного літературознавства та мовознавства. - К., 1991.- с. 140-144.
99. Українська дитяча література: Хрестоматія /Упоряд Л.П.Козачок.- К.: Вища школа, 2002.- 519 с.
100. Українська дитяча література : Хрестоматія : Навч. посібник для студентів пед. ін-тів: у 2 ч. / Упор. І.Луценко та ін. - К.: Вища школа, 1992.

101. Українська дитяча література : Хрестоматія критичних матеріалів / Упор. Ф.Гурвич, В.Савенко. - К.: Вища школа, 1969.
102. Українська дитяча література. Маловідомі твори українських письменників 2-ї пол. XX ст. Навчальний посібник / Богданець- Білоскаленко Н.І., - К.: Вид. дім Слово, 2009. – 280 с.
103. Українська літературна енциклопедія. В 5 т. — К., 1988—1995.
104. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.: У 4-х кн. — К., 1994—1995.
105. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.: У 4-х кн. — К.: В-во Аконіт, 2001.
106. [Українське дошкілля: Читанка. – К., 2001.](#)
107. Українські літературні казки: У 2 т. Сер. Джерельце. — К.: Грані-Т, 160 с.
108. Українські літературні казки. /Упор. Т.Качалова, О.Шевченко.// Передмова А.Костецького. - К.: В-во Школа, 2002. – 192 с.
109. Ушинський, К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. / редкол.: В. М. Столетов та ін. – К.: Рад. школа, 1983.
110. [Ушинський К. Д.](#) Дітям: оповідання та казки. Для мол. шк. віку / пер. з рос. М. Шумило. - К. : Веселка, 1977. - 135 с.
111. Чалий Б. Й. Вибрані твори. В 2 т. Т. 2: / Мал. В.Григор'єва, К.Григор'євої. - К.: Веселка, 1984. - 231 с.
112. Читанка для учнів молодших класів / Упоряд. І. Січовик. - К.: Видавець М.І. Преварська, 2001.
113. Шевченко Тарас. Кобзар.- Київ: Веселка. - 1990.
114. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів у 12 кн. – К.: Наукова думка - 1989.
115. Шевченко Т.Г. Зоре моя вечірняя: Вірші для дошкільного віку / Худож. М. Компанець. - К.: Веселка, 1985. - 16 с.
116. Шиян Анатолій. Летючий корабель: [казки](#) та [оповідання](#). К. : Веселка, 1976. - 248 с.
117. [Франко І. Байка про байку \[Літературно-критична стаття\] // Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. Кн. 1. – К.: Либідь, 1999. – С. 264-265.](#)
118. [Франко І. Жінчина – мати \[Літературно-критична стаття\] // Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. Кн.1. – К.: Либідь, 1999. – С. 262-264.](#)
119. [Франко І. Байка про байку \[Оповідання\] // Дзвінок з минулого: Вірші, оповідання, казки, байки, загадки, приповідки. – К.: Веселка, 1991. – С. 179-186.](#)

120. Франко І. Грицева шкільна наука [Оповідання] // Казки, вірші, оповідання. Для школярів молодших класів. – Донецьк, 2002. – С. 351-367.
121. Франко І. Мій злочин [Оповідання] //Стожари: Зб. худож. творів для позакласного читання. – К.: Рад. шк., 1991. – С. 50-60.
122. Франко Іван. Коли ще звірі говорили. Казки. / Мал. Т. Килівник / Львів: Аверс, 2000. - 87 с.
123. Халімончук А. Іван Франко - дітям // Франко І. Малий Мирон.- Львів:Каменярь, 1987.
124. Харчук Б. М. Облава : Повісті та оповід. / Худож. оформ. М.Богданця. - К.: Веселка, 1984. - 189 с.
125. Хропко П. Гуманістичний пафос дитячих оповідань Бориса Грінченка //Література. Діти, Час. 1987: Збірник. - К., 1987. - Вип.12. – С. 69-79.
126. Хропко П. Світ дитини в автобіографічних оповіданнях Івана Франка //Література. Діти. Час. 1981.- К.: Веселка, 1981.
127. Ярмиш Юрій. Казки, яких не було. Серія Сучасна українська казка. — К.: Грамота, 48 с.
128. <http://www.librarychl.kr.ua/>
129. <http://www.volos05.narod.ru/>
130. <http://litopys.org.ua/>
131. <http://one.xthost.info/newbabilon/poetry/>
132. <http://kostenko.electron.com.ua>
133. [http:// www.libraru.kserson.ua/tavanka/](http://www.libraru.kserson.ua/tavanka/)
134. <http://abetka.ukrlife.org/>
135. <http://www.imena.tv/heroes/franko.htm>
136. <http://www.library.lg.ua/grin/>
137. <http://abetka.ukrlife.org/kalynka&t.htm>
138. <http://detkniga.narod.ru/>
139. <http://virchi.narod.ru/poeziya/>
140. <http://abetka.ukrlife.org/chytanka.html>

Додатки

А. Короткий літературний тезаурус

Зміст твору — то життєвий матеріал, естетично освоєний письменником, і проблеми, порушені на основі цього матеріалу. У сукупності це й складає тему твору, а також ідеї, які утверджує автор.

Тема включає: життєвий матеріал, що охоплює: а) події, вчинки персонажів або їхні думки, переживання, настрої, прагнення, у процесі розгортання яких розкривається суть людини; б) сфери застосування сил та енергії людини; в) час, відображений у творі; г) проблеми, порушені у творі на основі відображеного життєвого матеріалу – загальнолюдські, соціальні, філософські, моральні, релігійні тощо.

Ідея твору характеризується за *щаблями втілення*: ідейний задум автора, естетична оцінка зображеного або авторське ставлення до зображеного, висновок читача чи дослідника; за *параметрами проблематики*: загальнолюдська, соціальна, філософська, моральна, релігійна; за *формою втілення*: художньо втілена (через картини, образи, конфлікти, предметні деталі), заявлена прямо (ліричними чи публіцистичними засобами).

Форма твору – це художні засоби й прийоми втілення змісту, тобто теми та ідеї твору, а також способи його внутрішньої і зовнішньої організації. Форма літературного твору має свої складники (див. нижче).

Композиційна форма включає: сюжет, позасюжетні елементи (епіграф, авторські відступи — ліричні, філософські тощо, вставні епізоди, обрамлення, повтори), групування персонажів (за участю в конфлікті, за віком, поглядами та ін.), наявність (або відсутність) оповідача і його роль у структурі твору.

Сюжетна форма розглядається в таких аспектах: *елементи сюжету*: пролог, експозиція, зав'язка, розвиток дії (конфлікту — зовнішнього чи внутрішнього), кульмінація, ретардація, розв'язка, епілог; *співвідношення сюжету і фабули, їх види*: за відношенням зображеного у творі до дійсності

— первинний і вторинний сюжети; за хронологією відтворення подій — хронологічно-лінійний сюжет і ретроспективна фабула (лінійно-ретроспективна, асоціативно-ретроспективна, концентрично-ретроспективна); за ритмом проходження подій — повільний, динамічний, пригодницький, детективний сюжети; за зв'язком з реальністю — реалістичний, алегоричний, фантастичний; за способами вираження сутності героя — подієвий, психологічний.

Образна форма (образи персонажів і обставин). Враховуючи різні принципи класифікації, можна виділити такі види образів: реалістичні, міфологічні, фантастичні, казкові, романтичні, гротескно-сатиричні, алегоричні, символічні, образ-тип, образ-характер, образ-картина, образ-інтер'єр.

Викладова форма, яка розглядається з погляду структури та функціональної ролі: історико-літературний аспект — оповідь, авторська розповідь, внутрішнє мовлення (внутрішній монолог, передача думок героя автором, уявний монолог, паралельний діалог — повний і неповний, плин свідомості); за способами організації мови — віршова, прозова, ритмічна проза, монологічна тощо.

Родово-жанрова форма. Основи поділу літератури на роди і жанри: співвідношення об'єкта і суб'єкта; співвідношення матеріальної і духовної сфер життя.

Рід — це спосіб вираження художнього змісту або, як конкретизує це визначення російський дослідник В. Халізов, — сукупність принципів формальної організації творів.

Жанр — це історично сформований тип художнього твору, який синтезує характерні особливості змісту та форми певного виду творів, має відносно сталу композиційну будову, яка постійно розвивається та збагачується. Саме

визначення жанру налаштовує читача на певний зміст. У такому розумінні жанрами є новела, поема, медитація, ода, трагедія, водевіль тощо.

Деякі жанри поділяються на жанрові різновиди. Роман, наприклад, ділиться на такі жанрові різновиди: історичний, філософський, політичний, родинно-побутовий і т. д. Поема може бути героїчною, сатиричною, бурлескною; трагедія — міфологічною, історичною, романтичною. Окремі жанри, переважно ліричні (оди, гімни, ліричні портрети), жанрових різновидів не мають.

Епос — (в перекладі з грецької — *мова, розповідь*) — один із трьох родів літератури, що відрізняється своїми ознаками від лірики і драми.

Жанри епосу: повість, оповідання, новела, нарис, фольклорні епічні жанри (казка, переказ, легенда, дума і т. ін.).

Літературна казка — це авторський художній твір, прозовий або віршовий, заснований або на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; твір переважно фантастичний, чародійний, у якому змальовуються неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв. Літературна казка здебільшого орієнтована на дітей. Вершиною світового казково-літературного жанру літературознавці справедливо вважають казку викладача математики Оксфордського університету Л. Керролла „Пригоди Аліси в країні чудес”. Долучилися до цього жанру й українські письменники, передусім Марко Вовчок („Кармелюк”, „Невільничка”, „Лимерівна”, „Ведмідь”, „Дев'ять братів та десята сестриця Галя”), І. Франко („Фарбований Лис”, „Лис і Дрозд”, „Осел і Лев”, „Заєць і Їжак”), Панас Мирний („Казка про Правду та Кривду”), М. Коцюбинський („Хо”). В літературі ХХ століття до цього жанру зверталися А. Дімаров („Про хлопчика, що не хотів їсти”, „Для чого людині серце”, „Блакитна дитина”), Н. Забіла („Про ліниву дівчинку”), О. Іваненко („Лісові казки”, „Казка про

веселу Аль”, „Казка про маленького Ніка”), Ю. Ярмиш („Їжачок і Соловейко”, „Ведмежа і Полярна зірка”) та ін.

Лірика (від гр. *ліра*) — один із трьох основних літературних родів, у якому навколишня дійсність зображується шляхом передачі почуттів, настроїв, переживань, емоцій ліричного героя чи автора.

Види лірики: за матеріалом освоєння — інтимна, пейзажна, громадська, філософська, релігійно-духовна, дидактична тощо; історично сформовані жанрові одиниці лірики — пісня, гімн, дифірамб, послання, ідилія, епіграма, ліричний портрет та ін.

Драма (від гр. *дія*) — літературний рід, що зображує дійсність безпосередньо через висловлювання та дію самих персонажів; це п'єса з гострим конфліктом соціального чи побутового характеру, який розвивається в постійній напрузі. Героями творів, написаних у цьому жанрі, є переважно звичайні, рядові люди. Автор прагне розкрити їхню психологію, естетично дослідити еволюцію характерів, мотивацію вчинків і дій.

Жанри драми: власне драма, трагедія, комедія, водевіль, інтермедія тощо.

Власне словесна форма: тропи (епітет, порівняння, метафора, метонімія, гіпербола, літота, оксюморон, перифраза та ін); синтаксичні фігури (еліipsis, умовчування, інверсія, анафора, епіфора, градація, паралелізм, антитеза і т. ін.); звукова організація мови (повторення звуків — алітерація, асонанс, звуконаслідування).

Напрямок — це сукупність ідейно-художніх ознак, які властиві цілому ряду творів літератури, що написані приблизно в один і той же час. Назва головного напрямку нерідко дає назву цілому літературному періодові (бароко, романтизм, модернізм). Часові рамки літературного періоду завжди умовні, бо напрям, що дає назву періодові, зароджується у попередньому і продовжує

своє існування у наступному періоді. Синонімом до терміна „*напря́м*” виступає „*стиль*”.

Стиль — це те стійке, що об’єднує творчість цілого ряду митців (тоді стиль збігається з напрямом). Розрізняють стиль індивідуальний і стиль певного часу, напрям, епохи. Індивідуальний стиль — це сукупність ознак, якими твори письменника відрізняються від творів інших митців. Стиль визначають особливості образного мислення письменника, тематика і проблеми, що його зацікавлюють, норми і закони обраного ним жанру. Носіями стилю виступають елементи форми художнього твору: фабула і сюжет, композиція, мовні форми виразу (оповідь, розповідь, опис, монологи, діалоги), лексико-синтаксичні та інтонаційно-звукові особливості. Для індивідуального стилю характерний відхід від норми, тобто неповторність. Для стилю певного напрямку властива повторюваність, тяжіння до певної норми. Новий літературний напрям завжди започатковує оригінальний митець з неповторним художнім письмом, тобто яскравим художнім стилем.

Відгалуженням стилю чи напрямку виступає **течі́я**, яка формується всередині стилю. Відгалуження часто розходяться між собою настільки, що перебувають у стані боротьби. Це активізує літературний процес, визначає напрям його руху. Наприклад, загальним напрямом у європейських літературах ХХ ст. став модернізм (фр. *сучасний, найновіший*). З модернізмом пов’язується поява таких основних стильових течій, як імпресіонізм, неоромантизм, символізм (чітку грань між ними провести неможливо).

Романтизм — літературний напрям, що виник наприкінці ХVІІІ століття в Німеччині та існував у літературі Європи й Америки в першій половині ХІХ століття. Розвивається романтизм в Україні (Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров, Є. Гребінка, А. Метлинський).

Визначною рисою романтиків був їхній гарячий інтерес до фольклору. Представники наряду не лише використовували різноманітні народнопоетичні образи, сюжети та мотиви, а й самі виступили як збирачі казок, легенд, народних пісень. Український романтизм охоплює період 20–60-х рр. XIX століття. Народ та історія — основні теми українського романтизму. Романтики утвердили в українській літературі нові жанри: баладу, історичну й ліро-епічну поему, думу й медитацію, трагедію й драму, громадянську й інтимну лірику.

Реалізм (франц. *матеріальний, предметний*) — літературний напрям, який характеризується правдивим і всебічним відображенням дійсності на основі типізації життєвих явищ.

Натуралізм (фр. *naturalisme*, лат. *natura: природа*) — це літературний напрям, що виник у Франції в 70-х рр. XIX ст. і поширився протягом 80-90-х рр. у літературах Західної Європи та США. Натуралізм як напрям виник на противагу романтизмові. Представники натуралізму прагнули перетворити художній твір на точну копію факту. Мета письменників-натуралістів, за словами Лесі Українки, „*шукати фактичної правди і на ній все будувати*”. Основними ознаками натуралізму є орієнтація письменника на досягнення науки, відтворення життя у повсякденно-побутовій правдоподібності (фактографізм), фізіологічна мотивація вчинків персонажів, які є досить однотипними (робітники, солдати, пралі, лікарі). Натуралізм тісно пов'язаний з реалізмом. Часом ці два напрями зливаються. Головним представником натуралізму в українській літературі став І. Франко.

Модернізм (фр. *moderne* — сучасний, найновіший) — загальна назва літературно-мистецьких явищ, що виникли в Європі на зламі XIX і XX століть. Найважливіший об'єкт зображення для письменників-модерністів і найважливіша категорія модерністського мистецтва — прекрасне, краса. Письменники, які поділяли основні принципи естетики

модернізму в Україні були: І.Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Б. Лепкий, М. Рильський, П. Тичина. Від останнього десятиліття XIX ст. головним напрямом в українській літературі XX століття був модернізм, який розвивався у трьох стильових течіях — імпресіонізмі, неоромантизмі, символізмі.

Психологічний реалізм або **неореалізм**. Основні риси неореалізму — зосередження на внутрішньому світові особистості, філософське заглиблення у дійсність, промовиста художня деталь. Неореалізм як стильова течія яскраво виразив себе у 20-х рр. XX ст., зокрема у творчості Г. Косинки, В. Підмогильного, Є. Плужника, Б. Антоненка-Давидовича, у 60–70-х рр. — у Гр. Тютюнника). Тут найяскравіше виявилася рання проза В. Винниченка.

Б. Методичні рекомендації до різних видів робіт з української літератури дітей дошкільного віку

Аналіз художнього твору

Аналіз художнього твору повинен розкрити, насамперед, естетичну цінність твору, який вивчається на занятті. Для цього необхідно, в першу чергу, звертатися безпосередньо до тексту художнього твору — до його читання. Зважаючи на це, потрібно постійно дбати про те, щоб текст художнього твору не тільки став основою вивчення і звучав на занятті, але щоб він аналізувався в єдності форми і змісту. У процесі **творчого переказу** необхідно уміти пов'язати схожості і відмінності у змалюванні образів у різних творах одного автора (або кількох авторів, якщо на практичне заняття виноситься тема, яка включає розгляд творчості 2-х, 3-х авторів, тобто проводиться порівняльний аналіз творчості); уміти відшукати певні тенденції, якщо вони мають місце у творчості письменника чи поета (вживання окремих виразів, що мають місце від твору до твору, використання засобів виразності, експресивна лексика (епітети, синоніми, метафори), власні (авторські) поетичні “крилаті” вирази і т. ін.); дати

пояснення деяким словам, які потребують окремого тлумачення, уміти визначити, у чому саме виявляється художня майстерність автора в зображенні образів і характерів твору; висловити свої оцінно-етичні судження щодо того чи іншого твору; дати власну оцінку персонажам і подіям твору; складати словесні портрети персонажів. Для повноти відповіді студент повинен зачитати уривок з прозового твору або поезію, яку передбачалось вивчити на практичне заняття напам'ять. У процесі аналізу художнього твору важливе місце належить виразному читанню студентом означеного твору (уривку твору). У контексті ознайомлення дітей з художніми творами студенти продумують, які запитання слід поставити дитині за оповіданням (казкою, віршем), що розглядається, які слова, на думку студентів, можуть бути незрозумілі дітям, як слід пояснити значення того чи іншого слова дитині. Студенти визначають і мотивують, які форми і методи роботи вони б використали для ознайомлення дітей з кожним конкретним літературним твором, опираючись на знання психофізіологічних особливостей сприймання, запам'ятовування, розуміння і відтворювання дошкільниками художніх текстів різних жанрів.

Складання відгуку на прочитану книгу

Цей вид роботи вимагає передусім визначення *власної оцінки*, висловлення крізь призму особистісного сприймання тексту, ставлення до проблеми, що розкривається у книзі. Відгук пишеться у вільній формі. Автор відгуку може надати загальну оцінку тексту, збагативши її *роздумами-враженнями*, які були навіяні сприйманням книги. В іншому разі відгук може містити, окрім загальної оцінки, міркування щодо спірних моментів, коротко викладені аргументи супротив тих, які висловлені у книзі. Відгук повинен містити *аргументи* на користь спочатку позитивної оцінки, а лише потім негативної, або супротивної. Навіть якщо автор відгуку принципово не погоджується з поглядами, висловленими автором книги, він має припустити можливість іншої, відмінної від власної, точки зору на проблему, і толерантно, аргументовано довести переваги власної позиції. Висловлюючи

оцінку прочитаного, необхідно апелювати до конкретного матеріалу. Доведення не повинно бути голослівним, але водночас воно не повинно бути переказом авторської думки. Оскільки відгук на прочитану книгу ми розглядаємо як варіант творчого завдання, то його мінімальний розмір не може бути меншим за 10 рядків машинописного тексту, а максимальний – не перевищуватиме 1,5 сторінки. *Критеріями оцінювання* виступають: самостійність, щирість думки, здатність яскраво передавати враження, відчуття, аргументувати висловлені міркування .

Анотування літературних джерел

Анотування літературних джерел – процес опанування умінням аналізувати текст, написаний іншим автором, навчитися виділяти не тільки головну думку, а й способи її донесення до читача. Анотація передбачає коротке викладення (обсяг анотації – 5-6 рядків) основної думки тексту. На відміну від переказу анотація вимагає цілісного бачення, розуміння, вміння узагальнювати прочитане, вкладати його в стисле узагальнене висловлювання. У структуру анотації входить виокремлення головної думки, визначення наявності оригінального погляду, новизни авторського підходу, або в чому ідеї, висловлені автором збігаються з тими, які ви зустрічали раніше.

Вимоги до конспектування:

1. Подати назву роботи, що конспектується, її вихідні дані.
2. Скласти план.
3. Під час конспектування залишити широкі береги для заміток.
4. Вести запис своїми словами
5. Використовувати певну систему підкреслювань, скорочень.

Підготовка реферату – це складний вид творчого завдання, який виявляє глибину опанування проблеми, здатність до аналітичної діяльності, готовність визначити власну позицію в досліджуваному питанні; відбиває результат теоретичного дослідження; засвідчує вміння студента працювати з літературними джерелами.

Вимоги щодо оформлення реферату. Структурно реферативна робота складається з таких елементів:

1. Титульний аркуш, на якому повідомляється про навчальний заклад, кафедру, на якій виконувалась робота, тему реферату, до якого навчального курсу належить представлена робота, відомості про виконавця (ППП, курс, факультет).
2. Зміст, який може бути як простим, так і складним.
3. Короткий вступ, в якому визначається актуальність заявленої проблеми, в чому полягає сама проблема, які завдання будуть реалізовані в рефераті.
4. Основна частина роботи відповідно змісту.
5. Висновки.
6. Список використаних джерел.

Загальний обсяг реферату: мінімум – 12 сторінок, максимум – 30 сторінок. При обговоренні реферату або доповіді студента виступають опоненти, які звертають увагу на те, як розкрито тему реферату, чи витримано систему викладу, логічний зв'язок між частинами доповіді; оцінюють манеру викладу доповідача (культура мовлення, темп, зв'язок з аудиторією). *Критеріями оцінювання* виступають самостійність виконання, глибина й повнота розкриття проблеми, наявна авторська позиція, якісна літературна мова.

Підготовка тематичних літературних кросвордів

Оцінюється якісний і об'ємний кросворд, але за умови, що під час його розв'язування в аудиторії студент довів досконале володіння інформацією.

Самостійна робота студентів

Важливим засобом удосконалення професійної підготовки є ефективна організація самостійної роботи студентів. Особливого значення набуває самостійна робота студентів з навчальної дисципліни "Література для дітей дошкільного віку". Її доцільність зумовлена такими факторами, як обмежена кількість навчальних годин на вивчення цієї наукової дисципліни, відсутність

у студентів попередньої методичної підготовки (вивчення дисципліни з 1 семестру на 1-му курсі), можливість постійно спиратись на наявні знання з суміжних навчальних дисциплін (психологія, педагогіка, культура мовлення та виразне читання, методика розвитку мовлення, організація художньо-мовленнєвої діяльності та ін.). Метою застосування різних видів самостійної роботи у підготовці фахівців до організації художньо-мовленнєвої діяльності є закріплення знань програмового матеріалу, поданого на лекціях, а також методичних умінь і навичок, сформованих на практичних і лабораторних заняттях. Передбачається також, що під час самостійної роботи набуті студентами знання будуть розширюватись і поглиблюватись. До того ж у них вироблятимуться навички науково-дослідної роботи, необхідні сучасному педагогу. Поступово студенти мають навчитися відходити від зразка, активно включатися у пошук власних шляхів розв'язання методичних проблем, пов'язаних з літературою для дітей дошкільного віку.

Тести для самоконтролю

1. Твори усної народної творчості, що їх співають маленьким дітям аби викликати в них радість, заспокоїти, відволікати від неприємних вражень – це:
 - а) колискові;
 - б) забавлянки;
 - в) примовлянки;
 - г) мирилки;
 - д) голосилки.
2. Казки, в яких розкрито світогляд, звичаї і обряди наших предків, і в яких чітко просліджується перевага і перемога добра над злом, відносять до виду:
 - а) соціально – побутових казок;
 - б) казок про тварин;
 - в) героїко - епічних казок;
 - г) архаїчних казок;
 - д) чарівних казок.
3. Назвіть вірш Т.Г.Шевченка, в якому є такі рядки: „...пишається калинонька, явір молодіє”:
 - а) „Встала й весна”;

- б) „Тече вода з – під явора”;
- в) „Зацвіла в долині...”;
- г) „Он гай зелений похилився...”;
- д) „Ой діброво – темний гаю!”.

4. В якому році Т.Г. Шевченко написав і видав „Букварь южнорусский”?:

- а) 1861;
- б) 1848;
- в) 1855;
- г) 1860;
- д) 1859.

5. Хто автор „Казки про Оха - чудотвора”?:

- а) П. Воронько;
- б) Л. Глібов;
- в) Л. Українка;
- г) О.Пчілка;
- д) М.Коцюбинський.

6. Хто з українських письменників чи поетів ХІХ ст. мав власну рубрику в дитячому журналі „Дзвінок”?:

- а) М. Вовчок;
- б) М. Коцюбинський;
- в) Л. Глібов;
- г). С.Руданський;
- д). С.Воробкевич.

7. Кого із письменниць ХІХ ст. Т.Г. Шевченко називав своєю „хрещеною дочкою”?:

- а) О. Пчілку;
- б) М. Вовчок;
- в) О. Кобилянську;
- г) Л.Українку;
- д) Євгенію Ярошинську.

8. Хто автор вірша „Дівча любе, чорноброве”?:

- а) Т.Г. Шевченко;
- б) Л. Глібов;
- в) М. Коцюбинський;
- г) О.Олесь;
- д) М.Рильський.

9. В якому місті знаходилась гімназія, де навчався І. Франко?:

- а) Дрогобич;
- б) Сквир;
- в) Трускавець;
- г) Ужгород;
- д) Тернопіль.

10. Як називається збірка для дітей, яку склала Л. Українка ?:

- а) „Загадки та відгадки”;
- б) „В дитячому крузі”;
- в) „Гаряча квітка”;
- г) „Все навколо зеленіє”;
- д) „Джміль про сонечко гуде”.

11. В якій казці птахи повчають горобця?:

- а) „Біда навчить”;
- б) „Звуки павутинки” В. Близнеця;
- в) „Зозулина журба” В. Сухомлинського;
- г) „Бузиновий цар” Л.Костенко;
- д) „Дошиковий цвіт” З.Мензатюк.

12. Як називалась збірка, яка прославила її автора і завдяки якій розпочалась дружба з Т.Г. Шевченком автора цієї збірки?:

- а) „Народні оповідання”;
- б) „Намисто”;
- в) „Крилатий гонець”;
- г) „Як вони поживають”;
- д) „Горобець-моряк”.

13. Кому належить автобіографічний твір „У кузні”?:

- а) Т.Г. Шевченкові;
- б) І.Я. Франкові;
- в) М.М. Коцюбинському;
- г) П.М.Воронькові;
- д) Б.С. Лепкому.

14. Кому належить авторство поезії „Наша хатка”?:

- а) М. Коцюбинському;
- б) Л. Українці;
- в) Л. Глібову;

- г) Ю.Федьковичу;
- д) О.Олесею.

15. Визначальною рисою якого жанру дитячого фольклору є звертання, що виражає конкретне прохання, яке може або не може мати практичного значення для виконавця?:

- а) заклички;
- б) колядки;
- в) щедрівки;
- г) голосіння;
- д) дражнилки.

16. Хто із класиків української літератури в роки навчання отримував стипендію із фонду Гловінського?:

- а) М. Коцюбинський;
- б) Л. Глібов;
- в) І. Франко;
- г) Т.Шевченко;
- д) В.Винниченко.

17. Перу якого письменника належить оповідання „Грицева шкільна наука”?:

- а) М. Коцюбинського;
- б) І. Франка;
- в) В. Винниченка;
- г) В.Стефаника;
- д) С.Васильченка.

18. Як називалась стаття, вміщена в журналі „Друг” в 1876 році 20-річним І. Я. Франком?:

- а) „Женщина - Мати”;
- б) „Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала”;
- в) „Байка про байку”;
- г) „Про яку книжку я дбаю”;
- д) „Про народність у громадському вихованні”.

19. Для якої течії або художньо – стильового напрямку в літературі характерно творення образу кількома характерними рисами, акцентуючи увагу на суб’єктивних враженнях, переживаннях, сприйнятті вражень персонажа?:

- а) символізму;
- б) імпресіонізму;
- в) експресіонізму;
- г) романтизму;

д) реалізму.

20. Яку збірку поезій було видано І. Я. Франком у 1896 році?:

- а) “Semper tiro”;
- б) „Зів’яле листя”;
- в) „З вершин і низин”;
- г) „Баляди і розкази”;
- д) „Мій Ізмарагд”.

21. В стилі імпресіонізму написанні твори:

- а) М. Коцюбинського;
- б) М. Вовчок;
- в) С. Васильченка;
- г) В. Стефаника;
- д) Я. Щоголева.

22. „Відгуки” – збірка поезій:

- а) І. Франка;
- б) Л. Українки;
- в) О. Олеся;
- г) С. Воробкевича;
- д) Я. Щоголева.

23. „У вишневому садочку, під вербою в холодочку...” – це рядки із поезії:

- а) „Вишеньки-черешеньки” Л. Українки;
- б) „Квіткове весілля” Л. Глібова;
- в) „На зеленому горбочку” Л. Українки;
- г) „Вишеньки-сережки” О. Пчілки;
- д) „Дубочки” В. Ладижця.

24. Який український класик народився у 1827 році на Полтавщині?:

- а) П. Грабовський;
- б) Б. Грінченко;
- в) Л. Глібов;
- г) Я. Щоголев;
- д) П. Мирний.

25. Кого із видатних письменників кінця XIX початку XX ст. неодноразово заарештовували і відправляли на покарання до Лук’янівської тюрми?:

- а) В. Винниченка;
- б) І. Франка;

- в) О. Олеся;
- г) П.Грабовського;
- д) Ю.Федьковича.

26. У збірку В. Винниченка „Намисто” увійшли твори:

- а) „Кумедія з Костем”;
- б) „Бабусин подарунок”;
- в) „Ялинка”;
- г) „Федько - халамидник”;
- д) „Білесенька”.

27. Останні роки життя В. Винниченко провів у:

- а) Австрії;
- б) Франції;
- в) Чехії;
- г) Італії;
- д) Польщі.

28. „Настав святий вечір. В Якимовій хаті кипіла робота. В печі тріщав вогонь та сичав борщ...” З якого твору цей уривок?:

- а) „Ялинка” М. Коцюбинського;
- б) „Малий Мирон” І. Франка;
- в) „Бабусин подарунок” В. Винниченка;
- г) „Мій злочин” І.Франка;
- д) „Украла” Б.Грінченка.

29. Хто із названих класиків не співпрацював з дитячим журналом „Дзвінок”?:

- а) Л. Глібов;
- б) М. Коцюбинський;
- в) В. Винниченко;
- г) Г. Тютюнник;
- д) П.Тичина.

30. „...Я не забуду щастя дотику до її шовкових кучерів, не забуду її душі, що дивилась крізь сині очі, - моєї душі, тільки далеко кращої, чистішої, невинної...”. Цей уривок із:

- а) етюд М. Коцюбинського „Цвіт яблуні”;
- б) новели М. Коцюбинського „Intermezzo”;
- в) новели М. Коцюбинського „На камені”;
- г) оповідання М. Коцюбинського „Харитя”;
- д) оповідання М. Коцюбинського „Маленький грішник”.

31. Хто автор творів „Бішка”, „Курка та каченята”, „Чуже яєчко”?:

- а) К. Ушинський;
- б) В. Сухомлинський;
- в) С. Васильченко;
- г) Ю.Збанацький;
- д) О.Донченко.

32. Хто автор „Осетинських казок”?:

- а) В. Стефаник;
- б) С. Васильченко;
- в) М. Коцюбинський;
- г) О.Іваненко;
- д) Ю.Ярмиш.

33. Кого із письменників чи поетів початку ХХ ст. М. Грушевський назвав „провідником по дорозі в казку”:

- а) В. Винниченка;
- б) О. Олесь;
- в) П. Тичину;
- г) М.Рильського;
- д) І.Франка.

34. Хто автор поетичної збірки „Сонячні кларнети”?:

- а) М. Рильський;
- б) П. Тичина;
- в) О. Олесь;
- г) Л.Костенко;
- д) Г.Бойко.

35. Хто автор поетичної збірки „З журбою радість обнялась”?:

- а) О. Олесь;
- б) Л. Щоголев;
- в) М. Підгірянка;
- г) Л.Українка;
- д) Н.Забіла.

36. „...Холодно зараз в лісах і лугах, -

Все потонуло в глибоких снігах.

Бігають зайчики, мерзнуть, тремтять,

Затишок хочуть собі відшукать...”

Цей уривок з вірша:

- а) О. Олесь „Ялинка”;
- б) О. Олесь „Над колискою”;
- в) Я. Щоголєва „Зимній ранок”;
- г) Л.Українки „Мамо, іде вже зима...”;
- д) О.Пчілки „Снігова баба”.

37. Збірка віршів для дітей „Санчата діда Максима” належать перу:

- а) П. Тичини;
- б) Б. Грінченка;
- в) М. Рильського;
- г) П.Воронька;
- д) В.Бичка.

38. Байки Л. Глібова порівнювали з байками:

- а) Крилова;
- б) Гребінки;
- в) Гулака-Артемівського;
- г) Сковороди;
- д) Езопа.

39. Казки - п'єси були у творчому доробку:

- а) М. Рильського;
- б) О. Олесь;
- в) Б. Грінченка;
- г) А.Шияна;
- д) М.Коцюбинського.

40. „Прислухайтесь, як океан співає...”

Це рядки із вірша:

- а) М. Рильського „Мова”;
- б) Л. Українки „Тиша морська”;
- в) О. Пчілки „Як швидко літо проминуло!”;
- г) О.Олесь „О слово рідне”;
- д) Г.Бойка „Хлюп, хлюп, водиченько!”.

41. Збірка новел „Синя книжка” належить перу:

- а) С. Васильченка;
- б) В. Стефаника;
- в) В. Винниченка;

г) М.Черемшини;

д) Б.Грінченка.

42. Оповідання „Калина”, „Неслухняний глечик” написав:

а) С. Васильченко;

б) М. Коцюбинський;

в) О. Копиленко;

г) О.Донченко;

д) А.М'ястківський.

43. Яких жанрів твори для дітей вийшли з-під пера В.О. Сухомлинського?:

а) казки;

б) вірші;

в) оповідання;

г) драматичні п'єси;

д) новели.

44. Які з названих поезій для дітей написав П. Тичина?:

а) „Івасик-Телесик”;

б) „Гаї шумлять”;

в) „А я у гай ходила”;

г) „День ясний”;

д) „Кришталева зимонька”.

45. Хто із поетів і письменників початку – середини ХХ ст. навчався у свій час в духовній семінарії?:

а) П. Тичина;

б) О. Олесь;

в) М. Рильський;

г) С.Васильченко;

д) В.Винниченко.

46. Хто із названих людей поєднав у собі хист видатного письменника і великого кінематографіста?:

а) М. Вінграновський;

б) О. Довженко;

в) А. Головка;

г) М.Трублаїні;

д) Л.Костенко.

47. „У нього очі, неначе волошки...”

Цей портрет хлопчика із оповідання:

- а) „Гвардії Савочка” Ю. Збанацького;
- б) „Пилипко” А. Головка;
- в) „Галаганчик” О. Донченка;
- г) „Добрий Василько” В. Сухомлинського;
- д) „Малий Мирон” І.Франка.

48. Збірку „Куди поспішали мурашки” написав:

- а) К.Д. Ушинський;
- б) В.О. Сухомлинський;
- в) О. Донченко;
- г) О. Копиленко;
- д) Д.Павличко.

49. Повість „Климко” вийшла із-під пера:

- а) О. Довженка;
- б) Г. Тютюнника;
- в) А. Головка;
- г) В.Близнеця;
- д) А.Костецького.

50. Вірш „Вишеньки - сережки” написано:

- а) Л. Українкою;
- б) О. Пчілкою;
- в) М. Підгірянкою;
- г) І.Блажкевич;
- д) Н.Забілою.

51. Вірші „Щоглик”, „Метеличок” вийшли з – під пера:

- а) Я. Щоголєва;
- б) П. Грабовського;
- в) С. Воробкевича;
- г) Б.Грінченка;
- д) Г.Бойка.

52. О. Копиленко писав твори про дітей:

- а) сиріт;
- б) безпритульних;
- в) довоєнного часу;
- г) післявоєнного часу;

д) героїв.

53. Хто автор поетичних рядків „Знаєш ті гори, мій друже милий, де з топірцями під ялицями гайдамаки танці водили...”?:

- а) О. Донченко;
- б) С. Воробкевич;
- в) Я. Щоголєв;
- г) Б.Грінченко;
- д) О.Олесь.

54. „... І не згадуючи вже про його добродійства, ні про його хвалену мудрість, а люті за те, що так довго давали йому дурити себе, всі кинулися на нещасного Микиту і розірвали його на шматочки.” – як називається ця казка і хто її автор?:

- а) „Микита Кожум’яка” О. Олесь;
- б) „Фарбований лис” І. Франка;
- в) „Три міхи хитрощів” І. Франка;
- г) „Лис Микита” І.Франка;
- д) „Дурень думкою багатіє” Б.Грінченка.

55. Кого із відомих поетів середини – другої половини ХХ ст. О. Довженко запросив навчатися до Москви у ВДІК?:

- а) М. Вінграновського;
- б) Л. Костенко;
- в) Д. Павличка;
- г) Г.Тютюнника;
- д) В.Симоненка.

56. В якому творі для дітей описується переживання матері – гуски про своїх пташенят і їх майбутній переліт:

- а) „Ластівка біля вікна” М. Вінграновського;
- б) „Гусенятко” М. Вінграновського;
- в) „Горобець із білою бородою” Л. Костенко;
- г) „Золоте яєчко” О.Донченка;
- д) ”Покинута гніздо” О.Копиленка.

57. „Спи, моя дитино золота, спи, моя тривого кароока. В теплих снах ідуть в поля жита, і зоря над ними йде висока...” – ці рядки із колискової творчого доробку:

- а) О. Олесь („Над колискою”);
- б) М. Вінграновського („Перша колискова”);
- в) С. Воробкевича („Колискова”);

г) П. Воронька („Доня хоче спати”);

д) М.Підгірянки („Колискова”).

58. „Тореадори із Васюківки” В. Нестайка належать до жанру:

а) роман;

б) повість;

в) оповідання;

г) казка;

д) драма.

59. Хто автор фантастичної п’єси „Троянові діти”?:

а) В. Нестайко;

б) Н. Забіла;

в) П. Воронько;

г) М.Познанська;

д) О.Іваненко.

60. В якому місті народилася Н. Забіла?:

а) Харків;

б) Петербург;

в) Москва;

г) Іркутськ;

д) Новгород.

61. Хто автор збірки поезій для дітей „Мій квітник”?:

а) Л. Українка;

б) Н. Забіла;

в) Л. Костенко;

г) М.Познанська;

д) А.Качан.

62. ”Казка про Чугайстра” була написана:

а) Н. Забілою;

б) П. Вороньком;

в) В. Нестайком;

г) Ю.Ярмишем;

д) М.Сингаївським.

63. Який із названих творів належить перу Н. Забіли?:

а) „Про дівчину Маринку”;

б) „Про дівчину Наталочку і сріблясту рибку”;

- в) „Бузиновий цар”;
- г) „Сорока - білобока”;
- д) „Облітав журавель”.

64. Хто із названих поетів створив низку віршів на причорноморську тематику?:

- а) М. Познанська;
- б) А. Качан;
- в) О. Сенатович;
- г) Л. Костенко;
- д) С.Жупанин.

65. Казкову поему „Пригоди кота Мартина” написано:

- а) П. Вороньком;
- б) Д. Павличком;
- в) М. Підгірянкою;
- г) В.Ладижцем;
- д) Д.Чередниченком.

66. В яких жанрах працювала О. Іваненко?:

- а) повість;
- б) вірш;
- в) роман;
- г) казка;
- д) байка.

67. Хто автор слів пісень „Вчителько”, „Пісня про рушник”?:

- а) А. Малишко;
- б) Д. Павличко;
- в) В. Івасюк;
- г) С.Пушик;
- д) С.Жупанин.

68. М. Підгірянка – представниця дитячої літератури:

- а) Півдня України;
- б) Криму;
- в) Заходу України;
- г) Прикарпаття;
- д) Закарпаття.

69. Вірш „Пісня проліска” вийшов із – під пера:

- а) Н. Забіли;

- б) М. Познанської;
- в) М. Підгорянки;
- г) Т. Коломієць;
- д) М. Стельмаха.

70. Казка „Мандри Закомарика” була написана:

- а) М. Трублаїні;
- б) В. Близнецем;
- в) А. Костецьким;
- г) Г. Тютюнником;
- д) В. Нестайком.

71. „Там де гори і долини, де гуляє вітровий, - там цвіте краса – країна з дивним ім’ям Сльозовий...” – ці рядки із:

- а) казки В. Симоненка „Цар Плаксій і Лоскотон”;
- б) казки М. Трублаїні „Мандри Закомарика”;
- в) казки Ю. Збанацького „Чого сміялися рибки”;
- г) казки П. Тичини „Івасик-Телесик”;
- д) казки Д. Павличка „Золоторогий Олень”.

72. Вірш Г. Бойка „Вереса” має:

- а) сатиричне спрямування;
- б) повчальне спрямування;
- в) пізнавальний характер;
- г) розважальний характер;
- д) пригодницький зміст.

73. Казкова повість „Звук павутинки” належить перу:

- а) Ю. Збанацького;
- б) В. Близнеця;
- в) Т. Коломієць;
- г) В. Нестайка;
- д) А. Костецького.

74. „У садочку зеленочку ходить вишня у віночку. Хтось їй грає на дуду, подивлюся я піду” – ці рядки із поезії:

- а) Т. Коломієць;
- б) Л. Костенко;
- в) С. Жупанина;
- г) В. Ладижця;

д) О.Сенатович.

75. Збірку оповідань для дошкільнят „Горобець - моряк” написано:

а) А. Качаном;

б) В. Бичком;

в) С.Дерманським;

г) Г. Малик;

д) З. Мензатюк.

76. Які із названих віршів для дітей написав М. Стельмах?:

а) „Сонце стукає в віконце”;

б) „Криниця”;

в) „Достигають колосочки”;

г) „Березневий сніг”;

д) „Заєць спати захотів”.

77. Хто автор збірки „Метелик у портфелі”?

а) Т.Коломієць;

б) М.Сингаївський;

в) В.Кочевський;

г) С.Жупанин;

д) А.М`ястківський.

78. „Бували чвари, зади, війни, збивалися вожді на манівці...Але з`являлось диво благовійне - дитина з книжкою в руці...” – хто автор цих поетичних рядків?

а) Д.Чередниченко;

б) В.Ладижець;

в) М. Стельмах;

г) І.Малкович;

д) Н.Гуменюк.

79. Хто автор збірки «Кукуріки кукурікали»?

а) І.Жиленко;

б) О.Орач;

в) С.Пушик;

г) Г.Бойко;

д) М.Пригара.

80. Який із названих творів назвемо „фентезі” для дітей дошкільного віку?

а) „Ліза та її сніг” І.Малковича;

б) “Стефа і її Чакалка” І. Андрусяка;

- в) “Де гуляє крокотам?” Н. Гуменюк;
- г) „Вуйко Йой і Лишиня” Г.Малик;
- д) „Казочки-куцохвостики” З.Мензатюк.